

**TC YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
BURSA İLİ MİLLÎ EĞİTİM İDARESİ**

T.C.
CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

137000

**AHLÂK EĞİTİMİ ÇERÇEVESİNDE
AİLEDE DOĞRULUK EĞİTİMİ**

137000

Hamiyet ÖZTÜRK

**Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Din Eğitimi Bilim Dalı İçin Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Doğan KARACOSKUN**

**SİVAS
2003**

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

C.Ü. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
SİVAS

Hamiyet Öztürk tarafından hazırlanan bu çalışma jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Ana bilim Dalı, Din Eğitimi Bilim dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Nevzat Y. AŞIKOĞLU
Üye : Doç. Dr. M. Zeki AYDIN
Üye : Yrd.Doç. Dr. Mustafa Doğan KARACOŞKUN

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

02/04/2003

Doç Dr. Bayram Kaçmazoğlu

ÖZET

Bu tez, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

“Ahlâk Eğitimi Çerçevesinde Ailede Doğruluk Eğitimi” adlı bu araştırma dört bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümde araştırmanın problemi, denenceleri, sayıtlıları, amacı, önemi ve yöntemi üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde ahlâk eğitimi ve önemi, doğruluk eğitimi ve önemi, ailede eğitim ve önemi, ailede doğruluk eğitimi ve önemi açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde üç yüz yetmiş ilköğretim sekizinci sınıf öğrencisi üzerinde uygulanan anketle ilgili bulgular tablolar halinde verilmiş, verilen cevaplar yorumlanmış ve konu ile ilgili diğer araştırma sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır.

Dördüncü bölümde ise araştırmadan çıkan sonuçlar değerlendirilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

SUMMARY

This study was prepared as a high degree master at Cumhuriyet University, Social Science Institute.

This study named, “Honesty Education in the Family as a part of Moral Education” is composed of four chapters.

In the first part the problem, hypothesis, assumption, aim, importance and methodology of the study are defined.

In the second part moral education and its importance, honesty education and its importance, education in the family and its importance, honesty education in the family and its importance are defined.

In the third part the results of questionnaires that were performed on 370 class 8 primary school students are defined as tables, the answers are evaluated and the results are compared with the results of other studies related to the same subject.

In the forth part the results of the study are evaluated and suggestions are made.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

İÇİNDEKİLER	i
TABLolar LİSTESİ.....	iii
KISALTMALAR.....	vii
ÖNSÖZ	viii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1-PROBLEM	1
2-DENENCELER.....	4
3-SAYILTIAR.....	5
4-SINIRLILIKLAR	6
5-AMAÇ VE ÖNEM	6
6-İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR	7
7-İLGİLİ KAYNAKLAR.....	8
8-YÖNTEM	9
8.1- Araştırma Modeli.....	10
8.2- Evren ve Örneklem.....	10
8.3- Veri Toplama Tekniği	10
8.3.1- Literatür Taraması	10
8.3.2- Alan Araştırması.....	11
8.3.2.1- Ailede Doğruluk Eğitimi Anketi	11
8.3.2.2- Doğruluk Tutum Ölçeği	11
8.4- Verilerin İstatistiksel Analizi.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

AHLÂK, DOĞRULUK KAVRAMLARI VE AİLEDE DOĞRULUK

EĞİTİMİ

I-AHLÂK, EĞİTİM VE AHLÂK EĞİTİMİ

1- Ahlâk	14
1.1- Ahlâkın Konusu ve Amacı	17
1.2- Ahlâkın Kaynağı.....	24

2- Eğitim	27
3- Ahlâk Eğitimi	28
II-DOĞRULUK	
1- Ahlâkî Bir Değer Olarak Doğruluk	31
1.1- Ahlâkî Değerler	31
1.2- Doğruluk.....	35
1.2.1- Sözde Doğru Olmak	40
1.2.2- Sözünde Durmak	41
1.2.3- Emaneti Korumak ve İade Etmek.....	41
1.2.4- Doğruluğunu Araştırmak.....	42
2- Doğruluk Tutumu	42
3- Yalancılık	45
III-AİLEDE DOĞRULUK EĞİTİMİ	
1- Aile	57
2- Çocuğun Eğitiminde Ailenin Önemi	58
3- Ailede Çocuğun Doğruluk Eğitimi.....	60
3.1- Çocuğu Gelişim İhtiyaçlarına Göre Eğitmek	61
3.2- Ailede Disiplin/Anne-Baba Tutumları	69
3.3- Çocuğa Doğruluk Konusunda Model Olmak	75
3.4- Çocuğu Doğruluğa Teşvik Etmek	78
3.5- Çocuğun Dürüst (Doğru) Bir Kişilik Geliştirmesini Sağlamak	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1- ÇEVRESEL FAKTÖRLERE AİT BULGULAR.....	83
2- AİLEDE DOĞRULUK EĞİTİMİ (ANNE-BABANIN DOĞRULUK TUTUM VE DAVRANIŞLARI) İLE İLGİLİ BULGULAR.....	97
3- ÇOCUKLARIN İNSANLARIN YALAN VE DOĞRU SÖYLEMESİ İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİNE AİT BULGULAR	128
4- ÇOCUKLARIN KENDİ DOĞRULUKLARIYLA İLGİLİ BULGULAR	130

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

SONUÇ	137
ÖNERİLER.....	139
KAYNAKLAR	142
EKLER	
EK-1: ANKET UYGULANAN OKULLARDA ANKETE KATILAN ÖĞRENCİ SAYISI.....	154
EK-2: AİLEDE DOĞRULUK EĞİTİMİ ANKETİ	155
EK-3: NORMALITY TEST	159
EK-4: İNSANLARIN YALAN SÖYLEME NEDENLERİNE VERİLEN CEVAPLARA GÖRE ÇOCUKLARIN DOĞRULUK TUTUM DÜZEYLERİ	160
EK-5: İNSANLARIN YALAN SÖYLEME NEDENLERİNE VERİLEN CEVAPLARA GÖRE ÇOCUKLARIN DOĞRULUK TUTUM DÜZEYLERİ	162

TABLÖLAR

Tablo 1-	Cinsiyete Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri	83
Tablo 2-	Gelir Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	85
Tablo 3-	Annenin Öğrenim Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	88
Tablo 4-	Babanın Öğrenim Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri	89
Tablo 5-	Kardeş Sayısına Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri	91
Tablo 6-	Annenin İbadet Etme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	94
Tablo 7-	Babanın İbadet Etme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	95
Tablo 8-	Anne Tutumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	99
Tablo 9-	Baba Tutumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri	100
Tablo 10-	Annenin Doğru Söyleme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri	103
Tablo 11-	Babanın Doğru Söyleme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri	104
Tablo 12-	Annenin Çocuktan Doğru Söylemesini İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri	105
Tablo 13-	Babanın Çocuktan Doğru Söylemesini İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	105
Tablo 14-	Annenin Yalan Söyleme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri	106
Tablo 15-	Babanın Yalan Söyleme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri	107
Tablo 16-	Annenin Çocuktan Yalan Söylemesini İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	109
Tablo 17-	Babanın Çocuktan Yalan Söylemesini İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	109
Tablo 18-	Annenin Sözünde Durma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri	111
Tablo 19-	Babanın Sözünde Durma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	111

Tablo 20- Annenin Çocuktan Sözünde Durmasını İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	113
Tablo 21- Babanın Çocuktan Sözünde Durmasını İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	114
Tablo 22- Annenin Kendine Bırakılan Emaneti (Para, Eşya, Sır Vb.) Zarar Vermeden Koruma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	115
Tablo 23- Babanın Kendine Bırakılan Emaneti (Para, Eşya, Sır Vb.) Zarar Vermeden Koruma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	116
Tablo 24- Annenin Çocuktan Kendine Bırakılan Emaneti (Para, Eşya, Sır Vb.) Zarar Vermeden Korumasını İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri	117
Tablo 25- Babanın Çocuktan Kendine Bırakılan Emaneti (Para, Eşya, Sır Vb.) Zarar Vermeden Korumasını İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	118
Tablo 26- Annenin Birinden Aldığı Borcu (Para, Eşya Vb.) Zamanında Sahibine Verme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri	119
Tablo 27- Babanın Birinden Aldığı Borcu (Para, Eşya Vb.) Zamanında Sahibine Verme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	119
Tablo 28- Annenin Çocuktan, Birinden Aldığı Borcu (Para, Eşya Vb.) Zamanında Sahibine Vermesini İstemesi Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	120
Tablo 29- Babanın Çocuktan, Birinden Aldığı Borcu (Para, Eşya Vb.) Zamanında Sahibine Vermesini İstemesi Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	121
Tablo 30- Annenin Kendisine Anlatılanlara İnanmadan Önce Doğru Olup Olmadığını Araştırma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	122
Tablo 31- Babanın Kendisine Anlatılanlara İnanmadan Önce Doğru Olup Olmadığını Araştırma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	123

Tablo 32- Annenin Çocuktan, Kendisine Anlatılanlara İnanmadan Önce, Doğru Olup Olmadığını Araştırmasını İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	123
Tablo 33- Babanın Çocuktan, Kendisine Anlatılanlara İnanmadan Önce, Doğru Olup Olmadığını Araştırmasını İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	124
Tablo 34- Anneyi Düşüncesinde, Sözünde Ve Davranışlarında Her Zaman Doğru (Dürüst) Bulma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	125
Tablo 35- Babayı Düşüncesinde, Sözünde Ve Davranışlarında Her Zaman Doğru (Dürüst) Bulma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	125
Tablo 36- Annenin Çocuktan, Düşüncesinde, Sözünde Ve Davranışlarında Doğru (Dürüst) Olmasını İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	126
Tablo 37- Babanın Çocuktan, Düşüncesinde, Sözünde Ve Davranışlarında Doğru (Dürüst) Olmasını İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	127
Tablo 38- Anneden Dürüst Olmayı Yeterince Öğrenebildiği Düşüncesine Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	127
Tablo 39- Babadan Dürüst Olmayı Yeterince Öğrenebildiği Düşüncesine Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	128
Tablo 40- Bir İnsanın Yalan Söylemesinin Birinci, İkinci Ve Üçüncü Nedenine Verilen Cevaplara Göre Çocukların Dağılımı.....	129
Tablo 41- Bir İnsanın Doğru Söylemesinin Birinci, İkinci Ve Üçüncü Nedenine Verilen Cevaplara Göre Çocukların Dağılımı.....	130
Tablo 42- Günümüzde Doğruluğun Yarar Yerine Zarar Getirdiği Düşüncesine Katılma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	131
Tablo 43- Kendini Düşüncede, Sözünde, Davranışlarında Her Zaman Dürüst Bir Kişi Olarak Kabul Etme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	131
Tablo 44- Anne Ya Da Baba Olduğunda Kendi Çocuklarına Göstereceği Tutuma Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri	132

Tablo 45- Randevuya Gitme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	133
Tablo 46- Arkadaşı İçin Yalan Söyleme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri	134
Tablo 47- Arkadaşının Saklaması İçin Verdiği Emaneti (Eşya, Para Vb.) İade Etme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri	135
Tablo 48- Bir Başkasından Aldığı Borcu (Para, Eşya Vb.) Zamanında Verme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.....	135
Tablo 49- Çocukların Genel Doğruluk Tutum Düzeyleri	136

KISALTMALAR

AAK.: Aile Araştırma Kurumu

AÖFYay.: Açık Öğretim Fakóltesi Yayınları

bkz. : Bakınız

çev. : çeviren

MEBas.: Milli Eğitim Basımevi

MÜİFVYay. : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Vakfı Yayınları

s., ss., p., pp. : Sayfa

sa., n : Sayı

sad. : Sadeleştiren

ŞİA: Şamil İslam Ansiklopedisi

TDVYay.: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

ty.: Basım tarihi yok

ÜİFD: Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi

vd. : ve diğeri, ve devamı

Yay. : Yayınları

yy. : Basım yeri yok

ÖNSÖZ

Hızlı gelişmelerin yaşandığı günümüzde, ahlâkî açmazlar toplumları etkilemektedir. Ahlâkî açmazları önlemenin ya da gidermenin yolu ahlâk eğitimi olarak görülmektedir. Ahlâk eğitimi, ahlâkî değerlerin ailede çocuğa kazandırılması ile gerçekleşmektedir. Çocuğun bu değerleri kazanması ise daha çok anne babanın davranışlarını örnek alması, taklit ve özdeşleşme yolu ile olmaktadır. Bu nedenle anne babanın tutum ve davranışları çocuk için en önemli eğitim araçlarıdır. Doğruluk da ahlâkî değerlerden birisi olarak ailede anne babanın örnek olması, çocuğun anne babayı örnek alması yoluyla kazanılmaktadır. Ailede doğruluk eğitiminin mevcut durumunun araştırılması ile hem anne babanın, hem de çocuğun doğrulukla ilgili durumları hakkında bir tespit yapılması bu konuda bir katkı sağlayacaktır.

Bu araştırmanın yapılmasında teşvik ve yardımlarını gördüğüm danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mustafa Doğan Karacoşkun'a ve hocam Doç. Dr. Mehmet Zeki Aydın'a, hocam Prof. Dr. Nevzat Y. Aşıkoğlu'na çok teşekkür ederim. Ölçeğin hazırlanmasında görüşlerinden faydalandığım Doç. Dr. Mahmut Kartal'a, ölçeğin değerlendirilmesi konusundaki yardımlarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Ziyne Çınar'a; araştırmanın istatistik işlemlerini yapan Prof. Dr. Mehmet Emin Tekin'e; anketin uygulanması konusundaki yardımlarından dolayı anketin uygulandığı okulların müdür ve öğretmenlerine, anket sorularını cevaplandırma zahmetinde bulunan öğrencilere; yardımları için eşim Yrd. Doç. Dr. Mustafa Öztürk'e ve çocuklarım Elifnur ve Selim Öztürk'e de teşekkür ederim.

Hamiyet ÖZTÜRK

Sivas-2003

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problemi, denenceleri, sayıltıları, sınırlılıkları, amaç ve önemi, temel kavramları, konuyla ilgili kaynakları, yöntemi hakkında bilgilere yer verilmiştir.

1- PROBLEM

Günümüzde insan hayatını olumsuzluklar içine iten birçok sorun yaşanmaktadır. Bu sorunların temelinde ahlâkî açmazların yer aldığı görülmektedir. Ahlâkî açmazların kaynağı bireylerin ahlâkî değerlerden (doğruluk, adalet vb.) yoksun olmalarıdır. Ahlâkî değerler, insan hayatında önemli bir yere sahip olup bireylerin hemen her davranışını dolaylı da olsa yönlendirmektedir. Ahlâkî açmazlarla başa çıkmanın ilk yolu bireylerin ahlâkî eğitim sürecinden geçirilmesidir. Bu eğitim, çocuğun ilk sosyal çevresi olan aile ortamında anne baba davranışlarının model alınması yoluyla doğal olarak gerçekleşir. Ahlâk, insan hayatının tümünü içine alan geniş bir alan olup, insanın iç dünyasından dış dünyasına yansıyan özelliklerdir. Bu özellikler ahlâkın konusuna girmekte, ahlâkın kısımları olarak incelenmekte ve ahlâk eğitiminin alanını oluşturmaktadır. Ahlâk eğitiminin amacı, bütün değerleri ile ahlâkı yaşanılır kılmaktır. Ahlâk eğitimi, bireylerden başlayarak aile, toplum, ülke ve dünyanın ahlâk temelleri üzerinde yükselmesini sağlayabilecek en önemli etkidir.

Ahlâk eğitimi çerçevesinde ele alınması gereken konulardan, ahlâkî değerlerden birisi de “doğruluk” tur. Diğer ahlâkî değerler gibi doğruluk da öncelikle bireylerin sahip olması gereken bir değer olup, aynı zamanda söz ve davranışlarında da kendini göstermeli yani bireyin iç ve dışında kendini göstermelidir. Bu açıdan bakıldığında doğruluk her insanın kişiliğinin bir parçası olmalıdır. Kişilik bireyin sahip olduğu bütün özellikleri olduğuna göre, kişinin her hali ile doğruluk üzere olması, doğruluğun o kişinin, kişiliğinin bir parçası olduğu anlamına gelir. Kişiliğin temelleri çocukluğun ilk yıllarında atılmakta olup, bu yıllar, ailenin çocuğun hayatında en etkili olduğu yıllardır. Çocuk büyürken tüm gelişim alanlarında olduğu gibi ahlâk gelişiminde de ilerlemeler kaydeder. Yaşla birlikte öğrenmesi, eğitilme durumu da değişir. Her gelişim döneminin çocuğun hayatında ayrı bir önemi vardır. Bu nedenle çocuğun gelişiminin dönemlere ait özelliklerinin, bu dönemlerdeki öğrenme ve eğitilme ilkelerinin bilinmesi ve çocuğun bu doğrultuda eğitilmesi kaçınılmazdır. Bu gelişim alanlarından birisi olan ahlâk gelişiminin de diğer gelişim alanlarıyla birlikte tüm özellikleri ile bilinmesi, çocuğa

verilecek olan doğruluk eğitiminin bilinmesini ve verilen eğitimin faydalı olmasını sağlayabilecektir.

Doğruluğun ahlâkî bir değer olarak kazanılması, tutum ve davranış haline gelmesinde aileye büyük bir sorumluluk düşmektedir. Çocuğun eğitiminin temelini anne babanın düşünce, tutum ve davranışları olduğunun bilinmesi, anne babanın çocuğunu doğru eğitmesi için en önemli etken olmaktadır. Çocuğun cinsiyeti, yaşı, ailenin geliri, anne babanın öğrenim ve ibadet durumu, ailedeki çocuk sayısı vb. bir çok değişken anne babanın tutum ve davranışlarını etkilemekte, dolayısıyla da çocuğun tutum ve davranışlarına yer etmektedir. Bunun yanında anne babanın sahip olduğu tüm özellikler gibi doğruluk özellikleri (doğru-yalan söyleme, sözünde durma-durmama, verileni koruma-zarar verme, aldığını zamanında verme-vermeme vb.) de çocuğun anne babayı model alması yoluyla; ayrıca anne babanın çocuktan doğru ve yanlış davranışları yapmasını veya yapmamasını istemesi (doğru-yalan söyleme, sözünde durma-durmama vb.) yani bir açıdan çocuğu teşvik etmesi de çocuğun istenen ve beklenen doğrultuda yönelmesine; değer, tutum ve davranış geliştirmesine neden olması yoluyla çocuğun kişilik özelliklerine yansımaktadır.

Her birey aile, toplum ve dünyanın bir parçası olması dolayısıyla içinde bulunduğu en yakın çevreden uzak çevresine doğru, sahip olduğu özelliklerini yansıtır. Özellikle ailesinde, doğruluğu öğrenmişse doğru, kendine ve çevresine faydalı, düzeltici bir insan; yanlış davranışları ve yalanı öğrenmişse, kendine ve çevresine zarar veren, bozan, yalancı ve güvenilmez bir insan olur, yani ailede nasıl eğitilmişse o doğrultuda bir insan olur. İnsanlar nasılsa aile, toplum ve dünya öyle şekillenir. Aile nasılsa genel olarak yetişen insanlar da aynı özelliklere sahip olur. Toplum ve dünyanın durumu da insanları etkilemektedir. Fakat en önemli sorumluluk insanın ilk ve temel eğitim ortamı olan ailenin üzerine düşmektedir. Ailede anne babanın etkilendiği bazı çevresel özellikler, anne babanın sahip olduğu doğruluk özellikleri, çocuktan doğruluk konusundaki istek ve beklentileri çocukların doğruluk tutumu kazanmalarını etkiler. Bunları bilmek eğitim tedbirleri için gereklidir. Çocuklarda doğruluk davranış ve tutumları arasındaki ilişkinin bilinmesi de eğitim tedbirleri için gereklidir. Bu nedenle çocukların doğruluk tutum ve davranış özellikleri arasındaki ilişki düzeyi de incelenmelidir. Anne babanın doğrulukla ilgili hangi özelliklerinin çocukların doğruluk tutumları üzerinde ne şekilde etkili olduğunun bilinmesi, doğruluk eğitiminin ailede etkili olarak verilmesi açısından son derece önemlidir. Bu konunun belirlenmesi, ailede doğruluk eğitiminin sağlıklı olarak kazandırılmasının ilk şartı olmalıdır.

Özetle araştırmanın temel problemi, anne babanın sahip olduğu doğrulukla ilgili özelliklerinin ve çocuğundan doğrulukla ilgili istek ve beklentilerinin, çocuklarının doğruluk tutum düzeylerini nasıl etkilediğidir?

Bu çerçevede, araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Cinsiyet ile doğruluk tutum düzeyi arasında bir ilişki var mıdır?
2. Ailenin gelir düzeyi ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
3. Anne babanın öğrenim düzeyi ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
4. Kardeş sayısı ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
5. Anne babanın ibadet etme durumu ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
6. Anne babanın çocuğuna karşı tutumu ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
7. Anne babanın doğru davranma durumu (doğru söyleme, yalan söylememe, sözünü yerine getirme, bırakılan emaneti koruma, borcunu zamanında verme, anlatılanların doğruluğunu araştırma) ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
8. Anne babanın kendisinden doğru davranmasını isteme durumu (doğru söyleme, yalan söylememe, sözünü yerine getirme, bırakılan emaneti koruma, borcunu zamanında verme, anlatılanların doğruluğunu araştırma) ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
9. Anne babasını dürüst bulma durumu ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
10. Anne babasından yeterince dürüst olmayı öğrendiğini düşünme durumu ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
11. İnsanların en çok neden yalan söylediklerine verilen cevaplar arasında en önemli neden hangisidir?
12. İnsanların en çok neden doğru söylediklerine verilen cevaplar arasında en önemli neden hangisidir?
13. Günümüzde doğruluğun yarar yerine zarar getirdiği düşüncesine katılma durumu ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

14. Kendisini dürüst bir kişi olarak kabul etme durumu ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
15. Anne baba olduğunda kendi çocuklarına karşı göstereceği tutum (ilgisiz, baskıcı, benimseyici, serbest) ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
16. Davranışlarında doğru olma durumu (sözünde durma, yalan söylememe, emaneti koruma, borcunu zamanında verme) ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
17. Araştırmaya katılan çocukların doğruluk tutum düzeyleri genel olarak ne düzeydedir?

2- DENENCELER

Ülkemizde, bu araştırmada ele alındığı biçimiyle konu ile ilgili olarak yapılmış bir alan araştırmasına rastlanmamıştır. Bu nedenle konu ile ilgili denenceleri geliştirmek zor olmuştur. Çünkü denenceler bir yandan genel gözleme, bir yandan da daha önce yapılmış araştırmaların bulgularına dayanırlar. Ancak doğrudan konu ile ilgili olmasa da, ahlâk ve din eğitimi alanında yapılmış araştırma sonuçlarına baş vurularak denenceler belirlenmiştir. Bu araştırmada aşağıda sıralanmış olan denenceler test edilmiştir:

Kız çocukların doğruluk tutum düzeyi, erkek çocukların doğruluk tutum düzeyinden daha yüksektir.

1. Ailenin gelir durumu yükseldikçe çocukların doğruluk tutum düzeyleri yükselmektedir.
2. Anne babanın öğrenim düzeyi yükseldikçe çocukların doğruluk tutum düzeyleri yükselmektedir.
3. Kardeş sayısı fazla olan çocukların doğruluk tutum düzeyi, kardeş sayısı az olanlara göre daha düşüktür.
4. Anne babanın ibadet etme sıklığı arttıkça, çocukların doğruluk tutum düzeyleri yükselmektedir.
5. Anne babasının tutumu benimseyici olan çocukların doğruluk tutum düzeyi diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir.
6. Anne babasının her zaman doğru davrandığını (doğru söyleme, yalan söylememe, sözünü yerine getirme, bırakılan emaneti koruma, borcunu zamanında verme, anlatılanların doğruluğunu araştırma) ifade eden çocukların

doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir

7. Anne babasının her zaman kendisinden doğru davranmasını (doğru söyleme, yalan söylememe, sözünü yerine getirme, bırakılan emaneti koruma, borcunu zamanında verme, anlatılanların doğruluğunu araştırma) istediğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir.
8. Anne ve babasını her zaman dürüst bulan çocukların doğruluk tutum düzeyleri, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir.
9. Anne ve babasından yeterince dürüst olmayı öğrendiğini düşünen çocukların doğruluk tutum düzeyleri, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir.
10. İnsanların en çok neden yalan söylediklerine verilen cevaplar arasında ilk sırada korku yer almaktadır.
11. İnsanların en çok neden doğru söylediklerine verilen cevaplar arasında ilk sırada doğru söylemenin gereğine inanmak yer almaktadır.
12. Günümüzde doğruluğun yarar yerine zarar getirdiği düşüncesine katılmayan çocukların doğruluk tutum düzeyleri diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir.
13. Kendisini her zaman dürüst bir kişi olarak kabul eden çocukların doğruluk tutum düzeyleri, diğerlerinininkine göre daha yüksektir.
14. Anne baba olduğunda kendi çocuklarına karşı benimseyici tutum içinde olacağını ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyleri diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir.
15. Davranışlarında doğru olan (sözünde durma, yalan söylememe, emaneti koruma, borcunu zamanında verme) çocukların doğruluk tutum düzeyleri, diğer öğrencilere göre daha yüksektir.
16. Araştırmaya katılan çocukların doğruluk tutum düzeyleri genel olarak yüksektir.

3- SAYILTILAR

Doğruluk eğitimi, ahlâk eğitimi çerçevesinde, eğitimciler için bir araştırma konusudur.

Ailede doğruluk eğitimi verilmesi, bireyin ilerideki hayatını etkiler.

4- SINIRLILIKLAR

1. Bu araştırma, Sivas'ta 2001-2002 öğretim yılında öğrenim gören ilköğretim okulu sekizinci sınıf öğrencileri üzerinde yapıldığından, sonuçlar sadece aynı durumdaki öğrencilerle ve anket ve ölçeğin uygulandığı zamanla sınırlıdır.
2. Araştırma, örneklem grubu olarak seçilen kız ve erkek olmak üzere toplam 370 çocuk ile sınırlıdır.
3. Araştırmanın bağımlı değişkeni olan çocukların doğruluk tutumları, araştırmada kullanılan Doğruluk Tutum Ölçeği'nin ölçtüğü tutum modelleriyle sınırlıdır.
4. Araştırma, araştırmaya katılan çocukların Ailede Doğruluk Eğitimi Anketi'ne ve Doğruluk Tutum Ölçeği'ne verdikleri cevaplardan elde edilen verilerle sınırlıdır.

5- AMAÇ VE ÖNEM

Araştırma bir gerçeği ortaya çıkarmak, bir sorunu çözmek vb amaçlarla bilimsel yöntem ve tekniklerden yararlanılarak yapılan düzenli çalışma¹ olup, problem çözmeye yönelik bir süreçtir². Özellikle aile ortamında çocuğun doğruluk eğitiminin önemini vurgulamayı amaçlayan bu araştırmada, anne ve babanın doğrulukla ilgili özellikler açısından çocuk tarafından nasıl algılandığı ve bunun çocuk üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ayrıntılı olarak sıralamak gerekirse bu araştırmanın amacı:

1. Ahlâk eğitiminin gerekliliğini, çocuğun doğruluk eğitiminde anne ve babanın sorumluluklarını ve ailede eğitimin önemini vurgulamak
2. Çocuğun anne babayı doğrulukla ilgili özellikler açısından nasıl algıladığının ve bu algılamının çocuğun doğruluk tutumu üzerindeki etkisini belirlemek,
3. Anne babanın, doğrulukla ilgili özellikler konusunda çocuktan istek ve beklentilerinin, çocuk tarafından algılanma durumunu ve bu algılamının çocuğun doğruluk tutumu üzerindeki etkisini belirlemek,
4. Çocuğun doğrulukla ilgili özellikler açısından kendisini ve çevresini algılama durumunun, doğruluk tutumu üzerindeki etkisini belirlemek,
5. Çocukların doğruluk tutumlarını belirlemek yanında, anne babanın tutum ve uygulamalarını da belirlemektir. Kısacası ailede sergilenen, çocuğun gözlediği ya da algıladığı özelliklerle yani doğruluk eğitimi ile çocuğun doğruluk tutumu arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koymaktır.

Bu araştırma ailede çocuğun doğruluk eğitimi ile ilgili sistemli ve somut bilgi sunacağından, anne-babalara, gelecekte anne baba olacak genç ve çocuklara ve konu ile

¹ İbrahim Ethem Başaran, *Eğitime Giriş*, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1983, s.38.

² Niyazi Karasar, *Araştırmalarda Rapor Hazırlama*, Ankara, 1995, s. 28.

ilgili çalışma yapanlara ışık tutacak, konunun hassasiyetinin ve öneminin ortaya konulmasına yardım edecektir. Bu da ailede çocuğun doğruluk eğitiminde uygulanacak ilke ve yöntemlerin veya ailede alınacak eğitim önlemlerinin belirlenmesine yardımcı olacak, yeni çalışmalara zemin hazırlayacaktır. Ayrıca araştırmanın, geleceğin anne babası olacak bugünün yetişenlerinin, en önemli eğitim ortamı olan aile içinde eğitilerek, olumlu bir kimlik ve kişilik geliştirecek şekilde yetiştirmeleri için uygun bir ortam oluşturulmasına katkı sağlayacağı umulmaktadır. Amaç, bilgisizliğin gerçek düşman olduğunun bilincinde olarak, konu ile ilgili çalışma ve araştırmaların yapılmasına ortam hazırlamak, elde edilen bilgileri insanlara ulaştırmak, öncelikle çocuklardan başlayarak tüm insanlığa hizmet sunma duygusu içinde tüm çabayı bu yolda kullanmaktır.

Araştırma, ailede çocuğun doğruluk eğitimi ile ilgili olumlu olan özelliklerin bilinmesine ve geliştirilerek uygulanmasına; olumsuz olan özelliklerin bilinmesine ve bu yönde tedbirler alınmasına imkan sağlayacak bilgi birikimini sağlamak ve bu doğrultuda çözüm önerileri getirmek açısından önem taşımaktadır. Araştırmanın, ailede doğruluk eğitiminin önemini ortaya koymaya katkı sağlaması ve böylece ailedeki eğitimin verimliliğini arttırması beklenmektedir.

6- İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Bir fikri, bir duyguyu, bir sistemi vb. doğru anlayabilmek için, bunların ifade edildiği kavramları iyi anlamak gerekir. Konunun daha doğru ve açık olarak anlaşılması açısından önem taşıdığından, araştırma ile ilgili temel kavramların bazılarının tanımları aşağıda verilmiştir :

Ahlâk: İnsanın bir amaca yönelik olarak kendi arzusu ile iyi davranışlarda bulunup kötülükten uzak olmasıdır.

Ahlâk Eğitimi: Çocukta ahlâkî duygu, bilgi, tutum ve davranışlar oluşturma ve istendik yönde değişiklik sağlama sürecidir.

Doğruluk: Doğru söyleme, sözünde durma, verilen emaneti (para, eşya, sır vb.) koruma, aldığı borcu (para, eşya vb.) zamanında iade etme, söylenen şeyin doğru olup olmadığını araştırma özelliklerini içine alan davranışlardır. Bu özelliklere sahip olan insan da doğru (dürüst) insandır.

Ailede Doğruluk Eğitimi: Anne babanın doğrulukla ilgili tutum ve davranışları yoluyla çocuğa model olması, çocuktan doğrulukla ilgili istekleri; çocuğun anne babayı model alarak ve anne babanın isteklerinin farkında olarak doğruluğu anne babasından öğrenmesidir.

Doğruluk Tutumu: Çocuğun doğrulukla ilgili inanç, düşünce, duygu ve davranış eğilimidir.

Çocuk: Ailede doğruluk eğitiminin araştırılması nedeniyle, anketi cevaplayan ilköğretim 8. sınıfa devam eden öğrencileri ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

7- İLGİLİ KAYNAKLAR

Konu ile doğrudan ilgili bir çalışmaya rastlanamamıştır. Ancak genel olarak ahlâk kitaplarında bazı bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan Erdem (2002)'in Ahlâk Felsefesi isimli, giriş ve iki bölümden oluşan teorik eserinde, ahlâk konusu ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Eserin giriş bölümünde ahlâk ve ahlâk felsefesi hakkında genel bilgiler, birinci bölümde ahlâk felsefesinin problemleri (olgu, değer vb) hakkında geniş bilgi, ikinci bölümde ise uygulamalı (pratik=amelî) ahlâk hakkında bilgi verilmiş, emir ve yasaklar konusu genişçe işlenmiştir. Doğruluk (istikamet) ve yalan söyleme hakkında bilgi verilmiş, ayrıca emanete riayet ve hıyanet, ahde vefa ve vaadinden dönmek, yalancı şahitlik, sır saklamak ve insanların ayıbını örtmek gibi konular işlenmiştir.³

Pazarlı (1980), İslam'da Ahlâk isimli üç kitaptan oluşan eserinde, birinci kitapta ahlâkla ilgili genel bilgiler yanında teorik ahlâkın işlenmiş olduğu ahlâk ilmi ve ahlâkın temel kavramları konusunu, ikinci kitapta ise alt başlıklarıyla birlikte ahlâk sistemleri ve ahlâk eserlerimiz konusunu, üçüncü kitapta ise uygulamalı ahlâk konusunu alt başlıklarıyla beraber ayrıntılı olarak anlatmıştır.⁴

Peker (1991)'in Din ve Ahlâk Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları – Ailede, Okulda, Camide- isimli, giriş ve üç bölümden oluşan teorik eserin üçüncü bölümünde ahlâk eğitimi konusu ele alınmıştır. Ahlâk kavramı, ahlâk ekolleri, din-ahlâk ilişkisi, İslam ahlâkının mahiyeti, ahlâkî kusurlar ve nedenleri (yalancılık, hırsızlık vb), son olarak da ahlâk eğitiminde izlenecek yol işlenmiştir.⁵

Çağrı (1991), Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı isimli, dört bölümden oluşan eserinde ahlâk ve İslam ahlâkı ile ilgili konuları alt başlıklarıyla ayrıntılı olarak incelemiştir.⁶

Kandemir (1979), Örneklerle İslâm Ahlâkı isimli, giriş ve dört bölümden oluşan kitabında giriş bölümünde İslam ahlâkî ile ilgili bilgiler, birinci bölümde İslam'dan önce ahlâk, ikinci bölümde İslam'ın getirdiği yeni dünya görüşü, üçüncü bölümde Müslüman

³ Hüsameddin Erdem, *Ahlâk Felsefesi*, Hü-er Yayınları, Konya, 2002.

⁴ Osman Pazarlı, *İslam'da Ahlâk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980.

⁵ Hüseyin Peker, *Din ve Ahlâk Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları –Ailede, Okulda, Camide-*, Eser Matbaası, Samsun, 1991.

⁶ Mustafa Çağrı, *Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1991.

Türk'ün ahlâkı, dördüncü bölümde ise İslam'da ahlâk eğitimi konularını, alt başlıkları ile birlikte ayrıntılı olarak işlemiştir.⁷

Çağrı (1989), İslam Düşüncesinde Ahlâk isimli giriş ve üç bölümden oluşan kitabında giriş bölümünde Kur'an ve Sünnette ahlâk, üçüncü bölümde ise İslam felsefesinde ahlâk konusu ayrıntılı olarak alt başlıklarla incelemiştir.⁸

T.C. Başbakanlık AAK⁹ Başkanlığı (1991) tarafından yayınlanan 145 uzmanın yazılarıyla katkıda bulunduğu, aileyle ilgili konu ve araştırmaların A'dan Z'ye kadar alfabetik sıra ile işlendiği üç ciltlik, 1143 sayfadan oluşan Türk Aile Ansiklopedisi-1'de Aile, Ahlâk, Ailede Çocuğun Eğitimi konularında kapsamlı bilgiler sunulmuştur.¹⁰

İmam Gazâlî, İhyâ'Ulumi'd-Dîn (İhyâ) isimli dört ciltlik eserinin üçüncü cildinin ikinci kitap olan ahlakî güzelleştirme bölümünde ahlâkî güzelleştirme konusunu, üçüncü cildin dördüncü kitap olan dilin afetleri bölümünde de yalan-yalancılık konusunu; dördüncü cildin yedinci kitabının üçüncü babında da sıdk-doğruluk konularını ayrıntılı bir şekilde işlemiştir.¹¹

Karacoşkun (1998) tarafından yapılan, Psiko-Sosyal Açıdan İman (Dînî İnanç)-Amel (Dînî Davranış) ilişkisi konulu doktora çalışmasında, çeşitli dînî konularda değişkenlere ait dînî inanç ile davranış arasındaki ilişki incelenmiş olup, doğru sözlülük ve yalan söyleme konusunda da inanç davranış ilişkisi incelenmiş, bazı değişkenlerle inanç ve davranış arasında anlamlı ilişkiye rastlanmış, inanç ve davranış düzeyi karşılaştırıldığında ise davranış düzeyinin inanç düzeyinden daha düşük olduğu bulunmuştur.¹²

Ayrıca konu ile ilgili daha bir çok kaynak mevcut olup bunlar için dipnot ve kaynakça kısmına bakılabilir.

8- YÖNTEM

Bu araştırma, ahlâk eğitimi çerçevesinde ailede verilen doğruluk eğitiminin, çocuğun doğruluk tutumu üzerine olan etkisini inceleyen literatür taraması ile anket tekniğine dayanan bir alan araştırmasıdır.

⁷ M. Yaşar Kandemir, *Örneklerle İslâm Ahlâkı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1979.

⁸ Mustafa Çağrı, *İslam Düşüncesinde Ahlâk*, M.Ü.İ.F.V.Yay., İstanbul, 1989.

⁹ T.C. Başbakanlık AAK için bkz. Mustafa İsen, "Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu", Türk Aile Ansiklopedisi, cilt 1, T.C. Başbakanlık AAK Başkanlığı Yay., Ankara, 1991, ss. 53-54.

¹⁰ *Türk Aile Ansiklopedisi*, cilt 1,2,3., T.C. Başbakanlık AAK Başkanlığı Yay., Ankara, 1991.

¹¹ İmam Gazâlî, *İhyâ'Ulumi'd-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu, cilt 1-4, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1975.

¹² M. Doğan Karacoşkun, *Psiko-Sosyal Açıdan İman (Dini İnanç) – Amel (Dini Davranış) ilişkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1998.

8.1- Araştırma Modeli

Ahlâk eğitimi çerçevesinde ailede doğruluk eğitimini incelemeyi amaçlayan bu araştırma betimsel bir araştırmadır. Bu araştırmada, çocukların cinsiyeti, aile gelir düzeyi, anne- baba öğrenim durumu, ailedeki çocuk sayısı , anne-babanın ibadet etme durumları (namaz kılma, oruç tutma, Kur'an okuma), çocuğa karşı tutumları, anne-babanın doğrulukla ilgili davranışları ve çocuktan doğrulukla ilgili istekleri (doğru söyleme, yalan söylememe, verdiği sözü yerine getirme, emaneti koruma, aldığını geri verme, kendine anlatılanların doğruluğunu araştırma), anne babanın dürüst algılanma düzeyi, aileden dürüst olmayı öğrenme durumu, kendinî dürüst algılama durumu, günümüzde doğruluğun yararına inanma, anne baba olduğunda kendi çocuğuna karşı tutumu, doğrulukla ilgili davranışları (sözünde durma, yalan söyleme, emaneti koruma, aldığını geri verme) ile çocuğun doğruluk tutumu arasında nasıl bir ilişki olduğu incelenmektedir. Doğruluk Tutum Ölçeği puanı bağımlı, diğer değişkenler ise bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

8.2- Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Sivas'ta İlköğretim okulu sekizinci sınıfa devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise evrenden tesadüfî yöntemle seçilen 370 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklem oluşturulmasında ilk olarak araştırma yapılacak okullar belirlenmiş, bu okullardaki öğrencilere Haziran 2002'de anket uygulanmıştır. Okulların listesi ve her okuldan kaç öğrenciye anket uygulandığı EK-1'de verilmiştir

Araştırmada, anne baba ve kendisini bir çok açıdan değerlendirebilecek zihinsel gelişim düzeyine sahip olduğunun düşünülmesi ve özellikle doğruluk-dürüstlük konusunda hassasiyete sahip olmaları, çocukluktan çıkıp ergenliğe adım atılan bir yaşta yani anne babasından yeterli süre eğitim almış olmaları, ayrıca kendini ve çevresini değerlendirebilecek gelişim düzeyinde olmaları gibi nedenlerle ilköğretim okulu sekizinci sınıf öğrencileri seçilmiştir.

8.3- Veri Toplama Tekniği

Bu araştırmada literatür taraması ve anket teknikleri kullanılmıştır

8.3.1- Literatür Taraması

Araştırmayı temellendirmek, temel kavramlar hakkında bilgi vermek için konu ile ilgili ulaşılabilen kaynaklardaki bilgiler "literatür taraması" şeklinde taranmış, konu belirlenen boyutlar çerçevesinde ortaya konulmuş, elde edilen bilgiler sistemli bir

şekilde yazılarak konunun teorik çerçevesi çizilmiştir. Konunun teorik çerçevesinin çizilmesinde, Ailede Doğruluk Eğitimi Anketi'nin ve Doğruluk Tutum Ölçeği'nin hazırlanmasında, araştırma sonucunda elde edilen bilgilerin yorumlanması ve tartışılmasında zaman zaman ilgili kaynaklardan yararlanılmıştır. Kaynaklar, metin içinde dipnotlarda ve toplu olarak kaynaklar kısmında gösterilmiştir.

8.3.2- Alan Araştırması

Araştırmada probleme cevap bulabilmek, denenceleri test edebilmek için alan araştırması yöntemi ve anket tekniği kullanılmıştır. Anket formu, Ailede Doğruluk Eğitimi Anketi ve Doğruluk Tutum Ölçeği olmak üzere iki kısımdan oluşmuştur(EK-2).

8.3.2.1- Ailede Doğruluk Eğitimi Anketi

Bu anket 30 sorudan oluşmuştur. Anketi, ilköğretim sekizinci sınıf öğrencileri cevaplandırmıştır.

Anket, çocukların cinsiyeti, aile gelir düzeyi, anne baba öğrenim durumu, ailedeki çocuk sayısı, anne ve babanın ibadet etme durumları (namaz kılma, oruç tutma, Kur'an okuma); anne ve babanın çocuğa karşı tutumları, doğrulukla ilgili davranışları ve çocuktan doğrulukla ilgili istekleri (doğru söyleme, yalan söylememe, verdiği sözü yerine getirme, emaneti koruma, aldığını geri verme, kendine anlatılanların doğruluğunu araştırma), anne ve babanın dürüst algılanma düzeyi, anne ve babadan dürüst olmayı öğrenme durumu, kendinî dürüst algılama durumu, insanların hangi nedenlerle yalan ve doğru söyledikleri, günümüzde doğruluğun yararına inanma, anne veya baba olduğunda kendi çocuğuna karşı tutumu, doğrulukla ilgili davranışları (sözünde durma, yalan söyleme, emaneti koruma, aldığını geri verme) olmak üzere toplam 30 adet sorudan oluşmuştur. Araştırmada kullanılan anket soruları seçenekli olarak sorulmuştur. Anketteki doğrulukla ilgili sorulara çocukların anne, baba ve kendilerinin doğruluk konusundaki tutum ve davranışlarına uyan seçenekleri işaretlemek suretiyle cevap vermeleri istenmiştir (EK-2).

8.3.2.2- Doğruluk Tutum Ölçeği

Araştırmada, çocukların doğruluk tutum düzeylerini ölçmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan¹³ ve ilk kez bu çalışmada kullanılan, 44 sorudan oluşan likert tipi beş seçenekli bir ölçek kullanılmıştır.

¹³ Ölçeğin hazırlanmasında faydalanan yazılı kaynaklar: A. Ata Tezbaşaran, **Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu**, ikinci bası, Türk Psikologlar Derneği, Ankara,1997, ss. 1-50.; Halil Tekin, **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme**, Has-soy Matbaası, Ankara, 1984, ss. 31-79.

Literatür çalışması ile sınırları belirlenen doğruluk tutumu, doğrulukla ilgili maddeler olarak bir ölçek haline getirilmiştir. Ölçek araştırmacı tarafından öncelikle taslak olarak hazırlanmış, birkaç kez düzenlenerek, konuyla ilgili uzman kişilerle görüşülerek son şekli verilmiştir.

Ölçekteki her bir maddeye, çocukların katılma düzeylerini işaretlemeleri istenmiştir. Ölçek maddeleri “tamamen katılıyorum”, “katılıyorum”, “kararsızım”, “katılmıyorum”, “hiç katılmıyorum” olmak üzere beş seçeneğlidir (EK-2). “Tamamen katılıyorum” seçeneğinin puan değeri 2, “katılıyorum” 1, “kararsızım” 0, “katılmıyorum” -1, “hiç katılmıyorum” -2’dir. Her bir maddeden alınacak en yüksek puan 2’dir, en düşük puan ise -2’dir. Bir öğrenciye ait ölçek puanı en düşük -88, en yüksek ise 88 olmaktadır. Ölçek puanı, (Madde Sayısı x Seçeneğin Puan Değeri = Ölçek Puanı) formülü ile hesaplanmaktadır. En yüksek puan (44 x 2 = 88); en düşük puan (-44 x 2 = -88), kararsız tutumu gösteren puan (44 x 0 = 0) olarak ortaya çıkmaktadır. Puanlar için bu formül uygulanabilmekle birlikte her bir madde için ayrı seçeneklerin işaretlendiği durumlarda ise her bir maddenin işaretlenen seçeneklerinin puan değerleri toplanarak ölçek puanı elde edilmiştir.

Uygulanmak üzere hazırlanan ölçek, ilköğretim sekizinci sınıfta okuyan 18 öğrenciye bir ön uygulama ve son uygulama olarak uygulanmıştır. Uygulamalar sonucunda, ön ve son uygulamalar arasında SPSS programında güvenirlik çalışması yapılmış ve ölçek 0.90 düzeyinde güvenilir bulunmuştur.

8.4- Verilerin İstatistiksel Analizi

Ankete 400 ilköğretim sekizinci sınıf öğrencisi katılmış, bunlardan anket formlarını ve özellikle ölçek sorularını eksik bırakan, bir çok soruya geçersiz cevap veren 30 öğrencinin anket formları değerlendirmeye alınmamıştır. Sonuçta 370 öğrencinin anket formu araştırmanın amacına uygun cevaplandırıldığı için değerlendirilmiştir.

Toplanan anket formları tek tek incelenmiş, doğruluk tutum ölçeği puanları elle puanlanarak istatistik işlemlere hazır hale getirilmiştir. Toplanan formlardaki bilgiler değerlendirilmiş, öncelikle veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) bilgisayar istatistik paket programına girilmiştir. Verilere uygun testi bulmak üzere dağılımın normal olup olmadığı araştırılmıştır. Bunun için Doğruluk Tutum puanlarına Normality Test uygulanmış ve normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir (EK-3). Bu nedenle verilere, gereği üzere non-parametrik test (Kruskal – Wallis) uygulanmıştır.

Her bir faktördeki sorulara verilen cevaplara göre oluşan gruplar bağımsız grup kabul edilerek, K independent Sample ile bağımsız grupların karşılaştırılması için Kruskal-Wallis Testi kullanılmıştır. Kısacası her bir faktörün ölçek puanı üzerine etkisi araştırılmıştır. Gruplar arası fark, ölçek puanı üzerindeki etkiyi göstermektedir. Ayrıca X^2 değerleri, df ve P değerleri verilmiştir. Anlamlılık düzeyi olarak 0.05 kabul edilmiştir. Anlamlı çıkanlar ölçek puanı üzerinde etkili, anlamsız çıkanlar etkisiz anlamına gelmektedir. Yüksek puanlar olumluyu, düşük puanlar ise olumsuzluğu ifade etmektedir. Her grubun bir diğerine göre farkı, gruba ait puanın yanına küçük harfler (a,b,c...) yazılmak suretiyle gösterilmiştir. Farklı harfler istatistiksel açıdan anlamlı farkı, aynı harfler ise anlamsızlığı ifade etmektedir.

Bilgilerin istatistiksel analizinden elde edilen sonuçlar “Bulgular ve Yorum” bölümünde denence sırasına göre Tablolaştırılarak yorumlarıyla birlikte verilmiştir. Tablolarda N, cevap verenlerin sayısını; Median, ölçekten alınan puanın ortanca değerini; Minimum, ölçekten alınan en düşük puanı; Maximum ise ölçekten alınan en yüksek puanı ifade etmektedir. Ayrıca a, b, c gibi harfler de gruplar arasındaki farkın anlamlılığı hakkında bilgi vermek üzere kullanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

AHLÂK, DOĞRULUK KAVRAMLARI VE AİLEDE DOĞRULUK EĞİTİMİ

Bu bölümde ahlâk ve ahlâk eğitimi; doğruluk, çocuğun eğitiminde ailenin önemi, ailede çocuğun doğruluk eğitimi üzerinde ayrıntılı olarak durulmuş ve konu çeşitli yönleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

I- AHLÂK, EĞİTİM VE AHLÂK EĞİTİMİ

1- Ahlâk

Bir çok tanımı yapılmış olan *ahlâk* kavramı Türkçe Sözlük'te huy, karakter, mizaç, tabiat; iyi vasıflar, güzel huylar, faziletler¹⁴ anlamına; *ahlâklı* ahlâk kurallarına ve törelerine bağlı, bunlara uygun hareket eden, iyi ahlâk sahibi, namuslu anlamına; *ahlâksız* ahlâkı bozuk, kötü ahlâklı anlamına; *ahlâksızlık* ise ahlâk kurallarına uymama, ahlâksızca davranış¹⁵ anlamına gelir.

Ahlâk, mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış topluluğu; iyinin ve kötünün bilimi; bir kimsenin iyi niteliklerini ya da kişiliğini belirten tutum ve davranışlar bütünü¹⁶; alışkanlık¹⁷; insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen bir inançlar, değerler ve kurallar sistemi¹⁸; bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda bulundukları davranış kuralları¹⁹; gündelik hayatta bireylerin öteki insanlara, hatta bir bakıma çevredeki bütün canlı varlıklara karşı davranışını belirleyen, hareketlerini veya etraftaki insanların hareketlerini iyi veya kötü bulma duygusunu bireye sağlayan bir değerler sistemi veya insanlara, hareketlerini düzenleme imkanını veren kuralların bilgisi²⁰; bir toplumsal bilinç, davranış ve ideolojik ilişki biçimi²¹; insanın, davranışlarını uydurması gereken²², kendilerine göre hareket edilen ve

¹⁴ Örnekleriyle Türkçe Sözlük, "Ahlâk", MEBas., Cilt 1, Ankara, 1995, s. 57.; Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, 1996, s. 23.

¹⁵ Örnekleriyle Türkçe, "Ahlâk", s. 57.

¹⁶ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, "Ahlâk", Gelişim Yay., Cilt 1, 1986, s. 201.

¹⁷ Peker, Din ve, s. 139.

¹⁸ Erol Güngör, Emin Işık, *Lise 2 Ahlâk*, M.E.B. Devlet Kitapları, Ankara, ty, s. 6.

¹⁹ Kemal Demiray, *Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu*, Milliyet Yay., 1990, s. 11.

²⁰ Burhanettin Canatan, *Ansiklopedik Terimler Sözlüğü*, Kardeş Matbaası, Ankara, 1966, s.7. ; *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, "Ahlâk", Cilt 1, İstanbul, 1986, ss. 201-202.

²¹ Aziz Çalışlar, *Ansiklopedik Kültür Sözlüğü*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983, ss. 10-11.

²² Paul Foulquie, *Pedagoji Sözlüğü*, çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul, 1994, s. 5.

eylemleri yargılayan kurallar bütünü²³; insanlara görevlerini ve doğru yolu gösteren bir ilimdir.²⁴

Ahlâk, iradeli ve hür bir insanın, hayır amacıyla bilerek ve seçerek yaptığı fiil ve hareketlerdir; mizaç ve karakter ile aklın ve toplumun etkilerinin meydana getirdikleri bir sentezdir.²⁵ İnsanın bir amaca yönelik olarak kendi arzusu ile iyi davranışlarda bulunup kötülükten uzak olmasıdır.²⁶

Kelime anlamı ile ahlâk huy, karakter, hal ve hareket tarzı²⁷ gibi anlamlara gelmekte olup, insanda yerleşmiş olan bir karakter yapısına işaret etmekte ve bireylerin iradi hareketleriyle ilgilenen bir alan olmaktadır. Terim olarak ahlâk 1-Genel bir hayat tarzını 2-Bir grup davranış kuralını 3-Davranış kuralları veya hayat tarzları üzerinde yapılan fikrî bir araştırmayı ifade etmek üzere üç farklı şekilde kullanılabilir. Budist ahlâkı, İslam ahlâkı derken birinci tarzda; meslek ahlâkı veya iş ahlâkı derken ikinci tarzda; ahlâk felsefesi derken de üçüncü tarzda kullanılmış olur.²⁸

Ahlâk, Arapça ‘yaratma, yaratılış, yaratılmış’ gibi anlamlara gelir; halk ile aynı kökten olan hulk veya huluk kelimelerinin çoğuludur.²⁹ Hulk, köken itibariyle halk demektir. Halk, gözle algılanan biçim, şekil ve sûretlere; hulk ise gönül gözüyle algılanan manevi güçlere, karakterlere özgü kılınmıştır. Halk yaratma, biçim verme; huluk, hulk davranış biçimi, huydur. Ahlâk, insanın karakterini oluşturan davranış özelliklerinin bütünüdür. İslam kaynaklarında huluk ve ahlâk terimleri, genellikle iyi ve kötü huyları, fazilet ve reziletleri ifade etmek için kullanılmıştır.³⁰ Son devir Osmanlı ahlâkçılarından Ali İrfan’a göre, hulk insanın iç davranışlarına, basiretle idrak olunan kuvvet ve seciyyeye; halk ise dış davranışlarına, gözle görülen heyet, suret ve eşkale aittir: ‘Şu adam hulken iyi, halken güzeldir’ sözü bunun ifadesidir.³¹ Ahlâk huy, mizac, seciye yani bir varlığın kendine özgü yaratılışı gereği yapmış olduğu hareket anlamına

²³ Andre Lalande, **Kısa Gerekçeli Pratik Ahlâk**, çev. M. Coşkun Değirmencioğlu, MEBas., İstanbul, 1995, s. 12.

²⁴ Osman Şekerci, **Kaynaklarımıza Göre İslam Terbiyesi**, Şamil Yayınevi, İstanbul, ty., s. 3.

²⁵ Pazarlı, İslam’da Ahlâk, s. 71.

²⁶ Ahmed Ağırakça, “**Ahlâk**”, ŞİA, Cilt 1, İstanbul, 1999, s. 111.

²⁷ Recep Kılıç, **Ahlâkın Dini Temeli**, TDV Yay., Ankara, 1996, s. 1.; Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 8.

²⁸ Kılıç, Ahlâkın, s. 2.

²⁹ Çağrı, Anahatlarıyla, s. 15., Hançerlioğlu, Felsefe, s. 8.; Süleyman Ateş, **Kur’an Ansiklopedisi**, Kur’an Bilimleri Araştırma Vakfı (Kuba), Cilt II, İstanbul, s. 67.; Ahmet Hamdi Akseki, **Ahlâk İlmi ve İslam Ahlâkı Ahlâk Dersleri**, Sadeleştiren. Ali Arslan Aydın, Nur Yayınları, 3. Baskı, Ankara, ty, s. 28.

³⁰ Çağrı, İslam Düşüncesinde, s. 34.; Ateş, Kur’an Ansiklopedisi, s. 67.

³¹ Hüsamettin Erdem, **Ahlâka Giriş**, Günay Ofset, Konya, 1994, s. 22.

gelen Arapça hulk sözcüğünün çoğulu olup³², insanın yaratılışından gelen ve toplum içinde yaşanarak kazanılan iyi ve güzel huylar; insanın yaratılışından gelen özellikleri ile Kur'an ve Sünnette sınırları çizilen, insanların iyiliğini ve mutluluğunu hedef alan kuralların hayata geçirilmesiyle kazanılan iyi ve güzel davranışlar bütünüdür.³³

Ahlâk kelimesi Kur'an'da geçmemekte fakat hulk kelimesi adet ve gelenek, ahlâk ve huy anlamlarında iki ayette (Şuara 26/137, Kalem 68/ 4) geçmektedir.³⁴ Kalem 68/4 ayetinde huluk karakter, davranış biçimini ifade etmektedir. Yine bu kökten (halâk), insanın ahlâkıyla kazandığı erdem anlamını ifade eder.³⁵

Gazali (v 505/1111)'ye göre ahlâk, insan nefsinde yerleşen bir meleke olup, fiiller hiç bir zorlama olmadan, düşünüp taşınmadan bu meleke sayesinde kolayca ve rahatlıkla ortaya çıkar.³⁶ İbn Miskeveyh'e göre ahlâk, nefsin düşünüp taşınmadan kendi fiillerini ortaya koymasını sağlayan durumdur.³⁷ Birçok ahlâkçıya göre ahlâk, nefiste (ruhta) köklü bir şekilde yerleşip, kendisinden davranışlar düşünmeden, zorlanmaya ihtiyaç duymadan, kolaylıkla meydana gelen 'Heyet-i Rasiha'ya denir.³⁸

İyi huylar ve faziletli davranışlar için iyi, güzel ahlâk; edep ve çoğulu âdâb da denmiştir.³⁹ Edep eğitim, güzel ahlâk, iyi davranış; incelik, kibarlık, naziklik; utanma, çekinme, hicap, haya anlamlarına gelir.⁴⁰ Edep, öğretim ve aile vasıtasıyla kazanılan iyi huy ve alışkanlıklar şeklinde anlaşılır. Bu nedenle kötü ahlâklı ve terbiyesi kıt kimseler için edepsiz deymi kullanılır. İslam ahlâkçılarının bazısı edep sözünü geniş manada, insanın Allah'ına, nefsine ve diğer insanlara karşı görevlerini tam yapmak diye değerlendirmiştir.⁴¹

Ahlâk farklı düşüncelere göre farklı değerlendirilmekte ve bu nedenle de farklı tanımlanmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse ahlâk, insanın kendisi de dahil tüm varlıklara karşı görevlerini yerine getirmesi için sahip olması gereken olumlu özelliklerin tümüdür denilebilir.

³² Veysel Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, Adım Yayıncılık, Ankara, 1991, s. 25.

³³ Doğan, Büyük, s. 23.

³⁴ Çağrı, Anahatlarıyla, s. 15.

³⁵ Ateş, Kur'an Ansiklopedisi, s. 67.

³⁶ İmam Gazali, *İhya*, çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1975.

³⁷ İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, çev. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1983, s. 43.

³⁸ Erdem, Ahlâka, ss. 24-25

³⁹ Ateş, Kur'an Ansiklopedisi, s. 67.

⁴⁰ Örnekleriyle Türkçe, "Edep", s. 779.

⁴¹ Pazarlı, İslam'da, s. 270.

Ahlâkın üç boyutu vardır:

1. Ahlâk herşeyden önce bir kurallar sistemidir. İnsan önce kurallar hakkında bilgi sahibi olur; davranışları iyi veya doğru ve kötü veya yanlış olarak yargılar. Ahlâkî bilgi (ahlâkî değerler hakkında bilgi), ahlâkî düşünce veya ahlâk anlayışı olarak da açıklanabilir.

2. Bir ahlâk kuralı belli bir davranışın yapılmasını veya yapılmamasını tavsiye eder niteliktedir. Buna göre insan davranışta bulunur. Bu da ahlâkın hareket veya davranış boyutudur.

3. Bir ahlâk kuralı kendisine bağlı bir takım his ve heyecan durumları da getirir. İnsan kötü bir davranış yapınca vicdan azabı veya suçluluk hissi; doğru bir hareket yapınca vicdan huzuru, sevinç ve gurur duyar.⁴²

İnsan hayatında ahlâk dairesi dışında kalan bir alan yoktur, insanın her türlü düşünce, duygu ve davranışları, her türlü özelliği bu alanın içindedir. Ahlâkın konusunu açıklamak ahlâkın anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1.1- Ahlâkın Konusu ve Amacı

İslam ahlâkçılarından bazıları ahlâkın konusunu insan, insanın ruhî kuvvetleri, bazıları görevleri, bazıları her ikisi olarak kabul etmişlerdir. Ahlâkın konusu insandır;⁴³ insanın fiil ve hareketleridir;⁴⁴ kişinin kendine, yaradanına, diğerlerine karşı dinen yapmakla borçlu olduğu görevlerdir.⁴⁵

Ahlâk dînî-aklî bir kuruluştur. Ahlâk bireylerin ve toplumların huzur ve düzenini sağlayacak kurallar koyar. Bu bakımdan ahlâk bireysel ve sosyal yönleri olan bir müessesedir. Kökleri metafizik ve Tanrısal, gövdesi ve dalları akıl ve sosyal gerçekler alanında büyüyüp gelişen kutsal bir ağaçtır. Ahlâkın temel kavramlarını kuramsal (teorik) ahlâk, çeşitli bireysel ve sosyal görevlerini de uygulamalı (pratik) ahlâk inceler.⁴⁶

⁴² Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995, s. 41.

⁴³ Ahmet Çoşkun, “Gazali’nin Ahlâk Ve İktisat Görüşü”, Erciyes ÜİFD., sa. 6, 1989, ss. 221-222.

⁴⁴ Pazarlı, *İslam’da*, s. 15.

⁴⁵ Erdem, *Ahlâka*, s. 31.

⁴⁶ Pazarlı, *İslam’da*, s. 33.

Ahlâk, ahlâk ilmi, kuramsal ahlâk ve uygulamalı ahlâk olmak üzere iki kısma ayrılır:⁴⁷

Ahlâk, Batı dillerinde “ethique” ve “morale” kelimeleriyle ifade edilmektedir. “Ethique” “karakter” anlamına gelmekte olup “kuramsal (teorik) ahlâk”; “morale” ise “adet ” anlamına gelmekte olup “pratik (uygulamalı) ahlâk” karşılığı olmak üzere felsefî literatürde yerini almıştır.⁴⁸ Ahlâkın açıklanması çok geniş olan bu alanın daha iyi anlaşılmasını sağlayabilecektir:

1.1.1- Kuramsal Ahlâk

Kuramsal ahlâka ahlâk nazariyeleri, felsefî ahlâk, ahlâk felsefesi, teorik ahlâk veya etik (ethique) gibi adlar da verilir. Kuramsal ahlâk, ahlâkın konusunu, metodunu, psikolojik şartlarını ve faktörlerini inceler; insan hayatının amacını araştırır.⁴⁹ Kuramsal ahlâk, ahlâkla ilgili emirler vermez ve değer yargıları ortaya koymaz, fakat ahlâkla ilgili değer yargılarının yorumlarını yapar, vicdandan gelen sorumluluğun nasıl doğduğunu ve hangi amaçlara doğru yöneldiğini araştırır, ahlâkî hareketin anlam ve gayesini araştırmaya çalışır. Ahlâk olayının altında yatan gerçekleri tanıtmaya ve bu gerçeklerin hangi genel kanunların eseri olduğunu aydınlatmaya uğraşır.⁵⁰ Etik ahlâk, ahlâk bilgisi, ahlâkbilimi, ahlâk felsefesi;⁵¹ bir kimsenin davranışlarına temel olan ahlâk ilkelerinin tümü;⁵² ahlâk denilen olay üzerinde düşünmek, ahlâk üzerinde felsefe yapmak;⁵³ iyi, kötü, doğru, yanlış, ahlâklı, ahlâksız, erdem, erdemsizlik gibi değerlerin neliğiyle uğraşan felsefenin disiplin alanlarından biridir.⁵⁴ Kuramsal ahlâk felsefî ahlâk demektir; ahlâkın felsefesinin yapıldığı bir alandır. Mantık, doğru düşünmenin kurallarını tespit ettiği gibi, ahlâk da doğru hareket etmenin kurallarını koyar.⁵⁵ Bu kurallar çerçevesinde davranmak uygulamalı ahlâkın konusuna ve alanına dahildir.

⁴⁷ M. Münir Raşit Öymen, *Ahlâk Eğitimi ve Ahlâkın Testle Ölçülmesi*, 3. baskı, İstanbul, 1975, s. 20.; Kandemir, Örneklerle, ss. 30-33.; İsmail Yakıt, “Sadreddin Konevî’de Ahlâk Felsefesi”, Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi, sa. 4, 1989, s. 45.

⁴⁸ Yakıt, “Sadreddin, s. 45.; Hançerlioğlu, Felsefe, s. 8.

⁴⁹ Öymen, *Ahlâk Eğitimi*, s. 20.

⁵⁰ Erol Güngör, Emin Işık, Ahmet Tekin, Yaşar Erol, *Ahlâk Lise III*, M.E.B. Devlet Kitapları, İstiklâl Matbaası, İzmir, ty., s. 7.

⁵¹ Doğan, Büyük, s. 354.

⁵² Büyük Larousse, Cilt 7, s. 3865.

⁵³ Kılıç, Ahlâkın, s. 3.

⁵⁴ Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, s. 155.; AnaBritannica, “Etik”, s. 340.

⁵⁵ Coşkun, “Gazali’nin, s. 221.

1.1.2- Uygulamalı Ahlâk

Kuramsal ahlâkın konu edindiği ahlâk kurallarının hayata geçirilerek uygulanmasına “uygulamalı ahlâk” denir.⁵⁶ Ahlâk ilminin en büyük gayelerinde biri, kuram ile amel arasında tam bir uyum ve bütünlük sağlamaktır. “Morale”, “adet ” anlamına gelmekte olup “pratik (uygulamalı) ahlâk” olarak kullanılmaktadır.⁵⁷ Uygulamalı ahlâk, insanın çeşitli ödevlerini inceler ve bu ahlâk ailede öğrenilir.⁵⁸

Ahlâkın iki yönü vardır: 1. İnsanın iç alemine yönelik olan sübjektif yön: İnsanın içindeki duygu, ahlâkî davranışın ölçüsüdür. Vicdan, davranışları sevinç veya vicdan azabı olarak dışarı aksettirir.⁵⁹ Şuurumuzda uyanan iyilik ve kötülük duyguları iç cepheyi teşkil ederler.⁶⁰

2. İnsanın dışına yönelik olan objektif yön: Bunlar içteki cephenin dıştaki görünüşüdür ki bunlara huy denir. Toplum hayatında bunlar öznellikten nesnellığe geçerler, bireyden topluma mal olunca da bir takım kurallar halinde belirir, hukuk, örf ve adet halini alırlar.⁶¹

İnsanın kendine, yaratanına, ailesine, diğer insanlara hatta canlı ve cansız bütün varlıklara karşı pek çok görevleri vardır ve bu görevler uygulamalı ahlâkı oluşturur.⁶² Görev, insan ve kurumların yapmak ve güçleri ölçüsünde başarmakla sorumlu tutuldukları iş ve eylemlerdir.⁶³ Görevler ilmi denilen uygulamalı ahlâk⁶⁴ bireysel ve toplumsal ahlâk olmak üzere ikiye ayrılır. Toplumsal ahlâk aile ahlâkı, toplum ahlâkı, devlet ahlâkı, meslek ahlâk vb. olarak ayrılır.⁶⁵ İslam, insanın yüklendiği sorumluluğa

⁵⁶ Hüsamettin Erdem, “Osmanlı’da Ahlâk ve Bazı Ahlâk Risaleleri”, Selçuk ÜİFD., sa. 10, 2000, s. 56.

⁵⁷ Yakıt, “Sadreddin, s. 44.; Hançerlioğlu, Felsefe, s. 8.; Erdem, Ahlâka, s. 28.

⁵⁸ Öymen, Ahlâk Eğitimi, s. 20.

⁵⁹ Mikdat Yalçın, İman ve Ahlâkın Hayati Değerleri, Hikmet Yay., İstanbul, 1981, s. 250.

⁶⁰ Canatan, Ansiklopedik, s. 7.

⁶¹ Yalçın, İman ve, s. 249.; Canatan, Ansiklopedik, s. 7.

⁶² Akseki, Ahlâk İlmi, s. 167.; Ali Fuat Başgil, Din ve Laiklik, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 101-102.; İbrahim Kafi Dönmez, İslam’da İnanç İbadet Ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, MÜİFYay., Cilt 1, İstanbul, 1997, s. 72.; Erdem, Ahlâka, s. 31.; Büyük Larousse, Cilt 1, s. 201.; Pazarlı, İslam’da Ahlâk, s. 101.; İnsanın Allah’la, kendisiyle, evrenle ve toplumla ilişkisi için bkz. Nevvab Haydar Nakvi, Ekonomi Ve Ahlâk, çev. İlhan Kutluer, İnsan Yay., İstanbul, 1985, ss. 52-68.

⁶³ Hüseyin Ağca, Ailede Eğitim, TDVYay., Ankara, 1998, s. 15.

⁶⁴ Şekerci, Kaynaklarımıza, s. 4.

⁶⁵ Başgil, Din ve, s. 101.; Dönmez, İslam’da, s. 72.

tam anlamıyla işlerlik kazandırması için, onun çevresine karşı duyarlı olmasını şart koşmuştur.⁶⁶

Kişinin bir bireysel, bir de sosyal yönü vardır. Kişinin bireysel yönü kendine karşı bazı sorumluluklar yükler, bu sorumluluklar bireysel ahlâkı meydana getirir.⁶⁷ Bu sorumluluklardan birisi de bireyin doğruluk özelliklerini kazanmasıdır.

1.1.2.1- Bireysel Ahlâk: Bireysel ahlâkta önce bireyin olgunlaşmasını sağlayacak olan bireyle ilgili ahlâka yer verilmekte olup, bunun içinde nefsi koruma ve eğitime, her türlü kötü davranışlardan kaçınıp iyiliklerle donatma vb. meseleler yer almaktadır.⁶⁸

Ahlâkî görevlerin ana amacı, insanın kendisini iyi davranışlara yöneltmesi ve bunları kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olarak sürekli kılmasıdır. Kötü davranış ve işlerden sakınmak da ahlâkî görevin hedeflerindendir. Kötü davranışların yaygın olması, ahlâkî görevlerin yapılmadığının bir göstergesi olarak görülebilir. Ahlâkî görevlerin yerine getirilmesi doğruluk, yararlı iş görme vb. gibi pek çok davranışı benimsemekle mümkündür.⁶⁹

Kur'an insanı üstün bir değer kabul eder ve onu yeryüzünün halifesi sayar. Bunun için önce kendi değerini korumalı ve geliştirmeli; iman, amel, bilgi, ahlâk yönünden erdemler kazanmalıdır.⁷⁰ Kur'an değişimin temeline bireyleri ve bireylerden oluşan halkı yerleştirir. İnsanlar, toplumsal gelişme ve değişimin eksenini ve temel belirleyicisi olduğundan, bütün olaylarda ve değişimde en büyük yük ve sorumluluk insana yüklenmektedir.⁷¹ İslâm Dini'nin hedefi insanı olgunlaştırmak, güzel ahlâk sahibi yapmak; ahlâklı insanlar ve bu insanlardan oluşan ahlâklı toplumlar meydana getirmektir.⁷² Gazali, ahlâkı, uygulamalı ilimler içinde "nefs hakkı" olarak ele almış ve "nefsin sıfatlarını saymak, ahlâkını beyan etmek, bunların cins ve türlerini anlatmak, kötü olanların düzeltilmesi için gerekli olan tedbirleri almak ve mücadelede bulunmak" olarak açıklamıştır.

⁶⁶ Nakvi, Ekonomi, ss. 52-68.

⁶⁷ Erdem, Ahlâk, ss. 139,158.

⁶⁸ Erdem, "Osmanlı'da", s. 56.

⁶⁹ Ağca, Ailede, s. 16.

⁷⁰ Nakvi, Ekonomi, s. 52.; Dönmez, İslam'da, ss. 72-73.

⁷¹ Şaban Ali Düzgün, "Değişim Kavramı ve Toplumsal Değişimin Şartları", Ankara ÜİFD., cilt XXXVIII, 1998, s. 312.

⁷² Hüseyin Peker, "Teknolojik Gelişmeler Ve İslam Ahlâkı", Ondokuz Mayıs ÜİFD., sa. 9, 1997, s. 29.

Kur'an birey, aile ve toplum bazında disiplini sağlamak, huzur ve refahın devamını temin etmek için bir takım kurallar öngörmektedir.⁷³ Kur'an ahlâkı insanı üstünlüklere (takva, doğruluk, sevgi, infak vb.) davet etmekte; birey, aile ve toplum hayatı için zararlı olan her türlü hal ve hareketi (zulüm, yalan, cimrilik, israf, gıybet vb.) yasaklamaktadır.⁷⁴ Kur'an, varoluş ve yok oluş durumu hususunda bir kural getirmektedir. Bu kural, ahlâk ve inancı bozulan ya da zayıflayan millet ve toplumların yok olmaya mahkum olmalarıdır.⁷⁵ Kur'an, insanı üç mahkeme huzurunda hesap vermekle başbaşa bırakmaktadır. Bunlar insanın içindeki vicdan mahkemesi, etrafındaki kamuoyu mahkemesi, üstündeki semavi mahkemedir.⁷⁶

Kant'a göre ahlâkî bir davranışın temelindeki ilke, niyet ve ödevdir. Diğer ahlâk felsefecilerinden farklı olarak Kant, özgür olabilmek için sorumlu olmak gerektiğini söyler. Yani özgürlük sorumluluğa değil, sorumluluk özgürlüğe neden olmaktadır. Çünkü ahlâk yasaları birer ödev olarak insana yapmalısın, etmelisin veya uymalısın demektedir. İnsan özgür akıllı olup özgürlük akletmeyi, akletme de yaratıcılığı tetiklemektedir. Ahlâk ilkelerinin amacı ise özgürlüğü, akli ve yaratıcılığı korumak, üzerindeki baskıları kaldırmaktır. Ahlâk kurallarının özgürlüğü sınırladığı doğrudur. Bunun nedeni, diğer varlıkların özgürlüğünü korumak ve insanın egoistçe bir kötülüğe düşmesini önlemektir. Sınırlama, herkese gerekli olan temel haklar (din, can, mal, nesil, akıl, ırz, namus) çerçevesinde kalmalıdır, fazlası diğerinin özgürlüğüne tecavüzdür. Asıl amaç bu bilinen iyi değerleri-temel hakları- korumaktır. Çünkü insana diğer varlıklarla çıktığı bu yolculukta en çok gerekli olacak haklar bunlardır. İnsan ancak böyle bir özgürlük ahlâkına sahip olursa üzerine düşen yüce görevi yerine getirebilir yani evrene sahip çıkabilir, kendisinin var olduğunu gösterebilir.⁷⁷

İnsanın doğrulukla ilgili özelliklerini geliştirmek, bireysel ahlâkın hedeflerindendir. Bireysel ahlâk hedeflerinden olarak, Kur'an'da, hakikati söylemek (Ali İmran 3/137, En'am 6/11, Nahl 16/36, Ahzab 33/70) sözünde durmak (Bakara

⁷³ Mehmet Emin Ay, "Kuran'ı Kerim'de Disiplin, Mükafat Ve Ceza Kavramları", Uludağ ÜİFD., sa. 4, 1992, s. 250.

⁷⁴ Muhammed Fâzıl Cemâli, Kur'an'a Göre Eğitim Felsefesi, çev. A. Serdaroğlu, R. Özer, Özdemir Basımevi, İstanbul, ty, ss. 49-50.

⁷⁵ Sabri Hizmetli, İslam Tarihi-İlk Dönem, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1999, ss. 53-54.

⁷⁶ M. Abdullah Draz, İslam'ın İnsana Verdiği Değer, çev. Nureddin Demir, Kayihan Yay., 2. baskı, İstanbul, 1993, s. 110.

⁷⁷ İhsan Eliaçık, "Özgürlük Ahlâkı", Türkiye ve Dünyada Yarın, Aylık Dergi, sa. 5, 2002, ss. 32-33.

2/40, Maide 5/7, Râd 13/25, Nahl 16/91, İsrâ 17/34)... emredilmiş; yalan söylemek (İsrâ 17/31), va'dîni bozmak (Bakara 2/27, Ali İmran 3/76, Tevbe 9/76)... yasaklanmıştır.⁷⁸

İnsan, fıtratı gereği sosyal bir varlıktır. İnsanın sosyal yönü ona bir takım sosyal sorumluluklar yüklemekte ve bu sorumluluklar sosyal ahlâkı meydana getirmektedir. Ahlâkçılar sosyal ahlâkı, insanın hemcinsine karşı yapmakla sorumlu olduğu görevler diye tanımlamaktadır.⁷⁹ Doğruluk özelliklerine sahip olan bireyler, sosyal ahlâkın hedeflerini gerçekleştirmek için gerekli sorumlulukları yüklenabilirler.

1.1.2.2- Sosyal (Toplumsal) Ahlâk:

Ahlâk temelde kalbi, manevi temelini yanı sıra, dış yansıması ile davranışa dönüşen; iş ve eylem şeklinde etkinliklere konu olan bir davranış ilmidir. Ahlâk aslı itibarıyla, insan benliğindeki bir meleke olmakla beraber, konusu ve sonuçları bakımından geniş ölçüde sosyal bir disiplin olarak incelenebilen bir konudur. Bu nedenle de bilginler, ahlâkı genellikle sosyal ve normatif yüzü ile ele almışlardır. İslam, insanı iyiliklere yönlendirmiş, ahlâkın bütün derinliği ile sosyal planda hakim olması ve yaygın olarak yaşanmasını hedef almıştır.⁸⁰ Sosyal ahlâk, diğerinin hakkını korumakla başlamaktadır.⁸¹

Sosyal ahlâk aile ahlâkı, toplum ahlâkı, devlet ahlâkı, meslek ahlâkı vb. olarak kısımlara ayrılmaktadır.

1.1.2.2.1- Aile Ahlâkı: Sağlıklı nesiller yetiştirmek için aile, ahlâkı bakımından gerekli ve yararlı bir kurumdur. Ailenin fonksiyonunu yerine getirmesini sağlamak üzere ahlâk, aile bireylerine çeşitli görev ve sorumluluklar yüklemiştir.⁸² Çünkü bireyin ahlâkı ailede gelişip temellenmektedir. Ailenin bozularak asli görevini yerine getirememesi toplumun çöküşüne ve devletin yıkılışına neden olmaktadır. Aile ahlâkı konusunda ailenin önemi, eşler arasındaki hak ve görevler, yakın akraba ve komşuya karşı hak ve görevleri içeren ahlâk esasları vb. hususlara ağırlık verilmelidir.⁸³ Ailede anne babanın ahlâkî özellikleri uygulama konusunda sorumluluğunu yerine getirmesi,

⁷⁸ Mehmet Tütüncü, “Kuran ve Hadislerde Eğitim Esasları”, Dokuz Eylül ÜİFD., sa. 2, 1985, s. 234.

⁷⁹ Erdem, Ahlâk, s. 139.; AnaBritannica, “Ahlâk”, ss. 201-202.

⁸⁰ Mahmud Rifat Kademoğlu, “Sosyal Ahlâk”, ŞİA, Cilt 7, 2000, ss. 224-225.

⁸¹ A. Altay Ünaltay, “Res Publica: Toplumsal Ahlâk ve Özgürlük”, Yarı Aylık Dergi, sa. 8, Aralık 2002, s. 24.

⁸² Dönmez, İslam'da, s. 73.

⁸³ Erdem, “Osmanlı'da, s. 56.; Aile görevleri ile ilgili olarak bkz. Ahmet Hamdi Akseki, İslâm Dîni. İtikat-İbadet-Ahlâk, Nur Yay., Ankara, 1993, ss. 307-309.

çocukların da anne babayı model alarak bu özellikleri kazanmasını sağlayacaktır. Bu özellikler içinde doğruluk ahlâkının ayrı bir yeri ve önemi vardır.

1.1.2.2.2- Toplum Ahlâkı: Toplum ahlâkında toplumda birlik ve beraberlik, karşılıklı hak ve görevleri içeren konular, insan ve insan hayatına saygı, ahde vefa, dile hakim olmak, emanete riayet vb. emredilen işler yanında, emanete hiyanet, vadinden dönmek, yalan söylemek vb. gibi yasaklanan fiiller üzerinde durulmaktadır.⁸⁴ Toplumun amacı, onu oluşturan bireylerin ahlâkî kişiliklerini geliştirmektir.⁸⁵

Ahlâk toplumun kültürünün oluşumunu sağlar ve toplumun kültürü de ahlâkı etkiler. Kültür bir insan topluluğunun (milletin) nesilden nesile aktardığı, gelenek halinde devam eden maddi ve manevi varlıklarının, değerlerinin bütünü; inanç, fikir, bilgi, sanat, âdet ve gelenekleri, bütünüyle yaşayış ve davranış şeklidir. Ziya Gökalp'e göre kültür, bir milletteki dînî, ahlâkî, hukukî, lisanî, estetik, iktisadî müesseselerin toplamı demektir. Ziya Gökalp'e göre çocuk dünyaya geldiği zaman, beraberinde bir vicdan getirmez. Vicdanı ona kendi milleti, kendi milletinin kültürü verir.⁸⁶ Kültür insanın eski nesillerden devraldığı sosyal mirasa, kendi çağındaki yenilikleri de ilave ederek, yeni nesillere devrettiği maddi ve manevi değerler ve gelişmelerdir.⁸⁷

1.1.2.2.3- Devlet Ahlâkı: Devlet ahlâkında devletin gerekliliği ve önemi, devletin birey ve halka karşı hak ve görevleri vb., halkın devletine, vatanına, milletine karşı görevleri, devletin diğer devletlerle olan ilişkileri vb. gibi daha çok bir takım hak ve görevleri içeren konular üzerinde durulmaktadır.⁸⁸ Devletin sorumluluklarını yerine getirmesi ahlâkı yaşanılır kılarken, ahlâkın yaşanılır olması da devleti yakından etkilemektedir.

Meslek veya iş ahlâkı da sosyal ahlâkın kısımlarındandır. Görevinin ve işinin gereğini doğruluk üzere yerine getirmek ahlâkın hedeflerinden olup toplumdaki güvenin devamını sağlar.

Bireyin ahlâkı aile, toplum ve devleti etkilerken, aynı zamanda birey de her birinden etkilenmektedir. Bireyin doğruluk ahlakına sahip olması konusunda aileye çok önemli görevler düşmekte, fakat ailenin dışındaki diğer sosyal ortamların bireye ve

⁸⁴ Erdem, "Osmanlı'da, s. 57.

⁸⁵ Lalande, Kısa Gerekçeli, s. 37.

⁸⁶ Örnekleriyle Türkçe, "Kültür", s. 1826.

⁸⁷ Metin İşçi, *Kültür Sömürgeciliği ve Eğitim*, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 27.

⁸⁸ Erdem, "Osmanlı'da, s. 57.; Ayrıca bkz. İlhami Güler, "Dinin Durduğu Yer", Yarı Aylık Dergi, sa. 8, Aralık, 2002, s. 30.

aileye olan etkileri düşünüldüğünde bu görevin sadece aile ile sınırlı kalamayacağı, sadece aile ahlakının yeterli olmadığı açıktır.

Ahlakın dayandığı kaynak da bireyin ahlakından başlayarak ahlakın yaşanması üzerinde önemli etkide bulunmaktadır.

1.2- Ahlâkın Kaynağı

Tarih boyunca her birey, sınıf, çağ ve milletin ahlâkı vardır. Her ahlâk sistemi, ahlâklılığı esas ve bir hareket noktası olarak kabul etmiştir.⁸⁹

Topçu'ya göre ahlâk birdir. Bu, ilk din ile insanlığa sunulmuş, İslâm Dininde kemaline ulaşmıştır.⁹⁰ İnsanların ahlâk tarihi dinlerin tarihidir.⁹¹ Ahlâk yeniçağa kadar dinsel bir nitelikte olup, yeniçağda laik bir nitelik kazanmaya başlamıştır.⁹² Ahlâkla dinin sıkı bir ilişkisi vardır. Her ikisi de insanları iyi ve en doğru düşünce, duygu ve davranışlarla donatarak, manevi ve ruhi olgunluğa ermesini, gerçek ve en yüksek mutluluğu kazanmasını amaçlamaktadır. Bu nedenle bir ahlâk öğretisi olmayan din yoktur. Dinsiz bir ahlâk ve ahlâksız bir din düşünülemez. Özellikle İslâm'da din-ahlâk ilişkisi kesin bir bütünlük arz eder.⁹³ Babanzade Ahmet Naim'e göre İslam ahlâkının temeli İslâm Dini'dir. Ahlâkî görev ve haklar dînî emirlerle iç içedir. Ahlâk ile din adeta tek bir şeydir.⁹⁴

Din ile temellendirilen ahlâk teorilerinin hepsinde ahlâkî değerlerin kaynağı mutlak varlık olan Allah'tır. Allah'ın koyduğu değerler de mutlak olup, değişmez ve sabit olan bu değerlere bağlı olarak ortaya çıkan ahlâk ilkeleri de evrensel olmaktadır. Dînî temel, ahlâkî sahaya geniş bir boyut getirir. Bu boyut, Allah'a inanç ve O'nun otoritesini tanıma boyutudur.⁹⁵ Dînî ahlâk, sadece akıl ilkeleri üzerine kurulmuş olmayıp, felsefi ahlâklardan daha derin ve kapsayıcı bir özelliğe sahiptir.⁹⁶

İslam'ın titizlikle üzerinde durduğu konulardan olup, günümüz ahlâkçılarının “sosyal ahlâkın prensipleri” olarak ileriye sürdükleri esaslar, “Sana yapılmasını istemediğin şeyleri başkalarına yapma. Aksine sana yapılmasını istediğin şeyi başkalarına yap.”, “Herkes karşı adil ol.” gibi ilkeler ahlâkta temel ilkeler olup genelde

⁸⁹ Erdem, Ahlâka, s. 102.

⁹⁰ Nurettin Topçu, *İslam ve İnsan*, Hareket Yay., İstanbul, 1969, ss. 70-87.

⁹¹ Hizmetli, *İslam Tarihi*, s. 223.

⁹² Özcan Köknal, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın Kitaplar Yayınevi, yy, 1984, ss. 88-89.; Yakıt, “Sadreddin, s. 48.

⁹³ Dönmez, *İslam'da*, s. 66.

⁹⁴ Babanzade Ahmet Naim, *İslam Ahlâkının Esasları*, sad. Recep Kılıç, TDVYay., Ankara, 1995, s. 25.

⁹⁵ Kılıç, *Ahlâkın*, ss. 161,163.

⁹⁶ Dönmez, *İslam'da*, s. 67.

farklı anlayışlara göre değişmemekte, sadece bu ilkelerin uygulanışlarında bazı farklılıklar bulunmaktadır.⁹⁷ Kur'an'ın bildirdiği ahlâk kuralları evrensel özellikte olup evrensel ahlâkî değerlere, Kur'an ahlâkının temel ilkeleridir denilebilir.⁹⁸

İslam nazarında din ile ahlâk başka şeyler değildir.⁹⁹ Ahlâk dinin bir parçasıdır; din, sınırsız ve sonsuz bir ahlâktır. Bireyi ahlâkîleştirmek, sosyalleştirmektir. Ne ahlâk dinin mutlak vazifesini görebilir, ne de din ahlâktan ibaret kalabilir.¹⁰⁰ Ahlâk, İslâm Dininin özü, esası ve bizzat kendisidir. Müslüman olmak, İslam ahlâkına sahip olmaktır, onu kendinde yaşatmaktır.¹⁰¹ Allah duygusundan ve sevgisinden uzak bir eğitim, yalnız fayda ve menfaat düşüncesine dayanırken, dine dayalı eğitim iyiliği ve adaleti, hiçbir menfaat düşüncesine saplanmadan sevdendir.¹⁰² Dindışı ahlâk sistemleri genel olarak ahlâkî olayları veya ahlâkîliği tek sebebe bağlamışlar ve açıklamışlardır; ahlâktan bekledikleri mutluluktur; çünkü bu ahlâk sistemlerinde mutluluk gaye edinilmiştir. Bu ahlâk sistemleri 'vazife ahlâkı', 'hayır ahlâkı', 'feragat ahlâkı' gibi bir takım adlar alırken; İslam Ahlâkı hem vazife, hem hayır, hem feragati ahlâkîliğin vazgeçilmez ilkeleri olarak benimsemiştir. İslam'da ahlâk bütün kurumların alt yapısını oluşturur ve İslam'da her müessese, önce ahlâka dayandırılır.¹⁰³ Kuran'da, öğrenme ve öğretme için güdülen amaç, esas itibarıyla ahlâk ve âdâptır. Kuran, herkesçe doğru bilineni emreder, kötü bilineni yasaklar.¹⁰⁴ İslam'daki marufun kapsamına iyilik, adalet, doğruluk vb. evrensel değerler girmektedir. Ortak iyi, insanlığın vicdani arayışına yaratılıştan yerleştirilmiş bir insanlık damarıdır. Peygamberin getirdiği, ortak iyiye ait değerlerdir. Ortak iyi adalettir, doğruluktur. Kendisi için istediğini başkası için de istemek, kendisine yapılmasını istemediğini başkasına da yapmamaktır. Ortak iyi insanlığın vicdanıdır.¹⁰⁵

İslam ahlâkı Kur'an-ı Kerim'e dayanır.¹⁰⁶ Kur'an-ı Kerim'de Resulullah(s.a.s.)'a hitaben "sen en yüce bir ahlâk üzeresin"(Kalem 68/4) buyurulmuş ve Hz. Peygamber'in

⁹⁷ Şekerci, Kaynaklarımıza, s. 9.; Erdem, Ahlâka, s. 104.

⁹⁸ Hüseyin Atay vd., **İslam Gerçeği**, Ankara Ü. Basımevi, Ankara, 1995, s. 57.; Evrensel ahlâkî değerler ya da dünya ahlâkı hk. geniş bilgi için bkz. Hans Küng, Karl-Josef Kuschel, **Evrensel Bir Ahlâka Doğru**, Çev. Nevzat Y. Aşıkoğlu, Cemal Tosun, Recai Doğan, Gün Yayıncılık, Ankara, 1995.

⁹⁹ Dönmez, İslam'da, s. 67.; İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Din ve Hayat**, çev. Abdullah Özbek, Esra Yay., Konya, 1996, s. 43.; Ateş, Kur'an Ansiklopedisi, s. 69.

¹⁰⁰ Baltacıoğlu, Din ve, s. 44.

¹⁰¹ Topçu, İslam ve, s. 54.

¹⁰² Ali Fuat Başgil, **Gençlerle Başbaşa**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 15, 34-36.

¹⁰³ Erdem, Ahlâka, ss. 102-103.

¹⁰⁴ Tütüncü, "Kuran ve, s. 233

¹⁰⁵ İhsan Eliaçık, "Ortak İyi İle Konuşmak", Yarın Aylık Dergi, sa. 9, Ocak 2003, ss. 32-33.

¹⁰⁶ Çağrı, İslam Düşüncesinde, s. 34.; Coşkun, "Gazali'nin, s. 221.; Ağırakça, "Ahlâk", s. 111.

kendisi de: “Ben ahlâkî prensipleri tamamlamak için gönderildim” buyurmuştur. Aynı şekilde Resulullah’ın bütün hadisleri insanların birbirlerine daha iyi davranmaları konusunda emir mahiyetinde olup, müslümanlara görev yüklemektedir. İslam’da Emr-i Bi’l-Ma’ruf ve Nehy-i Ani’l-Münker prensibi insanların ahlâkını daima iyiye doğru yönlendirmek içindir. Hz. Peygamberin “Ahlâkınızı güzelleştiriniz”, “Allah’ın ve resulü’nün ahlâkı ile ahlâklanınız” diye tavsiyelerde bulunması müslümanın daima ahlâkını güzelleştirmesi gerektiğini dile getirmektedir.¹⁰⁷ İslam’ın amacı güzel ahlâk olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁸ Allah, İslam’ı, ahlâk eksenli olarak nitelerken, insanları kimlik krizinden kurtarmayı, kişilikli bir toplum oluşturmayı amaçlamıştır.¹⁰⁹ Güzel ahlâk, insanda söz ve fiil olarak iyiliğin şekillenmesidir.¹¹⁰ Bayraklı(1989)’ya göre doğru ile yanlış kesin hatlarıyla ortaya konmayınca, bu konuda dinin ilkelerine bakılmayınca, ahlâklı insan yetiştirme çabaları, yanlışın olumsuzluklarından insanın nasıl korunacağını ele almamış olur.¹¹¹ Bu nedenle kavramların açıkça ortaya konulması ve doğru anlaşılması gereklidir.

İslam’ da her ahlâkî emrin, dînî bir emir olarak konulmuş olduğu ortaya çıkar.¹¹² Gazâlî’ye göre din ağacının kök ve gövdesi imandır. Kökü, küfür ve dalalet zararlıları sarıp hasta ederse, dal, budak, çiçek ve meyveler hükmündeki güzel ahlâklar, iyi seciye ve hasletler kuruyup çürümeye mahkum olur. Kalbi, iman nuru yerine küfür kaplarsa, o kalbin sahibi ahlâkını da kaybeder: doğruyu görmez, toplumun düzenini bozar, menfaati için yalan söyler, anarşi çıkarır.¹¹³ İbadetleri yerine getirmek gibi, ahlâkî görevleri yerine getirmek de dinin emri olup, ibadetlerin gayesi de kişileri kötülüklerden sakındırmak ve iyi ahlâk sahibi yapmaktır.

Vatan şairimiz Mehmet Akif Ersoy ahlâkla ilgili düşüncesini şu şekilde şiirleştirmiştir: “Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;

Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.”¹¹⁴

¹⁰⁷ Ağırakça, “Ahlâk”, ss. 111-112.

¹⁰⁸ İmam Gazâlî, **Oğluma**, çev. H. Abdülhalim Akkul, İstanbul, 1972.

¹⁰⁹ Ateş, Kur’an Ansiklopedisi, s. 71.; Hüseyin Caneri, **Ahlâk Bilinci**, Denge Yay., İstanbul, 1998, s. 16.

¹¹⁰ Ali Özbek, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (S.A.V)**, Esra Yay., Konya, 1997, s. 45.

¹¹¹ Bayraktar Bayraklı, **İslam’da Eğitim**, MÜİFVYay., İstanbul, 1989, s. 291.

¹¹² Emrullah Yüksel, “**Hazreti Muhammed’ in Getirdiği Ahlâkın Cihanşumüllüğü**”, Atatürk ÜİFD., sa. 7, 1986, s. 82.; Bekir Topaloğlu, Yusuf Şevki Yavuz, İlyas Çelebi, **İslam’da İnanç Esasları**, MÜİFVYay., İstanbul, 1998, s. 33, 203.; Coşkun, “Gazali’nin”, s. 219.

¹¹³ İmam Gazâlî, **Gıybet**, çev. Yahya Alkın, Bahar Yay., İstanbul, 1985, s. 70.

¹¹⁴ Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, Akpınar Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 373.

İnsanın istenilen ahlâkî özelliklere sahip olabilmesi büyük ölçüde onun eğitilmesine, ahlâkî eğitim almasına bağlıdır.

2- Eğitim

Eğitim, pek çok düşünür ve eğitimci tarafından değişik biçimlerde tanımlanmıştır. Eğitim (os. eğitim, te'dib, tehzîp, talim, edep, istînâs; fr. education, ing. education) genel olarak, çevre ayarlaması yoluyla kişide istendik davranış oluşturma, kişinin davranışlarını istendik yönde değiştirme ve değerlendirme süreci olarak tanımlanabilir. En geniş anlamıyla eğitim, kişiyi toplumlaştırma süreci olarak düşünülebilir.¹¹⁵ Bazı eğitimciler eğitimi bir düzeltme, değer yaratma, iyiye-güzele doğru değiştirme vb. gibi kavramlarla açıklamışlardır.¹¹⁶ Eğitim, çocuğun iyi duygularını geliştirmeyi, ona zarar verecek duyguları elden geldiği kadar zararsız hale getirmeyi görev sayar.¹¹⁷ Eğitim, bir çocuk ya da ergenin yetişmesinin yönlendirilmesi; kişinin yaşama etkin bir şekilde uyumunu sağlayan faaliyet¹¹⁸ şeklinde tanımlanmıştır.

Eğitim kapsamlı, süreli ve çok boyutlu¹¹⁹ olup, ilerleme ve olgunlaşmaya yönelmiş sürekli bir 'oluş'tur.¹²⁰ Eğitimden daha dar kapsamlı olan öğretim ise belli bir amaç ve planla, uygun bir ortamda kişinin davranışlarını değiştirme sürecidir.¹²¹

Eğitim, İbn-i Sina'ya göre "bilgi ile ahlâkî hayatı geliştirmek,...", Farabi'ye göre "ruhun eğitimi, insanda ahlâkî erdemleri var etmek; öğretim ise zihnin eğitilmesi, kuramsal erdemleri var etmektir". İbn Haldun eğitimden daha çok ahlâk eğitimi anlamakta, Hamdi Yazır eğitimi, bir şeyi tedricen kemaline ulaştırmak olarak tanımlamakta,¹²² Aristo ise eğitimi, kişinin fazilet ve ahlâkî davranış kazanabilmesi için bir araç olarak anlamaktadır.¹²³ Tanımlardan da anlaşıldığı üzere düşünürler, eğitim denilince bireyin ahlâk eğitimi anlamışlardır. Ahlâk eğitimi, eğitimin ahlâka uygulanmasıdır.

¹¹⁵ Sönmez, Eğitim, ss. 43, 75, 155.

¹¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Akyüz, **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**, MEBas., İstanbul, 1992, ss.13-26.

¹¹⁷ **Eğitim Ansiklopedisi**, "Eğitim", Şark Matbaası, Ankara, 1966, s. 126.

¹¹⁸ Büyük Larousse, Cilt 6, s. 3550.

¹¹⁹ Büyük Larousse, Cilt 6, s. 3550.; Halis Ayhan, **Din Eğitimi ve Öğretimi**, İstanbul, 1997, ss. 56-57.

¹²⁰ Mahmut Çamdibi, **Din Eğitimine Giriş**, İstanbul, 1989, s. 23.

¹²¹ Büyük Larousse, Cilt 6, s. 3550.

¹²² Abdurrahman Dodurgalı, **Ailede Çocuğun Din Eğitimi**, MÜİFVYay., İstanbul, 1996, ss. 42, 18.

¹²³ İşçi, Kültür Sömürgeciliği, s. 124.

3- Ahlâk Eğitimi:

Ahlâk pedagojisi de denilen ahlâk eğitimi genel olarak pedagoji ile özdeş ve ahlâkî eğitimden bahseden bilimdir.¹²⁴

Eğitimle ahlâk iç içedir. Eğitim ahlâka göre daha geniş bir alanı içine alır. Ahlâkın eğitimle yakın ilgisinin ortak noktası, insan düşünce, duygu ve davranışlarıdır. İyi ve kötü konusunda ahlâkla eğitim bir araya gelir. Ahlâk iyiyi ve yapılması gerekeni gösterir. Hangi davranışın iyi, hangisinin kötü olduğu da eğitimle öğrenilir. Ahlâk, doğru eylemler için temel olarak doğru değerleri sağlamakla ilgilenir. Eğitim bir bina ise, değerler onun tuğlalarıdır.¹²⁵

Ahlâkî eğitim ve ahlâk eğitimi birbirinden farklı kavramlardır. Ahlâkî eğitim, ahlâkî değerlerin esas alınarak yapıldığı bir eğitim çeşidi iken, ahlâk eğitimi daha çok seküler bir bakış açısı ile ahlâkın sırf eğitimsel amaçlar için fenomenolojik düzeyde istenmesidir. Ahlâkî eğitimde herhangi bir ahlâkın değerlerinin içselleştirilmesi amaçlanırken, ahlâk eğitiminde, insanlığın farklı şekillerde tecrübe ettiği ahlâk olgusunun anlaşılmasının sağlanması esastır.

Ahlâk öğretiminin ana vasfını ahlâk kuralların öğretmek oluşturmaktadır.¹²⁶ Ahlâk öğretimi kalbe, zekaya ve iradeye hitap etmelidir ve amacı iyiliği sevdirmek, tanıtmak, istetmek olmalıdır. Ahlâk öğretimi önce çocuğun duyarlılığına hitap etmeli, çünkü çocukta kalp, akıldan önce gelir. Çocuk heyecanlı olduğu zaman aklını aydınlatmak da kolaylaşır. Ahlâk öğretimi irade üzerinde de etki yapmalıdır.¹²⁷

Dodurgalı (1996)'ya göre ahlâk eğitiminin amaçları dînî, aklî, sosyal ve meslekî hedeflerdir.¹²⁸ Ahlâk eğitiminin amacı, bireyi ve toplumu kötü ahlâktan korumak ve kurtarmak, bunun yanında iyi ahlâkla donatmak ve devamını sağlamaktır. Çocuklara ahlâkî ve ahlâkî olmayan özellikler hakkında doğru bilgiler verilmeli, sağlam kanaatler oluşturulmalıdır. Böylece onlar iyi eğilimlerini geliştirmeyi, kötü eğilimlerine teslim olmamayı denerler ve böylece karakterleri bu yönde gelişir. Çocuklara yüksek fikirler verilmeli ki yüksek duygular meydana gelsin. Doğrunun öğretilmesi ile yüksek fikirler oluşur.

¹²⁴ Canatan, Ansiklopedik ,s. 8.; Ahlâkın diğer disiplinlerle ilgisi için bkz. Dönmez, "İslam'da, ss. 65-66.

¹²⁵ Bayraklı, İslam'da Eğitim, ss. 33-39.

¹²⁶ Canatan, Ansiklopedik, s. 8.

¹²⁷ Ch. Carrier, R. Ozouf, *Yaşanmış Pedagoji*, çev. Nejat Yüzbaşıoğulları, MEBas., Ankara, 1964, ss. 134-135.

¹²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Dodurgalı, *Ailede Çocuğun*, ss. 31-35.

Ahlâk eğitimi sağlıklı düşünen, hisseden ve davranan bireylerin yetiştirilmesi için gerekli ve vazgeçilmez bir eğitimidir. Sağlıklı bir toplumun oluşumu, bireylerin sağlıklı olmasına bağlıdır. Geleceğini garanti altına almak isteyen toplumlar, ahlâklı bir nesil yetiştirmek için gayret göstermişler, ahlâkî eğitime önem vermişlerdir. Ahlâkî eğitimin amacı, olgun davranışlar konusunda alışkanlık sağlayıp, üstün ahlâkî gerçekleştirmektir. Bir ahlâkî davranış, kalıcı bir âdet oluncaya ve köklü bir ahlâk kuralı haline gelinceye kadar, istikrarlı bir şekilde tekrarlanmalıdır, böylece karakter haline gelir.¹²⁹ İnsanın fiillerini devamlı olarak doğruluk şartlarına uydurmak, bu doğru ve düzenli hareketleri güzel ahlâkî alışkanlıklar, yüksek karakterler halinde elde etmek ahlâkî eğitimidir.¹³⁰

Baysal (1990)'a göre “çağdaş eğitim akılcı, bağımsız, sorgulamacı ve eleştirici düşünce yoluyla doğruyu arama anlayışına dayanır. Din kurumu ise her türlü tartışma ve sorgulamanın dışında kalan katı bir inanç sistemi, kesin ve değişmez doğrular önermektedir. Din ve ahlâk eğitimi bir araya getirilmemeli, ayrı ayrı verilmelidir. Din kurumu dışında da bir ahlâk anlayışı ve öğretisi vardır”.¹³¹ Bayraklı'ya göre ahlâkla eğitim din alanında birleşir. Dînî açıdan bakılınca eğitim kuralları gibi ahlâk kuralları da dînî kurallarla belirlenir. Neyin iyi ve kötü, neyin doğru ve yanlış olduğunu din kitaplarında Allah göstermektedir.¹³² Bu açıdan bakıldığında kesin doğruların belirli olması, ahlâk eğitimi güçlü kılmaktadır.

Çocuğun ahlâk eğitiminde en önemli kurum ailedir. Aile, ahlâkî duyguların uyandırılması, uygulanması ve ahlâkî bilgilerin kazandırılması yoluyla ahlâk eğitim ve öğretimi görevini yerine getirir. Aile bu görevlerini informal bir ortamda yerine getirir. İ. Hakkı Baltacıoğlu'na göre eğitimin vatanı her yerdir (okul, aile, toplum), fakat bütün öğretim ve eğitimin temeli ailededir.¹³³ Gazâlî'ye göre bilgi, beceri ve kişilik kazanmada çevrenin rolü büyüktür. Çocuk önce farkında olmadan taklit eder, zamanla bu davranışlar alışkanlık haline gelir; böylece bilgi dağarcığı ve kişiliği oluşur. O, “insan

¹²⁹ M. Abdullah Draz, *Ahlâk ile Eğitimin Alakası*, çev. Hüseyin Emin Sert, Fırat ÜİFD., 1997, sa. 2, ss.113-117.

¹³⁰ Draz, *İslam'ın İnsana*, s. 175.

¹³¹ Jale Baysal, “*Din, Ahlâk ve Toplumsal Yaşam*”, Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990, ss. 121-133.

¹³² Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, s. 43.

¹³³ Beyza Bilgin, Mualla Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Ankara, 1990, ss.22-23.

bulunduğu kabın şeklini alan sıvı gibidir” benzetmesiyle kişiliğin oluşmasında çevrenin önemine dikkat çeker.¹³⁴

Eğitim çok yönlü bir olaydır. İnsan sahip olduğu özellikleri bir çok faktörün etkisiyle kazanır. İyi bir ahlâk eğitimi için tüm faktörlerin dikkate alınması ve olumlu bir şekilde yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu konudaki görev ve sorumluluk toplumun bir çok kesimini fakat en çok da aileyi ilgilendirmektedir. İyi bir ahlâk eğitiminde ailenin izleyeceği hususları Peker, “çocuk, çevresinde iyi ahlâk özellikleri görmelidir; çocukta iyi bir vicdan gelişimi sağlamalıdır; çocuğun istek, arzu ve eğilimleri iyi yöne kanalize edilmeli, iradesi güçlendirilmelidir; kişiliği kuvvetlendirilmelidir” şeklinde sıralamıştır.¹³⁵ Büyükler çocukların seviyesine inerek onları eğitmelidir. Çocuklara daima uygun bir dille doğru, tutarlı ve yararlı bilgiler verilmelidir. Çocukları için dînî ve ahlâkî konularda iyi model olacak bir hayat yaşamaya özellikle gayret göstermelidir. Aksi halde sözlerle telkin edilmeye çalışılan, davranışlar ile yalanlanmış olur. Çocuklarda sözlü telkinleri fiil haline dönüştürmekten çok, gördüklerini taklit etme kabiliyeti hakimdir. Çocuklara karşı disiplini uygun şekilde kullanmalı, kişilik gelişimini engelleyecek katı uygulamalardan, onu şımartacak aşırı hoşgöründen uzak durmalıdır.¹³⁶

Ahlâk eğitiminin amacı bireyin ahlâkî bir kişilik geliştirmesinin sağlanmasıdır. Ahlâkın en önemli kaynağı olan dinin, birey ve bireyin içinde yer aldığı tüm ortamların sahip olması gereken özellikler ve bu ortamların iyileştirilmesi ile ilgili ahlâk anlayışı, hedefleri, eğitim ilkeleri ve uygulamaları mevcut olup Kur’an ve Sünnette gerçek ve kesin yol göstericiler olarak yer almaktadır. Bireyin ahlâkî özelliklerle donanık olması bireysel ahlâkın hedefi olup ahlâk eğitimi ile kazandırılır. Bireyin eğitilmesi bireyin içinde yer aldığı diğer ortamlarda yani aile, toplum, devlet, iş alanlarında ahlâkın hakim olmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu ahlâk alanlarının da kendine özgü ahlâk hedefleri bulunmakta olup bu hedefler de bireyin ahlâk eğitiminin sağlanmasına yöneliktir. Bireysel ve sosyal yönü olan birey, tüm bu alanlarda ahlâklı olmayı, yine bu alanların verdiği ahlâk eğitimi sayesinde gerçekleştirecek, aynı zamanda kendisi de onları etkileyecek ve şekillendirecektir. Burada en büyük sorumluluk çocuğun ilk ve en önemli çevresi olan aileye düşmektedir. Bireyin ve içinde yer aldığı tüm ortamların

¹³⁴ İmam Gazâlî, *Ey Oğul-Eyyühe'l-Veled*, çev. Hasan Küçük, Marifet Yay., İstanbul, 1992, ss. 20-21.

¹³⁵ Bkz. Peker, *Din ve*, ss. 165-170.

¹³⁶ Çağrı, *Anahatlarıyla*, ss. 225-227.

sahip olması gereken, ahlâk alanı ve konusu içinde yer alan bir özellik olan doğruluk da diğer özellikler gibi ahlâk eğitimi çerçevesinde ele alınması gereken bir eğitim alanıdır. Ahlâkî değerler ahlâkî özellikler olarak ahlâkın içinde, bu özelliklerin eğitilmesi ise ahlâk eğitimi içinde bir alan olarak yer almaktadır, yer almalıdır. Bu alanlardan birisi de ahlâkî bir değer olan doğruluk ve doğruluk eğitimidir. Ahlâk eğitiminin ilkeleri doğruluk eğitimi için de geçerlidir. Bireyin doğruluk özelliklerine sahip bir kişilik geliştirmesi bu alanın başlıca konusudur.

Doğruluk ahlâkî değerlerden birisi olup bireyin öznel dünyasında yer edecek çok önemli bir değerdir. Kendisi değerlerin en önemlisi olan insan, kendi değerine ulaşabilmek için ahlâkî değerleri ve özellikle de doğruluğu özümsemeli, kişiliğinin bir parçası haline getirmelidir. İnsanın kendisini ifade eden kişilik, doğrulukla anlam kazanınca, insan doğruluğun bireysel ve sosyal hayata hakim olmasını sağlayacaktır. Bu hem bireyin, hem de diğerlerinin faydasına olacaktır. Bu nedenle öncelikle kavramları doğru anlamak gerekliliğinden yola çıkarak doğruluk kavramını tüm özellikleri ile bilmek gerekir.

II- DOĞRULUK

Birey tarafından değer, tutum ve davranış haline dönüştürülmesi, bireyin kişiliğinin bir parçası olması gereken doğruluk, ahlâkın alanı içinde yer alan ahlâkî değerlerden biridir.

1- Ahlâkî Bir Değer Olarak Doğruluk

1.1- Ahlâkî Değerler

Ahlâkî, ahlâka ait, ahlâkla ilgili, ahlâk sınırları içinde kalan, ahlâksal,¹³⁷ ahlâk ve ahlâk ilmiyle ilgili,¹³⁸ ahlâk bakımından negatif (kötü) ya da pozitif (iyi) olarak nitelendirilebilecek her şeye “ahlâkî” denir. Ahlâka yani iyi ve kötü kategorilerine yabancı olan şeye veya kişiye “ahlâkdışı”; bazı ahlâk kurallarını ihlal eden şeye veya kişiye “gayri ahlâkî” denir.¹³⁹ Ahlâkîlik, kuralları davranışlarla belli olan iç düzendir.¹⁴⁰

¹³⁷ Doğan, Büyüktürk, ss. 23.

¹³⁸ Örnekleriyle Türkçe, cilt 1, s. 57.

¹³⁹ Foulguie, Pedagoji Sözlüğü, s. 5.

¹⁴⁰ Lalande, Kısa Gerekeçli, s. 12.

Davranış, iradeli hareket demektir.¹⁴¹ Her ahlâk disiplini kendi ölçülerine uyan davranışlara ahlâkî, uymayanlara ahlâkdışı davranış veya kötü ahlâk demiştir.¹⁴² Ahlâkın iyi ya da kötü ile değerlendirilişi, doğru yolda kullanılıp kullanılmamasına bağlıdır.¹⁴³ Eğer bir düşünce ve davranış, ahlâkın benimsediği temel esasa uygun ise “iyi ahlâk”; uymuyorsa “kötü ahlâk” diye vasıflandırılır.¹⁴⁴ Davranışı ahlâkî yapan, davranışın bizzat iyiyi ortaya koymasındır.¹⁴⁵ “Ahlâkî davranış” tan, genellikle, ahlâk bakımından iyi olan davranış; “ahlâkî duygu” dan, iyinin duygusu,¹⁴⁶ ahlâkî bilgiden de ahlâkla ilgili bilgi anlaşılır.

Değer, felsefenin ilgi alanına giren üç sorundan birisi olup diğer ikisi varlık ve bilgidir.¹⁴⁷ Ahlâk, felsefenin önemli bir alanı olup iyilik, doğruluk, adalet, güzellik insanla ilişkili değerlerdir. İnsan, bir değer olarak, değerlerin aynı zamanda öznesidir.¹⁴⁸ Değer felsefesi (axiologie), felsefenin alanlarından biridir. Değer felsefesine en fazla önem veren ilk filozof olan Eflatun’dan itibaren filozoflar, değer problemini “iyi” , “kötü”, “gaye”, “doğru”, “fazilet”, “hakikat” ve “geçerlik (validity)” gibi değişik başlıklar altında tartışmışlardır. Değerler, değeri olan şeyleri ifade ettikleri gibi doğru, güzel ve hakiki olan şeyleri de ifade ederler. H. Ziya Ülken değer için, “değer deyince, bizim kendisine muhtaç olduğumuz, kendisini aradığımız, bizi tamamlayan bir şeyi anlarız” demiştir.¹⁴⁹

Ahlâkî değerler, olumlu hedefler göstererek davranış ve eylem imkanı verir. İnsanın kişilik sahibi olması ancak değerlerle mümkündür. Bunun nedeni değerlerin insanın içinde kök salmış olmasıdır. Dünyada görülen ahlâkî bunalım, insanın iç dünyasında mevcut olan değer yoksunluğu ve yoksunluğun görünür hale gelmesidir. Birey, toplum ve insanlığın varlığı ve gelişmesi değerlere, özellikle ahlâkî değerlere ve onların gerçekleşmesine bağlıdır. Bilgi akılla elde edilir, değerler ruhla kavranır ve özümseriz. İnsan, hayatın anlamını ve yüceliğini, ancak, bu dünyada değerleri gerçekleştirmekle kavrayabilir.¹⁵⁰ Kant’a göre ahlâkî değer ‘iyiliği, eğilim sonucu değil,

¹⁴¹ Paul E. Johnson, “Dini Davranış”, Dokuz Eylül ÜİFD., çev. Hâbil Şentürk, sa. 2, 1985, s. 25.

¹⁴² Erdem, Ahlâka., s. 43.

¹⁴³ Mevdudi, *İslam Davetçilerine*, Dünya Yay., İstanbul, 1986, ss. 85-92.

¹⁴⁴ Erdem, “Osmanlı’da Ahlâk, s. 41.; Erdem, Ahlâka, s. 43.

¹⁴⁵ Erdem, Ahlâka, s. 41.; Hayrani Altıntaş, “İslam Ahlâkı ve İnsani Davranışlar”, Ankara ÜİFD, Cilt XXXVI, 1997, ss. 15-27.

¹⁴⁶ Foulguie, Pedagoji Sözlüğü, s. 5.

¹⁴⁷ İsmail Kılıoğlu, *Ahlâk - Hukuk İlişkisi*, MÜİFVYay., İstanbul, 1988, s. 48.

¹⁴⁸ Kılıoğlu, Ahlâk – Hukuk, ss. 377-378.

¹⁴⁹ Recep Kılıç, “Olgu Ve Değer Problemi”, Ankara ÜİFD., Cilt XXXV, 1996, ss. 359-361.

¹⁵⁰ Kılıoğlu, Ahlâk-Hukuk, s. 65.

ödev olarak' yapmakta aranmalıdır.¹⁵¹ İnsan kendisi için önemli olan bir değeri yüceltmek için çalışır, bunu değer verdiği için yapar. Bir değer bilinçte yaşar hale getirilince, o değer, söz ve eylemde de kendîni gösterir.¹⁵² Değer "belli bir toplum tarafından psikolojik, toplumsal ve estetik nedenlerle önemli olduğuna inanılan bir özellik"tir. Taktir ise "değeri benimseme ve ona duygusal bakımdan olumlu yönde tepkide bulunma"dır. İnsanları bir arada tutan (toplum, millet yapan) etkenler, sahip oldukları değerlerdir. Değer-taktir duygusu sayesinde insanlar doğruyu yanlıştan, hayrı şerden ayırabilir, mutlu ve başarılı olmanın yollarını bulabilir.¹⁵³ Ahlâkî değerlerden birisi olan doğruluk da öncelikle bilinçte yaşar hale dönüştürülmelidir ki söz ve davranışlarda da yaşanılır hale gelebilsin.

Beklin (1988)'e göre bireylerin hemen her davranışı dolaylı ya da dolaysız olarak değerleri doğrultusunda yönlenebilmektedir. Robin (1969)'e göre değerler bireylerle olduğu kadar, toplumsal sistemle de ilişkilidir. Bireysel değerler tutumlar, tercihler ve inançlar çerçevesinde; toplumsal değerler ise sosyal normlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Değerler bireyin tutumunun temel yapısını oluştururlar. Değerler bireyin belirli hedefleri, çeşitli seçenekler içinden tercih etme yönünde zorlayan kararlı güdülerdir. Bazı hallerde de değer kavramı bir ahlâkî kavram olarak algılanmakta, bir grubun tüm bireylerinin kabul ettiği genel ahlâkî inançlar olarak açıklanmaktadır. Değerler sadece davranışlar için ölçü değil, insanların davranış, duygu ve düşüncülerinin kaynağı ve nedeni de olmaktadır. Davranışçı psikologlar sosyal benliğin "sosyalleşme süreci" içinde geliştiği, öğrenme yoluyla değerlerin bireye mal olduğu görüşündedir.¹⁵⁴ Değerlerin kazanılmasına ailede başlanır; değerler kazanılarak alışkanlık ve kişiliğin bir parçası haline gelir.

Değerler insanların davranışlarının temelini oluşturan, yaşamına yön veren düzenleyicilerdir. Çocukluk dönemi değerlerin oluşumunda önemli bir dönemdir. Aile çocuklara sadece bazı değerleri benimsetmekle kalmayıp onlara değerleri kritik ederek anlamayı öğretmeli, olumlu ve geçerli değerleri benimsemelerinde rehberlik etmelidir. Toplumdaki değişiklikler değerlerde de değişmelere neden olur. Bilimsel ilerlemeler→ teknolojik gelişmeler→ toplumda ve ailede değişme→ değerlerde değişmeyi beraberinde getirir. Değerler bireylerin ve ailelerin verdiği kararları belirler ve destekler. Kendi

¹⁵¹ Bütük Larousse, Cilt 1, s. 201.

¹⁵² Doğan Cüceloğlu, *Anlamli ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı*, İstanbul, 1999, ss. 116, 149.

¹⁵³ Yaşar Fersahoğlu, *Din Eğitim Ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, Marifet Yay., İstanbul 1998, ss. 80-89.

¹⁵⁴ İbrahim Ethem Özgüven, *Psikolojik Testler*, Ankara, 1994, ss. 349-351.

değerlerini ve amaçlarını belirlemiş bir birey ve aile, günlük olaylarda daha çabuk ve doğru karar verebilir.¹⁵⁵

Bir kişi ya da toplum için yararı olan her şey bir değer olarak düşünülür. Değerler, herkes için iyi, herkes için arzulanır olma özelliğine sahip ve toplumlar arası geçerliliği olan özelliklerdir. Değerler, insanların çoğunluğu tarafından üzerinde uzlaştıkları ve paylaşılan gerçek davranış standartlarıdır. Ahlâkî (moral) değerler davranış biçimleriyle ilgilidir ve odak noktası kişiler arasındadır. Değerler, bireyin süregelen eylemlerine yol gösteren standartlar olarak işlev görürler. Değerler, sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Kişileri doğru şeyleri yapmaya yönlendirir. Ayrıca onaylanmayan davranışları engelleme işlevi görür ve yasaklanmış davranış örüntülerinin neler olduğuna işaret eder. Değerler dayanışma araçları olarak da işlevde bulunurlar. Ortak değerler, sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli kılan en önemli faktörlerden biridir.¹⁵⁶

İnançlar, çoğu kez tutum ve değerlerle birlikte düşünülmüş ve bazı düşünürlerce eş anlamlı kabul edilmiş ve bu görüşü doğrulayan çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlamalara göre, "değer, kural koyucu ya da yasaklayıcı olduğu için bir inançtır." Diğer bir tanıma göre de "değer, kişinin, tercihiine göre davrandığı, onu hareket ettiren içten gelen bir gücü olduğu için bir inançtır." Değer, inanç ve tutumlar bir kültürün ortak öğeleridir. Ancak, inanç ve tutumlar arasındaki kuvvetli tutarlılık bir toplumun manevi kültür birliğini oluşturmada daha da ön plana çıkmaktadır. Psikologlar sadece, "değerleri daha temel, tutumları ise, değerlere dayalı olarak davranışın hazırlayıcısı kabul etmişlerdir.¹⁵⁷ İnanç insanı ne kadar derin etkilerse, ona dayanan insan da o ölçüde güçlü olur.¹⁵⁸ Davranışlar, bireyin iç dünyasının dışa yansıyan uzantılarıdır. Davranışların doğru veya yanlış olduğuna, inanç ve değerler dünyası karar verir.¹⁵⁹ İnsanın değerlere sahip olması o değerleri hatırd tutmayı, bağlantılı değerleri unutmamayı ve yaşamaya çalışmayı beraberinde getirir.¹⁶⁰

Değer, tutum ve davranışlar birbirine bağlı olup bir bütün oluşturmakta, bunlar bireyin psikolojik varlığının en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Davranışların oluşmasında, değer ve tutumlar önce gelmekte, değerler merkezi oluşturmaktadır. Yani

¹⁵⁵ Zeynep Çopur, Şükran Şafak, "Aile Yaşamında Değerler ve Önemi", 1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu 9-11 Mayıs 2001 Ankara, ss. 312-313, 317.

¹⁵⁶ Mehmet Silah, *Davranış Bilimleri I*, Sivas, 1998, ss. 154-165.

¹⁵⁷ Silah, *Davranış*, ss. 176-177.

¹⁵⁸ Hanifi Özcan, *Epistemolojik Açından İman*, MÜİFVYay., İstanbul, 1992, ss. 76,78.

¹⁵⁹ Hâbil Şentürk, *Dini İnançın Psikolojisi*, Süleyman Demirel ÜİFD., 4. sayı, 1997, s. 89.

¹⁶⁰ Ali Murat Daryal, *Dini Hayatın Psiko-Sosyal Temelleri*, MÜİFVYay, İstanbul, 1999, ss.234-235.

değer ve tutumlar, davranışların gerisinde bulunmakta ve onların esasını teşkil etmektedir. Değerler değişmedikçe tutum ve ona bağlı davranışlarda da bir değişiklik olmamaktadır. Davranışın değişmesi ile her zaman tutum ve değerlerde değişme sağlanamamaktadır. Bu nedenle esasta (değer ve tutumda) bir değişme söz konusu olmamışsa, davranışlarda bir geriye dönüş olmakta ve aynı davranış tekrarlanmaktadır. Eğer değiştirme istenildiğinde, önce değer değiştirilirse, buna bağlı tutum ve davranışta da kendiliğinden bir değişme olmakta olup bu değişikliğin hem daha çabuk, hem de daha kalıcı olduğu kabul edilmektedir.¹⁶¹

Ahlâkın değişmeyen değerleri vardır, bunlar bütün zaman ve mekanlarda geçerlidir: Doğruluk, saygı, iyilik vb. gibi.¹⁶² Ahlâkî değerlerden biri olan doğruluğun anlaşılması için ayrıntılı olarak açıklanması gerekmektedir.

1.2- Doğruluk

Doğru, eğri olmayan, yanlışsız, hatasız, hilesiz; sağlam; yalan olmayan, isabetli, yerinde, uygun; gerçek, hakikat;¹⁶³ *doğrucu* doğru söylemek adetine olan, doğrulukla hareket eden¹⁶⁴ anlamlarına gelir. *Doğruluk*, ahlâklılığın süreklilik niteliği, doğrudan ayrılmazlık,¹⁶⁵ bilgi (verite)'nin gerçekliğe (realite) uygunluğu olup, düşüncenin gerçekle uyuşmasından ibarettir. Eğer, bir nesne hakkında oluşturulan bir görüş, nesnenin kendisine uyuyorsa doğru, uymuyorsa yanlıştır.¹⁶⁶ Herhangi bir inanç, iddia vb. gerçeklere uygunsa doğrudur.¹⁶⁷ Hançerlioğlu'na göre doğru, “gerçeğe uyan”dır ve tüzel ve bilgesel olmak üzere iki anlam verir. Tüzel bir anlam verir: Törebilim olarak doğru insan, tüzeye uygun davranan insandır. Bilgisel bir anlam verir: Yanlış ve yalan karşılığında kullanılır. Doğru olmak, hakiki olmanın zorunlu bir koşulu olup, doğru olmayan hakiki olamaz.¹⁶⁸

Günlük dilde “doğru” ile “gerçek”, “yanlış” ile “gerçek değil” sözcükleri bazen eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Yani bilgi, konusunun; konu, bilgisinin yerine konulma yanlışına düşülmektedir. Gerçek, iddianın konusu olan şeydir. Ve dış (nesnel) dünyada bulunur. Örneğin güneşin doğması, yağmurun yağması doğru değil gerçektir.

¹⁶¹ Silah, Davranış, ss. 188-189.

¹⁶² Güngör, Ahlâk Psikolojisi, s. 22.

¹⁶³ Örnekleriyle Türkçe, s. 686.; Doğan, “Doğru”, Büyük, s. 292.

¹⁶⁴ Doğan, “Doğru”, Büyük, s. 292.

¹⁶⁵ Remzi Öncül, “Doğruluk”, Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü, MEBas., İstanbul, 2000, s. 338.

¹⁶⁶ Necati Demir, “Dil’de Doğruluk Ve Yanlışlık Kavramlarının Mantıksal Ve Epistemolojik Temelleri Üzerine”, Cumhuriyet Üİ FD., 1. sayı, 1996, s. 266.

¹⁶⁷ Daha geniş bilgi için bkz. Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt 2- Hegel, Marx ve Sonrası, çev. Harun Rızatepe, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989, ss. 347-368, 44-47.

¹⁶⁸ Hançerlioğlu, Felsefe, s. 67.

Ama, güneşin varolduğuna, yağmurun yağdığına ilişkin söz, gerçeği ifade ediyorsa, söz doğrudur.¹⁶⁹ *Gerçek* (os. Vâkî, muhakkak, mevcut; ing. Real, actual): Esaslı, doğru, aslına uygun olan, sahte veya yapmacık olmayan, hâlis, sâhici; asıl, hakiki;¹⁷⁰ bilinçten bağımsız, somut ve nesnel olarak varolan; hakikat, varolan, somut, sağlam, kesin vb. terimlerle anlamdaş olarak kullanılmaktadır.¹⁷¹

Hakikat (os. Hakikat, hakkîyet, hak, vâkî, sıhhat; ing. truth.), hayali olmayan, görülen, mevcut olan, gerçek, doğru; bir şeyin aslı ve esası, gerçek niteliği, iç yüzüdür.¹⁷² Hakikat, gerçekle karıştırılmamalıdır. Gerçek (os. Vakıyyet; fr. réalité) nesnel gerçekliği, hakikat ise bu nesnel gerçekliğin zihindeki öznel yansısını dile getirir. Örneğin, elde tuttuğumuz kalem gerçek, onun zihindeki yansıması ise hakikattir. Görülenin hakikat mı, yoksa hayal mi olduğunu anlamak için o ağacı elle tutulur ve görülenin hayal olmayıp hakikat olduğunu böylelikle anlaşılır.¹⁷³ Hakikat ve doğruluk özdeş kavramlar değil birbirleriyle bağımlı kavramlardır. Doğruluk hakikatin vazgeçilmez koşuludur. Doğruluk mantıksal işlemin, hakikat ise bilgisel işlemin bir niteliğidir. Doğruluk mantık kurallarına, hakikatse nesnel gerçekliğe uygunluğu dile getirir.¹⁷⁴ Doğruluk görelî değildir, bir iddia doğruysa ebediyen doğrudur.¹⁷⁵

Doğru olma hâli, dürüstlük, sıdk, sadâkat, istikamet, hak, birr, hidayet anlamına gelen itikadî ve ahlâkî bir kavramdır. Davranışlarda doğruluğa “hakkâniyet” de denir.¹⁷⁶

Doğruluk, “doğru olma hali, doğru olana yakışır davranış; yalan ve riyadan uzak olma, namusluluk, dürüstlük; gerçeğe uygunluk; yanlışsız, hatasız oluş; kurallara, ölçülere uygunluk, hilesizlik; istikamet”¹⁷⁷ anlamlarına gelir. Doğruluk denince insanın özünde, sözünde, işinde ve davranışlarında doğru olması,¹⁷⁸ insanın söz ve davranışlarında hakkı gözetmesi¹⁷⁹ anlaşılmalıdır.

Doğru insan, “yalan söylemeyen, doğruluktan ayrılmayan, namuslu, dürüst olan insan”; doğru olmak, “dürüst hareket etmek”; doğru söz, “yalan olmayan , acı da olsa gerçek olan, yerinde, uygun olan söz”, doğru yol, “insanları kurtuluşa ulaştıran hak

¹⁶⁹ Demir, “Dil’de Doğruluk, s. 266.

¹⁷⁰ Örnekleriyle Türkçe, “Doğru”, s. 991.; Hançerlioğlu, Fel Söz, s. 131.

¹⁷¹ Hançerlioğlu, Felsefe, s. 131.

¹⁷² Örnekleriyle Türkçe, cilt 2, s. 1115.

¹⁷³ Hançerlioğlu, Felsefe, ss. 132, 150.

¹⁷⁴ Hançerlioğlu, Felsefe, s. 151.

¹⁷⁵ Popper, Açık Toplum, s. 195.

¹⁷⁶ Sait Kızıllırmak, “Doğruluk”, ŞİA, cilt 2, 1999, s. 127.

¹⁷⁷ Örnekleriyle Türkçe, ss. 688-689.; Doğan, “Doğruluk”, s. 293.

¹⁷⁸ Güngör, Işık, Ahlâk Lise 2, s. 45.

¹⁷⁹ Atik vd., “Doğruluk”, s. 191.

yolu, hidayet; her türlü kötülükten uzak olan tutum, davranış”; dili doğru, “yalan söylemeyen”; eli doğru, “hırsız olmayan”, kalbi doğru, “hile bilmez, dürüst hareket eden” anlamlarında kullanılır. Dilimizde kullanılan “Doğrunun yardımcısı Allah’tır” sözü, işlerinde doğruluktan ayrılmayanlara Allah’ın her zaman yardımcı olacağını ifade etmek için kullanılır.¹⁸⁰ Doğruluk ve dürüstlük aynı anlamdadır. Arapça’da Türkçe’deki doğruluk karşılığında “istikamet”, “sıdk”, “hak” tabirleri kullanılmıştır.¹⁸¹

Müstakîm düz, doğru ve hatasız olan; namuslu, ahlâklı ve doğruluk üzere bulunan kimse; sıdk doğruluk ve hakikate uygunluk; hak ise gerçek ve doğruluk demektir.¹⁸² Sadakat (doğru olmak), “sözünde durmak ve sözünü yerine getirmek”¹⁸³ doğruluk, dürüstlük, kalbî ve samimi dostluk¹⁸⁴ anlamına gelmekte olup, sıdk (doğruluk) ise “insanın bildiği, inandığı gibi söylemesine”¹⁸⁵ ; her şeyde doğru olmaya; konuşanın inancı dolayısıyla söz ve fiillerin birbirine uygun olmasına denir. Bir vaadin yerine getirilmesi bakımından sözün doğru olması”sıdk”olduğu gibi, bir olayın haber verilmesi bakımında da sözün doğru olması”sıdk”tır.¹⁸⁶ Özünde, sözünde, işi ve gidişinde gerçekliğe en küçük bir aykırılık bulunmayan, doğruluğu kendisine huy edinen kimseye sıddık ; sözleri dürüst ve sağlam, kendileri müstakim olanlara da sadık denir. Sıdk, kurtulmak için yalan söylemekten başka çıkar yol bulunmadığı halde, yine doğru söylemekten, doğruluktan ayrılmamak diye tarif edilmiş olduğu gibi; onu dinin direği, edebin temeli, insanlığın, mertliğin ve iyiliğin aslı sayanlar da olmuştur.¹⁸⁷ Pek çok gerçek, varolduğu (gerçek olduğu) için, insana aynı zamanda doğru imiş gibi görünebilir. Fakat varolan gerçek her zaman belli bir takım doğruların sadık bir yansıması değildir. Gerçek denilen olgular ’doğru olmayanı’ da yansıtabilir.¹⁸⁸

Kuran’da genel olarak doğruluktan ve doğruluğun faziletinden bahseden bir çok ayet vardır.¹⁸⁹ Hz. Peygamber kurtuluşun ancak doğrulukta, doğru sözlülükte olduğunu haber vermiştir. Bunun için Hz. Ömer “seni helak edeceğini bilsen bile, doğruluğa

¹⁸⁰ Örnekleriyle Türkçe, ss. 686-688.

¹⁸¹ Atik vd., “Doğruluk”, s. 191.

¹⁸² Atik vd., “Doğruluk”, s. 191.; Nureddin Turgay, “Müstakîm”, ŞİA, cilt 6, s. 88.

¹⁸³ Muhiddin Bağçeci, “Sadakat”, ŞİA, VII. Cilt, 2000, s. 96.

¹⁸⁴ Mehmet Dikmen, *İnsanca Yaşama Yolu İslam Ahlâkı*, 2. baskı, Cihan Yay., İstanbul, 1988, s. 90.

¹⁸⁵ A. Hamdi Akseki, *Ahlâk Dersleri*, Fatih Matbaası, 2. Baskı, İstanbul, 1968, s. 173.; Dikmen, *İnsanca Yaşama*, s. 89.

¹⁸⁶ Muammer Ertan, “Sıdk”, ŞİA, Cilt VII, İstanbul, 2000, s. 189.

¹⁸⁷ M. Asım Köksal, *Dini Ve Ahlâkî Sohbetler*, Cilt 3, TDVYay., Ankara, 1994, s.127.

¹⁸⁸ Rasim Özdenören, *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*, İnsan Yay., İstanbul, 1986, s. 52.

¹⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Karagöz, “Dosdoğru Olmak ve Dosdoğru Yolda Bulunmak”, *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt 35, sayı 2, Nisan-Mayıs-Haziran 1999, ss. 61-70.; Kızıllırmak, “Doğruluk”, Cilt 2, s. 128.

devam et” demiştir. Hz. Peygamberin bildirdiklerine göre “söz söyleneceği zaman doğruyu söylemek, vaat edildiği zaman vaadi yerine getirmek ve emanet edilen şeye hıyanet etmemek, kötülük yapmaya güç yettiği halde kötülükten sakınmak, kötülükleri önlemeye çalışmak müminlik alametidir”¹⁹⁰ buyurmuştur. İbn-i Abbas’ın rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber’e “kemal nedir?” diye sorulmuş, O da “doğru konuşmak ve doğrulukla iş görmektir” cevabını vermiştir.¹⁹¹ Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “Doğruluk insanı, iyiliğe yöneltir, hayırlı işler de cennete kılavuzluk eder. Bir kimse, doğruluğu prensip edinirse siddîk olur. Yalancılık da insanı kötülüğe ve fücûra sürükler. Kötülük de Cehenneme götürür. Bir kimse yalancılığı prensip edinirse, Allah’ın divanında kezzab (yalancı) defterine yazılır.” Bir sahabi Hz. Peygamber’e “Ya Rasulullah bana İslam’ı öyle tanı ki, senden başka birine sorma ihtiyacını duymayayım” deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah’a inandım de, sonra da dosdoğru ol.” Başka bir Hadis-i Şerif’te de “Doğru olunuz, kurtuluşa erersiniz” buyurulmuştur¹⁹²

Doğruluk insanın içi ile dışının, özü ile sözünün bir olması demektir. İnsanın söyledikleriyle yapıp ettikleri arasındaki uyumun adı da doğruluktur.¹⁹³ Doğruluk insanın her türlü davranış ve eylemleriyle ilgilidir. İyi bir müslüman şهادette, ahde riayette, ticarete, komşuluk ilişkilerinde, devlet görevlerinde ve kendisine emanet edilen her işte doğru olmalıdır. Verilen sözü yerine getirmeli, yapılan yemine sadık kalmalı, dili doğruyu söylemeli, eli doğruyu yapmalı; yalan, ahdi bozma ve emanete hıyanetten uzak kalmalıdır.¹⁹⁴

Doğruluk inanç, düşüncede, niyet, iradede, sözde, işte, azimde, vefâ ve amelde doğruluk şeklinde görünür.¹⁹⁵ Düşünce ve eylem birliği doğruluğun esasıdır.¹⁹⁶ Dürüstlük, doğruluk, sadakat peygamberlerin üstün vasıflarındandır. Gazali’ye göre bu vasıf altı ayrı şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar sözde dürüstlük, irade ve niyette dürüstlük, karar dürüstlüğü, kararında durma dürüstlüğü, amelde dürüstlük, manevi makamlarda dürüstlüktür.¹⁹⁷

¹⁹⁰ Köksal, Dini Ve Ahlâkî, s. 134.; Osman Karabulut, *İslam’da Çocuk Terbiyesi*, Konya, 1993, s. 54.

¹⁹¹ Dikmen, *İnsanca Yaşama*, s. 91.

¹⁹² Kızılırmak, “Doğruluk”, s. 128.

¹⁹³ Recep Kılıç, *Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk*, TDVYay., Ankara, 1999, s. 50.

¹⁹⁴ İbrahim Agâh Çubukçu, *İslam’da Ahlâk ve Manevî Vazifeler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1974, ss. 55-57.

¹⁹⁵ Atik vd. “Doğruluk”, s. 191.; Kızılırmak, “Doğruluk”, s.128.; Pazarlı, *İslam’da Ahlâk*, s. 255.; Gazali, *İhya*, Cilt 4, ss. 696-671.

¹⁹⁶ Kızılırmak, “Doğruluk”, s. 128.

¹⁹⁷ Gazali, *İhya*, Cilt 4, ss. 334-335.

Doğruluk, ahlâkın temelini oluşturur. Doğru davranmayan insanlar için yalancı, sahtekar, iki yüzlü gibi ifadeler kullanılır. Doğruluk insanlar arasında güvenin de kaynağıdır. Doğruluğun yok olması güvenin de yok olması demektir. Adalet doğruluk üzere bulunmaktır, her şeyi yerli yerine ait olduğu yere koymaktır. Doğruluğun bireyde ahlâk olması gerekir.

Doğruluk Ahlâkı, İslam ahlâkının önemli bir esasıdır. Hz. Peygamber bu ahlâkın çocukta yerleşmesine özen göstermiş, anne babanın çocuğa yalan söylemek gibi bir yanılsa düşmemesi için, onların çocukla olan ilişkilerini kontrol etmiş ve şu genel prensibi koymuştur: Çocuk bir insandır, beşeri ilişkilerde onun bazı hakları vardır. Hangi yolla olursa olsun anne babanın onu aldatması, onunla olan muamele ve ilişkilerinde umursamaz bir tavır takınması caiz değildir.¹⁹⁸ Said b. el-As'ın rivayetine göre peygamberimiz: “Bir baba, çocuğuna güzel bir eğitimden daha üstün bir şey bağışlamamıştır” demiştir. Yetiştirme tarzı, ahlâkı olumlu ve olumsuz yönde yönlendirmektedir.¹⁹⁹ İslâm, doğruluk faziletinin çocukların da ruhlarına işlenmesini tavsiye eder. Çünkü bunlarla çocuklar doğruluk ruhuyla yaşarlar ve doğruluğa alışırlar.²⁰⁰ Abdullah b. Âmir anlatıyor: Bir gün annem beni çağırdı. Resulullah (s.a.v) de evimizde oturuyordu. Annem “Gel, sana bir şey vereceğim!” dedi. Resulullah (s.a.v) anneme “Ona ne vermek istemiştin?” dedi. Annem “ Bir hurma vermek istemiştim” cevabını verdi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu “Haberin olsun, eğer ona bir şey vermeyecek olsaydın, sana bir yalan (günahı) yazılırdı”. Ebu Hüreyre’ den (r.a) rivayet edilen bir hadiste Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Kim bir çocuğa “Buraya gel, sana bir şey vereceğim” der de, sonra vermezse bir yalan (günah) yazılır”. Ebu’l Havra anlatıyor: Ali’nin oğlu Hüseyin’ e (r.a.) “Resulullah’tan neyi ezberledin?” diye sordum. O da “Sana şüphe veren şeyi bırak, şüphe vermeyen şeye bak! Zira doğruluk gönül yatkınlığı; yalan ise kuşkudur”. Selef, ister büyüklerin çocuklara, isterse çocukların kendi akranlarına olsun, verdikleri sözde durmayı da içine alan bu doğruluk ahlâkının yerleştirilmesine dikkat etmiştir.²⁰¹

Doğruluk-dürüstlük, yalnızca çocukların olumsuz duygularla baş edebilmelerini kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda anne babalarını her zaman ilişkide olmak

¹⁹⁸ Muhammed Nur Süveyd, *Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi*, çev. Zekerya Güler, Uysal Kitabevi, Konya, 1994, ss. 177-178.

¹⁹⁹ Süveyd, *Peygamberimizin*, s. 160.; Dodurgalı, *Ailede Çocuğun*, ss. 169-176.

²⁰⁰ Muhammed Gazalî, *Müslümanın Ahlâkı*, çev. Abdülcelil Candan, 3. baskı, Rıbat Basım Yayın A.Ş., Konya, 1996, s. 37.

²⁰¹ Süveyd, *Peygamberimizin*, ss. 177-178; Çocuklara dürüstlüğü öğretmek için bkz. Beyza Bilgin, *İslâm’da Çocuk*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1987, s. 175.

isteyecekleri dürüst kişiler olarak görmelerine de yardımcı olur. Anne babalarının gücüyle baş edebilmek için çocukların yaptıkları: yalan söylemek, duygularını saklamak, başkalarını suçlamak ve aldatmak, yağcılık, yeni bir şey denemekten vazgeçme veya içinde bulunduğu duruma uymaktır.²⁰² Bu nedenle anne babanın çocukla ilişkilerinde çocukları zor durumda bırakmamaları gerekmektedir.

1.2.1- Sözde Doğru Olmak(Doğru Sözlülük): Sözde doğruluk, yalan söylememeyi ve verilen sözde durmayı içine almakta olup, dilin hakkı ve doğruyu söylemesidir.²⁰³ Doğruluğun en meşhur ve açığı doğru söylemektir. Sözüň şekli değil anlamı önemlidir.²⁰⁴ İnandığı, düşündüğü ve bildiği şeyleri olduğu gibi eksiksiz ve fazlasız olarak, söz ve yazı ile ifade etmektir.²⁰⁵ Doğru söylemek, İslam ahlâkının esas özelliklerindendir. İslam, insanın aleyhine bile olsa doğru söylemesini emretmektedir.²⁰⁶

Doğruyu söylemek veya doğruyu söyleme görevi her bildiğini söylemek değil, yalan söylememektir. İnsan her zaman gerçeği bildirmekle görevli olmakla beraber, bazı gerçekleri söylememesi gereklidir. Kişi sırrı saklamayı, yerinde susmayı bilmelidir. Bu noktada iki görev vardır: yalan söylememek görevi ve bazı gerçekleri açıklamamak görevi (karşıdakiler öğrenme hakkına sahip değilse).²⁰⁷ Yalanı şiddetle yasaklamış olan İslam, bazı noktalarda bildiğinin tersini söylemeyi izin vermiştir. Örneğin bir mazlumun canını veya malını, yahut ırzını kurtarmak; dargın iki kişinin arasını bulmak ve ıslah etmek gibi durumlarda, doğru söylemekle amaç gerçekleşmediği takdirde, bildiğini söylemeyip zıddını söylemek caizdir. Çünkü bunda zorunluluk vardır. Bu durumlarda yalan, mahiyetinden çıkmıştır. “Ara düzelten yalan, fitne çıkaran doğrudan iyidir” sözü buna güzel bir modeldir.²⁰⁸ Bunlar yalan söylemeye ruhsat verilen yerlerdir. Yalan, karşıdaki kişiye zararı dokunması bakımından haramdır. Yalan, haber veren kimsenin, söylediğinin tersini bilmesidir. Bazı hallerde yalan konuşmak doğruyu söylemekten daha hayırlıdır. Cinayeti önlemek için yalan söylemek birinin canını, diğerini de cinayetten kurtarır. Söz, amaca bir yoldur. İyi bir amaca hem doğru, hem de yalan söz ile ulaşılabilirse burada yalan söylemek haramdır. Yalnız yalanla bir amaca ulaşılabilir ve o amaç mübah ise, yalan da mübah olur; ulaşılacak amaç vacip ise (can

²⁰²Thomas Gordon,Etkili Anne baba Eğitimi Aile İletişim Dili,çev.Emel Aksay,İstanbul,2002,ss.27,153.

²⁰³ Ertan, “Sıdk”, s. 189

²⁰⁴ Gazali, İhya, Cilt 4, s. 696

²⁰⁵ Pazarlı, İslam’da Ahlâk, s. 255.; Ateş, Kur’an Ansiklopedisi, s. 260.; Akseki, Ahlâk Dersleri, s. 174.

²⁰⁶ Akseki, Ahlâk Dersleri, s. 174.

²⁰⁷ Pazarlı, İslam’da Ahlâk, s. 257.

²⁰⁸ Akseki, Ahlâk Dersleri, s. 175.

kurtarmak vb.) yalan söylemek de vacip olur.²⁰⁹ Ağzından çıkan sözün, iç dünyasındaki duygu ve düşüncelere ters düşmemesine, onları geçersiz, sahte, yok duruma düşürmemesine özen göstermelidir.²¹⁰

1.2.2- Sözünde Durmak(Ahde Vefa): Doğruluğun bir yolu verdiği sözü tutmak, vaadini yerine getirmektir. Bir kimseye söz vermek, ona bir hak tanımak demektir. Bir insan yapmayacağı, yapamayacağı şeyi vaat etmemelidir. Vaadini yerine getirmeye sözünü tutmak, ahde vefa denir. Vaadîni yerine getirmeyen kimse yalancıdır. Doğru insan ya söz vermez, ya da söz vermişse mutlaka vaadîni yerine getirir.²¹¹ Bir şey vaat edilirken üç kurala dikkat etmelidir: 1 – Sözünü yerine getirmek niyet ve gücünde olmadıkça hiçbir şeye söz vermemelidir. 2 – Meşru olmayan, yapılamayacak şeyler için vaatte bulunmamalı, yapılacağına emin olduğu şeyler için söz vermelidir. 3 – Verilen sözü vaktinde ve eksiksiz yerine getirmelidir. Önemli bir engel varsa, vaktinden önce mazereti açık olarak bildirmelidir; güveni kötüye kullanmamalıdır.²¹² Verilen sözlerin önemli olduğu bilincini yerleştirmeli, yani verdiği sözü tutmalıdır. Bunun için tutabileceği sözleri vermeli ve mutlaka yerine getirmelidir. Böylece insan kişisel bütünlüğünü koruyabilir.²¹³

1.2.3- Emaneti Korumak ve İade Etmek: Emanet, muhafaza olunmak maksadıyla insana verilen bir varlıktır. Emanetleri (maddî, manevî) muhafaza, İslam'ın kesin emridir. Emanete riayetskâr olanlara emin kimseler denir. Mal, vazifeler, kişisel ve toplumsal sırlar birer emanettir. Bunları yerli yerinde kullanmak ve aksine hareket etmemek ahlâkî birer vecibedir. Emanete riayet etmemek, toplum hayatını altüst edecek kadar büyük kötülükleri doğurur.²¹⁴ Emniyet, bir şeye güvenmek anlamına geldiği gibi, kendisine güvenilmek anlamına da gelir. Sır, mal vb. saklamak bir emniyet halidir. Emniyet insanda doğruluktan ileri gelen yüksek bir melekeyi ifade eder. Emniyet doğruluğun sonucudur. Doğru olan kişi güvenilir kişidir. Yanındaki emaneti inkar etmez, gördüğüne olduğu gibi şahit olur, hakkı gizlemez. Emanetin zıddı hıyanettir ve güven duygusunu kötüye kullanmak, yanındaki emaneti inkar etmek, korumamak

²⁰⁹ Gazali, İhya, Cilt 3, ss. 307-308.

²¹⁰ Cüceloğlu, Anlamli ve , s. 110.

²¹¹ Pazarlı, İslam'da Ahlâk, s. 259.; Yusuf İnan, İslam'da Ticarî Ahlâk, Çağdaş Yayınevi, İstanbul, 1964, ss. 90-101.

²¹² Pazarlı, İslam'da Ahlâk, s. 259.

²¹³ Gazalî, Müslümanın Ahlâkı, s. 59.; Cüceloğlu, Anlamli ve , s. 126.

²¹⁴ Dikmen, İnsanca Yaşama, ss. 136-137.

demektir. Hıyanet, toplumun geleceğini tehlikeye atar.²¹⁵ Emaneti koruma sır, mal, eşya, parayı koruma-saklama-iade etmedir.

Müşrikler Hz. Peygamberi doğru ve güvenilir (es-Sâdık, el-Emin) olarak nitelemişleridir. Hz. Peygamberin, sır tutma ve güven ahlâkına, bunların çocukta kökleşmesine özen gösterdiği, bu hususta çocuğun yanlışına razı olmadığı, aykırı hareketlere müdahale ettiği görülmektedir. Sır saklama ahlâkına sahip olma, çocuğun şimdiki ve gelecekteki olgunluğunu, aile ve toplumun korunmasını sağlar. Çocuğun iradesi bu alışkanlık sayesinde güçlenir, güven oluşur.²¹⁶

1.2.4- Doğruluğunu Araştırmak: Duyulan herhangi bir söz veya haberin doğruluğunu araştırmaktır.²¹⁷ Her söylenene inanılmaması gerektiği gibi, her duyulananın da anlatılmaması gerekir.²¹⁸ Duyulan şeyin doğru olup olmadığını araştırmadan inanmak ve ona göre davranmak kişiyi yanlışla, başkalarına karşı haksızlığa götürür, kişiyi doğruluktan uzaklaştırır. Doğru olmak için gerçeği araştırmak, söylenenlerin doğru olup olmadığını öğrenmek gerekir.

2- Doğruluk Tutumu

Tutum, bireylerin belirli bir kişi, grup, kurum veya bir düşünceyi kabul ya da reddetme şeklinde gözlenen duygusal bir hazır oluş hali ya da eğilimidir.²¹⁹ Tutumların üç temel ögesi vardır. Bunlar zihinsel, duygusal ve davranışsal öğelerdir.²²⁰ Bir tutumun zihinsel yönü, bireyin tutum konusu olan objeye karşı bilgi ve inançlarıdır. Tutumu oluşturan duygusal-hissi faktörler ile kişinin tutuma konu olan olay veya objeye karşı heyecanları anlatılmaktadır. Tutuma konu olan obje hoşla gidebilir veya hoş olmayabilir, sevilir veya sevilmez. Bu tür yargılar da tutumun his-duygu dolu olan yönünü ortaya koyar. Bir tutumun inanç yönü ile duygu yönü karşılıklı olarak birbirini etkilerler. Tutumun davranış faktörü, kişinin duygu ve kaniya uygun olarak hareket etme eğiliminin olması halidir. Kişinin inanç ve bilgileri sonucunda ortaya çıkan yargısı onu bir objeye karşı olumlu veya olumsuz harekete eğilimli hale getirecektir.²²¹ Tutumlar,

²¹⁵ Dikmen, İnsanca Yaşama, ss. 47,49.

²¹⁶ Stüveyd, Peygamberimizin, ss. 179-180.

²¹⁷ Ahmet Güç, "Nemime", ŞİA, Cilt VI, s. 203.

²¹⁸ Şekerci, Kaynaklarımıza Göre, s. 86.

²¹⁹ Özgüven, Psikolojik Testler, ss. 27, 336.

²²⁰ Rauf Arıkan, Yavuz Odabaşı, Tüketici Davranışları ve Tüketici Bilinci, AÖFYay., 1992, s. 65;

Fersahoğlu, Din Eğitim, ss. 7 vd.

²²¹ Silah, Davranış, s. 187.; Veysel Uysal, Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, MÜİFVYay., İstanbul, 1996, s. 29.; Turkut Göksu, Toplumsal Psikoloji, Özen Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 84.

tutumun konusu olan objeye yönelik inançlardan kaynaklanır. Tutumlarla inançlar daima birlikte bulunurlar. Bir tutuma eşlik eden inanca “kanı” denir. Duyguların sözel ifadeleri olan kanılar bireyin tutumlarını sembolize ederler. Kanılar her zaman tutumları ifade etmezler, bazı kişilerin gözlenebilir davranışları aynı olduğu halde davranışın altındaki motivasyon ve tutum tamamen farklı olabilmektedir, bazen de bireyin söyledikleri ile davranışları tamamen farklı olabilmektedir. İnsanlar bazı hallerde doğruyu, inandıklarını söylemekten de kaçınabilirler. Bu durum bireyin “subjektif yaşantısı” ile “dışa açık yaşantısı”ndaki farklılıktan kaynaklanmaktadır.²²² İnsanlar akıllarıyla bilmekte, duygularıyla karar vermektedir. Zihin hayatından çok önce başlayan duyguların kökleri, ihtiyaçlara, eğilimlere ve içgüdülere dayanmaktadır. İnanma bir kalp işi olduğundan ahlâkî inanışlar duygu dünyasıyla yakından ilgilidir. Düşünmenin merkezi olarak beyin kabul edilir. İnsan davranışı bu iki yönün yani duygu ve düşüncenin sağlıklı birleşiminin bir ürünüdür ve bu iki yönün dengelenmesi gerekir. Bu dengeyi sağlayamayan bir eğitim amacına ulaşamaz. Duygular davranışlara yön verir. İnsandaki mevcut duygular ahlâkî bilincin doğması ve gelişmesinde rol oynarlar. Ahlâkın kişilik üzerindeki etkisi, ahlâkî bilincin oluşmasına bağlı olarak, davranışlarda kendîni ortaya koyar. Ahlâkî bilinç, ahlâk duygusuna dayalı olarak, insanın daha çok bilişsel (cognitive) gelişimine bağlıdır.²²³ Davranışlar insanın bilişsel ve duygusal yönünün ürünüdür. Bunlar ne kadar güçlü ve dengeli ise davranışlar da o oranda tutarlı ve mükemmel olur. Akıl ve duygu, insanda birbirini tamamlayan iki yöndür. Herhangi bir faaliyette bulunmak için akıl plan program yapar, taslak hazırlar; vicdan ise kişiyi uygulamaya sevk eder.²²⁴ Ahlâkî doğruyu seçme gücü insanda mevcuttur. Doğrunun bilgisine ulaşmak araçları insana verilmiştir. İnsanda hüküm verme veya doğruyu yanlıştan ayırt etme gücü vardır.²²⁵ İnsanın denenmesinin (sorumluluğunun) yarısı, insanın doğruyu, iyiyi görebilmesi, bunun için gayret gösterip-göstermemesidir. Denenmenin diğer yarısı ise “yapma” (fiil) ile ilgilidir.²²⁶ Gelişme ve öğrenme çevre etkisinde oluşur. Çocuğun gelişmesinde ailenin tartışılmaz bir değeri vardır. Çocuk ailede birçok değerlerle karşılaşır, bunları hazır bulur, oluşmuş olan sosyal ve kültürel ortam, onun ilerideki yaşantısının temelini oluşturur.²²⁷ Kişinin tutumu, doğumdan

²²² Özgüven, Psikolojik Testler, s. 336.

²²³ Fersahoğlu, Din Eğitim, ss. 7 vd.

²²⁴ Fersahoğlu, Din Eğitim, ss. 122-123.

²²⁵ Descartes, *Metafizik Düşünceler*, çev. Mehmet Karasan, 3. Basılış, M.E. Basımevi, İstanbul, 1967, ss. 172, 174.

²²⁶ İlhami Güler, *Allah’ın Ahlâkîliği Sorunu*, Ankara Okulu Yay., 2. Basım, Ankara, 2000, s. 36.

²²⁷ Kerim Yavuz, *Çocuğun Dünyası ve Gelişme*, Çocuk Vakfı Yay., İstanbul, 1992, s. 19.

başlayarak çocukluk, ergenlik, gençlik ve yetişkinlik dönemleri boyunca gittikçe netlik kazanarak gelişir. Kişinin tutumu, onun ahlâkî davranışlarını yönlendirdiği gibi, diğer tutum ve davranışları üzerinde de belirleyici rol oynamaktadır.²²⁸

Tutumun üç ögesi birbiriyle uyumlu olarak çalışır. Güçlü tutumlarda bu üç öge de bulunurken, zayıf tutumlarda ise özellikle davranış ögesi zayıf olarak bulunur. Davranışların çoğu gibi, tutumlar da öğrenme yoluyla kazanılır. Bireyin tutumları, kazanılmış kişilik özelliklerinin bir parçasıdır. Tutum kavramı bireyin kişi veya olgu karşısındaki davranışının özetidir. Bu davranış da olumlu veya olumsuz görünümlü olmaktadır. O halde tutumun oluşumu ile davranışın oluşumu arasında bir paralellik vardır. Tutum kişinin objelere karşı geliştirdiği bir güdü, yaşantı, düşünce, duygu, inanç, değer ve değer yargılarıyla yakından ilgili olan bir zihinsel hazırlık, davranışa hazırlayıcı bir eğilimdir. Yani tutum bazı davranışlara yol açtığı için davranışların gözlenmesi sonucunda herhangi bir tutumun varlığından söz edilebilir.²²⁹ Tutumlar insanın duygu, düşünce ve davranışlarını birbiriyle uyumlu hale getirerek etki yapar. Tutumun unsurları arasındaki tutarlılık, istikrar kazanmış ve güçlü tutumlarda tam olarak görülebilir. Zayıf ve belirginlik kazanmamış tutumlarda ise özellikle davranış unsuru çok zayıf olabilir. Bilgi ve görüşlerde yani zihinsel boyutta bir değişme, duygu ve davranış eğilimlerinde de bir değişme meydana getirir.²³⁰

Doğruluk tutumu, kişinin doğruluğa ve doğruluğun öğelerine karşı olumlu veya olumsuz olan, doğrulukla ilgili duygu, düşünce ve davranışlarını belirleme tarzıdır. Bireyin doğrulukla ilgili bilgi ve inançları, duygu ve davranışları onun doğruluk tutumunu oluşturur. Doğruluktan ayrılmamayı düşünme bilişsel öge, doğru davrandığında mutlu olma duygusal öge, doğru olmak için çaba gösterme de davranışsal ögedir. Doğruluk tutumu güçlü olanlarda bu üç öge de birlikte bulunur. Yani kişinin özü ile sözü, içi ile dışı bir olur. Doğru davranışının gerisinde doğruluk inancı, düşünce ve duygusu mevcuttur.

Tutumlar inanç, duygu ve davranışlar hakkında bilgi verebilecek şekilde tutum ölçekleri ile belirlenebilmektedir. Bireyin bir tutuma sahip olması, o tutumu davranışa dönüştürebileceği hakkında belli ölçüde bilgi sağlamaktadır. Bireylerin bir konudaki davranışlarını bizzat belirlemek mümkün olmadığında, tutumlarının belirlenmesi yeterli

²²⁸ Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yay., Samsun, 1998, s. 15.

²²⁹ Silah, *Davranış*, s. 187.; Uysal, *Din Psikolojisi*, s. 30.

²³⁰ Uysal, *Din Psikolojisi*, ss. 29-31, 45.

görülmektedir. Bu nedenle tutum belirlemek amacıyla kullanılan ölçeklerden yararlanılmaktadır. Bu araştırmada da bireylerin doğrulukla ilgili özelliklerinin belirlemek amacıyla doğruluk Tutum Ölçeği'nden yararlanılmış, bazı bağımsız değişkenlerin doğruluk tutumu üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Bir şeyin zıddının iyi bilinmesi, o şeyin iyi bilinmesini sağlayacağından doğruluğun zıddı olan yalancılığın da doğru anlaşılması, nedenlerinin bilinmesi gereklidir. Yalan ve yalancılık hakkında doğru bilgilere sahip olmak, onu önlemeyi başarmayı sağlayabilecek etkenlerden birisi olduğundan bu kavramın da elden geldiğince ayrıntılı olarak açıklanması yapılması gereken ilk şey olmalıdır.

3- Yalancılık

Yalan asılsız, gerçeğe uymayan, doğru olmayan, kandırmak için söylenen söz, uydurma, düzme, sahte; *yalancı* yalan söylemeyi alışkanlık haline getiren; *yalancılık* yalancı olma hali, yalancının yaptığı fiil, yalan söylemedir.²³¹ Yalan söyleme, bir hatayı gizlemek amacıyla gerçeğe uygun olmayan bir girişimde bulunmaktır.²³² Yalan kişiliğin bir eksikliği, bireyi diğer insanlardan soyutlayıcı bir kendîni reddetmedir. Doğru söylemenin övülmeye değer bir davranış olduğu çocuğa anlatılmalıdır.²³³

Yalan, toplumda bireylerin birbirlerinin sözlerine inanmamalarına sebep olan, birbirlerine karşı güvenlerini sarsan dilde çıkan gerçek dışı sözlerdir.²³⁴ Yalan iki çeşittir: 1- Fiili yalan, davranışlarının birbirini tutmaması, bir sonraki işin önceki yalanlaması durumudur. 2- Sözlü yalan ise diğer yalan çeşidi olup yalan söylemektir. Yalan ile yanlış arasında fark vardır. Yalan söylemekte kasıt, kötü niyet vardır; yanlışta kötü niyet ve kasıt yoktur.²³⁵ Yalan söz, jest, yazı, susma ile olabilir. Yalanın amacı başkalarını yanıltmak, aldatmaktır. Yalan söyleme (sözlü yalan) gördüğünün veya bildiğinin tam aksini söyleme, bildiklerine başka şeyler katarak veya bazı gerçekleri saklayarak anlatma şekillerinde olabilir.²³⁶

Rousseau'ya göre geçmişe ve geleceğe ait olaylarla ilgili olmak üzere iki çeşit yalan vardır: 1- Geçmişe ait olaylarla ilgili yalanlar, yapılmış bir işi yapılmamış diye

²³¹ Doğan, Büyük Türkçe, s. 1127.

²³² Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 262.; Doğan Çağlar, *Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi*, Ankara, 1981, s. 65.

²³³ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, s. 272.

²³⁴ Şekerci, Kaynaklarımıza Göre, s. 84.

²³⁵ Hüseyin Atay, *Kur'an'a Göre İslam'ın Temel Kuralları*, İstanbul, 1994, s. 25.

²³⁶ Kılıç, Ayet ve, s. 126.; Atay, Kur'an'a Göre, s. 25.; Peker, Din ve, s. 145.; İbrahim Alaettin Gövsa, *Çocukta Duygusal Gelişim*, Hayat Yay., İstanbul, 1998, ss. 115-116.

inkar, yapılmamış bir işi yapılmış gibi savunmadır. 2- Gelecekle ilgili yalanlar ise yerine getirmek istenilmeyen sözler vermektir. Çocukların yalan söylemesine neden, onlara yapılan dayatmalardır. Kendinî özgür hissedene, durumunu tehlikede görmediğinden doğruyu söyler. Çocukların yalanları onları yetiştirenlerin eseridir.²³⁷

Sözü değiştirmek insanlar arasındaki normal ilişkileri bozar. Ahlâken gelişmiş toplumlarda bireyler verdikleri sözde duracak kadar kaliteli kişiliğe sahiptirler. Sözü değiştirmek kötü anlamda değişimi, sözünde durmak ise iyi anlamda değişimi oluşturmaktadır. Doğruluk vb. olumlu özellikler insana kaliteli iş üretme ayrıcalığı verirken toplumu da üstün hale getirir.²³⁸

Doğru kanaati uyandıran süslü yalan sözler (yamık söz) de yalancılık içinde alınır. Bunda hem yalan söylemek, hem de doğruyu alet etmek ve çıkarına kullanmak ihaneti vardır.²³⁹ Demajoji, günlük konuşma dilinde yanıltacak yolda söz söylemek anlamı taşır. Görünüşte doğru, mantıkî bakımdan hiçbir eksiği bulunmayan, aslındaysa etrafı aldatmak için söylenilen sözdür.²⁴⁰ “O, Allah bir dese bile inanmam” sözü, toplumda insanlara güvensizliği ifade eden bir sözdür. Burada inanılmayan husus, Allah’ın birliği değil, Allah birdir diyene kişinin inanmadığı bir şeyi söyleme keyfiyetidir.²⁴¹ Yalan, verilen söze duyulan güveni sarstığı, insanları birbirine düşman ettiği için olumsuz bir şeydir. Fakat zaman zaman küçük bir yarar sağlamak için ya da birine iyilik olsun diye yalan söylemek üretken yani bazen olumlu sonuçlar verebilir gibi görünür. Yalanın insana bir yararı yoktur. Yanlış şeyler bazen az çok olumlu sonuç verir, doğru şeyler de bazen görünürde baştan başa olumsuzdurlar.²⁴² Yalancılık hangi şekilde olursa olsun (film, kitap, oyun, şaka vb.) yalandır. Çünkü canlandırılmış, gerçeğe dayalı olmayan olaylar hafızalarda yer alacak ve anlatıla anlatıla bir gün gerçek

²³⁷ Jean Jacques Rousseau, *Emil yahut Terbiyeye Dair*, çev. Hilmi Ziya Ülken, Ali Rıza Ülgener, Selahattin Güzey, İstanbul, 1945, ss. 7-8, 85-86.

²³⁸ Bayraktar Bayraklı, *Kur’an’da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları*, MÜİFV Yay., İstanbul, 1999, ss. 170-171, 187

²³⁹ Atay, *Kur’an’a Göre*, s. 25.

²⁴⁰ Rasim Özdenören, *Kafa Karıştıran Kelimeler*, İnsan Yay., İstanbul, 1987, s. 24.

²⁴¹ Rasim Özdenören, *Red Yazıları*, Beyan Yay., İstanbul, 1988, ss. 164-165.

²⁴² Fernando Savater, *Oğluma Ahlâk Üzerine Öğütler*, çev. Şadan Karadeniz, İletişim Yay., İstanbul, 1999, s. 19.

olarak kabul edilecektir.²⁴³ Yalanla eş anlamlı şakalar da yalan sayılmaktadır.²⁴⁴ İnsan şaka yapsa da doğruluktan ayrılmamalıdır.²⁴⁵

Doğru sözlü olmak ne kadar insanî ve ahlâkî bir özellik ise yalancılık da o kadar gayr-i insani ve gayr-i ahlâkî bir özelliktir. Bunun nedeni, insanlar arasındaki ilişkileri temelinden sarsmasıdır. İnsanlar arasında iyi ilişkiler kurabilmenin zorunlu şartı, insanların birbirlerine güven duymalarıdır. Yalan ise insanlar arasında güven ortamının oluşmasına engel olur, insanlar arasında sağlıklı ilişkiler kurabilmesi mümkün olmaz. Bu nedenle şaka olsun diye bile yalan söylemek iyi karşılanmaz. Yalan toplumda adaletin yerleşmesine de engel olur. Bu nedenle yalancı şahitlik gibi, yalan yere yemin etmek de kesin olarak yasaktır.²⁴⁶ Yalan yere yemin etmek, yalan konuşmaktan daha kötüdür. Çünkü burada yalana Allah'ı şahit tutmak durumu vardır.²⁴⁷ İftira, bir kimsenin yapmadığı bir işi yaptı diye söylemek, yaymak ve ilan etmektir. Yalan, kişinin kendi iş ve sözleri ile ilgili, iftira ise başkası ile ilgilidir. İkisi de gerçeğe aykırı olmakla birleşirler, insanlar arasında düşmanlık, fitne meydana getirir, toplumu yıkar.²⁴⁸

Kuram ile eylem arasındaki bağlam İslam'da önemlidir. Müslümanların yapmadıkları şeyi söylemek yahut söyledikleri şeyi yapmadıkları durumuna düşmekten sakınmaları vurgulanmaktadır.²⁴⁹ Söylediğini yapmayan veya yapmadığını tavsiye eden kişide kişisel bütünlük yoktur. Kişisel bütünlüğün ihlal edildiği ortamlar, yalan söylenen ortamlardır. Bu nedenle bu ortamlarda insanlar arasında güven düşüktür.²⁵⁰ Yalancı kişinin, doğru söylese bile artık sözlerine inanılmaz. “Yalancının mumu yatsıya kadar yanar” sözü bunun ifadesidir. Yalanda güveni kötüye kullanma durumu vardır.²⁵¹ Peygamberimiz: “En büyük hıyanet, arkadaşına haber verdiğin sözde o sana inandığı halde, senin ona yalan söylemendir” buyurmuştur.²⁵²

Çocuklara verilen söz mutlaka tutulmalıdır. Aksi halde yalan söyleyerek çocuğa yalan söyleme, söz verip sözünden dönme öğretilmiş olur. Çocuğa yalan söylemede sakınca olmadığı hissi verilmiş ve çocuk yalan söylemeğe alıştırılmış olur.²⁵³

²⁴³ Şekerci, Kaynaklarımıza Göre, s. 85.

²⁴⁴ Cengiz Yağcı, “Şaka”, ŞİA, cilt 7, 2000, s. 271.

²⁴⁵ Gazâlî, İhya, Cilt 3, s. 288.

²⁴⁶ Kılıç, Ayet ve, ss. 127-128.

²⁴⁷ Dikmen, İnsanca Yaşama, s. 200.

²⁴⁸ Atay, Kur'an'a Göre, s. 29.

²⁴⁹ Özdenören, Müslümanca, ss. 73-74.

²⁵⁰ Cüceloğlu, Anlamlı ve, s. 124.

²⁵¹ Dikmen, İnsanca Yaşama, s. 89.; Pazarlı, İslam'da Ahlâk, s. 257.; Akseki, Ahlâk Dersleri, s. 174.

²⁵² Dikmen, İnsanca Yaşama, s. 199.

²⁵³ Karabulut, İslam'da Çocuk, ss. 51-52.

Yapmayacağı şeyi söylemek, yerine getirilemeyecek bir söz tıpkı yalan gibidir.²⁵⁴ Yalan toplumda karşılıklı güven duygularını yıkıp insanları birbirine güvensiz yaptığından en içten toplumları bile yıkar. Toplumlara oluşturan bireyler olduğuna ve bireyler de ilk eğitimlerini aileden aldıklarına, kişiliklerini bu ortamda kazandıklarına göre ailede sağlıklı bir doğruluk eğitimi için yalan çeşitlerinin ve nedenlerinin ayrıntılı olarak bilinmesi gerekmektedir.

3.1- Yalan Çeşitleri ve Nedenleri

Doğruluk erdeminden yoksun kalan birey, aile ve toplumların sağlıklı olması ve varlıklarını sürdürmesi mümkün görülmemektedir.²⁵⁵ Küçük bir problem yaratacak olan gerçeği söylemektense çoğunlukla yalan söyleme yoluna gitmek daha pratik gelir ve buna “kimseye zarar vermedim” diyerek bir özür bulunur. Araştırmalar, çoğunluğun bazen yalan söylemenin mazur görülebileceğini kabul ettiğini göstermektedir. Toplumun her kesiminde insanlar arası her ilişki düzeyinde dürüstçe olmayan modeller yaygın durumdadır. Karmaşık uluslar arası diplomasiden en basit insan ilişkilerine kadar yalanı görmek mümkündür. Mahkemelerde avukatların müvekkillerinin yararına olmak üzere gerçeği ustaca değiştirerek sunuşları, reklamcılarının reklamını yaptıkları malların özelliklerini abarttıkları, gazete haberlerinin yalanları, siyasal liderlerin vaatlerinin yalan olduğu bilinmektedir. Hala aynı değerler öğretilenmekte, yani yalan yüreklendirilmektedir. Doğruluktan uzak davranışlar olumsuz davranışlar olarak değil, göz yumulabilecek bir toplumsal beceri olarak görülmektedir. Bu nedenle iç rahatlığı ile yaygın olarak yalan söylenmekte, çocuklara kültürlü bir olgunluğa erişmelerinin bir parçası olarak böyle davranışlar öğretilmektedir.²⁵⁶

Çocuk bütün hareketlerinde doğal, samimi olduğundan, ilk çocukluk yıllarında görülen bazı hayali yalanların dışında yalan söyleme ihtiyacı duymaz.²⁵⁷ Yetişkin yalanı ile çocuğunki aynı şey değildir. Yetişkinde kasıtlı olan bu davranış çocukta tesadüfi olabileceği gibi anlayışının gelişmemesi ile ilgili ve değişik endişelerinin belirtisi de olabilir.²⁵⁸ Çocuk, yalanı yetişkin insanlardan görerek öğrenir veya onların anlayışsız ve hatalı davranışları, eğitimleri sonucunda kazanır. Çocuk yalanlarının özellik ve

²⁵⁴ İnan, Ticari, s. 93.

²⁵⁵ Karagöz, “Dosdoğru Olmak, s. 61.

²⁵⁶ Leo Buscaglia, *Birbirimizi Sevebilmek*, çev. Nejat Ebcioglu, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, ty, ss. 80-83.

²⁵⁷ Öymen, Ahlâk Eğitimi, s. 29.; Peker, Din ve, s. 145.

²⁵⁸ Güler Okman Fişek, Zafer Sükan, *Çocuğunuz ve Siz*, MEBas., İstanbul, 1983, s. 58.

sebepleri kendine özeldir.²⁵⁹ Yalanın önüne geçmek mümkündür. Bunun için çocuklara sevgi ve ilgi ihtiyacını karşılayacak, samimi olmalarını sağlayacak bir ortam hazırlamak, yalana itecek şekilde korkutmamak, çocuğa olumlu model olmak gereklidir. Çocuk yalanları daha çok övünmek, kendîni üstün göstermek; ilgi çekmek; ceza ve dayak korkusu; büyüklerin yalanlarını taklit etmek; utanmak, çekinmek veya alay edilmek korkusu gibi nedenlere dayanırken büyüklerin yalanları daha bilinçli ve karmaşık nedenlere dayanır. Bunlar menfaat elde etmek; intikam almak; kendîni haklı göstermek, düşmanını gözden düşürmek; aşağılık duygusu kaynaklı abartmalar; yalana alışmış olmak; iyilik yapma düşüncesi gibi nedenlerdir.²⁶⁰ Yalancılığın bazı davranış bozuklukları ile de bir bağı vardır. Aldatma ile bencillik arasında sıkı bağ bulunduğu araştırmalardan çıkan bir sonuçtur.²⁶¹ Yetişkinler arasında abartma, tahrif, gerçeği karikatürleştirmek, kötü bir durumu önlemek gibi gerçekten uzaklaşma halleri vardır. Bunların bir kısmına gülünür, bir kısmı taktir edilir, bir kısmına da pek yalan gözüyle bakılmaz. Ailelerin doğru ve yalan ölçülerinde bir birlik yoktur. Bazı evlerde ayıplanan bir şeye başka evlerde gülünür hatta teşvik edildiği görülür. Bütün bu çelişkiler ve ölçü karışıklığı yetişme halindeki çocukların doğruluk ve yalancılık alışkanlıklarına siner.²⁶² Çocuklar küçük yaşta yalan söyleyerek cezadan kurtulabileceklerini öğrenirler, yalan söyledikleri bazı durumlarda ödül bile alabilirler. Anne babaların değerlerini öğrenirlerken, onların yalanlarını da öğrenmeye başlarlar. Anne babanın ödül ve cezayı çok kullanmaları çocukların yalan söylemelerine neden olur. Yalan öğrenilmiş bir tepki, bir baş etme yöntemidir. Özgürlüklerine saygı duyulan ve kabul gören çocukların yalan söyleme ihtimali azdır.²⁶³

Salzmann'a göre çocukların davranışlarının kaynağı anne babanın hareketleridir. Anne babanın ilk yanlışı, kendi yapmadıklarını çocuklarından istemek; ikinci yanlışı, kötü model sergilemek- yalan söylemek, sözünde durmamak-; üçüncü yanlışı, yanlış yapan çocuğun hatasını kabul edince ceza almasıdır. Çocuk ceza almamak için yalan söyler ve cezadan kurtulur. Çocukların her anlattığına inanmak da onların yalan söylemesine zemin hazırlar. Gereksiz ebeveyn soruları, ebeveynin hoşuna giden

²⁵⁹ Öymen, Ahlâk Eğitimi, s. 29.

²⁶⁰ yalan ve çeşitleri hakkında geniş bilgi için bkz. Peker, Din ve, ss. 146-148.; Buscaglia, Birbirimizi, ss. 83-93.; Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, ss. 262- 267, 268-272.; Orhan Çaplı, Çocukların Gençlerin Eğitimi, Ankara, 1997, ss. 251-254.

²⁶¹ Mitat Enç, Ruh Sağlığı Bilgisi, İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti., İstanbul, 1979, ss. 176-177.

²⁶² Enç, Ruh Sağlığı, s.175.

²⁶³ Gordon, Etkili Anne baba, ss. 156-157.

cevapları keşif, çocukların ebeveyni memnun etmek için yalan söylemesine neden olur.²⁶⁴

Yalanın birçok nedeni ve çeşidi bulunur:

3.1.1- Hayali Yalanlar: Fantastik ve hayal gücü yalanlarıdır.²⁶⁵ Genellikle erken çocukluk yıllarında görülen hayal kurmak ve bunu gerçekmiş gibi söylemektir. Çocuk hayal ile gerçeği karıştırır.²⁶⁶ Hayaller gelişimin bir parçasıdır. Çocuk, henüz yalan ile gerçeği tam olarak ayırt edemediği için beş yaşına kadar söylenen yalanların pek önemi yoktur. Bu yapılanlara yalan değil, yanlış veya hata demek daha doğru olur. Çocuklar, gerçeğin farkında olmadığından, yalan söyleyemezler.

Piaget, yalan söyleme görüntüsünde olan fakat aslında yalan olarak nitelendirmenin doğru olmayacağı sözlerin sezgisel dönemde (4-7 yaş) hemen hemen tüm çocuklarda görüldüğünü söyler.²⁶⁷

3.1.2- Abartma Yalanları: Çocuk, bilgi ve deneyim azlığı nedeniyle gördüklerini yanlış yorumlar, yakıştırır, abartır. 6-7 yaşına kadar çocuk bir şeyi biraz abartarak anlatır, bazı kavramlar (büyük, küçük, az, çok, uzak, yakın vb.) gelişinceye kadar çocuk yalan zannedilen yanlışlar söyler. Abartma (mübalağa) çocukların genel özelliğidir. Abartı yalanları çoğu zaman taklitle başlar ve gelişebilir. Çocuk heyecan yaratmak için olayları biraz daha büyütür.²⁶⁸

Çocukta yalandan çok yanlış vardır. Fakat yetişkinler bu çeşitli biçimdeki yanlışlara ve algı yanılgılarına, hatırlama hatalarına dikkat etmeyerek, bunları çocuğun yalancılıkları olarak kabul ederler. Çocukların şahitliklerine güvenilmemesi yalancılıklarından değil, görüş ve anlatışlarındaki hatalarından kaynaklanır. Çocukların telkinlere fazla açık olmaları da yanılgılarına neden olur. Bundan başka çocuklar bazı kelimeleri yetişkinden farklı kavramlar için kullanır ve sonuç olarak yetişkinleri bilmeyerek aldattıkları olur.²⁶⁹

²⁶⁴ C. G. Salzmänn, *Nerede Hata Yaptık*, çev. Zeki Karakaya, Edâ Yayınları, ss. 7-12, 101,108.

²⁶⁵ Çağlar, Uyumsuz, s. 65.; Maria Montessori, *Çocuk Eğitimi "Montessori Metodu"*, Sander Yay., İstanbul, 1982, s. 167.; Kayıhan Aydoğmuş, *"Çocuklarda Uyum ve Davranış Bozuklukları"*, Ana-Baba Okulu, İstanbul, 1990, s. 140.

²⁶⁶ Çağlar, Uyumsuz, ss. 65-6.; Enç, Ruh Sağlığı, s. 175.

²⁶⁷ C. M. Charles, *Öğretmenler için Piaget İlkeleri*, çev. Gülten Ülgen, 2. baskı, Ankara, 1992, s. 11.

²⁶⁸ Çağlar, Uyumsuz, s. 65.

²⁶⁹ Gövsa, *Çocukta Duygusal*, s. 119.; Fişek, Sükân, *Çocuğunuz*, s. 59.

Çocuk psikologlarına göre çocuklar 7 yaş öncesinde yalan söylemezler. Bazı uzmanlarsa ilk yalanın 6 yaş dolaylarında görüldüğünü savunur. Sözde (pseudo) yalan, gerçek yalandan farklı olup 7 yaş öncesinde sık görülür.²⁷⁰

Doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayıramama; iyi gelişmemiş ahlâk bilinci,²⁷¹ bazı istek ve özlemler de yalana neden olur.²⁷²

3.1.3- Taklit Yalanları: Çevrenin yalana güdülemesi, teşvik etmesi, ailede yalan söylemenin doğru söylemek kadar doğal olması, büyüklerin rahatça yalan söylemesi ve çocukların onları taklit etmesi şeklinde olan yalanlardır.²⁷³

Çocuk, başkalarını taklit ederek bir şeyler yapar. Çocukta gerçek anlamda yalancılık, çevreyi, aileyi ve arkadaşları taklit etmeyle birlikte başlar. Büyük bir çoğunlukla çocuğa yalanı büyükleri öğretir.²⁷⁴ Anne ve babanın toplum içindeki yalanları, övünmeleri ve hele çocuk hakkında aldatmaları bu hususta ilk dersi teşkil eder. Anne baba, çocuğun kabulü mümkün olmayan isteklerine engel olmak için, bazen yalan söylemeye mecbur olur. Aynı şekilde ona anlatılmasını uygun görülmeyen konuları gizlemek için de yalan söylenildiği çoktur.²⁷⁵ Çocuktan gerçeği duymak istiyorsa, anne baba ona yalan söylememelidir.

Çocuklara gerçeği söylemedeki temel güçlük kendi kendine de gerçeği söylemek konusunda başarısız oluştan gelir. Teşekkür gereği duymadan “teşekkür ederim” denir. Saygı duyulmayanlara da saygı gösterilir. Bir yalan söylemek küçük bir zayıflıktır ama bir yalanı yaşamak büyük bir zayıflıktır.²⁷⁶

İnsanın başkalarının fiillerinden dolayı sorumlu tutulduğu durumlar: kötü model olmak, emir vermek ve azmettirmek, kötülüğe ses çıkarmamaktır.²⁷⁷

Çevresini çok süratle taklit eden çocukta yalancılık yeteneği çok çabuk oluşur ve özellikle kendinden büyüklere karşı aciz ve güçsüz durumda bulunması çocuğun, yalanı amaçları için bir araç ve bir silah olarak kullanılmasını teşvik eder.²⁷⁸

²⁷⁰ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 263.

²⁷¹ Ahmet Rahmi Ercan, **Çocuklarımızı Başarıya Ulaştırmanın Yolları**, Alkım Kitapçılık-Yayıncılık, Ankara, ty., s. 37.; Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 270.

²⁷² Fişek, Sükân, Çocuğunuz, s. 59.

²⁷³ Öymen, Ahlâk Eğitimi, s. 29.; Çaplı, Çocukların Gençlerin, s. 254.; Çağlar, Uyumsuz, ss. 65-66.; Peker, Din ve, s. 146.; Gövsa, Çocukta Duygusal, s. 119.; Fişek, Sükân, Çocuğunuz, s. 59.; A. S. Neill, **Bir Eğitim Mucizesi Summerhill Okulu**, Yaprak Kitap Yayın Pazarlama, İstanbul, 1990, s.170.; Ercan, **Çocuklarımızı Başarıya**, s. 37.

²⁷⁴ Charles, Öğretmenler, s. 19.; Gövsa, Çocukta Duygusal, ss. 118-119.; Enç, Ruh Sağlığı, s. 177.

²⁷⁵ Gövsa, Çocukta Duygusal, ss. 118-119.; Enç, Ruh Sağlığı, s. 177.

²⁷⁶ Neill, Bir Eğitim, ss. 170-173.

²⁷⁷ Draz, İslam'ın İnsana, ss. 85-86.

3.1.4- Savunma Yalanları: Ceza veya alay edilme korkusuyla, kendîni korumak amacıyla söylenilen, siper yalan da denilen, ardına saklanılan, öz savunmayla ilgili yalanlardır.²⁷⁹ Dayaktan, cezadan, mahrum bırakılmaktan kurtulmak için çocukların, hatalarını inkar ettikleri veya değiştirdikleri; kendilerini masum göstermek için birtakım olaylar uydurduklarını görülür.²⁸⁰

Savunma yalanları çocuğa aşırı tehdit ve yasak konduğunda, çocuk en iyiye ve söz vermeye zorlandığında, çocuk sık sık sorguya çekildiğinde ortaya çıkar.²⁸¹ Çocuklar açısından yalanlar büyük ölçüde korkudan söylenir.²⁸² Her hareketi eleştirilen çocuk eleştirinin rahatsızlığından kurtulmak için gerçeği olduğu gibi değil, büyüklerin istediği gibi göstermekten çekinmez.²⁸³

Bir çocuğu yalancı yapmanın en iyi yolu, ona her zaman, kesinlikle doğruyu söylemesi konusunda üstelemek, baskı yapmaktır.²⁸⁴ Çocuğa güvensizlik, şüphe; çocuğun her söylediğine “yalan söylüyorsun” diye yapılan ithamlar ve bunların tekrarlanması bu yalanların alışkanlık haline gelmesine neden olur.²⁸⁵ Çocuklar özgür oldukları zaman çok yalan söylemezler. Korkunun fişkırdığı evlerden yalan da fişkırrır. Korku ortadan kalkınca, yalan da kalkar. Özgürlük içinde yetişmiş bir çocuk bilinçli olarak yalan söylemez. Çünkü buna gerek duymaz.²⁸⁶

3.1.5- İlgi Çekme Yalanları: Doğrulukla kendîni kanıtlayamayan çocuk yanlış ve yalana başvurabilir. Çünkü, benliğin doygunluğunu bulmak, her insan için hayati bir gerekliliktir.²⁸⁷

Aşırı duygusal çocuğun kaygı ve çekingenlik yüzünden yalan söylemesi sebebiyle ona güven verilmeli, öfke ve kınama tepkilerinden kaçınmalıdır. İstenmeyen davranış yapan çocuk şiddetli cezalandırılmamalı, toleranslı olmalıdır. Böylece çocuk, gerçekleri söylemekten çekinmez.²⁸⁸

Yaptığı hatayı doğruca söyleyen çocukları hoş görerek af etmeli, “doğru söylediğin için seni affettim, bir daha dikkatli ol ve böyle yapma” diyerek tenbihte

²⁷⁸ Gövsa, Çocukta Duygusal, s. 119.

²⁷⁹ Montessori, Çocuk Eğitimi, s. 167.; Çağlar, Uyumsuz, s. 68.; Peker, Din ve, s. . ; Aydoğmuş, “Çocuklarda Uyum, s. 141.; Çaplı, Çocukların Gençlerin, s. 254.

²⁸⁰ Gövsa, Çocukta Duygusal, s. 121.; Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 145.

²⁸¹ Çağlar, Uyumsuz Çocuklar, s. 68.; Enç, Ruh Sağlığı, s. 177.

²⁸² Neill, Bir Eğitim, s. 171.; Buscaglia, Birbirimizi, s. 83.; Öymen, Ahlâk Eğitimi, s. 30.

²⁸³ Enç, Ruh Sağlığı, s. 177.

²⁸⁴ Neill, Bir Eğitim, s. 172.

²⁸⁵ Behire Nazik, Çocuk Ruh Sağlığı 2, Ya-Pa Yay. A.Ş., İst, 2000, s.77.; Pazarlı, İslam’da Ahlâk, s. 257.

²⁸⁶ Neill, Bir Eğitim, ss. 175-176.

²⁸⁷ Neill, Bir Eğitim, s. 161.

²⁸⁸ Çağlar, Uyumsuz, s. 68

bulunulmalıdır. Kabahatini gizleyenin hatasını yüzüne vurup sıkıştırmamalı, doğru söylemenin değerini anlatmalıdır. Çocukları yeteneklerinin üzerinde şeyleri yapmaya zorlamamalıdır. Çocukların sıkıntı ve endişelerini dinlemeli ve çözüm yolları bulmaya çalışmalıdır.²⁸⁹

Çocukların ilgiye ihtiyacı vardır. Yeterince ilgi göremeyen çocuklar ilgi ihtiyacını karşılamak için yalan olaylar anlatmak suretiyle dikkatleri üzerlerine çekmeğe çalışırlar.²⁹⁰ Aşırı ilgiye alışmış çocuklarda da beklediği ilgiyi sağlayabilmek için yalan görülebilir.²⁹¹

3.1.5- Yüceltici Yalanlar: Övünmek, kendîni üstün göstermek,²⁹² başkalarının hayranlığını ve takdirini kazanmak ve ödülünü almak için söylenen yalanlardır. Takdir kazanma ve ödüllendirilme ihtiyacını normal olarak karşılayamayan çocuk bunu, elde etmek için yalan söyler.²⁹³ Yetişkinlerde, kendîni eksik hissetme (aşağılık duygusu) nedeniyle bu eksiklik duygusunu telafi etmek amacıyla söylenen yalanlardır. Kendîni başkalarına kabul ettirmek için bir takım yalan olaylar anlatmak suretiyle kendinin önemli ve değerli bir kişi olduğunu göstermeğe çalışmaktadır.²⁹⁴ Çocuklardan yapmayacakları şeyleri beklemek, çok şey istemek, çocuğun söylediği yalanları incelemeden kabul etmek ve çocuğu ödüllendirmek bu yalanları pekiştirir.²⁹⁵ Bunun için çocuk ve gençlerin özelliklerini iyi tanımalı, onları oldukları gibi kabul etmelidir.

3.1.6- Sosyal Yalanlar: En yaygın yalan türüdür. Çoğunlukla yetişkinlerin söylediği ve çocuklara söylediği yalandır. Y yapmak istenmeyen bir şey için karşıdakini kırmamak amacıyla farklı bir mazeret bulmak ve amacından farklı davranmaktır. Bu yalanı çocuklar büyüklerden öğrenerek yeri geldiğinde büyüklere karşı kullanır.²⁹⁶ Çocuk ergenlik dönemine girdiğinde yalanın türü ve içeriği de değişir. Genç nezaket, gönül alma vb. nedenlerle özel ve tamamen bilinçli bir davranışla yalana başvurur, bu tür yalana sosyal yalan denir.²⁹⁷

3.1.7- Menfaat Yalanları: Kişisel çıkar sağlamak için söylenen yalanlardır.²⁹⁸ Çocuklarının kendileriyle birlikte veya kendi yerlerine yalan söylemelerini isteyen aile

²⁸⁹ Karabulut, İslam'da Çocuk, s. 91.

²⁹⁰ Çağlar, Uyumsuz, s.69.; Peker, Din ve, s.146.; Nazik, Çocuk Ruh 2, s. 77.; Ercan, Çocuklarımızı, s. 37

²⁹¹ Ercan, Çocuklarımızı, s. 37.

²⁹² Çaplı, Çocukların Gençlerin, s. 254.; Peker, Din ve, s. 146. ; Gövsa, Çocukta Duygusal, s. 121.

²⁹³ Çağlar, Uyumsuz, s. 69.; Pazarlı, İslam'da Ahlâk, s. 257.

²⁹⁴ Peker, Din ve, s. 147.

²⁹⁵ Çağlar, Uyumsuz, s. 69.

²⁹⁶ Çağlar, Uyumsuz, ss. 67-68.

²⁹⁷ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 265.

²⁹⁸ Montessori, Çocuk Eğitimi, s. 67.; Çaplı, Çocukların Gençlerin, s. 253.

sayısı az değildir. Çoğunlukla yalan böyle bir modelten kaynaklanır. Anne-babaların küçük çocuklarına, başkalarının yanında şahit olarak kullanmak için söyledikleri yalanlardır. Böylece anne baba kendinî haklı göstermiş olur. Baba anneye, anne babaya karşı çocuğa yalanı tastik ettirir ve çocuğu ödüllendirir; bu sürekli olursa çocukta alışkanlık haline gelir. Yalana alıştıran çocuklar, toplum içinde problem olmaya adaydırlar.²⁹⁹ Özellikle çocukların yalancı şahitliklerinde bir menfaat sağlaması söz konusudur.³⁰⁰ Anne ile babanın söyledikleri yalanlarda çocuğa yapılan kötülük konusunda inanılmaz bir bilgisizlik vardır.³⁰¹ Anne baba kendisini tasdik ettirmek amacı ile çocuğa yalan söyletmemeli, doğru söylemenin övülmeye değer bir davranış olduğu çocuğa anlatmalıdır.³⁰² Bunun için anne baba çocuğa model olmalıdır.

3.1.7- İntikam Yalanları: Kıskançlık ve engellemeler nedeniyle intikam almak için söylenen planlı yalanlardır.³⁰³ İnsanlar sevmediği, isteklerini engelleyen, kıskandığı, kin beslediği kimseleri rahatsız etmek, onları zarara sokmak, zor duruma düşürmek için onları çileden çıkaracak yalanlar uydurur ve söyler yani iftira eder.³⁰⁴ Anne babanın kardeşler arasında ayrıcalık yapması, birini sevip diğerini ihmal etmesi, ilgilenmemesi kıskançlığı harekete geçirir. Bu durum sevilen ve ilgi görenler aleyhine diğerlerinin yalan söylemesine yani iftira atmalarına neden olabilir.³⁰⁵ Çocukları başka çocuklarla karşılaştırmamalıdır. Çocuklar arasında bazı özelliklerden dolayı ayırım yapılmamalı, onları üzmemelidir.³⁰⁶ Kıskançlık büyüklerde öfke, nefret, intikam duygularından kaynaklanmakta iken küçüklerde ise kendine ait hakkın tehdit altında olması, kardeşinin dünyaya gelmesi, eşyalarının kardeşine verilmesi nedenlerinden kaynaklanır. Çocuklar büyüdükçe daha az kıskanç olurlar.³⁰⁷ Bazı yalanlarının başarılı sonuçlar vermesi, daha cesurca yalanların söylenmesini kolaylaştırır.³⁰⁸ Çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması, eğitimi için uygun ortam sağlanması, davranışlarının ve altında yatan nedenlerin bilinmesi bu yalanın oluşmasını önleyebilir.

²⁹⁹ Çağlar, Uyumsuz, ss. 72-73.; Ebu'l-Hasan El-Maverdi, **Maddi ve Manevi Yüce Değerler**, çev. Bergamalı Cevdet Efendi, Hazırlayan. Yaşar Çalışkan, İstanbul, 1993, s. 670.; Peker, Din ve, s. 147.

³⁰⁰ Peker, Din ve, s. 147.

³⁰¹ Neill, Bir Eğitim, s. 174.

³⁰² Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 271.

³⁰³ Gövsa, Çocukta Duygusal, s. 121.; Çağlar, Uyumsuz, s. 71.; Peker, Din ve, s. 147.

³⁰⁴ Çağlar, Uyumsuz, ss. 70-72.; Maverdi, Maddi ve, s. 671; Peker, Din ve, s. 147.

³⁰⁵ Peker, Din ve, s. 147.

³⁰⁶ Karabulut, İslam'da Çocuk, s. 93.

³⁰⁷ Arthur T. Jersild, **Çocuk Psikolojisi**, Çev: Gülseren Günçe, Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, Ankara, 1983, ss. 433-434, 437.

³⁰⁸ Gövsa, Çocukta Duygusal, s. 119.

3.1.8- Zıddına Söylenen Yalanlar: Aralarında olumsuz ilişkiler ve düşmanca duygular bulunan kişilerin, sevmediği kişinin istediğini, yerine getirebileceği halde, farklı bir gerekçe göstererek-yalan söyleyerek- yapamadığını söylemesi şeklinde görülür. Bunu sevmediği kişinin rahatsız olması için yapar.³⁰⁹

3.1.9- Patolojik(Hastalık) Yalanlar: Hiçbir çıkarı ve kazancı olmadığı halde yalana alışmış olmaktan kaynaklanan düşünülecek tasarlanmış yalanlardır.³¹⁰ Yalan söyleme hastalığı³¹¹ da denilen, duygulanım bozukluğunun bir belirtisi olan bir yalandır.³¹² Bu durumdaki kişi yalan söylemeden duramaz, yalan söylemek adeta ikinci tabiat halini almıştır.³¹³ Ergenlik döneminin başlarında görülür ve tedavi edilmezse ömür boyu devam edebilir. Uygun inceleme ve tedbirlerle düzeltilebilir. Aksi halde kalıcı olur ve topluma zarar verir.³¹⁴

Alışkanlık haline gelen yalan, çocuğun gerçeğe gerçek olmayana ayırt etmesinden sonra yalanın hala sürmesidir ve temelinde çevreyle ilgili olumsuz ilişkiler yatıyor demektir. R. Allendy'e göre yalana neden olan dört etken aşağılık, suçluluk, saldırganlık ve kıskançlık duygularıdır. Kendileriyle ve çevreleriyle barış içinde olan çocuk ve büyükler yalana en az başvuranlardır.³¹⁵

Patolojik yalan gerçeğe benzeyen, inanılmak ve ilginç olmak için söylenen yalandır. Yalan alışkanlık haline gelince hiçbir yarar sağlamasa da söylenir.³¹⁶ Yalancılık hastalığına adi yalana göre daha az rastlanır. Olağan yalancılıkta gerçek, bencil bir sonuca varmak için söylenirken yalancılık hastalığında ise birey, görünüşte bir menfaat peşinde değildir. Belki aşağılık karmaşasından acı çekmektedir. Söyledikleri sistemli yalanlarla bu duyguyu ödünleyip yatıştırmak istemektedir.³¹⁷ Ayrıca şaşkınlık yaratmaktan zevk alır.³¹⁸ Hangi şekilde olursa olsun yalancılık kuvvetli bir irade ile kendinî kontrol altında tutarak önlenmezse bir alışkanlık halini alabilir ve artık kişi yalan söylemek için yalan söylemeye başlar.³¹⁹ Patolojik yalan karşısında hem psikolojik durum, hem de eğitsel etkenler üzerinde durulmalıdır.

³⁰⁹ Çağlar, Uyumsuz, s. 70.

³¹⁰ Çağlar, Uyumsuz, s. 74.; Peker, Din ve, s. 147.

³¹¹ Çaplı, Çocukların Gençlerin, s. 254; Montessori, Çocuk Eğitimi, s. 167.; Enç, Ruh Sağlığı, s.178.

³¹² Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 265.

³¹³ Çaplı, Çocukların Gençlerin, s. 254.; Peker, Din ve, s. 147.

³¹⁴ Çağlar, Uyumsuz, s. 74.

³¹⁵ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, ss. 264-265.

³¹⁶ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 265.

³¹⁷ Enç, Ruh Sağlığı, s. 178.; Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 266.

³¹⁸ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 266.

³¹⁹ Peker, Din ve, s. 145.

3.1.10- İyilik Amaçlı (Şarh) Yalanlar: Kişilerin durumunu düzeltmek için karşıdaki kişi lehine olayları kasten değiştirip anlatmadır.³²⁰ Tek kabul edilir yalan hayati tehlike söz konusu olduğunda söylenen yalandır. Ağır hasta çocuğa annesinin ölümünü söylememek gibi.³²¹ Herhangi bir nedenle arası açılmış iki arkadaşın, karı-kocanın barışmalarını sağlamak için aracı konumunda olan kişilerin bildiklerini değişik şekillerde anlatmaları; doktorların tedavi ettikleri kişilerin durumlarının bozulmaması, düzelmesi için gerçek durumu söylememeleri, onlara yardımcı olma amacı taşıyan şartlı yalanlardır.³²² İyileştirici maksatla yalan söylemek düzeltmeyi sağlayabilir.³²³ Bu tür yalanların ahlâkî ve dînî açıdan bir sakıncası yoktur.³²⁴

3.1.11- Propaganda Yalanları: Bazı politikacıların seçimler sırasında veya diğer zamanlarda seçmenlerine söyledikleri yalanlardır.³²⁵

Bir yalancının söylediği yalanın zararı ölçüsünde cezası da büyür. Binlerce insana yalan bir haberi yayan bir gazetecinin, büyük konuları halka ters göstermeye çalışan politik bir liderin ve değerli erkek ve kadınlara iftira atmayı meslek edinen kişilerin uyduracakları yalanlar, başkalarının uyduracağı yalandan daha büyük cinayet ve cürüm sayılırlar.³²⁶

Yalanlar gündelik yaşam yalanları, olmadık şeye inandırma zevkini tatmak için söylenen yalan, doğru diye söylenen yalan, ani yalanlar-savunma refleksli yalanlar, kurnazca ve hesaplı yalan şeklinde de isimlendirilmektedir.

Yalan söyleyen çocuk büyüdükçe, yalan da gelişir ve örgütlenmiş hale gelir. Toplumda yalanın önemi öyle büyüktür ki kaçınılmaz değil, güzel bir şey sayıldığı izlenimine varıldığı olmaktadır.³²⁷

Her çeşit yalanın önlenmesi için önlemler alınmalıdır.

3.2- Yalanın Önlenmesinde Eğitim Önlemleri

Yalanı önlemek mümkündür. En önemli önlem, sebebi ortadan kaldırmaktır.³²⁸ Yalancılığı iyileştirmek, önlemekten daha zordur. Birisi koruyucu, diğeri tedavi

³²⁰ Çağlar, Uyumsuz, 74.

³²¹ Neill, Bir Eğitim, s. 172.

³²² Peker, Din ve, s. 148.; Nazik, Çocuk Ruh 2, s. 78.

³²³ Neill, Bir Eğitim, s. 174.

³²⁴ Peker, Din ve, s. 145.

³²⁵ Çağlar, Uyumsuz, s. 74.

³²⁶ Gazalî, Müslümanın Ahlâkı, s. 36.

³²⁷ Montessori, Çocuk Eğitimi, ss. 167-168.

³²⁸ Öymen, Ahlâk Eğitimi, s. 30.

ediciştir. Korumak, tedavi etmekten çok daha kolaydır. Bu nedenle yalana götüren nedenler ortadan kaldırılmalıdır:

- Çocuğun gelişim ve diğer özelliklerini bilmeli; gelişim ihtiyaçlarını karşılamalı; yapamayacakları, yetenek ve güçlerinin üzerinde şeyleri istememeli, beklememelidir.
- Çocuklara olumlu model olmalıdır. Anne baba yalan söylememelidir, anne baba ne kadar dürüst olursa çocuklar da o oranda dürüst olur.
- İstenmeyen hareketlerine karşı yumuşak olmalı, sert davranmaktan kaçınmalıdır.
- Çocuğa yeteri kadar özgürlük vermeli, çok sıkı kurallarla hareket alanını daraltmamalıdır.³²⁹
- Yalan söylediğinde yalanın sebebini araştırmalı, yalanın türünü belirlemelidir.³³⁰
- Çocukları başkalarıyla kıyaslayarak kıskançlığa neden olmamalıdır.
- Çocuklara yalan söylemelerini tavsiye etmemeli, yalan söyleterek onları araç olarak kullanmamalı; yalanlarından dolayı ödüllendirmemeli; daima gerçeği söylemelerini sağlamalıdır.
- Çocukların yanında yalanla bir şeyler elde edenleri övmemeli, yalanı yarar sağlamak için kullanılacak bir araç olarak görmelerine neden olmamalıdır.³³¹

Doğruluk ve yalan kavramlarının sınırları çizildikten sonra doğruluk eğitiminin ailede çocuğa nasıl verileceği üzerinde durulmalıdır.

III- AİLEDE DOĞRULUK EĞİTİMİ

Ailede doğruluk eğitimi konusuna, öncelikle ailenin tanımını yaparak başlamalıdır.

1- Aile

Aile, kan veya akrabalık bağıyla birbirine bağlı olan, aralarında toplumca belirlenmiş hak ve ödevlere sahip bireylerin oluşturduğu bir kurum,³³² ortak değerleri olan bir gruptur.³³³ Genel anlamda aynı bir soya mensup veya birbirlerine evlilik bağı ile bağlı bulunan kişilerin tümüdür. Daha dar anlamda ana-baba ve onların henüz aile kurmamış çocuklarından oluşan topluluk,³³⁴ içindeki bireylerin birbirleriyle

³²⁹ Çağlar, Uyumsuz, ss. 74-75.

³³⁰ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 270.; Orhan Çaplı, Çocukların Gençlerin, s. 254.; Karabulut, İslam'da Çocuk, s. 55.

³³¹ Çağlar, Uyumsuz, ss. 75-76.

³³² İsmail Köse, Ertan Özensel, *Felsefe*, Tümay Yay., Ankara, 2000, s. 278.

³³³ Çopur, Şafak, "Aile Yaşamında, ss. 312-318.

³³⁴ Foulguie, Pedagoji Sözlüğü, s. 6.

etkileşiminden oluşan bir düzendir.³³⁵ Aile, içinde yaşanılan toplumda, devlete kadar uzanan kurumlar zinciri içinde, diğer kurumların güçlü ve sağlıklı olmasını sağlayan en önemli birimdir.³³⁶ İnsanoğlu kendi neslini mükemmel bir şekilde ancak evlilik yolu ile koruyabilir.³³⁷ Ailenin önemli fonksiyonu, insan neslinin devamı için çocuk meydana getirip yetiştirmektir.³³⁸

Aile toplumun temelidir. Bu, T. C. Anayasası 41. maddesinde de “Aile Türk Toplumunun Temelidir” ifadesi ile yer almaktadır.

2- Çocuğun Eğitiminde Ailenin Önemi

Eğitimin en iyi gerçekleştirileceği yer ailedir.³³⁹ Aile temel değerlerin yeni kuşaklara aile aracılığı ile aktarır. Birey ilk dînî ve ahlâkî bilgi ve tutumları ailesinden öğrenir.³⁴⁰ Çocuğun eğitimi her şeyden önce temel ruhsal ihtiyaçların karşılanmasına bağlıdır. Bunlar sevgi, disiplin ve özgürlüktür. Bu üç ihtiyaç birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır yani birlikte karşılanır. Bebeklikte sevgi ihtiyacı yoğundur, ileri yaşlarda ise sevgi ihtiyacının yanında özgürlüğü sağlama ve disiplin verme gereği ortaya çıkar.³⁴¹

Çocukta kişiliğin gelişmesi üzerine, kişilerin objelere oranla çok daha bir etkisi vardır; özellikle, çocuğun, aile üyeleriyle, anne babası veya kız ve erkek kardeşleriyle sıkı ve sürekli teması, görünüşe göre, en genel değer-tavır sistemlerini oluşumunda kesin bir rol oynamaktadır. Etkisi en derin ve en kalıcı izlenimler, hayatın ilk beş yılında yaşanan aile hayatının ilk izlenimleridir. Kültür edinme süreci evde başlamakta olup ailenin hakim fonksiyonu, eğitim fonksiyonu olmalıdır.³⁴² Aile yaşayan bir organizmadır, organizmada olduğu gibi aile içindeki bireylerden birinin sorunu da aileyi olumsuz etkiler. Anne babanın kişilik yapıları, çocuk yetiştirme tutumları, çocuğa yaklaşım tarzları çocuğu birinci planda etkiler. Ayrıca anne babanın yaşı, sağlık durumları, birbirine sevgi ve güvenleri, çocuğun cinsiyeti, doğuş sırası vb. faktörler de aile içi iletişimi ve dolayısıyla çocuğu etkileyen etmenlerdendir. Çocuklar ebeveynler arasındaki iletişim şeklini ve davranışlarını gözlemleyerek taklit eder ve içselleştirir.³⁴³

³³⁵ Doğan Cüceloğlu, *İçimizdeki Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 49.

³³⁶ Nezahat Seçkin, Ülker Kayhan, *Aile Yapısı*, AÖFYay., 1993, s. 21.

³³⁷ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Toplum Düzeni*, çev. Nurettin Demir, Vesim Taylan, Kayhan Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 104.

³³⁸ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi*, s. 214.

³³⁹ Eğitim Ansiklopedisi, “Aile”, s. 9.; Aile ve eğitsel fonksiyonu için bkz. Hüseyin Akyüz, *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, MEBas., İstanbul, 1992, ss.234-246.

³⁴⁰ Seçkin, Kayhan, *Aile Yapısı*, ss. 23, 28.

³⁴¹ Atalay Yörüköğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Ankara, 1983, s. 129.

³⁴² Foulguie, *Pedagoji Sözlüğü*, s. 6.

³⁴³ Ümrân Demir, Gül (Karacan) Ertem, “Aile ve Çocuk Etkileşimi”, 1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu, 9-11 Mayıs 2001-Ankara, ss. 471-472.

Türkiye’de aile kurumunun, sorunlarına rağmen çok güçlü olduğu söylenebilir. Yapılan bir araştırma, bekarların da evliler gibi büyük çoğunlukla aile kurumunu benimsediğini ve sahiplendiğini, fakat evlilere göre evliliği sahiplenme düzeylerinin anlamlı düzeyde düşük olduğunu göstermiştir. Bunun çeşitli nedenleri olabilir. Ancak bu konuda genç kesime aile konusunda bilgilendirici ve bilinçlendirici çalışmaların yapılması gereğini ortaya koymaktadır.³⁴⁴ Ailenin önemi, insanın hayatının ve eğitiminin dayandığı temel müessese oluşundan ileri gelmektedir.³⁴⁵ Birey ve toplum arasındaki olumlu ilişkiler aile aracılığıyla kurulabildiğinden, aile temel toplumsal bir kurumdur. Toplumlar, temel değerlerini aile aracılığı ile yeni kuşaklara aktarırlar.³⁴⁶ İçinde bulunduğumuz kültürel atmosfer bize, kişiliğimizin gelişmesi, ahlâkî karakterimizin olgunlaşması imkanını sağlar.³⁴⁷ Çocuk kendi kendini yöneten (otonom) bir birey olmayı aileden öğrenir.³⁴⁸

Her ailenin, çocuğun eğitiminde mutlaka sağlam pedagojik bilgilere sahip olması gerekir. Anne babaların çoğu, anne babalarının kendilerini yetiştirme tarzından şikayetçidir, fakat kendi çocuklarını nasıl yetiştirmek istedikleri konusunu düşünmeye zaman ayırmazlar. Hayatlarını devam ettirirken ebeveynliğin kendiliğinden olacağını zannederler. Bu “pasif ebeveynlik sendromu” içine düşme hatası herkesin başına gelebilir. Ebeveynlik sadece olunan bir şey değil, yapılması gereken bir görevdir. Anne baba olmak aktif bir öncelik olarak seçilmelidir, boş zaman olduğunda yapılan basit bir iş olarak değil. Herkes iyi bir anne baba olabilir. Bu sadece ebeveynlik yapmaya yaşantıda öncelik vermeyi istemekle sağlanabilir. Çocukların, hayatı, anne babalarıyla birlikte aktif bir şekilde yaşayarak öğrenmeye, tanımaya ihtiyaçları vardır, yaşarken onlardan pasif bir şekilde ayrı olmaya değil.³⁴⁹ Kanunlar çocukların yetiştirilmesi görevini aileye vermiştir. Medeni Kanunun 264/II maddesinde “ana-baba çocuğu kudretlerine göre yetiştirmekle yükümlüdür” kuralını koymuştur. Türk Medeni Kanunu Tasarısının 340. maddesi “ana-baba çocuğu imkanlarına göre eğitirler ve onu bedensel, zihinsel, ahlâksal ve toplumsal gelişimini sağlar ve korurlar” kuralını koymuştur.³⁵⁰

³⁴⁴ Vecdi Bilgin, “Türk Toplumunda Aile Kurumunu Benimseme ve Sahiplenme Düzeyleri”, Ondokuz Mayıs ÜİFD., 1998, 10. sayı, ss. 387-413.

³⁴⁵ Güngör, Ahlâk Psikolojisi, s. 209.

³⁴⁶ Güngör, Ahlâk Psikolojisi, s. 209; Emine Akyüz, Ulusal Ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının Ve Güvenliğinin Korunması, MEBas., Ankara, 2000, s. 90.

³⁴⁷ Hakan Poyraz, Ahlâkî Özgürleşmenin Önündeki Bir Engel Olarak Fanatizm, Ankara ÜİFD., Cilt XL, s. 179.

³⁴⁸ Haluk Yavuzer, “Yaygın Anne-Baba Tutumları”, Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, İst, 1990, s. 108.

³⁴⁹ Kevin Steede, Anne Babaların Yaptıkları 10 Hata, Hayat Yay., ss. 10-14.

³⁵⁰ Akyüz, Ulusal Ve, s. 250.

3- Ailede Çocuğun Doğruluk Eğitimi

Ailenin yani anne babanın çocuğunun eğitiminde bazı görevleri vardır.³⁵¹ Öncelikle çocuklarına kuvvetli bir inanç vermelidir. Aile bunu, model olarak ve telkin ile yapar.³⁵² İnsanları bir arada yaşatacak kudret ve kabiliyetteki değerler, inançtırlar.³⁵³ Öğrenme, aktif bir şekilde her türlü bilgi ve tecrübe kazanma olayıdır. İnanma öğrenmeyle başlar.³⁵⁴ İnanma, insan olmanın kabiliyetlerinden biri olup, anne babalar veya onların yerini tutan kişiler bu kabiliyeti kendi inançları doğrultusunda yönlendirirler.³⁵⁵ İncanın öğrenilmesi, öğrenme sürecinin şartları içinde devam eder; inanış, insanın içinde belirli bir değere ulaşınca, yaşamaya dönüşür. Öğrenme inanmaya, inanma ise belirli ölçüde yaşayıya açılır.³⁵⁶ A.S.Neill'e göre öğrenme, bir çevreden alınan değerlerin bileşimidir. Ebeveynler dürüst ve ahlâklısalar, çocukları da zamanı gelince onlar gibi olacaktır.³⁵⁷

Aile çocuğa iyi alışkanlıklar kazandırmalıdır. Alışkanlık insanda ikinci bir tabiattır.³⁵⁸ Kötü iş de olsa insan alıştığı işi yapar. Bu sosyolojik yasaların sonucudur. Yaptığı işi gözüne hoş gösteren, toplumun o işi benimsemesi, çoğunluğun uygulaması hatta yapanların övülmesi, yapmayanların kınanması gibi faktörler yanında alışkanlık faktörüdür. Toplumu o gelenekten kurtarmak çok zor olur.³⁵⁹ Çocuklardan hizmet beklemek, sorumluluk vermek onların kişiliklerinin oluşmasında çok faydalıdır. Seviyelerine uygun verilen işler onlarda başarıya ve bunun sonucu kendine güven hissini geliştirir, alışkanlık sağlayarak onları hayata hazırlar.³⁶⁰

Aile çocuğa özdenetim kazandırmalıdır. Özdenetim eğitiminde birinci temel yaklaşım “çocuğa ne yapıp yapmayacağını açıklamak, ona yol göstermek”tir. Özdenetimin sağlanması için çocuğa kuralların nedenleri açıklanmalıdır. Böyle bir yaklaşım çocuğun kuralları benimsemesini sağlar.³⁶¹ Özdenetim eğitiminde ikinci temel yaklaşım “desteklemek”tir. Yani çocuğun olumsuz davranışlarına tepki göstermek yerine, olumlu davranışlarını taktir etmek, pekiştirmek ve desteklemektir. Olumsuz

³⁵¹ Ailenin duygusal eğitim, sosyalleştirme görevi hk. bkz. M. Faruk Bayraktar, “Ailenin Eğitim Görevi”, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sa. 2, 1995, ss.119-121.

³⁵² Pazarlı, İslam'da Ahlâk, s. 299.

³⁵³ Teoman Durallı, “Tarihin Dayanılmaz Ağırlığı”, Ankara ÜİFD., cilt XL, 1999, s. 117-126.

³⁵⁴ Kerim Yavuz, “Genel Öğrenmeden Dini Öğrenmeye Yaklaşımlar”, Ankara Üİ.FD., cilt XXXVIII, ss. 56-58.

³⁵⁵ Beyza Bilgin, “İslam' ı Yeniden Anlamak ve Anlatmak”, Ankara ÜİFD., cilt XXXIII, 1998, s.13.

³⁵⁶ Yavuz, “Genel Öğrenmeden, s. 58.

³⁵⁷ Neill, Bir Eğitim, s. 281.

³⁵⁸ Pazarlı, İslam'da Ahlâk, s. 299.

³⁵⁹ Ateş, Kur'an Ansiklopedisi, s. 178.

³⁶⁰ Ali Kafkaslı, Çocuk Eğitimi, EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler-, Cilt 1, sa. 1, 1997, s. 182.

³⁶¹ Akyüz, Ulusal Ve, s. 257.

davranışın devamı halinde önce bu olumsuz davranışın nedeni araştırılmalıdır. Davranışın ardında bir ihtiyaç, çözülmemiş bir sorun olabilir. Sorunlar çözülmedikçe, ihtiyaçlar giderilmedikçe olumsuz davranışlar devam eder.³⁶²

Aile çocuğa kültürün gerekli öğelerini aktarmalıdır. Kültür öğrenilmiş bir davranış kalıpları sistemidir. Bu sistem, onu öğrenmiş olan yetişkinlerin elinde bir sosyalleşme aracı, öğretim tekniği olarak hizmet görmekte; yetişecek bireylerin taklit edecekleri, uyuşacakları obje ve gayeleri sağlamaktadır.³⁶³ Gelenekler, temel değerlerden uzaklaşmadan toplumda en ideal şekilleri ile kültürün yaşatılmasında yardımcı olabilir ve eğitimle aynı görevi yüklenebilir.³⁶⁴

Çocuk her gelişim döneminin kendi özelliklerini yaşar. Her dönemin ihtiyaçları, ilgi ve arzuları anne baba tarafından karşılanmalıdır. Gelişim çağlarını ve gelişim özelliklerini bilmek, diğer eğitim alanlarında olduğu gibi ahlâk eğitiminde de çok önemlidir. Bu çağlarda bulunan çocukların gelişim özelliklerinin bilinmesi, verilecek olan ahlâk eğitimini, dolayısıyla doğruluk eğitimini başarılı kılacaktır. Bu gelişim çağlarındaki bazı davranışlar, ahlâkî olmayan bazı davranışlar olarak görülmektedir. Burada bilinmesi gereken, bu davranışların, o gelişim çağının doğal bir özelliği olduğudur. Ailede doğruluk eğitimini çocuğun gelişimine uygun olarak gerçekleştirmek, çocuk tarafından doğruluğun kazanılması için önemlidir. Bunun için anne babanın sorumlulukları vardır:

3.1-Çocuğu Gelişim İhtiyaçlarına Göre Eğitmek

Çocuk, doğumundan bülüğ yaşına kadar insan yavrusu, evlât,³⁶⁵ çocukluk, doğumdan ergenliğe kadar süren hayat dönemi³⁶⁶ olarak tanımlanır. Yaş ile çocuk kavramının sınırlarını kesin olarak çizmek mümkün değildir.³⁶⁷ Dinimiz açısından çocukluk dönemi, hayata hazırlanma dönemidir.³⁶⁸ Çocuk, geleceğe taşınan ve taşıyan bir mirastır. Peygamberimiz “Ebeveynin evlada bırakacağı en güzel miras, onu güzel eğitmesidir” buyurmuştur.³⁶⁹ Çocuğun bedensel, düşünsel, ruhsal ve sosyal gelişimi sevgi dolu sıcak bir ortamda yetişmesine bağlıdır. Böyle bir ortamı sağlayan ilk ve

³⁶² Akyüz, Ulusal Ve, s. 258.

³⁶³ Turhan Yörükân, “Alfred Adler Bireysel Psikolojisi”, Sosyal Roller ve Kişilik, Doğu Matbaacılık Ankara 2000, s. 200.

³⁶⁴ Suat Cebeci, “Din Eğitimi Açısından Dini Yaşantıların Gelenekleştirilmesi”, Harran ÜİFD, Sa. 2,1996, s.81.

³⁶⁵ Cengiz Yağcı, “Çocuk”, ŞİA, cilt 2, İstanbul, 1999.

³⁶⁶ Erol Göka, “Çocuk Psikolojisi ve Aile”, Türk Aile Ansiklopedisi, Ankara, 1991, s. 228.

³⁶⁷ Akyüz, Ulusal Ve, s. 63.

³⁶⁸ Kafkaslı, Çocuk Eğitimi, s. 178.

³⁶⁹ Yağcı, “Çocuk”, cilt 2.

temel topluluk kuşkusuz ailedir.³⁷⁰ İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na göre herkes ailesinin irsiyeti gibi zihniyetini de taşır. Herkes kendi ailesinin kanaat ve hükümleri ile düşünmeğe alışır. Hayattaki gayesini ve vazifesini de ailesinden şursuzca öğrenir. İnsanın ailesinden aldığı fikirlerin büyük bir kısmı ailenin hayatından, uygulamasından gelmektedir.³⁷¹

Çileli (1986)'ye göre ahlâk gelişimine yaklaşımlar üçe ayrılmakta olup, psikanalitik teoriye göre, antisosyal dürtülerin bilinç düzeyine çıkmasını engellemeyi; sosyal öğrenme kuramlarına göre uyulması ve kaçınılması gereken bir seri davranışları; zihinsel gelişim psikolojisi kuram yaklaşımına göre ise iyi ve kötünün bilinçli değerlendirilmesini kapsar.³⁷² Ahlâk davranışını öğrenilen davranışlar bütünü içinde ele alan öğrenme kuramcıları, bu tür davranışın kazanılmasında da geçerli olan ödül, ceza, pekiştirme, model ve taklitle öğrenme süreçleri üzerinde dururlar.³⁷³ Kişi toplumsallaştıkça dış ödül ve cezalara bağımlı kalmayıp öz denetim örüntüleri geliştirir. Kişiler kendi içsel standartlarını geliştirirler ve kendilerini bu standartlara göre ödüllendirip cezalandırırlar. Örneğin, bir kişi işlediği ahlâkî yanlışlardan dolayı kendini eleştirip cezalandırabilir. Çünkü kimse farkına varmamış olsa da o, kendi koyduğu standartları çiğnemiştir.³⁷⁴

A.S.Neill (1990)'e göre çocuklar için bir ahlâk öğretisi yoktur.³⁷⁵ Ahlâkî gelişme zihin gelişmesi ile paralel ilerler. Zeka çocuğa öğrenme kabiliyeti kazandırır.³⁷⁶ Doğru ve yanlış bilmek için zeka gereklidir. Zekanın kullanılması sağlam ahlâkî davranışlar için gereklidir. Zeka neyin iyi veya kötü olduğuna karar vermede, davranış ilkeleri çıkarmada kişiye yardımcı bulunur. İyilik hem niyette ve hem davranışta olmalıdır. Parktaki çiçeği koparan çocuğun niyeti çiçeği anneye vermek olabilir, fakat herkes çiçek koparırsa parkın halinin ne olacağını düşünmesi sağlanmalıdır. Niyet bilgiyle ilişkilidir. Zeka ve düşünme yeteneği çocuğun ahlâkî gelişmesine etki eder. Teşvik ve rehberlik ile çocukların kendi ahlâkî standartlarını tenkit edebilmeleri sağlanmalıdır. Aksi halde

³⁷⁰ Akyüz, Ulusal Ve, s. 1.; Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 145.

³⁷¹ İsmail Hakkı, *Umumî Pedagoji*, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1930, s. 79.

³⁷² Meral Çileli, *Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi*, V Yayınları, Ank, 1986, s. 10.

³⁷³ Çileli, *Ahlâk Psikolojisi*, s. 22.

³⁷⁴ W. C. Crain, "Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı", Seminer, çev. Şeyda Kozcu, Ege Ü. Edebiyat Fak Yay., sa. 5, 1987, s. 85.

³⁷⁵ Neill, *Bir Eğitim*, s. 277.

³⁷⁶ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi*, s. 43.

çocukken alışmış oldukları standartları tenkit edip değerlendirmeden kabul ederek yetişkin haline gelirler.³⁷⁷

Gelişim çağlarıyla ilgili birçok sıralama mevcuttur. Bilgin'e göre gelişme çağları şu şekilde sıralanmaktadır: Bilinçsiz Etkilenme Çağı (0-3 yaş), Duygusal Öğrenme Çağı (4-9 yaş), Akılcı (zihinsel) Öğrenme Çağı (10-13 yaş) ve Bilinçli Öğrenme Çağı (14-24 yaş).³⁷⁸ Ahmet Hamdi Akseki, hayatın çocukluk devrini ikiye ayırmıştır: 1- İlk devir: 6-7 yaşa kadar devam eden bu devirde anne babanın en önemli görevi çocuğun sağlığını koruma ve gelişimini sağlamaktır, çocuğa güzel model olmaktır. 2- İkinci devir: 6-7 yaştan 12-14 yaşa kadar devam eden devirdir. En önemli devirdir. Bu devirde öğrenilenler ergenlikte uygulanır.³⁷⁹ Selçuk (1990)'a göre ahlâkî gelişim iki evre halinde incelenebilir:³⁸⁰ 1. evre- Dışa bağımlı evre: Okulöncesi (4-6 yaş) ilk çocukluk ile ilköğretimin birinci devresi (7-9 yaş) orta çocukluk arası evredir. Bu evrede düşünmeden uyma, kurallara harfî harfine itaat, otoriteye boyun eğme çocukların en belirgin özellikleridir, bağımlılık ahlâkî görülür. 2. evre-Özerk evre: İlköğretim devresi (10-12 yaş) olup çocuklar bu evrede kuralların amacını önemser, kuralları benimser, mantıksal yargılama yapabilir.

Eğitimde ve öğretimde gelişim önemlidir.³⁸¹ Çocuğun bu dönemlerdeki gelişimsel özelliklerinin bilinmesi, özellikle ahlâk gelişimi ile ilgili özelliklerinin bilinmesi, çocuğa verilecek doğruluk eğitiminin sağlıklı olması ve çocuk tarafından kazanılması açısından son derece önemlidir. Çocuğun ahlâk gelişiminin aşamaları şu şekilde açıklanabilir:

3.1.1-İlk Çocukluk (0-6 Yaş), okulöncesi dönemi içine alır. Maria Montessori'ye göre çocuk, "emici zihin" diye adlandırdığı bir yetiye sahip olarak doğar.

³⁷⁷ Ashley Montagu, **Çocuklarınıza Ahlâkî Değerleri Nasıl Kazandırabilirsiniz?**, çev. Remzi Öncül, MEBYay., İstanbul, 2000, ss. 29-31.

³⁷⁸ Beyza Bilgin, Mualla Selçuk, **Din Öğretimi Özel Öğretim İlke ve Yöntemleri**, Ankara, 1990, s. 55.; Gelişim çağları ile ilgili olarak bkz. Başaran, Eğitime Giriş, ss. 126-127.; Mualla Selçuk, "Çocuk Eğitiminde Dinî Motifler(Okulöncesi Çağ)", İslami Araştırmalar, Cilt 4, Sa.2, 1990, s. 108.; M. Emin Ay, **Çocuklarınıza Allah' ı Nasıl Anlatalım**, Timaş Yay., İstanbul, 1995, s. 24.; İbrahim Canan, **Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye**, Tuğra Neşriyat, İstanbul, ty., ss. 52-113.; İbrahim Canan, **Resulullah'a Göre Aile ve Okulda Çocuk Terbiyesi**, Yeni Asya Yay., İstanbul, 1980, ss. 27-71.

³⁷⁹ Akseki, İslâm Dîni, s. 310.; Çocukluk devirleri hakkındaki ayrıntılı bilgiler için bkz. İsmail Hakkı, **Jean Jacques Rousseau Terbiye Felsefesi**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1925, ss. 97 vd.; Rousseau, Emil yahut, ss. 1-564

³⁸⁰ Muallâ Selçuk, **Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler**, TDVYay., Ankara, 1990, s. 162.; bkz. Üstün Dökmen, "Ahlâkî (Moral) Gelişim", Türk Aile Ansiklopedisi 1, T.C. Başbakanlık AAK Başkanlığı, Ankara, 1991, ss. 12-18.

³⁸¹ Selçuk, "Çocuk Eğitiminde, s. 106.

Bu özelliği sayesinde çocuk ilk altı yaştaki emici zihin döneminde çevresindeki gördüklerini tümüyle emip sindirir, kişiliğini oluşturur.³⁸²

Çocuğun ilk yaşları çok önemlidir. Çünkü bu dönemde alışkanlıklar şekillenir; çocuğun benliğine kazınarak yerleşir. İyiye kötünden, doğruyu yanlıştan ayırt edemeyen çocuğun tek kaynağı ailesidir. Baltacıoğlu (1989)'na göre eğitimin temeli aile olup çocuğun kafasını ve kalbini aile yapar.³⁸³ Bu dönemde çocuk izin verilen şeyleri iyi, engel olunanları kötü olarak algılar. Bu dönemde ebeveynlere, çocukları eğitime ve yönlendirme sorumluluğu düşmektir.³⁸⁴ Çocuk psikolojisi üzerinde yapılan araştırmalar göstermektedir ki, çocuklar 2-3 yaşlarından itibaren dış çevreyle ilişkiler içine girer. 2 yaşına kadar duyular ve hareket yoluyla büyüyen çocuk, 2 yaşından 7 yaşına kadar olan dönemde, zihnî izlenimlere başlar. Kavramlar yavaş yavaş şekillenir. Taklit, hayal gücü ve dil gelişmesi bu dönemin başlıca zihni faaliyetlerini teşkil eder.³⁸⁵ Taklit sayesinde çocukların doğru gibi yanlış ve yalanı da öğrenmeye başlayabilecekleri unutulmamalıdır. Fakat çocuk 5-6 yaşına kadar gerçek kavramına sahip olmadığından, söyledikleri yalan değil yanlış olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca hayal gücü sayesinde hayalî yalanlar ve zihin gelişim düzeyinden dolayı da abartma yalanları görülebilmektedir.

Çocuk eğitiminde önemli zamanlardan birisi çocuğun konuşmaya başladığı dönemdir.³⁸⁶ Konuşmaya başladığı andan itibaren şuurlu ve sistemli bir şekilde iyi alışkanlıklar kazandırılmalıdır.³⁸⁷ Çocukluk yıllarında kazanılan davranışlar yetişkinlikte bireyin kişilik yapısını (alışkanlık, inanç ve değer yargılarını) biçimlendirir.³⁸⁸

Çocukta ahlâk kavramı yoktur. Onlar içgüdüleriyle hareket ederler. Doğru ve yanlış zevk ve acıya göre bulurlar. 3-4 yaş çocuklarında çocuk eğitiminde 4 temel prensip vardır. Bunlar:-Çocuklar sosyal olarak arzulanan bir çizgiye göre yönlendirilmelidir.-Neyin doğru neyin yanlış olduğu çocuğa direkt olarak söylenmelidir.-Anlayamadığı zaman neyin doğru neyin yanlış olduğu anlatılmalıdır.-İyi tepkiler doğru davranışlarla, kötü tepkiler de yanlış davranışlarla birleştirilmelidir.Bir gün başka, diğer

³⁸² Montessori, Çocuk Eğitimi, s. 8.

³⁸³ Necmettin Tozlu, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma, MEBas., İstanbul, 1989, s. 85.

³⁸⁴ Havle Abdulkadir Derviş, Muhammed Hamid En-Nasır, Ailede ve Anaokulunda Çocuk Terbiyesi, Tercüme: Mustafa Özcan, Uysal Kitabevi, Konya, 1997, s. 24.

³⁸⁵ Halis Ayhan, Din Eğitimi ve Öğretimi (iman-ibadet), Diyanet İşleri Başk. Yay., Ankara, 1985,s.106.

³⁸⁶ Kafkaslı, "Çocuk Eğitimi, s. 178.

³⁸⁷ İbrahim Canan, "İslam' da Çocuk Hakları", Harran ÜİFD., sa. 1, 1995, s. 22.

³⁸⁸ Selçuk, "Çocuk Eğitiminde, s. 105.

gün başka hareket etmemek gerekir ki çocuğu kafası karışmasın. Bu nedenle ahlâk eğitimi tutarlı olmalıdır.³⁸⁹

4-5 yaşta bilinç başlar, çocuk yalnızken bile anne babanın koyduğu ahlâk ilkelerini izleyebilir. 6 yaşta bilincin sesi çok kuvvetlidir. Kendisini düzeltmek için kullanılan yasaklamaları, geçici bir süre, çocuk ailesi için kullanarak, bu kuralları uygulamayı öğrenir.³⁹⁰

Gazâlî'ye göre çocuk ilk yetişme çağında ihmal edilirse ahlâkı bozulur, kötü huylar ortaya çıkar. Gazâlî, ergenlik çağından önce uygun eğitim verilen çocuklarda buluşa yaklaştığında muhakemenin geliştiğine ve ahlâkî, dînî prensiplerin davranışları kontrol etmesine işaret etmektedir.³⁹¹

Utanma ahlâkı yani iyiyi kötüyü ayırt edip kötünden kaçmaya başlayınca, çocuk yönlendirmeye başlanabilir. Çocuğun sorularına, yaş ve anlayış düzeyine göre cevap vermelidir, düzeyinin üzerinde bilgi yüklememelidir.³⁹² Herhangi bir alışkanlığı küçük yaşta kazanmak, büyük iken kazanmaktan daha kolaydır. Zira çocuğun bünyesi, şekillenmeyi kabule daha elverişlidir, verilenleri derin bir şekilde benimsemesi daha kolaydır.³⁹³ Hz. Peygamber (s.a.v) küçüklükte öğrenilen bilginin “taş üzerine nakış” gibi olacağını beyan etmiştir.³⁹⁴ Kültürümüzdeki “yedisinde ne ise yetmişinde de odur.” Sözü de küçük yaşlardaki eğitimin ve kazanılanların önemine dikkat çekmektedir. Çocuklar hangi ortam içinde doğarlarsa ona uyum gösterirler ve kişiliklerini bu yönde kazanırlar. Çünkü yaratılışları çevreleriyle bütünleşmeye uygundur.³⁹⁵

Bu dönem çocukta ilginin yoğun olduğu, fakat düşüncenin oluşmadığı dönemdir. Ailenin ahlâkı yaşaması, çocukta ilgi-uyanış-yöneliş fiili-biçimleniş-ahlâklı olma şeklinde ifade edilebilecek bir sıra izler. Çocukta önce ilgi ve istek oluşturulmalıdır. Bunun için önce ahlâkî eğitim verilmeli yani çevresinde ahlâkî tutum ve davranışlar sergilenmelidir. İstek duyulan şeyle ilgilenilir, ilgi duyulan şey istenir.³⁹⁶ İlgiler, kişinin hayatında bir ihtiyacı karşıladıkları için süreklilik gösterirler. İlgiler öğrenme yoluyla gelişirken, ilgi olmadan öğrenme olmamaktadır. İlginin oluşumunda

³⁸⁹ Sezen Ünlü, *Psikoloji*, Anadolu Ü. A.Ö.F.Yay, Eskişehir, 1992, s. 58.

³⁹⁰ Montagu, *Çocuklarınıza Ahlâkî*, s. 21.

³⁹¹ H.Mahmut Çamdibi, “Gazâlî'nin Şahsiyet Terbiyesi, Eğitim ve Din Eğitimi”, *İslâmî Araştırmalar*, cilt 13, sa. 3-4, 2000, s. 447.

³⁹² Derviş, Nasır, *Ailede ve*, ss. 228-229.

³⁹³ Derviş, Nasır, *Ailede ve*, ss. 224.

³⁹⁴ İbrahim Canan, *Kur'an'da Çocukla İlgili Meseleler*, Atatürk ÜİFD., 8. sayı, 1988, ss.19-42.

³⁹⁵ Bilgin, *İslâm'da Çocuk*, s. 21.

³⁹⁶ Kerim Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Diyanet İşleri Başk. Yay., Ankara, 1987, ss. 64-65.

canlı modeller olarak anne baba bulunur.³⁹⁷ Duygusal gelişme, zihnî gelişmeden daha önce olur. İnsanda en temel duygular (ilk ortaya çıkan) sevgi, bağlanma ve güvenme duygularıdır. O halde ilk olarak bu duyguların uyanışını esas alarak eğitim yapmak yerinde olacaktır.³⁹⁸ Yeterli sevgi ve sevecenlik içinde büyüyen çocuklar, gelişimleri için gerekli deneyimleri elde edebilirler.³⁹⁹ Sevgi bağı ve manevi disiplin ile çocukta güçlü bir vicdan oluşur.⁴⁰⁰ Eric Fromm'a göre sevgi ilgi, sorumluluk ve bilgidir. Anne baba sevgisi çocuklarda zeka gelişimini de hızlandırmaktadır.⁴⁰¹

7 yaş öncesi kuralların, yasakların kutsal gibi tartışmasız nitelik taşıdığı ahlâk anlayışına Piaget "buyruk ahlâkı" adını verir.⁴⁰²

Bu dönem ahlâk gelişimi bakımından dışa bağımlı evredir. Bu nedenle çocuğun doğruluk eğitiminde anne babanın bu dönemin tüm gelişimsel özelliklerini bilerek sorumluluklarını yerine getirmesi gerekir. Öncelikle çocuğun ihtiyaçlarını (sevgi, ilgi, güven, özgürlük) karşılayarak eğitime başlamalıdır. Bir yandan çocuğun her şeyi zihnine kaydettiğinin, bir yandan da duygu ile değerleri kazandığının bilincinde olarak olumlu davranışlar içinde olmalıdır. Başka bir deyişle doğruluk konusunda çocuğa modellik etmelidir. Çocuk anne babasının değerlerini, söz ve davranışları yoluyla kazanırken aynı zamanda davranış modelleri de almakta, bunları alışkanlık haline getirmeye başlamaktadır. Çocuk doğru ve yanlış, izin verilme durumuna göre değerlendirdiğinden, doğru davranışları yapmasına izin vermeli; yanlışlara, çocuğun gelişimine zarar vermeden engel koymalıdır. Çocukla konuşmalı, ilgi ve istek oluşturarak soru sorması için ortam hazırlamalı, sorulara anlayabileceği şekilde tatmin edici cevaplar vermelidir. Bu dönemin özelliği dolayısıyla çocuğun söylediği yanlışlar yalan olarak etiketlenmemeli, çocuk suçlanmamalıdır. Yol göstererek doğruları yaşamasına fırsat verilmeli, doğru davranışları taktir ve teşvik edilerek hoşlanması ve davranışlarda süreklilik ve alışkanlık sağlanmalıdır. Kısacası anne baba çocuğun doğruluk üzere bir kişilik geliştirmesi için sorumluluklarını yerine getirmeli yani söz ve davranışlarıyla model olmalıdır. Çocuğa karşı olumlu tutum içinde olmalı, sağlıklı bir ortam sağlayarak çocuğun doğruluk tutumu geliştirmesini sağlamalıdır. Mutlaka çocuğun içinde bulunduğu dönemin ihtiyaç ve özelliklerini bilerek hareket etmelidir.

³⁹⁷ Tuncer Elmacioğlu, **Başarıda Aile Faktörü**, Hayat Yayınları, İstanbul, 1998, s. 82.

³⁹⁸ Ayhan, *Din Eğitimi*, s. 112.

³⁹⁹ Akyüz, *Ulusal Ve*, s. 91.

⁴⁰⁰ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi*, s. 61.

⁴⁰¹ Elmacioğlu, *Başarıda Aile*, ss. 61,63.

⁴⁰² Yörükoğlu, *Çocuk Ruh*, s. 169.

3.1.2-Orta çocukluk (7-9 yaş), düşüncenin uyandığı, duygusal öğrenme çağıdır. 7 yaş, çocukların ahlâkî kavramları anlamaya başladığı dönemdir.⁴⁰³ Çocuk 7 yaşına gelince düşüncelerini koordine etmeye ve işlerlik kazandırmaya başlar. 7 yaş ayırt etme (temyiz) yaşıdır. Çocuk 7 yaşından itibaren konuşma, anlatım yeteneği, hüküm verme ve sonuç çıkarmada oldukça ilerlemeler gösterir.⁴⁰⁴

7-11 yaşlar arası dönem Piaget'e göre mantıkî aşamadır yani akıl çağıdır.⁴⁰⁵ Çocukta ahlâk anlayışının gelişmesinde⁴⁰⁶ yardımcı olan üç unsur sayesinde çocukta vicdan gelişimi sağlanır. Bunlar, anne babanın genel tutum, davranış ve uygulamalarının benimsenmesi; zihnin ahlâk kurallarını kavrayacak kadar gelişmesi; anne babanın çocuğu eğitimi yani disiplin konusundaki tutumlarıdır.⁴⁰⁷

Piaget'e göre çocuğun ahlâk konusundaki fikirleri hem olgunlaşmanın, hem de çevrenin etkisiyle değişir.⁴⁰⁸ Grindler'in araştırmasında çocuklarda yaşla ahlâkî olgunluk arasında pozitif korelasyon bulunmuştur. Aynı zamanda ahlâk kurallarıyla ilgili kavramlarda olgunlaşmanın, davranışlarda gelişmeyi her zaman beraberinde getirmediği görülmüştür.⁴⁰⁹ Bilgi ile davranış arasında her zaman paralellik bulunmamaktadır, duygunun kazanılması da gerekir.

7-11. yaşlar, Piaget tarafından Somut İşlemler Dönemi olarak belirtilmektedir. Çocuk bu dönemde mantıksal işlemleri kullanmaya başlar. Bilgileri akıllarıyla kavramaya çalışır ve itirazsız kabul eder. Üstbenlik (süperego-vicdan) gelişmeye başlar, doğru-yanlış ayırımını iyi yapar. Kolay etkilenme evresidir. Artık yanlışlar yalan olarak nitelendirilmez, gerçek olmayan her şey olarak nitelendirilir.

Özellikle 9-10 yaşlarından itibaren çocuk artık iyi-kötü, haklı-haksız kavramlarını ayırabilecek bir durumdadır. Çocuk bu yaşlarda kendine, ideal bir insan tipi seçme ihtiyacını şiddetle hissedeceği için, yetişkinlerin bu konuda dikkatli davranması ve ihtiyaca cevap vermesi gerekmektedir.⁴¹⁰

⁴⁰³ Hasan Mahmut Çamdibi, "Aile İçi İlişkiler ve Aile Rehberliği", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 1999, sa. 6, s. 134.

⁴⁰⁴ Yavuz, Çocukta Dinî Duygu, ss. 2-3.; Yavuz, Çocuğun Dünyası, ss. 23-24.

⁴⁰⁵ Yavuz, Çocukta Dinî Duygu, ss. 2-3.;

⁴⁰⁶ Ahlâk gelişimi ile ilgili kuramlar ve araştırmalar için bkz. Meral Çileli, 14-18 Yaşları Arasındaki Öğrencilerde Ahlâkî Yargının Zihinsel Gelişim Psikolojisi Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Ü. Eğitim Fakültesi, Ankara, 1981, ss. 23-72, 73-86.; Mevlüt Kaya, "Örnek Olay İncelemesi Yönteminin Ahlâk Eğitiminde Kullanılması", Ondokuz Mayıs ÜİFD., sa. 8, Samsun 1996, s. 135-155.

⁴⁰⁷ Fişek, Sükan, Çocuğunuz, s. 13.; ahlâk anlayışının gelişimi için bkz. Fişek, Sükan, Çocuğunuz, s.13 vd.

⁴⁰⁸ Jersild, Çocuk Psikolojisi, s. 595.

⁴⁰⁹ Jersild, Çocuk Psikolojisi, s. 603.

⁴¹⁰ Ay, Çocuklarımıza, s. 35.

Orta çocukluk yıllarında 6-7 yaşta anne-çocuk, baba-çocuk ilişkilerinin incelendiği bir araştırmada, çocuklar için anne baba aynı önemi taşımakla birlikte, çocuğun sosyalizasyonunda babanın sorumluluğunun çok olmasına rağmen annenin etkisi daha fazla bulunmuştur.⁴¹¹

Bu dönemde çocuk ahlâk gelişimi bakımından hala dışa bağımlıdır. Bu dönemin özellikleri ve gelişim ihtiyaçlarının bilinmesi ve karşılanması gerekir. 7 yaşta başlayan ayırt etme özelliği, konuşmanın ilerlemesi, hüküm çıkarmaya başlama gibi özelliklerden faydalanarak hem olumlu modellik etmeye devam edip, hem de doğruluk üzerinde düşünmesi sağlanmalıdır. Bunu kendi yaptığı hareketleri düşünmesi ve eleştirmesi istenerek, çevredeki modeller değerlendirilerek ahlâk bilinci, duygusu ve davranışı oluşturulabilir. Bu dönem çocuğun kolay etkilendiği bir dönem olduğundan anne baba davranışlarına önem vermeli, doğruluk konusunda sözleri ve davranışlarıyla çocuğa model olmalı, kaynak oluşturmalıdır. Çocuk bu dönemde kavramları kazanmaya başladığından yanlış ve yalanın anlamını bilir. Bu nedenle çocuğun davranışlarına dikkat ederek yalana başvurmayla neden olmayacak ortamı sağlama konusunda hassas olmaya devam etmelidir. Çocuğa karşı olumlu tutum içinde olmalı, ilgilenmeli, baskı yapmamalı, fakat sınırsız bir hoşgörü içinde de olmamalı ki çocuk sağlıklı bir doğruluk tutumu geliştirebilsin.

3.1.3-İleri Çocukluk (10-12 yaş), düşüncenin gelişmeye başladığı zihinsel öğrenme çağıdır. Çocuğun ahlâkî gelişiminin ilerlediği, doğru yanlış, iyi kötü kavramlarının anlaşılabilirdiği, Piaget'in Soyut İşlemler Dönemi olarak belirttiği, soyut kavramların anlaşılabilirdiği dönemdir. Özerk ahlâk anlayışının kazanıldığı dönemdir. Bu dönemde çocuk ahlâkî ve diğer kavramları anlamaya başladığından zihnini harekete geçirmelidir. Doğruluk üzerinde düşünmesi, değerlendirmesi, hüküm vermesini sağlayacak ortam hazırlanmalı, değerlerini yaşamasına fırsat vermelidir. Yine anne babanın modelliği devam etmelidir.

Çocuğun “geleneksel, eleştirisiz” bir dürüstlük anlayışından kurtulup kendi öz dürüstlük ölçülerine ulaşması için 14 yaşına basmasını beklemelidir.⁴¹² 14 yaşındaki ergenin yetişkinlere ve aile bireylerine olan tutumu olgunlaşmış, evini sosyal bir kurum olarak görmeye başlamıştır. Bu durum onun her şeyi eleştirmesine yol açar. Anne babayı eleştirme, onların görüş ve düşüncelerini benimsememe eğilimleri vardır. Karşılıklı saygı ve güven ilişkisi başlamıştır. Kararları bir önceki yaşa göre daha

⁴¹¹ Graeme Russell, Alan Russell, Child Development, volume. 58, Avustralya, 1987, pp. 1573-1585.

⁴¹² Jersild, Çocuk Psikolojisi, s. 606.

tarafsızdır. 14 yaş mantıklı ve gerçekçi düşüncenin arttığı bir dönemdir. Kendi kendini eleştirmeyi başarır.⁴¹³ Rahat ve uyumlu çocukluk geçirenler, ergenlik dönemin sorunlarını daha kolay çözerler.⁴¹⁴

3.2- Ailede Disiplin / Anne-Baba Tutumları

Disiplin(Discipline), herhangi bir toplulukta uyulması gereken kanun ve kuralların tümü,⁴¹⁵ bireylerin içinde yaşadığı topluluğun genel düşünce ve davranışlarına uymalarını sağlamak amacıyla alınan önlemleri tümü; adab-ı muaşeret, eğitmek, idare etmek;⁴¹⁶ çocuğa rehberlik etmek,⁴¹⁷ onu yönlendirmek, kendine güvenini artırmak ve çevresine uyum sağlamasında yardımcı olmaktadır.⁴¹⁸

Disiplinin amacı, çocuğa rehberlik etmek, uygun sınırlar içinde daha geniş hürriyet vermek,⁴¹⁹ çocuğun benlik saygısını zedelemekten, kendi kendini denetleme yeteneği kazandırmaktır.⁴²⁰ Çocuğun disipline ihtiyacı vardır. Birtakım kısıtlama ve kontroller sayesinde, çocuk, davranışlarının sonuçlarını kavramaktan aciz olduğu dönemlerde, birçok tehlikelerden korunur.⁴²¹

Ceza ve disiplin birbirine karıştırılmamalıdır.⁴²² Disiplin, kabul edilebilir nitelikteki davranışları belirleyen kuralların ve kontrollerin tümüdür. Ceza ise çocuğun uymadığı kuralların karşılığında ödediği bir bedeldir. Ceza tehditleri sözde kalınca, ebeveynin otoritesi zayıflar.⁴²³

⁴¹³ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, ss. 302-303, 280-281.; Ergenlik Dönemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Özcan Köknel, “Ergenlik Dönemi”, Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, ss. 83-94; Ergenlik dönemi ve ergenlik döneminde ahlak gelişimi için bkz. Z. Fulya Temel, Ayşe B. Aksoy, **Ergen ve Gelişimi Yetişkinliğe İlk Adım**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s. 61-84.

⁴¹⁴ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, ss. 291,299.; ergenlik dönemi için bkz. Füsün Akkoyun, **Ergenlik ve Ergen**, Türk Aile Ansiklopedisi, cilt 2, T:C: Başbakanlık AAK Başk.Yay., Ankara, 1991, ss. 455-462.

⁴¹⁵ Canatan, Ansiklopedik Terimler, s. 55.

⁴¹⁶ Mehmet Emin Ay, **Din Eğitiminde Mükafat ve Ceza**, İzmir, 1994, s. 21.

⁴¹⁷ Jersild, Çocuk Psikolojisi, s. 152.; Elmacıoğlu, Başarıda Aile, s. 78.; Erdil, Aile Okulu, s. 48.

⁴¹⁸ Erdil, Aile Okulu, s. 48.

⁴¹⁹ Jersild, Çocuk Psikolojisi, s. 152.

⁴²⁰ Akyüz, Ulusal ve, s. 254.

⁴²¹ Jersild, Çocuk Psikolojisi, s. 152.; Ailenin disiplin anlayışı ve anne baba tutumları ile ilgili olarak bkz. Yavuzer, Ana-Baba ve, ss. 44-51.; Çaplı, Çocukların Gençlerin, ss. 90-96.; Ay, Din Eğitiminde, ss. 21-22, 54-93.; Bayraktar, “Ailenin Eğitim,ss. 135-139.; Elmacıoğlu, Başarıda Aile, ss. 78-93.; Fişek, Sükân, Çocuğunuz, ss. 47-52.; Ziya Selçuk, **Eğitim Psikolojisi**, Server Basın ve Yayın A.Ş., Konya, 1991, s. 129.; Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, ss. 152-155.; Ahmet Hamdi Savlu, **Çocuk Terbiyesi**, Akın Basımevi, Konya, 1978, ss. 123-130.; Haluk Yavuzer, **Çocuk ve Suç**, Altın Kitaplar Yayınevi, yy, 1982, ss. 211-215.; Yörükoğlu, Çocuk Ruh, ss. 130-152.

⁴²² Fişek, Sükân, Çocuğunuz, s. 47.

⁴²³ Behire Nazik, **Çocuk Ruh Sağlığı 1**, Ya-Pa Yayın Pazarlama, İstanbul, 2000, s. 42.; ceza ve ödülle ilgili Çaplı, Çocukların Gençlerin, ss. 96-101. , Savlu, Çocuk Terbiyesi, ss.195-197.

Anne-babalarca kullanılan disiplin yöntemleri dış ve iç kontrollü (özdenetim) disiplin olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dış kontrollü disiplinde, çocuğun davranışları ana-baba tarafından öğüt, uyarı, ödül ve cezalarla kontrol edilir.⁴²⁴

Çocuklara karşı disiplini uygun şekilde kullanmalı, kişilik gelişimini engelleyecek katı uygulamalardan, onu şımartacak aşırı hoşgörüden uzak durmalıdır.⁴²⁵ Evde, ailenin tüm bireylerinin kişisel haklarını koruyan bir disiplin bulunmalıdır. Yanlış türden bir disiplin altında yetişen çocuklar hayatları boyunca bir yalanı yaşarlar. Hiçbir zaman kendileri olmayı göze alamazlar.⁴²⁶ Yaygın anne baba tutumlarının en belirgin iki özelliği “duygusal ilişki boyutu” (kabul edici...reddedici) ile “denetim boyutu” (kısıtlayıcı...hoşgörülü) olmaktadır.⁴²⁷ Değişik anne- baba tutumları (demokratik, otoriter, aşırı koruyucu, ilgisiz) çocuğun kişilik gelişimi üzerinde farklı etkiler bırakmaktadır.⁴²⁸

Aile ortamı sağlıklı ve sağlıklı olarak da ayrılmaktadır. Sağlıklı ailede bireyler doğru bildiklerini söylemekte ısrar edebilir ve gerçekçi olmaya özen gösterir; kendi düşünce, duygu ve davranışlarından kendilerini sorumlu tutarlar. Sağlıksız ailede ise bireyler dıştan denetimli kişiler olarak yetişir, toplum ortamı dıştan denetimli insanlar yetiştirmeye uygun ortam hazırlarsa, bu sosyal ortam içinde sağlıksız aile kurmak sağlıklı aile kurmaktan daha kolay olur.⁴²⁹ Baumrind (1972) bilinçli otorite, baskıcı otorite ve sınırsız hoşgörü olmak üzere üç çocuk yetiştirme türü tanımlar.⁴³⁰ Anne babalar model ve danışman anne baba olurlar. Model Anne Babalar değerlerini ve inançlarını konuşarak, davranışlarıyla göstererek (modellik yaparak) öğretir. Çocuklarının dürüstlüğü değer olarak almalarını istiyorlarsa, kendi dürüstlüklerini onlara göstermelidirler. Modellikle etkilemenin yanı sıra doğruyu yanlış öğretmek için bir başka yöntem de duygu, düşünce, bilgi ve deneyimlerini çocuklarıyla paylaşmaktır.⁴³¹

⁴²⁴ Akyüz, Ulusal Ve, s. 255.

⁴²⁵ Çağrı, Anahatlarıyla İslam, ss. 226-227.

⁴²⁶ Neill, Bir Eğitim, ss. 182,186.

⁴²⁷ Yavuzer “Yaygın Anne-Baba, s. 116.

⁴²⁸ Mevlüt Kaya, “Ailede Anne – Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik Ve Benlik Gelişimindeki Rolü”, Ondokuz Mayıs ÜİFD., sa. 9, Samsun, 1997, s. 197.

⁴²⁹ Cüceloğlu, İçimizdeki Çocuk, ss. 61-65, 81.; Sağlıksız aile özellikleri için bkz. Cüceloğlu, İçimizdeki Çocuk, ss. 82 vd.; İletişimi engelleyen durumlar için bkz. Hamil Nazik, İnsan İlişkileri, Ya-Pa Yayın Pazarlama, İstanbul, 2000, ss. 22-26.

⁴³⁰ Doğan Cüceloğlu, İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 363.

⁴³¹ Gordon, Etkili Anne baba, s. 236-238.

Anne babalar çocuğa olan tutumlarına göre de farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Psikolojik anne baba, biyolojik anne babadan farklı, kendilerinde anne babalık nitelikleri bulunan kişilerdir. Seven, sabırlı, çocuğun ihtiyacını kendi rahatına tercih eden, anlama çabası içinde olandır.⁴³² Kabul eden anne baba kendini ve çocuklarını kabul eden, seven, çocuğa kendisi olmak hakkını tanıyan, evet ya da hayır diyebilen, çocuğun her dediğini yapmak yerine sınır koyabilen ve onun lehine davranan kişilerdir. Kabul etme ve reddetme davranışları çoğunlukla iç içedir. Çocukların yalnız yanlışlarını gören, ağır cezalar veren, az sevgi gösteren, düşmanca tavır alan, başarılı olunca seven; ayrıca istediği her şeyi veren, başından uzaklaştırmak için her dediğini yapan; aşırı düşkünlük nedeniyle çocuğu çok koruyan, kısıtlayan veya her konuda serbest bırakan, yaptığı hataları düzeltmesini sağlamak yerine çocuğu eleştirilmekten bile koruyan, çocuğa kendîni geliştirme imkanı vermeyen anne babalar reddedicidir. Çocuğa kötü davranmak bile onunla ilgilenmemekten iyidir, çünkü bu durumda anne baba çocuk arasında bir ilişki vardır.⁴³³ İdealleştirilmiş anne baba çocuğun ulaşması zor bir anne babadır. Anne babasını algılayan çocuk, bir yandan onları olduklarından daha kötü, bir yandan da olduklarından daha asil, iyi ve düşünceli insanlar olarak görmektedir. Çocuk anne babayı gözünde ne kadar idealleştirirse bir sıkıntı anında onlardan yardım istemesi de o kadar güçleşir. Anne babanın bir doğruluk timsali olarak algılanması, çocuklar için bir engeldir.⁴³⁴ Anne baba davranışlarına göre aileler diktatörler, işbirlikçiler, kararsızlar, yatıştırıcılar olarak da sıralanabilmektedir. Belli bir anne baba davranışının mutlaka belli bir çocuk tipi ortaya çıkarmadığı fakat bazı genellemeler yapmaya fırsat verdiği araştırmalarda ortaya çıkmıştır.⁴³⁵

İdeal anne babayı belirlemek zor olmakla birlikte, başarılı anne babalar, çocuğun kendi kendisini denetlemesi ya da iç denetim demek olan ahlâk gelişimine ortam hazırlayan, çocuktaki sorumluluk duygusunu geliştiren, olayların sonuçlarıyla onları baş başa bırakan, onlara hak ve özgürlüklerinin sınırını öğreten, onların özgür birer birey olarak yetişmelerine imkan hazırlayan kimselerdir.⁴³⁶ Anne babanın otoritelerinin dayandığı temel, güç veya bilgi olabilir. Bu temel, güç ise otoritenin araçları ceza, ödül, korkutma ve tehdittir. Otoritenin dayandığı temel, bilgi ise otoritenin aracı bilgi, anlayış ve hoşgörüdür. Çocuklarına faydalı olmak isteyen anne babalar otoritenin kaynağını

⁴³² Jersild, Çocuk Psikolojisi, s. 217-219.

⁴³³ Jersild, Çocuk Psikolojisi, s. 220-225.

⁴³⁴ Jersild, Çocuk Psikolojisi, s. 244-245.

⁴³⁵ Jersild, Çocuk Psikolojisi, s. 253, 256-257.

⁴³⁶ Yavuzer "Yaygın Anne-Baba, s. 121.

bilgi olarak belirlemelidir.⁴³⁷ Sevginin gösterilişi bakımından anne baba tutumları aşırı sevgi gösterisi (sevgiye boğmak) ve sevgi yetersizliğidir.⁴³⁸

En etkili disiplin özdenetimdir, anne baba denetimi nedeniyle doğruyu yapan çocuk özdenetim yeteneği kazanamamıştır, doğru olanla olmayanı özüne sindirememiştir.⁴³⁹ Çocuk kendini bir sürü yasak ve kurallarla çevrili bulur. Önce bunları tanınması, sonra da benimsemesi gerekir. Anne baba çocuk ilişkisi olumlu ise çocukta, onların hoşuna giden davranışı benimseme doğal olarak gelişir.⁴⁴⁰

Anne-baba tutumları, gerek bir değer öğretilişiyle ilgili özel tutum, gerekse her konuda çocuğa modellik eden genel tutum olsun, çocuğun model alması sonucu taklit ve özdeşleşme yoluyla çocuk tarafından benimsenir ve alışkanlık haline gelerek kişiliğinin ayrılmaz parçasını oluşturur. Bu nedenle anne baba tutumları çocuğun eğitilmesinin temel taşıdır. Yaygın anne baba tutumları ilgisiz, baskıcı, benimseyici, serbest olarak sıralanabilir:

3.2.1-Benimseyici Anne-Baba Tutumu

Benimseyici anne baba hoşgörölü, destekleyici, güven verici, değer veren, özgürlük tanıyan bir tutuma sahiptir. Bu ortamda yetişen çocuklar girişimci, güvenli, karar verebilen, sorumluluk sahibi, kendini yönetebilen, iç kontrole sahip, fikirlerini serbestçe ifade edebilen, çevreleriyle daha etkin ilişki kurabilen, girişken, vicdan özgürlüğüne sahip çocuklar olur.⁴⁴¹ Sevgi ortamı çocukluğun dert ve sıkıntılarının çoğunu önler. Eğer evde çocuğa sevgi ve onaylama dolu bir çevre verilirse, çocuklarda küstahlık, nefret ve zarar vericilik hiçbir zaman görülmez.⁴⁴² Bu tutuma sahip anne baba çocuğun yaptıklarıyla ilgilenir, doğru davranışlarını takdir ve teşvik eder, yanlışlarını düzeltmesi için uyarır ve verdiği zararı telafi etmesine yardımcı olur. Bu ortamda yetişen çocuklar da bildiği doğruları yerine getirir, yanlışlardan kaçınır ve güvenilir olur.

3.2.2-Serbest Anne-Baba Tutumu

Anne baba çocuğa karşı aşırı sevgi gösteren, gereğinden fazla hoşgörölü, kural koymayan, hatalarına göz yuman, yanlışına bile engelleme getirmeyen bir tutuma

⁴³⁷ Acar Batlaş, "Eğitim Başarısını Yükseltmede, Sağlıklı ve Mutlu İnsanlar Yetiştirmede Ailenin Rolü", Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, ss. 167-168.

⁴³⁸ Yörüköğlu, Çocuk Ruh, ss. 140-141.

⁴³⁹ Yörüköğlu, Çocuk Ruh, s. 162.

⁴⁴⁰ Yörüköğlu, Çocuk Ruh, s. 168.

⁴⁴¹ Jersild, Çocuk Psikolojisi, s. 256.; Gülten Ülgen, Emel Fidan, Çocuk Gelişimi, MEBas., İstanbul, 1983, s. 28.; Kaya, "Ailede Anne – Baba, s. 198.; Erdil, Aile Okulu, ss. 52-53.

⁴⁴² Neill, Bir Eğitim, s.187.

sahiptir. Çocuklar neyin doğru, neyin yanlış olduğu konusunda karar veremeyen, kendini denetleyemeyen ve yönetemeyen, aşırı serbestlik beklentisi içinde, bencil, özgürlüğü kısıtlandığında toplum dışı ve isyankar davranışlara başvuran bireyler olabilmektedir.⁴⁴³ Aşırı sevgi şımartır, bencil yapar. Sevmeye kararlı olmak uygun bir eğitim tedbiridir.⁴⁴⁴ Bu tutumdaki anne baba çocuğun doğru veya yanlış hiçbir hareketine karışmaz, yanlışlarına bile kızmaz. Çocuk da neyin doğru ve yanlış olduğunu kesin olarak öğrenemez, deneme yanılma yolu ile öğrenmeye çalışır.

3.2.3-Baskıcı Anne-Baba Tutumu

Otoriteye dayanan disiplin (otoriter disiplin) anlayışı olarak bilinir. İbn Miskeveyh “dayak ve baskı, çocuğu ve genci kötü alışkanlığa sevkeder. Çocuk bu nedenle kötü bildiği ve gizli yapmakta olduğu şeyleri alışkanlık edinir ve bu yönde riyakar bir kişilik kazanır.” demiştir.⁴⁴⁵ Baskı altında yetişen çocuklarda ve gençlerde çeşitli davranış bozukluklarına rastlanmaktadır.

Eğitimde cezalandırmadan amaç dövmek, şiddet ve hakaret değildir. Küçükleri cezalandırmak, yükümlü olduklarından değil, eğitim için bir araç olduğundandır. Ceza faydalı bir eğitim elde etme aracı olamaz. Belki çocuğun yanlış bir şey yapmasını önler, arzu edilen şeyi yapmasına sebep olabilir.⁴⁴⁶ Cezaların yoğun olduğu baskıcı (otoriter) aile ortamının, çocuğun sağlıklı gelişimi üzerinde olumsuz etkilerinin bulunduğunu çeşitli araştırmalar ortaya koymuştur. Bu ortamda yetişen çocuklar güvensiz, uysal, otoriteye bağımlı, çekingen, tartışmaya ve başkalarını suçlamaya eğilimli, bencil, duygularında kararsız, övgü ve yergiye karşı hassas, ürkek bir kişilik geliştirir.⁴⁴⁷

Ebeveyn olarak en önemli amaç, isteklere belli bir süre boyun eğilmesi değil (mükemmel gibi görünse bile), çocuklara bağımsız, sorumluluk sahibi ve mutlu yetişkinler olabilmelerini öğretmektir. Çocuklar duygularını ifade etmede ne kadar rahat olurlarsa gelecek ilişkilerinde o kadar samimi ve dengeli olacaklardır.⁴⁴⁸ Normal görülmeyen bazı davranışlar anlayışsız yetişkinler tarafından şiddet, alay ve öfke ile karşılanırsa o zaman çocuk daha anormal davranışlara sapar. Bu gibi durumlarda yalan, çocukların, gençlerin elindeki tek savunma mekanizmasıdır. Çocuk veya genç yalanı kendinî zor durumlardan kurtaran bir çare olarak edinince, iş iyice kötüye gider ve çocuk yetişkin olduğu zamanlarda da kurtuluş yolunu her sıkışık durumda yine yalandan

⁴⁴³ Ülgen, Fidan, Çocuk Gelişimi, s.28; Erdil, Aile Okulu, s. 51.

⁴⁴⁴ Çağlar, Uyumsuz, s. 36.

⁴⁴⁵ Erdil, Aile Okulu, ss. 49-50.

⁴⁴⁶ Derviş, Nasır, Ailede ve, ss. 213, 218.

⁴⁴⁷ Akyüz, Ulusal Ve, ss. 255-256.

⁴⁴⁸ Steede, Anne Babaların, ss. 29, 138.

bulur. Yetişkinin yalanı, başına birçok sosyal sorunlar getirir. Bu bakımdan çocuğa, suçlu olduğu zamanlarda yalandan başka kurtuluş yollarını açık bulundurulmalıdır.⁴⁴⁹ Katı disipline inanan anne ya da baba kendisini onaylamayan kişidir. Boyun eğen bir çocuk ileride özgür bir kadın ya da erkek olamaz. Disipline zorlanmış çocuk otoriteye olan nefretini anne ve babasını kızdırarak gösterir.⁴⁵⁰

Sert denetim altında tutulan çocuklar baş eğen ya da saldırgan olabilmekte, kendilerini ifadede tutuk, dışa bağımlı davranmaktadırlar.⁴⁵¹ Çocuğun davranışlarında istenilen davranışın ortaya çıkma ihtimalini arttırmak için, ödül veya cezalara başvurulur. Verilen cezanın şeklinden çok, çocukların cezayı nasıl algıladıkları önemlidir. Ceza, çiğnenmiş bir kurala tekrar işlerlik kazandırmak, istenmeyen bir davranış ortadan kaldırmak üzere yapılan bir uygulamadır. Yapılan araştırmalar her türlü eğitim için, ödülün cezadan daha iyi sonuçlar verdiğini göstermiştir.⁴⁵²

Anne baba, kızgınlığını çocuktan çıkarmamalıdır. Yanlış yapmadığı halde cezalandırılan çocuk doğru ve yanlış kavramının anne babanın neşesine göre değiştiği, salt doğru ve yanlış kavramı olmadığı kanaatine varır. Baskı nedeniyle yalan söyleyen çocuk, yalanla amaca ulaşılacağı mesajını alır ve yalan söyler.

Bu tutumda anne baba çocuğun doğru davranışlarını bile sürekli eleştirir, yanlış yaptığı zaman cezalandırır. Çocuk da kendine güvenemediği için kısıtlı ve ürkek hareket eder, doğrularını yaşayamaz, korku nedeniyle yanlışını gizleyerek yalan söyler ve yalanı alışkanlık haline getirebilir.

3.2.4-İlgisiz Anne-Baba Tutumu

Bütün çocuklar ilgi isterler. İlgisizlik, umursamazlık sadece çocukları değil yetişkinleri de olumsuz yönde etkiler. İnsana verilecek en korkunç ceza onun varlığını kabul etmemek, fark etmemektir.⁴⁵³ Anne baba ilgisiz, çocuğun ihtiyaçlarına duyarsız, sevgi ve şefkate yetersiz, çocukları yönlendirmede sorumsuz, iletişim kopukluğu içinde, çocuğun doğru veya yanlış söylediği veya yaptığı hiçbir şeye önem vermeyen bir tutuma sahiptir. Çocuklar kindar, kavgacı, isyankar, saldırgan, suça eğilimli, güvensizdir.⁴⁵⁴ Bu tutumda anne baba çocuğun doğru veya yanlış, söylediklerine ve yaptıklarına hiç önem vermez ve ilgilenmez. Çocuk da çevresine duyarsızdır veya ilgi

⁴⁴⁹Cezmi Tahir Berklin, *Çocuklarda ve Gençlerde Davranış Bozuklukları*, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara, 1978, s. 35.

⁴⁵⁰ Neill, *Bir Eğitim*, ss. 183,185

⁴⁵¹ Jersild, *Çocuk Psikolojisi*, s. 256.; bkz. Köknel, *Kaygıdan*, s. 89.; Kaya, *Ailede Anne – Baba*, s. 200.

⁴⁵² Batlaş, "Eğitim Başarısını", s.179.

⁴⁵³ Doğan Cüceloğlu, *İnsan İnsana*, 1984, ss. 33-34.; Steede, *Anne Babaların*, s. 43.

⁴⁵⁴ Kaya, "Ailede Anne-Baba", s. 201; bkz. Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa*, s. 90.

ihtiyacını karşılamak için yalana başvurabilir, doğru ve yanlış kendi başına öğrenmeye çalışır.

Dengesiz ve tutarsız tutumda, anne baba bazen aşırı hoşgörölü-serbest, bazen engelleyici-baskıcı, cezalandıran bir tutum içindedir. Bu aile ortamında kurallara uyulmasında kararlılık ve süreklilik yoktur. Bu ortamda yetişen çocuk neyin iyi, neyin kötü olduğuna karar veremez,⁴⁵⁵ hangi davranışın nerede, ne zaman yapılıp yapılmaması gerektiğini bilemez.⁴⁵⁶ Evin düzenini sağlamak için konulan kuralların uygulanmasında tutarlı olmalıdır. Bazen tepki gösterip bazen tepkisiz kalmak çocuğun ebeveyne güvenini yitirmesine yol açar.⁴⁵⁷ Tutarsız olmak ebeveynlerin en çok düştükleri tuzaklardan biridir. Ebeveynler koydukları kuralları uygulamada tutarlı olmalıdır. Anne-babalarının verdikleri sözlerde durması da aynı derecede önemlidir. Anne-babalar tutarlı olup söylediklerini uyguladıklarında çocuklarının istediği daha gerekli bir düzen kurarlar. Bu, onlara verilen sözleri tutmanın önemini de öğretecektir.⁴⁵⁸

Anne baba çocuklarına doğru ve yanlışları bu tutumları sayesinde öğretirler, fakat anne babanın kendi doğru ve yanlışlarının çocuklar tarafından model alınması onların doğruluk konusunda tutum geliştirmelerine, düşünce, inanç, duygu ve davranış kazanmalarına yardımcı olur.

3.3- Çocuğa Doğruluk Konusunda Model Olmak

En temel ve de en etkili anne-baba yöntemlerinden biri model olmaktır. Anne babaya yaraşan, arzu edilen davranış modelleri sergileyerek çocuğa olumlu ve doğru model olmaktır. Kişiliği oluşturan temel inanç ve değerler, günlük hareketler yoluyla çocuklara kolayca iletilebilir. Çocuk için yapılan, söylenenden çok daha etkilidir.⁴⁵⁹

Doğruluk, ahlâkî bir değer olarak ailede kazanılır ve diğer olumlu duyguların kazanılmasına da öncülük eder. Çocuk ailede öğrendiği davranış kalıplarına göre hareket etmektedir. Çocuklar doğru davranışlarında ailede takdir edilirse doğru yapmaya alışır, doğru davranışı kazanır. Aile içinde davranışı değiştirmede yetişkin: - Çocuğa bilmediği davranışı öğretir -Olumlu olan, istenen davranışın yerleşmesine çaba harcar, davranışı pekiştirir.⁴⁶⁰

⁴⁵⁵ Ülgen, Fidan, Çocuk Gelişimi, s. 28., Kaya, Ailede Anne – Baba, s. 201.

⁴⁵⁶ Ülgen, Fidan, Çocuk Gelişimi, s. 28.; Çağlar, Uyumsuz, s. 36.

⁴⁵⁷ Mürüvvet Bilen, Sağlıklı İnsan İlişkileri, Enta Ofset, Ank,ty., s.13.

⁴⁵⁸ Steede, Anne Babaların, ss. 60-64

⁴⁵⁹ Steede, Anne Babaların, ss. 145-146.

⁴⁶⁰ J. Jeffries McWhirter, Nilüfer Voltan Acar, Çocukla İletişim, Ankara, 1985, ss. 170, 205.

Anne babalar çocuklara olumlu model olmanın bilincinde olmalı ve çocuklara doğruluk konusunda da olumlu model olmalıdır. Olumlu olsun veya olmasın anne babalar çocukları için doğal eğitim ve öğrenme modelleridir. Çocuklar çevrelerinde gördüklerini, anne babaya ait tüm özellikleri öğrenirler. Bu öğrenme bilgi, duygu ve davranış kazanma olarak gerçekleşir. Çocuklar her şeyi, günlük özbakım becerilerinden, çevresinde bulunanlara nasıl davranacağına kadar her şeyi belli öğrenme şekilleriyle kazanırlar. Aynı zamanda doğrulukla ilgili bilgi, düşünce, duygu, tutum ve davranışları da bu şekilde kazanır. Bu öğrenme şekillerinden olan, modele bakarak öğrenme-taklit ve kendisini bir başkası ile bir veya aynı tutarak onun davranışını benimseme yolu-özdeşleşme çok önemli öğrenme şekilleridir:

Çocukluk genellikle taklit dönemidir. Fıtrat, “hakkı, gerçeği kabul ve idrak etme yeteneği” anlamına gelir. Aile içerisinde çocuk alıcı konumundadır. Ailedeki bireyler çocuk için bir modeldir.⁴⁶¹ Çocuk, ailedeki geçerli olan ahlâkî kurallara göre davranmayı, aile üyelerinin davranışlarından öğrenir, onları taklit olarak yapılan bu davranışlar, daha sonra çocuğun kendi şahsi ahlâkî davranışlarına dönüşür.⁴⁶²

Aile içindeki olumsuz örneğin çocuğa yansımaları doğaldır. 214 hükümlü genç üzerinde yapılan “Suçlu çocuklarda Zeka, Kişilik ve Yakın Çevre Özellikleri” konulu araştırma bulgularına göre suçlu gençlerin ailelerinde birinci dereceden akrabaları arasında %54 oranında hüküm giymiş suçluya rastlanmıştır.⁴⁶³ Çocuğa olumlu davranış modelleri sunmaya dikkat ederken, olumsuz davranış modelleri sergilememeye de özen göstermelidir. Yalan konuşulduğunu gören çocuk yalanı normal karşılamaya başlar. Zamanla bilinç altına yerleşen olumsuzlukları sonra söküp atmak kolay olmaz. Halk dilindeki “can çıkar, huy çıkmaz” özlü sözü bunu gösterir.⁴⁶⁴ Taklidin (imitation), çocuğun ruhsal gelişmesinde önemli bir yeri vardır. Çocuk bilmeden ve düşünmeden taklide kolayca kayar. Çünkü o, içten gelen bir istekle, kabul ettiği otoriteye benzemeye çok yatkındır.⁴⁶⁵ Öğrenme zihinsel mekanizmanın işlemesiyle, duyu organlarının algılamalarıyla biriken olgular (taklit, telkin vs.) ile de oluşmaktadır. Tecrübeler gözlem, taklit, zihnî veya fiilî öğrenme ya da problem çözme şeklinde kazanılabilir. Öğrenme, beraberinde bir değişimi (olumlu ve olumsuz) getirir. Öğrenme, beraberinde

⁴⁶¹ Fersahoğlu, Din Eğitim Ve, ss. 53,55.; Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 145.

⁴⁶² Frederick Elkin, *Çocuk ve Toplum, Çocuğun Toplumsallaşması*, çev. Nazife Güngör, Gündoğan Yay., Ankara, 1995, s. 72.

⁴⁶³ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 146.

⁴⁶⁴ Caneri, Ahlâk Bilinci, s. 142.

⁴⁶⁵ Kerim Yavuz, “Dini İncanın Gelişmesinde Nativizm ve Tecrübecilik Problemi”, Atatürk ÜİFD., sa. 7, 1986, s. 131.

güven ve itimat denilen bir duyguyu da uyandırır. Çocukların büyüklerine güvenleri tam olduğundan, dediklerine düşünmeden ve itiraz etmeden inanırlar.⁴⁶⁶

Özdeşleşme, çocuğun anne baba gibi düşünmek, duymak ve davranmak, onlar gibi olmaya yeltenmek eğilimi,⁴⁶⁷ çok sevdiği ve hayranlık duyduğu bir yetişken figürüne kendini benzetme sürecidir. Çocuk sadece davranışlarıyla değil, tüm değerleri, tavırları ve standartları ile yetişkinlere benzemeye çalışır.⁴⁶⁸ Özdeşleşme bir kimlik arama sürecidir.⁴⁶⁹ Çocuk, kişiliğinin gelişiminde ve sosyalleşirken bir özdeşleşme modeline ihtiyaç duyar. Temel özdeşim modelleri ise anne-babadır.⁴⁷⁰ Özdeşleşmenin taklitten farkı, belli bir şahsın model olarak başkalarına tercih edilmesidir. Çocuk bu tercihi o kişinin sevgisini kaybetmemek, zarar vermesinden korktuğu, kendisine sık sık iyilikte bulunduğu için vb. gibi sebeplerle yapabilir.⁴⁷¹

Anne babanın çocuklarından bekledikleri davranış modeline uygun bir davranış içinde olmaları gereklidir.⁴⁷² Bir ailede, millette ya da ırkta ortak karakter özelliklerine rastlamanın nedeni, birinin ötekisinde gördüğü özellikleri benimsemesi, kendinde başkalarındakine benzer özellikler geliştirmesi, başkalarından kimi özellikleri alarak kendine mal etmesidir.⁴⁷³

Alışkanlıklar çocukluğun erken devrelerinde başlar. Ebeveyn, önce çocukta iyi alışkanlıkların gelişmesini amaç edinmelidir. Alışkanlık, bir fiilin devamlı tekrarı sonucunda elde edilen, hemen hemen şursuz yapılan bir faaliyet şeklidir. Bu da zor işlerin kolaylaşmasını sağlayan fitratın verdiği bir nimettir. Alışkanlık haline gelen davranışlar otomatikleşir.⁴⁷⁴ Tekrar yolu ile alışkanlık kazanma, başlıca öğrenme yollarından biridir, sık sık ahlâk dışı davranışlar yapan (yalan söyleyen vb.) kişi ahlâksızlığa alışabilir.⁴⁷⁵ Bir şeyi tekrar eden kimse ona alışmış olur. Bir şeye alışan, o şeyle ahlâklaşır, tabiatı haline gelir. İnsanın görevi, kendisini doğru işler yapmaya alıştırmasıdır. Adet haline getirilen şey kişiyi meleke sahibi yapar.⁴⁷⁶ Yalancı, yalan

⁴⁶⁶ Yavuz, Genel Öğrenmeden, ss. 59-61.

⁴⁶⁷ Yavuzer, Çocuk ve Suç, s. 186.; Ünlü, Psikoloji, s. 129.

⁴⁶⁸ Ülgen, Fidan, Çocuk Gelişimi, s. 183.

⁴⁶⁹ Köknel, "Ergenlik Dönemi", s. 90.

⁴⁷⁰ Atalay Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 1983, s. 214.; Yavuzer, Ana-Baba ve, ss. 22,169.; Akyüz, Ulusal Ve, s. 91.; Nuri Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 192.

⁴⁷¹ Güngör, Ahlâk Psikolojisi, s. 44.

⁴⁷² Yavuzer, Ana-Baba ve, s. 26

⁴⁷³ Alfred Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, çev. Kamuran Şipal, Say Yay., İstanbul, 1994, s. 185.

⁴⁷⁴ M. M. Sharif, *Eğitimde İslami Hedefler*, çev. Ali Özer, Dokuz Eylül Ü.İ.F.D., sa. 3, 1986, s. 212.

⁴⁷⁵ Güngör, Ahlâk Psikolojisi, s. 69.

⁴⁷⁶ Ebül Kasım Rağıp el-İsfahani, *Mutluluğun Kazanılması*, çev. Lütü Doğan, İstanbul, 1974, ss.170,179.

söyleyerek bunu alışkanlık haline getirir, kötülüğünü bilse bile ondan vazgeçmek kendisine zor gelir.⁴⁷⁷

3.4- Çocuğu Doğruluğa Teşvik Etmek

Anne babanın model olması yanında çocuğu doğruluğa teşvik etmesi, çocuktan doğru davranışlar beklemesi ve istemesi de çocuğun doğruluk tutumu kazanmasında son derece önemlidir. Çocuktan her zaman doğruyu söylemesini isteme, ne sebeple olursa olsun hiçbir zaman çocuktan yalan söylemesini istememe, verdiği sözde mutlaka durmasını isteme, aldığını mutlaka zamanında geri vermesini isteme, bunun için çocuğu destekleme ve teşvik etme çocuğun doğruluğu kazanmasını sağlar. Bu nedenle anne babanın öncelikle doğruluk konusunda olumlu model olması, daha sonra da çocuktan aynı davranışları yapmasını beklemesi ve istemesi, çocuğu hiçbir zaman yanlışla zorlamaması (çocuktan yalan söylemesini isteme, çocuğu yalanına ortak etme veya şahit tutma vb.) gerekir.

3.5- Çocuğun Dürüst (Doğru) Bir Kişilik Geliştirmesini Sağlamak

Kişilik konusunda yapılan çalışmalarda, ellinin üzerinde kişilik tanımının yapılabildiği belirtilmiştir. Kişilik, insanın kendisi ve çevresi ile uyumunu sağlayan, onu diğer insanlardan farklı kılan, özel ve tek yapan tipik karakteristikleridir denilebilir.⁴⁷⁸ Kişilik insanın, başkalarında bulunmayan bireysel özelliklerinin,⁴⁷⁹ davranış eğilimlerinin dinamik bir bütünü olarak tanımlanabilir.⁴⁸⁰ “Kişilik, bireyin psikolojik yapı ve sisteminin bireye özgü dinamik bir organizasyonu ve bu organizasyonun çevreyle etkileşiminin bir ürünüdür. Bireyler arasındaki kişilik farkları, psiko-biyolojik bir organizma olarak bireysel farklardan, ayrıca yaşadığı ve içinde geliştiği yer ve o mekanın kültüründen ve bu yakın çevredeki insanlar ve cansız varlıklarla olan interaksyonundan ileri gelmektedir. Kişilik niteliklerinin tümü birbiri ile düzenli bir etkileşim içinde (dinamik organizasyon) bulunduklarından, organize olmuş herhangi bir sistemde olduğu gibi, bu sistem de değişebilir ve gelişebilir bir nitelik taşımaktadır. “Kişilik, bireye özgü (characteristic) ve ayırıcı (distinctive) davranışları içermektedir. Bir toplumdaki bireylerin kişilik özellikleri arasında, birbirine benzer “ortak” nitelikler de bulunmaktadır, fakat bireyin bireylerden hangi noktalarda ayrıldığı “bireysel farklar”

⁴⁷⁷ El-Maverdi, Maddi ve Manevi, s. 671.

⁴⁷⁸ Silah, Davranış, s. 98.

⁴⁷⁹ Jersild, Çocuk Psikolojisi, s. 619.

⁴⁸⁰ Güngör, Ahlâk Psikolojisi, s. 17.

da önemlidir.⁴⁸¹ Kişilik, bireyin kendine özgü ve ayırıcı davranışlarının bütünü; bir insanı nesnel ve öznel yanlarıyla diğerlerinden farklı kılan duygu, düşünce, tutum ve davranış özelliklerinin tümüdür.⁴⁸² İnsanın kendine has bir takım özellikleri vardır. İnsan bu özelliklerin bir kısmını doğuştan kalıtımla anne-babadan alır, bir kısmını ise çevreden öğrenerek kazanır. İnsanın sahip olduğu fiziki yapı, ilgi, tutum, yetenek, duygu, istek, alışkanlık v.s. tüm davranış özelliklerine (bedeni ve ruhi özelliklerine tümüne) kişilik denir. Kişilik, kişi olarak insanın bütünlüğünü, bütün özelliklerini belirten bir kavramdır.⁴⁸³ Kişilik insanın duygu, tutum ve davranışlarının örgütlenmiş, kalıplaşmış, alışkanlık haline gelmiş bütünüdür.⁴⁸⁴

Kişilik sözcüğü genellikle mizaç (huy-temperament), karakter (character) gibi sözcüklerle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır, fakat bunlar birbirinden farklıdır.⁴⁸⁵ Karakter kişiye özgü davranışların bütünü olup, insanın bedensel, duygusal ve zihinsel etkinliğine çevrenin verdiği değerdir. Çoğu araştırmacı karakterin oluşmasıyla vicdanın oluşması arasında sıkı bir bağıntı olduğunu vurgulamıştır. Çocukluktan başlayan özümleme-benimseme-özdeşleşme süreçleri sonunda oluşan vicdanın niteliği ve niceliği, aynı zamanda karakterin de nitelik ve niceliğini belirler.⁴⁸⁶

Benlik kişiliğin öznel yanıdır. Kişilikle iç içe olmakla birlikte ondan farklıdır. Benlik, insanın kendi kişiliğine ilişkin kanılarının toplamı, kendisini tanıma ve değerlendirme biçimidir.⁴⁸⁷ Kişiliğin iç yanı yorumlanarak, dışa yansıyan yanı ölçülerek anlaşılmaya çalışılır. Kişiliğin iç ve dış yanları arasındaki uyum ve tutarlılık, güçlü ve sağlıklı kişiliğin temelidir.⁴⁸⁸ Çocukta kişilik gelişiminin en önemli yanlarından biri ahlâk gelişimidir.⁴⁸⁹ Ahlâk ve vicdan birbirine benzer kavramlar olup genel olarak çocuğun kendisini kontrol edebilmesi anlamını taşır. Kişinin davranışlarını kendi kendine kontrol edebilmesi, denetleyebilmesi iç denetimdir. Kendini toplum kurallarına göre denetleyen kişi ise dış denetime bağlıdır. İç denetim geliştirenler doğru davranışı doğru bulduğu için yapmaktadır, ceza korkusu vb. nedenlerle değil.⁴⁹⁰

⁴⁸¹ Özgüven, Psikolojik, ss. 270-272.

⁴⁸² Köknel, Kaygıdan Mutluluğa, s. 23.

⁴⁸³ Hüseyin Peker, "Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din", Ondokuz Mayıs ÜİFD., sa.1, 1986, s.100.

⁴⁸⁴ Atalay Yörükoğlu, Gençlik Çağı, Ankara, 1986, s. 71.

⁴⁸⁵ Köknel, Kaygıdan Mutluluğa, s. 23.

⁴⁸⁶ Köknel, Kaygıdan Mutluluğa, ss. 24-25.

⁴⁸⁷ Köknel, Kaygıdan Mutluluğa, s. 77.

⁴⁸⁸ Köknel, Kaygıdan Mutluluğa, s. 27.; Kişilik katmanları hk. bkz. Köknel, Kaygıdan Mutluluğa, ss.28-29.

⁴⁸⁹ Mevlüt Kaya, "Kişilik Özelliklerinin Ahlâkî Yargı Üzerindeki Etkisi", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Yıl 1997, sa. 4, s. 185.; Fişek, Sükân, Çocuğunuz, s. 11.

⁴⁹⁰ Fişek, Sükân, Çocuğunuz, ss. 11-12.

Mizaç daha çok kalıtım ile belirlenen, kişiliğin duygusal yanısıdır (çabuk kızmak, sıkılganlık, neşeli olmak, içe dönüklük vb.), karakter ise kişiliğin ahlâkî yönüdür. Karakter belli ahlâk ölçülerine göre değerlendirilen kişilik yapısıdır.⁴⁹¹ Karakterin tohumu ilk çocukluk yıllarında atılmakta ve sonraki yıllarda gelişmeye devam etmektedir.

Her kültürün kendine özgü ayırıcı değerleri, ahlâk anlayışı ve davranış biçimleri bulunmaktadır. Bunlar, çocuk eğitimi ve aile içindeki ilişkilerin kurallarına temel oluştururlar. Böylece kültür, toplumsallaşma süreci ile kişiliğin gelişmesini etkiler.⁴⁹² Bir kişinin ahlâkî inanç, duygu, düşünce, şüpheleri, tutum ve davranışları, ahlâka yaklaşımı ve ahlâkî esasları değerlendirme tarzı ahlâkî kişiliğini oluşturur.⁴⁹³

Çocuktaki uyum gücü sayesinde zihnî yapıları kendilerine verilen her şeyi kabullenmeye elverişlidir. 10-12 yaşlarına kadar olan dönemde, din ve ahlâk değerlerinin büyük bir kısmı, çocuk tarafından özümlenmektedir. Bu nedenle, din ve ahlâk eğitim ve öğretiminin bu dönem içinde, büyük ölçüde tamamlanması gerekmektedir. “Ağaç yaşken eğilir” atasözü, yerinde ve zamanında yapılması gereken eğitimin önemini dile getirmektedir. İlk izlenimler insan ruhunda öyle sağlam, kuvvetli ve derin etkiler bırakır ki, onları söküp atmak imkansızlaşır.⁴⁹⁴ Kişiliğin temelleri okul öncesi dönemde atılır. Bu nedenle, çocuğun kişiliğin gelişmesinde birinci derecede sorumluluğu anne baba yüklenmektedir.⁴⁹⁵ Doğruluk Mevlana’nın ifadesiyle, insanın ya olduğu gibi görünmesi ya da görüldüğü gibi olması halidir. Özün, sözün, eylemin ahenk içinde olması kişisel bütünlüğün ilk aşamasıdır.⁴⁹⁶ Temel kişilik özellikleri olumlu (dürüst, güvenilir, olgun vb.) ve olumsuz (hileci, güvenilmez, geçimsiz vb.) diye genel olarak iki gruba ayrılır. Bir insan hem olumlu ve hem olumsuz kişilik özelliklerine sahip olabilir. Her insanın bir kişiliği vardır. “kişiliksiz” diye nitelendirilen kişiler kişiliği olmayan değil, kişiliği beğenilmeyenlerdir.⁴⁹⁷

Doğruluk, ahlâklı (vicdan sahibi) olmanın bir sonucu olarak kazanılan kişilik özelliğidir. Doğruluk, ahlâk prensiplerinde tutarlı olmak ve bu prensiplerden şaşmamaktır. Ahlâk ve doğruluk, bir bakıma aynı kavramlardır, fakat bu ikisini aynı görmek yüzünden insanın yanıldığı haller de olur: Dürüst bir davranışın arkasında her

⁴⁹¹ Kaya, “Ailede Anne – Baba, s. 193.

⁴⁹² Silah, Davranış, s. 104.

⁴⁹³ Uysal, Din Psikolojisi, s. 29.

⁴⁹⁴ Ay, Çocuklarımıza Allah’ ı, ss. 16-18.

⁴⁹⁵ Kaya, “Ailede Anne – Baba, s. 193.

⁴⁹⁶ Cüceloğlu, Anlamlı ve, s. 403.

⁴⁹⁷ Peker, Olumlu Şahsiyet, s. 103.

zaman kuvvetli bir ahlâkî vicdanın bulunduğu zannedilir. İnsanı bu konuda yanıltan başlıca iki tip vardır: Başkalarını aldatmak için, kasıtlı bir şekilde doğru davranış gösterisinde bulunanlar (piskopatlar); içinde bulunduğu çevre kötü harekete imkan vermediği için doğru davrananlardır. Bu iki tipte de ahlâkî vicdan zayıf oluşmuştur.⁴⁹⁸ İnsan, kuvvetini vicdandan alan bir doğruluktan yoksun ise, dünyanın nezaket, incelik ve güzellikle ilgili bütün kuralları onu ahlâklı yapmaya yetmeyecektir. Çünkü nezaket ve güzellik ahlâkî davranışın şekline ve dış görünüşüne ait özelliklerdir. Halbuki ahlâkın kendisi doğruluktur. Ahlâkın amacı, doğruluğu davranış olarak ortaya koymak, onu alışkanlık haline getirmektir. İnsanı yücelten şey, doğruluğu ülkü edinen bir hayat tarzını benimseyip öyle yaşamaktır. Ahlâk da, din de kaynağını doğruluktan alan davranışlara önem vermekte; ilim, doğruyu ortaya koymayı amaç edinmekte; ilim, ahlâk ve din, bunların her üçü de en çok doğruluk konusunda birlik ve beraberlik içinde görülmektedir.⁴⁹⁹

Kişiliği oluşturan unsurlardan birisi olan tutumlar, davranışlara yansımaları ile belirlenebildiği gibi, tutum ölçekleri ile de tespit edilerek kişinin belli konulardaki davranışları hakkında bilgi verir. Doğruluk konusunda hem anne babaların tutum ve davranışları, hem yetiştirdikleri ve geleceğin anne babası olacak çocukların doğruluk tutum ve davranışları hakkında bilgi sahibi olmak, ailede çocuğun doğruluk eğitimi sağlayan anne baba davranışlarının algılanışını ve etkisini belirlenmek amacıyla yapılan bu araştırma, çocukların doğruluk tutumları hakkında somut veriler sunmaktadır.

⁴⁹⁸ Güngör, Ahlâk Psikolojisi, s. 68.; vicdanla ilgili geniş bilgi için bkz. Harun Yahya, **Kur'an'da Vicdanın Önemi**, Vural yayıncılık, İstanbul, 1999.

⁴⁹⁹ Güngör, Işık, Lise 2 Ahlâk, s. 45.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, uygulanan anket sonucunda elde edilen bilgilerin istatistiksel analizi yapılmış, bulgular denence sırasına göre Tablolaştırılarak yorumlarıyla birlikte verilmiştir. Yani her bir faktörün (bağımsız değişkenlerin), ölçek puanı (bağımlı değişken) üzerine etkisi ortaya konmuştur. Tablolarda N, cevap verenlerin sayısını; Median yani ortanca, “Doğruluk Tutum Ölçeği” nden alınan puanların ortanca değerini; Minimum, ölçekten alınan en düşük puanı; Maximum ise ölçekten alınan en yüksek puanı ifade etmektedir. Median (Ortanca) ların yanında yer alan a, b, c gibi harfler de gruplar arası farkın anlamlılığı hakkında bilgi vermektedir. Farklı harfler anlamlı farkı, aynı harfler ise anlamsızlığı ifade etmektedir. Gruplar arası fark ölçek puanı üzerindeki etkiyi göstermektedir. Anlamlılık düzeyi olarak 0.05 kabul edilmiştir. Anlamlı çıkanlar ölçek puanı üzerinde etkili, anlamsız çıkanlar etkisiz anlamına gelmektedir. Yüksek puanlar olumluyu, düşük puanlar ise olumsuzluğu ifade etmektedir.

Cevap vermeyen çocukların (Cevapsız) puanları istatistik işleme tabi tutulmadığı için Tabloda gösterilmemiş, sadece sayı olarak verilmiştir.

Karşılaştırmalar median yönünden, medianlar arasında yapılmıştır ve ortanca olarak ifade edilmiştir. Median, doğruluk tutum ölçeğinden alınan puanların ortancasıdır. Tablolarda yer alan her bir gruba ait ortanca değerler, doğruluk tutum ölçeğinde alınan puanları, bir başka deyişle doğruluk tutum düzeyini göstermektedir. Bu nedenle “doğruluk tutumları düşüktür” veya “doğruluk tutum düzeyi düşüktür” ifadesi doğruluk tutum ölçeğinden alınan puan ortancasının düşük olduğu anlamında, “doğruluk tutumları yüksektir” veya “doğruluk tutum düzeyi yüksektir” ifadesi ise doğruluk tutum ölçeğinden alınan puan ortancasının yüksek olduğu anlamında kullanılmaktadır. Minimum ve Maximum değerleri ise genel olarak sadece Tabloda gösterilmiş, her değişken için yorumlanmamıştır.

Denence verilerle desteklendiğinde ‘veriler denenceyi destekliyor’, desteklenmediğinde ise ‘veriler denenceyi desteklemiyor’ şeklinde yargıda bulunulmuştur.⁵⁰⁰

⁵⁰⁰ Karasar, Bilimsel Araştırma, s. 242

I- ÇEVRESEL FAKTÖRLERE AİT BULGULAR

Ahlâk eğitiminin sosyal yapı ile yakından ilgili olduğu bilinmektedir. Ahlâk eğitimi çocuğun sosyal yapı içinde bulunduğu yere göre (gelir seviyesi, genel öğrenim durumu vb.) değişiklikler göstermektedir. Çocuğun ailesi hangi sosyal ve ekonomik çevreye dahil bulunuyorsa, ahlâk değerleri ve eğitim imkânları bakımından da o çevrenin özelliklerini gösterecektir.⁵⁰¹ Çeşitli değişkenlerin birbiriyle olan karmaşık etkileri, sosyal düzenin farklı düzeylerinde farklı yaşam şartları oluşturur. Böylece farklı sosyal sınıftan kişiler, bu farklı yaşam şartlarının etkisiyle dünyayı farklı açılardan görerek farklı değerler oluştururlar. Bu farklı değerler ise tutum ve davranışları etkilemektedir.⁵⁰² Değerlerin kazanılması sırasında, yetişkin olarak anne babanın, içinde yaşanılan kültürün ve ait olunan sosyal sınıfın etkisi olmaktadır. Yapılan bir araştırmada, "aynı sosyo-ekonomik düzeyde yetişen bireylerin değerleri arasında büyük benzerliklerin olduğu görülmüştür".⁵⁰³

Çocuğa ve çevresine ait özellikler (cinsiyet, gelir düzeyi, öğrenim düzeyi, doğum sırası, anne babanın ibadet durumu) onun değerlerini, tutum ve davranışlarını etkilediğinden, bu özelliklerin çocuğun doğruluk tutumu üzerindeki etkisi araştırılmış, bu kısımda araştırma bulguları olarak verilmiş ve yorumlanmıştır.

1- Cinsiyet ve Doğruluk Tutumu

Bu kısımda cinsiyet ile doğruluk tutum düzeyi arasında bir ilişki olup olmadığı gösterilmiştir.

Tablo 1- Cinsiyete Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri

Cinsiyet	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Kız	68,0	11,0	88,0	197
Erkek	64,5	4,0	88,0	168
Toplam	--	4,0	88,0	365

$$X^2= 0.010 \quad df= 1 \quad P= 0.919$$

Ankete cevap veren 370 öğrencinin 5 tanesi cinsiyetlerini belirtmedikleri için, Tablo 1’de 365 öğrencinin ölçek puanları Median, Minimum, Maximum olarak verilmiştir.

⁵⁰¹ Güngör, Işık, Ahlâk Lise 2, s. 94-95.

⁵⁰² Güler Oskay, “Değer Yargılarından Kaynaklanan Ana-Baba Ergen Çatışmasının Sosyo Ekonomik Ve Benzeri Değişkenler Açısından İncelenmesi”, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, s. 221.

⁵⁰³ Silah, Davranış, s.167.

Tablo 1’de kızların doğruluk tutum düzeyinin erkeklerinkinden yüksek olduğu görülmektedir. En düşük puanı (Minimum) alan öğrenci erkek öğrenciler arasında bulunmakta iken, en yüksek puan (Maximum) ise her iki grupta da görülmektedir. Kız çocukların puan ortancası (Median) 68,0 iken, erkek çocukların puan ortancası ise 64,5 tir. Her iki ortanca arasında kızlar lehine, fakat istatistiksel açıdan anlamlı olmayan az bir fark vardır. Yapılan istatistik işlemler sonucunda cinsiyet ile doğruluk tutum düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmektedir ($P=0.919$). Bunun anlamı, cinsiyetin doğruluk tutumu üzerinde etkili olmadığı, cinsiyetin doğruluk tutumunun bir belirleyicisi olmadığıdır. “Kız çocukların doğruluk tutum düzeyi, erkek çocukların doğruluk tutum düzeyinden daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmemiştir.

Cinsiyete göre dînî tutum düzeylerinin araştırıldığı bazı araştırmalarda kızlar lehine anlamlı farklılık bulunması, dînî yönü de olan doğruluk tutumunun kızlarda yüksek olabileceğini düşündürmüştür. Fakat bulgular kızlar ve erkeklerin doğruluk tutumları arasında fark olmadığını göstermiştir. Bazı araştırma sonuçları da bu araştırmanın bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Yavuz’un araştırmasında (1987) kızların erkeklere göre dînî konularla daha içten ilgili olduğu görülmüş, fakat fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamış; dînî istek konusunda ise erkeklere göre kızlar lehine istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur.⁵⁰⁴ Karacoşkun(1998)’un araştırmasında Allah’a inanç, namaz kılma, Kur’an okuma, konusunda cinsiyete göre kızlar lehine bir fark gözlenmekle birlikte bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($P> 0.05$). Köktaş (1993)’ın araştırmasına göre cinsiyet önemli bir etken olarak bulunmuş, fakat Fırat (1997)’in araştırmasında cinsiyete göre fark bulunmamıştır.⁵⁰⁵ Bayyigit (1989)’in, üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmasında, Allah inancı ve ibadetlerini yerine getirmede erkeklerin daha iyi olduğu görülmüş,⁵⁰⁶ Yurdusever(1990)’in⁵⁰⁷, Karacoşkun(1994)’un⁵⁰⁸ araştırmalarına göre ise cinsiyete göre fark bulunmamıştır.

Bazı araştırmaların da ortaya koyduğu gibi, cinsiyetin tutumlar üzerinde anlamlı bir etkisinin olmaması, anne babaların tutumlarının çocuklarınca model alındığı, bu

⁵⁰⁴ Yavuz, Çocukta Dini Duygu, ss. 249-250.

⁵⁰⁵ Karacoşkun, Psiko-Sosyal, s. 24-26, 56-57, 99, 101.

⁵⁰⁶ Mehmet Bayyigit, Üniversite Gençliğinin Dînî İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1989, ss.79,89-90.

⁵⁰⁷ H. İbrahim Yurdusever, Lise Çocuklarının Dini Davranışlarını Etkileyen Faktörler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1990, s. 41.

⁵⁰⁸ M. Doğan Karacoşkun, İmam-Hatip Lisesi Çocuklarının Dini Tutum ve Davranışları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1994, ss. 39-40.

durumun her iki çocuğun doğruluk tutumu üzerinde olumlu etkisinin olduğu, bu nedenle cinsiyete göre tutumların farklılık göstermediği şeklinde anlaşılabılır.

2- Ailenin Gelir Durumu ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda ailenin gelir durumu ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 2- Gelir Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Gelir Düzeyi	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
180 milyon ve altı	63,5	11,0	88,0	72
181-500 milyon	66,0	4 ,0	88,0	159
501milyon-1 milyar	65,5	9,0	88,0	94
1 milyar ve üstü	65,5	28,0	88,0	24
Cevapsız	--	--	--	21
Toplam	--	4,0	88,0	370

$\chi^2= 1.925$ $df= 3$ $P= 0.588$

Tablo 2'ye bakıldığında 370 öğrencinin 159 tanesinin ailesinin 180-500 milyon arası, 94 tanesinin 500 milyon-1 milyar arası, 72 tanesinin 180 milyondan düşük, 24 tanesinin 1 milyar üstü gelire sahip olduğu, 21 tanesinin ise cevap vermediği, kısacası araştırmaya katılan çocukların ailelerinin orta gelir grubunda yoğunlaştığı görülmektedir. Yapılan bir araştırmada (1999) da ailelerin gelir durumu % 10 yüksek, % 60 civarı orta halli, % 24 civarı da fakir olarak bulunmuştur. Türkiye geneli verilerine göre 1992 yılı için gelir, orta gelir grubunda fazladır. Araştırmada Sivas'ın da bulunduğu bölge, orta gelirin fazla olduğu bölgedir.⁵⁰⁹

Tablo 2 incelendiğinde gelir durumu ile çocukların doğruluk tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki olmadığı görülmekte ($P= 0.588$) olup, gelir durumunun doğruluk tutumu üzerinde etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Anlamlı olmasa da en düşük ortancanın en düşük gelir grubunda olduğu yani doğruluk tutumunun gelir düzeyi düşüklerde de düşük olduğu, en yüksek ortancanın ise bir üst gelir grubu olan orta grupta olduğu gözlenmektedir. Fakat "Ailenin gelir durumu yükseldikçe çocukların doğruluk tutum düzeyleri yükselmektedir" denencesi verilerle desteklenmemiştir. Bu bulgular bazı araştırma sonuçlarıyla uyumlu olmakla birlikte, çok farklı bulgular da bulunmaktadır. Yurdusever'in araştırmasına göre gelir durumu, yerleşim yeri dînî tutum üzerinde etkili bulunmazken,⁵¹⁰ Bayyigit (1989)'in araştırmasında Allah inancı orta

⁵⁰⁹ Türk Ailesinin Yaşadığı Mekanlara/Konutlara İlişkin Eğilimler, Cilt 2, T.C. Başbakanlık AAK Başkanlığı Yay., Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1999, ss.1160-1161, 1179-1217.

⁵¹⁰ Yurdusever, Lise Çocuklarının, s. 50.

gelir düzeyinde en yüksek bulunmuştur ($p<0.05$).⁵¹¹ Bu araştırmanın bulgularında da doğruluk tutumu orta düzeyde en yüksek olarak gözlenirken, istatistiksel açıdan gelir durumunun doğruluk tutumu üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı bulunmuştur.

Çeşitli sosyal çevreler çocuğa değişik eğitim vermektedir. Anne babanın içinde yaşadığı ekonomik ve sosyal ortam, öğrenim düzeyi vs. onların tutumlarını oluşturmaktadır.⁵¹² Yapılan bir çalışmada farklı sosyal normlara dayanmanın, kişilerin doğru ve yanlış algılarını etkilediği bulunmuştur.⁵¹³ Algıların tutumlar üzerindeki güçlü etkisi ile bireylerin, bu algılar doğrultusunda tutum geliştirebileceği söylenebilir.

Yapılan bir çalışmada çocuğun yetiştirilmesinde % 70.71 aile ve aile büyükleri, % 15.14 arkadaşları ve çevre en önemli etken olarak bulunmuştur.⁵¹⁴ Birey hayatı boyunca ailesinin imkan ve statüsünden görece olarak etkilenir. Yüksek hayat şansına sahip bireyler, hayata bir çok açıdan daha ileri bir çizgiden başlamaktadırlar.⁵¹⁵ Ahlak bozulması nedeniyle çocukların geleceklerine dair anne baba endişesi, gelir düzeyi yükseldikçe azalmakta, çocuklarını iyi yetiştirdikleri için geleceklerine güvenle bakma oranı artmaktadır.⁵¹⁶ Sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerin çocukları, uygun olmayan ebeveyn tutumları vb. nedenlerle bilişsel, dil ve sosyal gelişim yönünden geriden gelmekte, ileriki yaşamlarında sosyal yönden sorunlar yaşamaktadırlar.⁵¹⁷

Sosyo-ekonomik düzeyin çocuk yetiştirme uygulamalarına ve sağlanan çeşitli imkanlarla çocukların duygusal ve sosyal uyumu ile değer yargılarına olan etkilerini gösteren çeşitli sosyolojik ve psikolojik araştırmalar bulunmaktadır. Çok sayıda araştırma, ana-babaların tutum ve çocuk yetiştirme davranışlarıyla çocuklar ve ergenlerce algılanma tarzlarında sosyo-ekonomik düzeye göre önemli farklar bulunduğunu; alt düzeyden ana-babaların, çocuklarını, üst düzeyden ana-babalara göre daha az destekleyici ve daha çok kısıtlayıcı olduğunu göstermektedir.⁵¹⁸ Ekonomik düzeyi düşük olan ebeveyn çocuğunun diğer ihtiyaçları gibi eğitim ihtiyaçlarını üst

⁵¹¹ Bayyigit, Üniversite Gençliğinin, ss.79,89-90.

⁵¹² Çamdibi, "Aile İçi İlişkiler, ss.131,134.

⁵¹³ Mordecai Nisan, "Moral Norms and Social Conventions: A Cross-Cultural Comparison", Developmental Psychology, 1987, Volume 23, n. 5, pp. 719-725.

⁵¹⁴ Vedat Bilgin, Mehmet Özden, Aydın Başbuğ, Fetulleh Akin, İhsan Keleş, Berna Seyfeli, "Mesleklere Göre Aile Araştırması: İşçi Ailesi", T.C. Başbakanlık AAK Başkanlığı Yay., Ankara, 1998, s. 31.

⁵¹⁵ Hayat şansı(life change), bireyin doğduğu andan itibaren hazır bulduğu ebeveynin sosyo-ekonomik statüsüdür. Bkz. Suna Başak Avcılar, Ankara'da Kariyer Mesleklerin Genel Profili", Metropolde Kariyer Meslekleri ve Aile Yapısı Temelinde Yaşama Tarzları (Ankara Örneği), Başbakanlık AAK., Ankara, 1998, s. 35.

⁵¹⁶ Bilgin vd., Mesleklere Göre, ss. 47-49.

⁵¹⁷ Esra Ömeroğlu, Şehnaz Yayla, Zeynep Kurtulmuş, "0-4 Yaş Arası Çocuk ve Anne Eğitimine Yeni Bir Bakış", 1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu, 9-11 Mayıs 2001-Ankara, s. 233.

⁵¹⁸ Oskay, "Değer Yargılarından, ss. 222-223, 240. bkz. ss. 221-243.

düzeyde olanlar kadar karşılayamamaktadır.⁵¹⁹ Orta düzey çocuklarının alt düzey çocuklarına göre genellikle ahlâkî özellikler bakımından daha kuvvetli oldukları araştırma sonuçlarında görülmektedirler.⁵²⁰ Bunun nedeni anne baba tutumu, çocuğa verilen cezaların şekli olarak belirtilmekle birlikte, alt gelir grubundaki ailelerin daha az eğitilmiş olmaları nedeniyle çocuğun gelişim özelliklerini ve ihtiyaçlarını daha az bilmeleri, onların özelliklerine uygun ortamı onlara sağlamalarının daha az mümkün olabilmesi, dolayısıyla dolaylı yoldan da olsa ailenin gelir durumunun etkisi olarak söylenebilir. Ayrıca alt düzeyden aileler, çocuklarını eskiden beri alışlagelen şekilde yetiştirmeye devam etmektedir. Jersild'e göre yoksul çocukların ahlâk ölçüleri bakımından daha geride kalmış olmalarının nedenleri yoksulluk ve bakımsızlığın etkileri, ortalama zeka düzeylerinin düşük olması, modellerinin kötü olması, keyfince hareket etme, bir davranışın iyi ya da kötü yanlarını iyice tartmadan hareket etme şeklinde özetlenebilir. Sosyo-ekonomik düzey ile tutum ve davranışlar arasında bir çok ilgi çekici çelişkiler bulmak mümkündür. Bazı yoksul çevrelerde ahlâk ölçüleri daha yüksek gelir gruplarındaki ahlâkî ölçülerden daha sağlam olmaktadır.⁵²¹ Yapılan bir araştırma, ailenin yapısal bazı özelliklerinin çocuğun duygusal ve sosyal gelişimi üzerinde farklı etkisinin olduğunu ortaya koymuştur.⁵²² Karacoşkun (1994)'un araştırmasına göre gelir durumu ile dînî tutum düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş olup ($P<0.0001$), gelir durumu düştükçe dînî tutum düzeyinin yükselmekte olduğu görülmüştür.⁵²³ Durmuş ve arkadaşları tarafından, 13-15 yaş arası 755 adölesan üzerinde yapılan bir araştırmada (2001), ailenin gelir düzeyi yükseldikçe çocuklardaki benlik saygısının düşmekte olduğu, düşük gelir grubu ile yüksek gelir grubu arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür.⁵²⁴ Düşük benlik saygısı bireyi kendine ve çevresine karşı daha çok olumsuz tutum ve davranışlara yöneltebilmektedir.

Bütün mesele gelir durumundan ibaret sayılamaz. Gelir durumu düşük olan aileler de doğruluk tutumu kazandırma açısından uygun ortam sağlayabilir. Bunun yanında tüm imkanlara sahip olduğu halde gelir durumu daha yüksek olan aileler de

⁵¹⁹ Sharif, Eğitimde, s. 213.; Jersild, Çocuk Psikolojisi, s. 329.

⁵²⁰ Güngör, Işık, Ahlâk Lise 2, ss. 95-96.

⁵²¹ Jersild, Çocuk Psikolojisi, ss. 596-597.

⁵²² Ahmed M. El Hassan Al Awad, Edmund J. S. Sonuga-Barke, "Childhood Problems in Sudanese City: A Comparison of Extended and Nuclear Families", Child Development, 1992, n. 63, pp. 906-914

⁵²³ Karacoşkun, İmam-Hatip Lisesi, ss. 50-52.

⁵²⁴ Birsen Durmuş, H. Yıldız, R. Erdem, E. Pirinççi, "Adölesanların Benlik saygısı ve Öfke Aktarımında Aile Yapısının Rolü", 1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu, 9-11 Mayıs 2001-Ankara, s. 410.

doğruluk tutumu kazandırma açısından uygun bir ortam sağlayamayabilir. Bu nedenle gelir durumunun çocukların doğruluk tutumunun belirleyicisi olmadığı söylenebilir.

3-Anne-Baba Öğrenim Durumu Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Sharif'e göre ilköğretim standardında kalmış ebeveynler çocukları için fazla bir şey başaramazlar.⁵²⁵ Öğrenim düzeyinin yükselmesi her zaman doğru uygulama için yeterli olmamakla, doğru uygulamayı beraberinde getirmemekle birlikte, doğru uygulamaların bilinmemesi kadar dezavantajlı olmayacaktır. Öğrenim düzeyinin yükselmesi daha iyi gelir düzeyine sahip olmayı; çocuğun gelişim ihtiyaçlarını bilmeyi ve karşılamayı, çocuğun eğitiminde gerekli olan bilgi ve uygulamaları bilmeyi, çocuk ile olumlu iletişim kurmayı, olumlu model olmayı bilmeyi ve bunları uygulayabilecek ortam bulmayı beraberinde getirmektedir. Bu nedenle öğrenim düzeyinin yükselmesi ile doğruluk tutum düzeyinin yüksek olması dolaylı da olsa ilgilidir. Öğrenim düzeyinin yükselmesi ile bilgi, görgü ve doğru uygulamaların artması arasında paralellik, pozitif bir ilişkinin olması beklentisi her zaman mevcuttur.

3.1- Anne Öğrenim Durumu Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda annenin öğrenim durumu ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 3- Annenin Öğrenim Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Anne Öğrenim Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Okur yazar değil	65,0	20,0	88,0	47
Sadece okur yazar	65,0	12,0	87,0	39
İlkokul mezunu	65,0	7,0	88,0	180
Ortaokul mezunu	57,0	4,0	88,0	44
Lise Mezunu	71,5	26,0	88,0	38
Üniversite mezunu	69,5	11,0	88,0	20
Cevapsız	--	--	--	2
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2= 5.774 \quad df= 5 \quad P= 0.329$$

Tablo 3 incelendiğinde ankete katılan çocukların annelerinin öğrenim düzeylerinin yüksek olmadığı, yarıya yakınının ilkokul mezunu olduğu, sadece 20 tanesinin üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Annenin öğrenim durumuna göre çocukların doğruluk tutumları arasında anlamlı düzeyde bir fark olmadığı görülmektedir ($P= 0.329$). Bunun anlamı annenin öğrenim durumunun çocuğun doğruluk tutumu üzerinde bir etkisinin olmadığıdır. “Annenin öğrenim düzeyi yükseldikçe çocukların doğruluk tutum düzeyleri yükselmektedir” denencesi verilerle desteklenmemiştir.

⁵²⁵ Sharif, Eğitimde, s. 213.

Karacoşkun (1994)'un araştırmasında da anne babanın öğrenim düzeyi yükseldikçe çocuğun dînî tutum ve davranış düzeyinde de yükselme gözlenmiş, fakat istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır.⁵²⁶ Süzme ve Çabuk (2001)'un araştırmasında ailelerin sosyo-ekonomik durumu, çocukların aileleriyle ilgili düşüncelerini, karar ve tercihlerini alt düzeyde olumsuz olmak üzere etkilemektedir. Aileleriyle ilişkilerini olumlu ifade eden çocukların aile özellikleri incelendiğinde anne babanın öğrenim düzeylerinin yüksek olması, kardeş sayılarının az olması, ailelerin daha çok şehir merkezinde oturmaları vb. faktörlerin öne çıktığı, olumsuz ifade edenlerde ise aile durumlarının tam aksi özelliklere sahip olduğu bulunmuştur.⁵²⁷

Çok az bir fark olsa da bu farkın öğrenim düzeyi yüksek olanlar lehine olduğu görülmektedir. Fakat salt öğrenim durumunun belirleyici etken olmadığı anlaşılmaktadır. Daha geniş çaplı ve her öğrenim düzeyi için yeterli sayıda çocuğun olduğu araştırmaların yapılması bu konuda daha kesin ve net bilgiler sunacaktır.

3.2- Baba Öğrenim Durumu Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda babanın öğrenim durumu ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

TABLO 4- Babanın Öğrenim Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Baba Öğrenim Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Okur yazar değil	62,5	52,0	88,0	4
Sadece okur yazar	60,0	18,0	78,0	15
İlkokul mezunu	67,0	20,0	88,0	111
Ortaokul mezunu	68,0	22,0	88,0	68
Lise Mezunu	65,0	4,0	88,0	111
Üniversite mezunu	68,0	11,0	88,0	58
Cevapsız	--	--	--	3
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2 = 4.261 \quad df = 5 \quad P = 0.512$$

Tablo 4 incelendiğinde babaların büyük çoğunluğunun ilkökul ve lise mezunu oldukları, 58 tanesinin de üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Baba öğrenim durumuna göre çocukların doğruluk tutumları arasında, öğrenim düzeyinin yükselmesiyle birlikte bir artış görülmesine rağmen, anlamlı düzeyde bir fark olmadığı, baba öğrenim durumu ile çocukların doğruluk tutum düzeyi arasında ilişki olmadığı görülmektedir (P= 0.512). Bu nedenle “Babanın öğrenim düzeyi yükseldikçe çocukların doğruluk tutum düzeyleri yükselmektedir” denencesi verilerle desteklenmemiştir. Çok

⁵²⁶ Karacoşkun, İmam-Hatip, ss. 53-56.

⁵²⁷ Duygu Süzme, Güngör Çabuk, “Akdeniz Üniversitesi Gençliğinin Aile İlişkileri”, 1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu, 9-11 Mayıs 2001-Ankara, ss. 483-485.

az bir fark olsa da bu farkın öğrenim düzeyi yüksek olanlar lehine olduğu görülmektedir. Bu durum öğrenim düzeyinin yükselmesi ile doğruluk tutum düzeyi arasında pozitif bir ilişki olduğu anlamına gelmektedir. Daha geniş çaplı araştırmaların yapılması bu konuda daha kesin ve net bilgiler sunacaktır.

Anne ve babaların öğrenim durumları karşılaştırıldığında babaların öğrenim durumu, annelerin öğrenim durumundan daha yüksek bulunmuştur. Karacoşkun tarafından yapılan araştırmada da babaların öğrenim durumu annelerden yüksek bulunmuş,⁵²⁸ fakat bu araştırmada da olduğu gibi anne babanın öğrenim durumunun çocuğun tutumu üzerinde önemli bir rolünün olmadığı bulunmuştur.⁵²⁹ Öğrenim durumu yükseldikçe inançlar konusunda geleneksel tutum azalmakta, dinin bir hoşgörü kaynağı olarak görülmesi artmaktadır.⁵³⁰ Yurdusever'in araştırmasında anne ve babanın öğrenim durumlarının, çocuğun dînî tutumu üzerinde etkili olduğu bulunmuştur.⁵³¹ Bilgin ve arkadaşlarının araştırmasında anne baba öğrenim durumu yükseldikçe çocuğun yetiştirilmesi konusundaki yanlış anlayışların azaldığı görülmüştür. Ayrıca öğrenim düzeyi yükseldikçe çocuğun yetiştirilmesinde ahlâk ve terbiyeye önem verme yüksek okul seviyesinde %8.9 iken, okur yazarlarda ise % 25 bulunmuştur.⁵³²

Öğrenim düzeyinin yükselmesi ile çocukta doğruluk tutum düzeyinin de yükseleceği beklentisinin gerçekleşmemesi, öğrenim durumu yüksek anne ve babaların, çocuklarına, öğrenim düzeyi düşük anne babalardan daha olumlu bir fırsat sunmadığı veya öğrenim düzeyi düşük anne babaların bu konuda daha çok çaba içinde oldukları ve bu nedenle anne baba öğrenim durumuna göre çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında fark oluşmadığı anlamını da taşımaktadır.

4-Kardeş Sayısı Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Ailede kardeşli ya da kardeşsiz çocuk olmak, çocuğa değişik tecrübeler verir.⁵³³ Çocuğun, aile üyeleriyle, ana-babası veya kardeşleriyle sıkı ve sürekli teması, en genel değer-tavır sistemlerini oluşumunda kesin bir rol oynamaktadır.⁵³⁴ Gerek ailede her çocuğun anne baba tarafından algılanma biçimi, gerekse anne babanın çocuklar tarafından algılanma biçimi her yeni çocukla birlikte değişmektedir.⁵³⁵ Anne babanın evdeki çocuk sayısının artışıyla birlikte çocuk yetiştirme yöntemlerini de değiştirdiği

⁵²⁸ Karacoşkun, İmam-Hatip, ss. 24-25.

⁵²⁹ Bkz. Karacoşkun, İmam-Hatip, ss. 53-56.

⁵³⁰ Berklin, Çocuklarda ve, s. 10.

⁵³¹ Yurdusever, Lise Çocuklarının, ss. 46-49.

⁵³² Bilgin vd., Mesleklere Göre, ss. 51, 54, 95.

⁵³³ Güngör, Işık, Ahlâk Lise 2, s. 95.

⁵³⁴ Foulguie, Pedagoji Sözlüğü, s. 7.

⁵³⁵ Jersild, Çocuk Psikolojisi, s. 268.

öne sürülmektedir.⁵³⁶ Çocuk sayısı arttıkça anne baba ilgi ve özeni de azalır.⁵³⁷ Çocuklar arasında eşitliğe (beslenme, giyim, ilgi vb.) dikkat etmemek, farklı muamele, ayırım çocuklar arasında rekabet, kin, nefret ve saygısızlığa neden olur.⁵³⁸ Kardeşinin daha çok sevildiği kuşkusu, aile içinde ikinci plana atıldığı korkusu vb. gibi durumlar içinde bulunan çocuk rahatça yalan söyleyebilir ve çeşitli davranış bozuklukları içinde olabilir.

Çocuklar arasında en büyük problem kıskançlık, en güçlü duygular ise dayanışma, yakınlık, paylaşmadır.⁵³⁹ Çocuklar arasındaki ayırım kız erkek olarak cinsiyete göre olabildiği gibi, büyük küçük çocuk şeklinde doğuş sırasına göre de olabilmektedir.⁵⁴⁰ Kıskançlık doğal bir duygu olmakla birlikte, kıskançlığın zarar verici hale dönüşmesi daha çok anne baba tutumlarının yanlışlığından kaynaklanan bir durumdur. Ailedeki çocuk sayısı ile doğruluk tutum düzeyi arasında negatif ilişki olduğu düşünüldüğünün nedeni, ailenin sahip olduğu çocuk sayısının çok olmasının, özellikle kardeşler arasında kıskançlıklara neden olması, kardeşler arası kıskançlıkların yaygın olarak görülmesi ve kıskançlığın da bir çok olumsuz davranış gibi yalanın da yaygın nedenlerinden birisi olmasıdır. Fakat bu durum çocuğun mutlaka yalan söyleyeceğini veya yalan söylemesinin doğruluk tutum puanlarına mutlaka olumsuz yansıtacağını göstermez.

Bu kısımda çocuğun sahip olduğu kardeş sayısı ile doğruluk tutum düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 5- Kardeş Sayısına Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Kardeş Sayısı	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Tek çocuk	75,5	43,0	87,0	6
İki kardeş	69,0	20,0	88,0	61
Üç kardeş	67,5	4,0	88,0	116
Dört kardeş+	64,0	7,0	88,0	179
Cevapsız	--	--	--	8
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2= 2.700 \quad df= 3 \quad P= 0.440$$

Tablo 5 incelendiğinde ailelerin büyük çoğunluğunun sahip olduğu çocuk sayısının üç, dört ve daha fazla olduğu, iki kardeş olanların sayısının 61, tek çocuk olanların ise sadece 6 tane olduğu görülmektedir. Ankete katılan çocukların geneli çok kardeşlidir. Doğruluk tutum düzeyinin tek çocuk olanlarda daha yüksek olduğu ve

⁵³⁶ Jersild, Çocuk Psikolojisi, s. 263.

⁵³⁷ Enç, Ruh Sağlığı, s. 256.

⁵³⁸ Pazarlı, İslam'da Ahlâk, s. 300.;Kafkaslı, Çocuk Eğitimi, ss.173-187.;Elmacıoğlu, Başarıda Aile, s. 71.

⁵³⁹ Fişek, Sükan, Çocuğunuz, s. 35.

⁵⁴⁰ Elmacıoğlu, Başarıda Aile, s. 72.

kardeş sayısının artışıyla azaldığı gözlenmektedir. Fakat yapılan istatistiksel işlemler sonucunda sahip olunan kardeş sayısı ile çocukların doğruluk tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı (P= 0.440) görülmektedir. “Kardeş sayısı fazla olan çocukların doğruluk tutum düzeyi, kardeş sayısı az olanlara göre daha düşüktür “ denencesi verilerle desteklenmemiştir. Her ne kadar çocuk sayısı doğruluk tutumu üzerinde anlamlı düzeyde etkili görünmese de, puan ortancalarına bakıldığında kardeş sayısının artışıyla doğruluk tutum puanlarının düştüğü gözlenmektedir. Daha geniş kapsamlı araştırmalar ile konu hakkında daha ayrıntılı bilgiler elde etmek mümkün olacaktır.

Bartow (1961)’a göre, ailedeki çocuk sayısı arttıkça kuralları çiğneme, karşı gelme, disiplin ve ceza ile ilgili problemlerin sıklığı artmaktadır. Richer (1968)’e göre, ailedeki çocuk sayısı arttıkça anne babanın ailedeki ilişkileri idare etme yeteneği de zorlandığından baskı uygulama olasılığı artmaktadır.⁵⁴¹ Yapılan bir araştırmada çocuk ayırmanın diğer kardeşi olumsuz etkilediği bulunmuştur.⁵⁴² Fakat bu araştırmada, bu etkenlerin doğruluk tutumunu olumsuz etkileyecek kadar önemli etken olmadığı görülmektedir. Belki de gruplardaki ailelere bağlı özellikler benzerlik göstermektedir.

5-Anne-Baba İbadet Etme Durumu Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Dinin gereklerini yerine getirmeye çalışmak, ahlâkî davranışlar konusunda bireyleri daha hassas kılıyor görünmektedir.⁵⁴³ Dinin koyduğu emir ve yasaklar, birey ve toplum tarafından benimsendiğinde, bir sosyal norm ve değer yargısı olarak, fert ve toplum hayatını düzenler ve yönlendirir.⁵⁴⁴ Grandall ve Gozali (1969), kabul görmeyen davranışlar konusunda yaptıkları araştırmalarında dindar aile çocuklarının, sosyal bakımdan daha kabul edebilir bir tavır ortaya koyduklarını tespit etmişlerdir.⁵⁴⁵ Dinin getirdiği kurallar çerçevesinde davranma çabası içinde olmak, bireyin dînî değer ve normları benimsemesini sağlamaktadır.⁵⁴⁶ Güngör ve arkadaşlarına göre günde beş vakit kılınan namaz, insana ödev sevgisi, ödev sorumluluğu kazandırmayı, oruç ise yokluklara katlanmayı ve sabretmeyi öğretmek suretiyle insan iradesini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Dindar insanlar, toplum hayatlarında dinin gereklerini, kurallarını,

⁵⁴¹ Oskay, “Değer Yargılarından, s. 228.

⁵⁴² Susan M. Mchale, Terese M. Pawletko, “Differential Treatment of Siblings in Two Family Contexts”, Child Development, 1992, n. 63, pp. 68-81.

⁵⁴³ Vehbi Başer, Alev Erkilet Başer, “Yaşama Tarzı Odağında Kariyer Meslekler”, Metropolde Kariyer Meslekleri ve Aile Yapısı Temelinde Yaşama Tarzları(Ankara Örneği), Başbakanlık AAK., Ankara, 1998, s. 176.

⁵⁴⁴ Bkz. Bilgin, “Türk Toplumunda Aile, ss. 387-413.

⁵⁴⁵ Michael Argyle Ve Benjamin Beit-Hallahmi, Yaş Ve Din, çev. Abdulrahman Kurt, Uludağ ÜİFD., cilt 4, sa. 4, 1992, s. 320.

⁵⁴⁶ Veysel Uysal, Din Psikolojisi Açısından Dînî Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, Marmara ÜİF Vakfı Yay., İstanbul, 1996, s. 85.

normlarını dikkate almakta ve hareketlerini bunlara uydurmaya çalışmaktadırlar. Dinin en saf şekli olan ibadette, ahlâkî bir taraf bulunmakta olup ahlâkla ilgili görevler, aynı zamanda dinin emirleri olarak görülmektedir.⁵⁴⁷

Dünya Değerler Araştırması'na göre insanlık hızla dînî değerlere ve aile yapısına yönelmektedir. Araştırma verilerine göre Türkiye'de 1991 yılında Türk insanının %63'ü dinin önemli olduğunu düşünürken, bu oran 1997'de %83'e çıkmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğrenim düzeyi yükseldikçe din duygusu zayıflamaktadır. Köy menşeliler ilçeden, ilçe köyden din konusunda daha hassastır.⁵⁴⁸

İbadetler, dînî değerleri yaşanılır kılan unsurlardır. İslâm Dini'nin ibadetlerinden olan namaz kılma, oruç tutma, Kur'an okuma gibi ibadetlerin yerine getirilmesi, İslâm Dini'nin önem verdiği değerlerden olan doğruluk üzerinde etkili olmalıdır diye düşünülmüştür. Doğruluk aynı zamanda tüm dinlerin, tüm ahlâkî öğretilerin vazgeçilmez değerlerindendir. Fakat doğruluk tüm unsurları ile İslâm Dini'nde, dinin inananlarına kesin emirlerle bildirilmiştir, bu yönüyle doğru olmak da aynı zamanda bir ibadettir. Dinin bu boyutunun ne kadar bilindiği ya da ne kadar uygulanıp uygulanmadığı ise ayrı bir konudur.

Anne-babanın dinin gereklerini yerine getirmesi yani dînî yaşantıya sahip olması, çocuğun dînî ve ahlâkî davranışını olumlu yönde etkilemektedir, dolayısıyla doğruluk tutumunu da etkileyebilir.

5.1-Anne İbadet Etme Durumu Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda annenin ibadet durumu ile çocukların doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde ankete katılan çocukların 205 tanesi annesinin sürekli, 93 tanesi de genellikle, 39 tanesi de ara sıra, 24 tanesi de çok az ibadet ettiğini belirtmiştir. Hiç ibadet etmeyen anne sayısı ise sadece 4 tanedir. Görüldüğü gibi annelerin çok büyük bir kısmı sürekli olarak ibadetlerini yerine getirmektedir.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda annenin ibadet etme durumu ile çocukların doğruluk tutumu arasındaki ilişkinin anlamlı düzeyde olmadığı anlaşılmakta ($P>0.05$) olup, "Annenin ibadet etme sıklığı arttıkça, çocukların doğruluk tutum düzeyleri yükselmektedir" denencesi verilerle desteklenmemiştir.

⁵⁴⁷ Güngör, Işık, Tekin, Erol, Ahlâk Lise III, ss. 41-42.

⁵⁴⁸ Zeki Arslantürk, "Yüksek Değerler Arasında Din", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 1999, sa. 6, ss. 63,71.

Tablo 6- Annenin İbadet Etme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Anne İbadet Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Sürekli yapar	65,0	4,0	88,0	205
Genellikle yapar	70,0	16,0	88,0	93
Ara sıra yapar	60,0	20,0	84,0	39
Genellikle yapmaz	59,0	18,0	88,0	24
Hiç Yapmaz	67,0	55,0	84,0	4
Cevapsız	--	--	--	5
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2= 7.821 \quad df= 4 \quad P= 0.098$$

Genellikle ibadet eder cevabı verenlerin doğruluk tutum düzeyleri en yüksek bulunmuştur. Annelerinin genellikle ibadet etmediğini söyleyen çocukların doğruluk tutum düzeyleri ile ara sıra ibadet ettiğini söyleyenlerinki ise en düşük bulunmuştur. Bu durum kararsız bir durumun çocuk üzerindeki olumsuz etkisine işaret etmektedir. Sonuç, annesinin genellikle ibadet ettiği cevabını verenlerin anneleri hakkında daha gerçekçi oldukları şeklinde anlaşılabilir. Hiç ibadet etmez cevabı veren çocukların doğruluk tutum düzeylerinin de yüksek olma nedenleri, öğrencinin annesinin durumunu doğru değerlendirmesi, annesine güvensizlik hissetmemesi, kendini dürüst cevap verebilecek kadar rahatlık hissetmesi ve kendine güvenmesi şeklinde açıklanabilir. Kendine güvenen bireylerin kendilerini ve çevrelerini daha gerçekçi bir şekilde değerlendirdikleri, bildiklerini olduğu gibi ortaya koyabildikleri bilinmektedir ve bu bulguların da bunu ortaya koyduğu söylenebilir. Ayrıca bir değer ibadet olarak algılanmasa da insanlar tarafından güçlü bir şekilde yaşanabileceğinin kabulü yanında, ibadetin gerçekten hayatın her alanına etki edebilecek şekilde aktif ve tam bir inanışla yaşanıp yaşanmadığının da araştırılması gerekmektedir.

İbadetleri (namaz, oruç, zekat, hac) başlı başına bir gaye olarak görüp, ahlâkî yaşantıyı ihmal etmek bir ahlâkî yanılıdır.⁵⁴⁹ Bu yanılı içinde olmak, ibadetleri yapıp ahlâkın yaşantıya uygulanmasını ihmal etmektir. Bu durumda ibadet edilir, fakat ibadetin olumlu etkisi ahlâkî davranışlarda görülmez. Araştırma bulgularına göre bu değerlendirmeyi yapmak mümkün olmamakla birlikte, bunun çevrede gözlenebildiği de unutulmamalıdır. Ayrıca teknik olarak dine bağlı olsun olmasın, insanların dinden ve onun ahlâkî özelliklerinden etkilenmiş olmaları mümkün olup, ahlâka dayanan davranışların din eğitiminden ne dereceye kadar etkilendiklerini ortaya çıkarmak zordur.

⁵⁴⁹ Kılıç, Ayet ve Hadislerin, s. 46.

Sorunun çok genel tutulmuş olması ve kapsamı içinde bulunan ibadetlerin tek tek ve ayrıntılı olarak sorulmamış olması, verilen cevapların çok genel olmasına neden olmuştur.

5.2-Baba İbadet Etme Durumu Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda babanın ibadet durumu ile çocukların doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 7- Babanın İbadet Etme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Baba İbadet Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Sürekli yapar	69,0 b	7,0	88,0	150
Genellikle yapar	68,0 b	4,0	88,0	104
Ara sıra yapar	61,0 ab	17,0	85,0	57
Genellikle yapmaz	56,0 a	17,0	88,0	40
Hiç Yapmaz	71,5 b	9,0	84,0	8
Cevapsız	--	--	--	11
Toplam	--	4	88,0	370

$$\chi^2 = 11.762 \quad df = 4 \quad P = 0.019$$

Tablo 7'ye bakıldığında babalardan 150 tanesi sürekli, 104 tanesi genellikle, 57 tanesi ara sıra, 40 tanesi de çok az ibadet etmekte, 8 baba ise hiç ibadet etmemektedir. Bayyigit'in araştırmasında da gençler anne babalarını %73.9 oranında dine ve geleneklerine bağlı olarak görmektedir.⁵⁵⁰

Yapılan istatistiksel işlemler sonucunda, baba ibadet etme durumu ile çocukların doğruluk tutum puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde fark olduğu ortaya çıkmıştır ($P=0.019$). "Babanın ibadet etme sıklığı arttıkça, çocukların doğruluk tutum düzeyleri yükselmektedir" denencesi verilerle desteklenmiştir.

Farklı harfler (a,b) anlamlı farklılığa işaret olduğundan, babası genellikle ibadet etmeyenlerin doğruluk tutumları, sürekli ve genellikle ibadet eden ve hiç ibadet etmeyenlerin tutumundan anlamlı olarak düşüktür. Bunun anlamı babanın ibadet etme durumu çocukların doğruluk tutumları üzerinde etkilidir. Babalarının hiç ibadet etmediğini ifade eden çocukların doğruluk tutum puanlarının en yüksek (71,5), babalarının genellikle ibadet etmediğini ifade eden çocukların doğruluk tutum puanlarının da en düşük (56,0) olduğu görülmektedir. Aynı zamanda babaları sürekli ibadet eden ve hiç ibadet etmeyen çocukların doğruluk tutum puanları ile genellikle ibadet etmeyen çocukların doğruluk tutum puanları arasında da anlamlı fark olduğu görülmektedir. Babaları sürekli ibadet eden çocukların doğruluk tutum puanları yüksektir.

⁵⁵⁰ Bayyigit, Üniversite, s. 154.

Babaları hiç ibadet etmeyenler dışında diğer seçenekler incelendiğinde babanın ibadet etme sıklığı arttıkça çocuklarının doğruluk tutum düzeylerinin de arttığı görülmektedir. Araştırmada babanın ibadet durumu ile çocuğunun doğruluk tutumu arasında istatistik açıdan anlamlı ilişki bulunurken ($P=0.019$), anne ibadet durumuna göre ise istatistik açıdan anlamlı olmayan sadece gözlenebilir bir fark bulunmuştur ($P=0.098$). Karacoşkun (1994)'un araştırmasında da babaların ibadet durumu daha etkili olmakla birlikte, hem anne hem de babanın ibadet etme durumu arttıkça, çocukların dînî tutum puanlarında da artış olduğu bulunmuştur (anne $P<0.04$, baba $P<0.005$).⁵⁵¹ Her iki araştırmada da babanın ibadet durumunun daha etkili olduğu bulunmuştur. Yurdusever(1990)'in araştırmasına göre anne babanın dînî davranış içinde bulunma durumu ve hatta ailenin samimi olarak görüştüğü ailenin ibadetlerini yerine getirme durumu ile çocukların dînî tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur.⁵⁵²

Bireylerin ibadet etmeleri dînî bilgi ve inanç düzeyleri ile ilgilidir. Karacoşkun (1998)'un araştırmasında araştırmaya katılan 22 yaş ve üstü bireylerin dînî bilgi düzeyi %48.4 orta, % 29.5 yeterli, %18.9 düşük, %3.1 yüksek, %0.2 hiç olarak bulunmuş olup, dînî bilgi düzeyi ile hem Allah hem de peygamber inancı arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0.05$). Ayrıca dînî bilgi düzeyi ile namaz kılmanın dînî bir gereklilik olduğuna inanma ve namaz kılma, Kur'an okumanın dînî bir gereklilik olduğuna inanma ve Kur'an okuma davranışları arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0.05$). Genel olarak inanma ile davranış arasında anlamlı ilişki bulunmuştur.⁵⁵³ Uysal'ın araştırmasında da dînî tutumlar ile davranışlar arasında paralellik görülmektedir.⁵⁵⁴ Kavuncu(1998)'nin araştırmasında ise erkeklerin dindarlık durumu incelendiğinde, dine karşı olumlu davranış içinde olmalarına rağmen, dinin gereklerini tam yapamayanların oranı %37.2 bulunurken, dindar değil ama dine saygılı olanlar % 22.7, dine karşı değil ama bağınazlığa karşı olanlar ise % 19.7 oranında bulunmuştur.⁵⁵⁵

Anne ibadet durumu ile karşılaştırıldığında babaların annelere göre daha az ibadet eder oldukları görülmektedir. Annelere göre babaların ibadet etmesi çocukların doğruluk tutumu üzerinde daha etkilidir. Bunun nedeni annelerin genel olarak

⁵⁵¹ Karacoşkun, İmam-Hatip, ss. 65-68.

⁵⁵² Yurdusever, Lise Çocuklarının, ss. 44-45, 60-61.

⁵⁵³ Karacoşkun, Psiko-Sosyal, ss. 22, 24, 26, 56-57, 59, 98-101, 102.

⁵⁵⁴ Uysal, Din Psikolojisi, ss.104-105, 64-78, 120 vd.

⁵⁵⁵ Kavuncu, "Kariyer Mesleklerde Aile Yapısı", Metropolde Kariyer Meslekleri ve Aile Yapısı Temelinde Yaşama Tarzları(Ankara Örneği), Başbakanlık AAK., Ankara, 1998, s. 89.

ibadetlerini babalara oranla daha fazla yerine getiriyor olmaları nedeniyle cevapların tek seçenekte birikmesi, babalarda ise seçeneklere, fark oluşturacak sayıda cevabın verilmiş olmasıdır. Her seçenek için yeterli cevap elde edilebilecek araştırmalarla, ibadetlerin doğruluk tutumu üzerindeki etkisi araştırıldığında durum daha net olarak görülebilecektir. Ayrıca doğruluk evrensel bir değer olarak her durumdaki kişi tarafından gereğine uygun yaşanabileceği gibi, dinin bir unsuru olarak algılandığı durumdaysa toplumdaki herkesin dinin bu yönünden etkilenebileceği de kabul edilmektedir. Jersild'e göre bir çocuğun din eğitimi görmüş olması ile onun dürüst insan olması arasında sıkı bir bağlılık yoktur. Din, kültürün derinlerine kadar kök salmıştır, isterse laik kökenli olsun ahlâk ve erdemler üzerinde dinin etkisi vardır. Bu nedenle teknik olarak dine bağlı olsun olmasın, insanların dinden etkilenmiş olmaları mümkündür. Bu nedenle ahlâka dayanan davranışların din eğitiminden ne dereceye kadar etkilendiklerini ortaya çıkarmak zordur.⁵⁵⁶

II- AİLEDE DOĞRULUK EĞİTİMİ (ANNE-BABANIN DOĞRULUK TUTUM VE DAVRANIŞLARI) İLE İLGİLİ BULGULAR

Çocukları eğitmenin en doğal yolu, anne babanın çocuklara doğru davranışlarla model olması, aynı zamanda doğruların yapılmasını çocuklardan da istemesi ve beklemesi yani çocuğu teşvik etmesidir. Anne baba doğruları yaşadığı oranda, çocuklarından doğruların yaşanması istek ve beklentisi içinde olabilir. İstek ve beklentilerin her zaman sözel olarak ifade edilmesi gerekmez, davranışlar bunun en önemli göstergeleridir. Beklenti, çocuğa beklenti doğrultusunda çabayı sağlar. Büyükler nasıl yaşarsa çocuklar hem bundan model alarak onları taklit eder, hem de büyüklerin çocuklarından da aynısını yaşaması istek ve beklentisi içinde olduğu mesajını alır, onların davranışlarını benimser. Her iki halde de çocuk olumlu yöne yönelir, bu yönelmeyi onun algılarında, tutum ve davranışlarında görmek mümkün olabilir. Yapılan araştırmalar çocuk problemlerinin doğmasında anne babanın yanlış davranışlarının büyük etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Doğru davranışlar ise doğruları öğretir.

Bu kısımdaki bulgular anne babanın doğrulukla ilgili davranışlarını yani bu davranışların çocuklar tarafından nasıl algılandığını; anne babanın çocuktan neler beklediklerini yani çocukların kendilerinden anne babaları tarafından nelerin istenip

⁵⁵⁶ Jersild, Çocuk Psikolojisi, s. 612-613.

beklendiği konusundaki düşüncelerini belirlemek ve bu doğrultuda çocukların doğruluk tutumlarının nasıl etkilendiğini ortaya koymaktır.

1- Anne-Baba Tutumu Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Ailede, aile bireylerinin birbirleri ve çocuklarla olan ilişkileri, çocuğun kişilik gelişiminde çok önemlidir. Kişilik çocuğun sahip olduğu tüm özelliklerdir. Kişilik gelişimi aile içinde, anne baba davranışlarıyla gerçekleşir. Kişiliğin bir özelliği olan tutumların kazanılmasında anne baba tutumlarının, disiplin ve sevgi anlayışının çok önemli bir etkisi vardır. Bu nedenle burada doğruluk tutumunun kazandırılması için anne babanın çocuğa karşı tutumları incelenmiştir. Kişiliğin özelliklerinden birisi olan tutumlar da olumlu tutumların olduğu ortamlarda daha kolay gelişir. Bu ortam çocuklara, doğrularını kazanma ve yaşama fırsatı verir.

Bazı araştırmalar, anne-babanın sahip olduğu değişik davranış kalıplarının çocukları tarafından zamanla bilerek veya bilmeyerek benimsendiği göstermiştir. Baba ve annenin demokratik-benimseyici bir yapıya sahip olmaları halinde çocuğun biraz daha rahat yetiştiği ve bu rahatlığın sonucu objektiflik kazandığı, rasyonel davrandığı görülmüştür.

Araştırmalar, çocuk psikolojisinden anlayan, sabırlı, şefkatli, hoşgörülü, anlayışlı, demokratik aile ortamlarında yetişen çocukların daha kişilikli, bu niteliklerden yoksun ailelerde yetişenlerin ise zayıf kişilikli yetiştiklerini ortaya koymuştur.⁵⁵⁷

Anne-baba-çocuk ilişkilerinin anlamını derinlemesine kavrayabilmek için yalnız anne babanın ne yaptığını değil, aynı zamanda, çocuğun durumu nasıl değerlendirdiğini de bilmek gerekir. Çocuğun görüşü anne babanın zihninde yer alan değerlendirmeden çok farklı olabilir. Asubel ve yardımcılara (1954) göre anne baba davranışı çocuğun gelişimini çocuk tarafından algılanma biçimine ve algılanma derecesine bağlı olarak etkilemektedir. Algılanan anne baba davranışı çocuğun gelişimini doğrudan doğruya ve somut biçimiyle değil, çocuğa bağlı olarak çocuğun algısı ile ilişkili olarak etkiler.⁵⁵⁸ Şendoğdu (2001)'nin araştırmasında sorunlarına rağmen annelerin, çocuklarınca çocuklarını seven ve olumlu davranışlar içinde anneler olarak ve olduklarından daha iyi algılandıklarını göstermiştir.⁵⁵⁹

⁵⁵⁷ Silah, Davranış, s. 104.

⁵⁵⁸ Jersild, Çocuk Psikolojisi, ss. 242-243; Konuyla ilgili araştırmalar için bkz. Jersild, Çocuk Psikolojisi, Dipnot 9, s. 243.

⁵⁵⁹ Mine Canan Şendoğdu, "Anaokuluna Devam Eden 5-6 Yaş Grubu Çocukların Anne-Babalarını Algılamaları ile Anne-Babaların Kendi Tutumlarını Algılamaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", 1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu, 9-11 Mayıs 2001-Ankara, ss. 440-442.

Günlük hayatta çocukların anne babayı algılayışları anne babanın belli eylem ve tutumlarını tek tek görmelerine dayanır. Anne baba eylemlerinin çocuk tarafından algılanma biçimi, bu eylemlerin üçüncü şahıslar gözündeki nesnel biçimlerinden daha önemlidir.⁵⁶⁰ Çocuklar anne babalarının hem söz, hem de davranışlarından etkilenirler ve onların ahlâk ölçülerine ve değerlerine bağlanırlar.⁵⁶¹ Genel olarak anne babası iyi bir ahlâka sahip olan çocukların da onların yolundan gideceklerini, çocuklarına karşı doğru tutum içinde olmalarının, davranışlarıyla model olmalarının çocuklarının doğruluk tutumunu olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir.

1.1-Anne Tutumu Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda anne tutumu ile çocukların doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 8-Anne Tutumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Annenin Tutumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
İlgisiz	64,0 bc	42,0	88,0	9
Baskıcı	62,5 b	4,0	84,0	36
Benimseyici	68,0 c	7,0	88,0	299
Serbest	42,0 a	17,0	74,0	10
Cevapsız	--	--	--	16
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2= 15.478 \quad df= 3 \quad P= 0.001$$

Tablo 8 incelendiğinde, çocukların büyük çoğunluğunun (N=299) annelerini benimseyici tutuma sahip olarak algıladıkları görülmektedir. Bu durum annelerin genel olarak doğruluk konusunda olumlu tutum içinde oldukları anlamına gelmektedir. Baskıcı olarak algılanan anne sayısı 36, serbest olarak algılanan 10, ilgisiz olarak algılanan ise 9 tanedir. 16 öğrenci ise cevap vermemiştir. Doğruluk tutum puanlarına bakıldığında çocuklar tarafından bu olumlu algılamının, kendi doğruluk tutum puanlarına da olumlu yansıdığı görülmektedir. Olumlu bir ortamda yetişen çocuklar yüksek doğruluk tutumuna sahip olmaktadır. İstatistiki değerlere bakıldığında, ilişki derecesinin çok yüksek olduğu, annenin tutumundaki değişimle çocuğun doğruluk tutum düzeyi arasında yüksek bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Başka bir deyişle annelerin çocuğa karşı doğruluk konusundaki tutumuna göre çocukların doğruluk tutum puanları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu (P=0.001) görülmektedir. Bunun anlamı annenin tutumunun çocuğun doğruluk tutumunu etkilediği, çocuğun doğruluk

⁵⁶⁰ Jersild, Çocuk Psikolojisi, ss. 244, 259.

⁵⁶¹ Jersild, Çocuk Psikolojisi, s. 600.

tutumunun annenin doğruluk konusundaki tutumuna göre şekillendiğidir. Kısacası anne tutumu ile çocuğun doğruluk tutumu arasında pozitif bir ilişki vardır.

Farklı harfler anlamlı farklılığı ifade ettiğinden serbest tutum aleyhine çocukların doğruluk tutum puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Ayrıca annesi baskıcı tutumla benimseyici tutuma sahip olan çocukların doğruluk tutum puanları arasında anlamlı farklılık mevcuttur. Sonuçlar beklenen doğrultudadır. Araştırmalarda ilgisiz ve serbest tutumun olumsuz tutumlar olduğu kanıtlanmıştır. Bu araştırmanın sonuçları da bu bulgularla uyumludur, bu bulgularla desteklenmektedir. “Annesinin tutumu benimseyici olan çocukların doğruluk tutum düzeyi diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

1.2- Baba Tutumu Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda baba tutumu ile çocukların doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenecektir.

Tablo 9-Baba Tutumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Babanın Tutumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
İlgisiz	56,0ab	40,0	88,0	9
Baskıcı	63,0ab	4,0	87,0	32
Benimseyici	68,0b	7,0	88,0	292
Serbest	47,0a	17,0	87,0	17
Cevapsız	--	--	--	20
Toplam	--	4,0	88,0	370

$\chi^2 = 10.323$ $df = 3$ $P = 0.016$

Tablo 9 incelendiğinde 292 babanın benimseyici, 32 babanın baskıcı, 17 babanın serbest, 9 babanın ise ilgisiz olarak algılandığı görülmektedir; 20 öğrenci de cevap vermemiştir. Doğruluk tutum düzeyleri incelendiğinde genel olarak babaların tutumu ile çocukların doğruluk tutumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark olduğu görülmektedir ($P = 0.016$). Serbest tutum ile benimseyici tutum arasında, benimseyici tutum aleyhine anlamlı bir farklılık olduğu, diğerleri arasında ise gözlenebilir bir fark olmakla birlikte istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Bu sonuçlar beklenen doğrultudadır. “Babasının tutumu benimseyici olan çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeyine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

Tablo 8 ve Tablo 9’daki anne ve babaların tutumu karşılaştırıldığında, annelerin babalara göre daha olumlu bir tutum içinde oldukları söylenebilir. Anne ve babanın tutumlarına birlikte bakıldığında hem anne ve hem de babanın tutumları arasında en

yüksek orandaki tutum, benimseyici tutum olarak bulunmuştur. Bu sonuç bazı araştırma sonuçlarıyla da desteklenmektedir. Karacoşkun (1994) tarafından yapılan araştırmada hem anne, hem de babanın tutumu en yüksek oranda demokratik-benimseyici olarak bulunmuş; ayrıca anne babanın tutumu demokratik-benimseyici olduğunda çocukların dînî tutum puanları artarken, özellikle otoriter tutumda puanlar düşmektedir yani tutumlar arasında otoriter tutum aleyhine anlamlı bir fark mevcuttur. Bu fark annelerde $P<0.0005$, babalarda ise $P<0.004$ olarak bulunmuştur.⁵⁶² Yurdusever'in araştırmasına göre benimseyici-demokratik tutumda yüksek, otoriter tutumda düşük puan gözlenmekle birlikte istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır.⁵⁶³

Bulgulara bakıldığında çocukların aileleriyle ilgili olumlu algıya sahip oldukları, benimseyici tutumun yüksek bir oran olarak görülmesinden anlaşılmaktadır. Bayyigit'in araştırmasında da gençler aile içi ilişkileri, anne baba ile ilişkilerini genel olarak çok iyi ve iyi olarak değerlendirmişlerdir.⁵⁶⁴ Yapılan bir araştırmada, çocuğun yetiştirilmesinde dayacağı kesinlikle yanlış bulanların oranı %70.50, gerekli %2.93, nadiren gerekli %26.57 oranında bulunmuştur.⁵⁶⁵ Bu bulgular araştırmanın bulgularıyla da uyumludur. Ayrıca baskıcı ve diğer olumsuz tutuma sahip anne babanın çocuklarının doğruluk tutumları düşük bulunmuştur. Yapılan bir araştırmada da ebeveynin çocuk eğitiminde tutarsız, aşırı baskıcı, aşırı koruyucu olması, çocukta davranış bozukluklarına neden olmaktadır.⁵⁶⁶

Benimseyici tutuma sahip anne ve babalar, "çocuğun yaptıklarıyla ilgilenen, doğru davranışlarını takdir ve teşvik eden, yanlışlarını düzeltmesi için çocuğu uyaran ve verdiği zararı telafi etmesi için çocuğa yardımcı olan, rehberlik eden" anne ve babalardır. Bu tutum çocuklara doğruyu öğrenme, tutuma ve davranışa dönüştürme konusunda yardımcı olmakta, genel olarak çocuğa özgüven, benlik saygısı ve inandıklarını yerine getirme cesareti sağlamaktadır. Bu kişilik özelliklerine sahip çocuklar doğrularını yaşar. Yapılan bir araştırmada çocuklarda özgüven ve önkoşullarının araştırıldığı, 120 çocuk ve anneleri üzerinde yapılan araştırmada, anne baba tutumları ve özgüvenle ilişkileri incelenmiş, demokratik-benimseyici tutuma sahip aileye mensup çocuklardaki özgüven, baskıcı aileden anlamlı olarak yüksek

⁵⁶² Karacoşkun, İmam-Hatip Lisesi, ss. 24-25, 58-61.

⁵⁶³ Yurdusever, Lise Çocuklarının, ss.58-59.

⁵⁶⁴ Bayyigit, s. 154.

⁵⁶⁵ Bilgin vd., Mesleklere Göre, s. 31.

⁵⁶⁶ Mücellâ Uluğ, "Aile Çocuk Eğitimi ile Çocuklardaki Çeşitli Psikolojik Şikayetler Arasındaki İlişkinin Tetkiki", İstanbul Ü. Tercübî Psikoloji Çalışmaları, cilt 20, 1995, ss. 65, 45-72.

bulunmuştur ($P<0.05$). Benimseme ile özgüven arasında anlamlı düzeyde olumlu ve yüksek bir korelasyon bulunmuştur ($P<0.05$). Çocuktan aşırı talepte bulunmak kadar hiç talepte bulunmamanın da özgüvene ket vurduğu saptanmıştır. Cinsiyet ve sosyo-ekonomik düzeye göre özgüven arasında anlamlı fark bulunamazken, tek ve ilk doğan çocuklarda özgüven diğer çocuklara göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($P<0.05$).⁵⁶⁷ Akbaba tarafından 1985 yılında, 112 üniversite üçüncü sınıf öğrencisi üzerinde yapılan araştırmada demokratik-benimseyici anne baba tutumuyla olumlu benlik tasarımı arasında pozitif bir ilişki bulunurken, ilgisiz ve baskıcı-otoriter anne baba tutumu ile benlik tasarımı arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.⁵⁶⁸ Anne baba tutumu ile gençlerin benlik saygısı arasında ilişki aranan bir araştırmada ilgili-benimseyici tutuma sahip anne babaların çocuklarında benlik saygısı yüksek bulunmuş, ilgisiz tutumun baskıcı tutumdan daha fazla gencin benlik saygısını düşürdüğü bulunmuştur.⁵⁶⁹ Köknel tarafından 1970 yılında gençler üzerinde çatışma konuları ile ilgili olarak yapılan araştırmada gençler, anne babalarının baskıcı ve katı tutumlarından, anlayışsızlık ve hoşgörüsüzlükten yakınmışlardır.⁵⁷⁰ Bu araştırmada da çok yüksek oranda olmamasına rağmen olumsuz tutumlar içinde en fazla sayıda anne baba baskıcı tutuma sahip olarak bulunmuştur.

Anne baba tutumlarını inceleyen Elder, 1971 yılında 7400 genç üzerinde yaptığı araştırmada demokratik-benimseyici tutumlu anne babaların çocuklarının benlik saygısının ve kendilerine güvenlerinin daha yüksek ve davranışlarında daha bağımsız oldukları bulunmuştur.⁵⁷¹

Anne babanın olumlu tutuma sahip olması çocuğun kendini gerçekleştirmesine, kendini ve çevresini kabullenmesine ve doğruları yaşamasına fırsat verir. Böylece doğruluk tutumu yüksek çocuklar yetiştirilmiş olur.

2- Anne- Babanın Doğru Söylemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Anne ve baba etkisi çocuğun tutum oluşturmada rol oynayan önemli faktörlerden birisi olup çocuğun ne tür tutumlar geliştireceği konusunda belirleyicidir. Anne babalar çocuklarını yetiştirirken onları kişilikleri doğrultusunda yönleltmeye çalışırlar. Aile çocuğun kişiliğinin belirlenmesinde önemli rol oynar.⁵⁷² Ailenin çocuğu

⁵⁶⁷ Erzen Pakel Onur, “Çocuklarda Özgüven ve Önkoşulları”, Psikoloji Kongresi, Boğaziçi Ü, 1985.

⁵⁶⁸ Sırrı Akbaba, *Ana-Baba Tutumlarının Bazı Kişilik Özelliklerine Etkileri*, Gazi Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988.

⁵⁶⁹ Yörükoğlu, Gençlik Çağı, s. 94.

⁵⁷⁰ Yörükoğlu, Gençlik Çağı, s. 127.

⁵⁷¹ Yörükoğlu, Gençlik Çağı, ss. 131-132.

⁵⁷² Arıkan, Odabaşı, Tüketici Davranışları, s. 66-67.

eğitebilmesi için eğitim desteği alması, aileyi başarılı kılmaktadır. Alınan desteğin aileye ve çocuğun gelişimine doğrudan katkısı olmaktadır.⁵⁷³

Araştırmalar modele bakarak öğrenmenin, eğer modelin kişi üzerinde bir etkisi ya da değeri varsa gerçekleşebileceğini göstermektedir.⁵⁷⁴ Ayrıca insanlar işittiklerinin %20, gördüklerinin %30, hem görüp hem işittiklerinin %50 kadarını hatırlar.⁵⁷⁵ Bu durum çocuğa doğru model olmanın önemini ortaya koymaktadır. Anne babanın çocuk için en etkili model olduğu düşünüldüğünde, çocuğun anne babayı her yönüyle olduğu gibi doğruluk konusundaki söz ve davranışları ile de kendine model alacağı, anne babanın bu özelliklerinin çocuğun doğruluk tutum düzeyleri üzerinde etkili olacağı söylenebilir.

2.1- Annenin Doğru Söylemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda annenin doğru söylemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 10-Annenin Doğru Söyleme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Annenin Doğru Söyleme Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Her zaman doğru söyler	68,0	4,0	88,0	283
Genellikle doğru söyler	64,5	7,0	88,0	76
Ara sıra doğru söyler	48,5	9,0	84,0	6
Cevapsız	--	--	--	5
Toplam	--	4,0	88,0	370

$\chi^2= 3.899$ $df= 2$ $P= 0.142$

Tablo 10 incelendiğinde çocukların büyük çoğunluğunun (N=283), annesinin her zaman doğru söylediğini ifade ettiği ve en yüksek puanın bu gruba ait olduğu (Median=68,0), doğru söyleme düzeyi azaldıkça çocukların doğruluk tutum puanlarının da düştüğü görülmektedir. Fakat bu farklılık istatistik açıdan anlamlı bulunmamıştır ($P= 0.142$). “Annesinin her zaman doğru söylediğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmemiştir. Bunun nedeni bütün çocukların genel olarak annelerini doğru sözlü olarak belirtmeleridir.

Bu soru hakkında daha kesin sonuç elde etmeyi sağlayacağı umulan annenin yalan söyleme durumunun da bilinmesi bu soru ile ilgili cevaplar hakkında yargıda

⁵⁷³ Aileye sunulan eğitimin aile ve çocuğa katkısı için bkz. Çiğdem Kağıtçıbaşı, Sevda Bekman, Diane Sunar, **Başarı Ailede Başlar- Çok Amaçlı Eğitim Modeli**, Yayın Pazarlama San. Ltd. Şti. İst, 1993.

⁵⁷⁴ Selçuk, Eğitim Psikolojisi, s.110.

⁵⁷⁵ Selçuk, Eğitim Psikolojisi, s. 99.

bulunmayı sağlayabileceği gibi, çocukların bu konuda yeterince gerçekçi davranıp davranmadıkları hakkında da bilgi verecektir.

2.2- Babanın Doğru Söylemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda babanın doğru söylemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 11-Babanın Doğru Söyleme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Babanın Doğru Söyleme Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Her zaman doğru söyler	68,0	4,0	88,0	270
Genellikle doğru söyler	64,0	7,0	88,0	79
Ara sıra doğru söyler	67,0	9,0	87,0	9
Cevapsız	--	--	--	12
Toplam	--	4,0	88,0	370

$X^2= 1.141$ $df= 2$ $P= 0.565$

Tablo 11 incelendiğinde çocukların büyük çoğunluğunun (N=270), babasının her zaman doğru söylediğini ifade ettiği ve en yüksek puanın bu gruba ait olduğu (Median=68,000), doğru söyleme düzeyi azaldıkça çocukların doğruluk tutum puanlarının da düştüğü görülmektedir. Fakat farklılık istatistik açıdan anlamlı bulunmamıştır ($P= 0.565$). “Babasının her zaman doğru söylediğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmemiştir. Bunun nedeni bütün çocukların genel olarak babalarını doğru sözlü olarak belirtmeleridir.

Çocukların büyük çoğunluğunun anne babalarının her zaman doğru söylediğini belirtmeleri, bir istegin, olumlu bir bakış ve beklentinin işareti olarak da düşünülebilir.

Çocuklar hem anne, hem de babalarının her zaman doğru söylediklerini ifade etmektedirler. Annenin algılanması babaya göre daha olumlu görünmektedir. Daha kesin ve ayrıntılı bilgi için devam eden soru ve Tablolar da ilişkili olarak incelenmelidir.

2.3- Anne-Babanın Çocuktan Doğru Söylemesini İstemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Birey bulunduğu ortamın özelliklerine uygun istenilen ve istenmeyen davranışları bilir, bulunduğu ortama uyum sağlayabilecek davranışları, tutum ve değerleri geliştirir.⁵⁷⁶ Bu nedenle anne babanın çocuktan doğru söylemesini istemesi çocuğun doğruluk tutumu üzerinde olumlu şekilde etkide bulunur.

⁵⁷⁶ Silah, Davranış, s. 167.

2.3.1- Annenin Çocuktan Doğru Söylemesini İstemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda annenin çocuktan doğru söylemesini istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 12- Annenin Çocuktan Doğru Söylemesini İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Annenin Çocuğun Doğru Söylemesini İsteme Durumu	Median	Ölçek Puanı		N
		Minimum	Maximum	
Her zaman ister	66,0	4,0	88,0	350
Genellikle ister	69,0	17,0	88,0	16
Cevapsız	--	--	--	4
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2= 0.033 \quad df= 1 \quad P= 0.855$$

Çocukların büyük çoğunluğu anneleri hakkındaki, çocuklarının doğru söylemelerini istemeleri ile ilgili soruya her zaman cevabını vermişlerdir (N=350). 16 çocuk genellikle ister cevabını verirken, 4 çocuk da cevap vermemiştir. Doğruluk tutum puanları incelendiğinde ise annenin çocuğun doğru söylemesini isteme durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir (P= 0.855).

2.3.2- Babanın Çocuktan Doğru Söylemesini İstemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda babanın çocuktan doğru söylemesini istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

TABLO 13- Babanın Çocuktan Doğru Söylemesini İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Babanın Çocuğun Doğru Söylemesini İsteme Durumu	Median	Ölçek Puanı		N
		Minimum	Maximum	
Her zaman ister	66,0	4,0	88,0	340
Genellikle ister	54,0	17,0	88,0	21
Cevapsız	--	--	--	9
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2= 2.412 \quad df= 1 \quad P= 0.120$$

Çocukların büyük çoğunluğu babaları hakkındaki, çocuklarının doğru söylemelerini istemeleri sorusuna her zaman cevabını vermişlerdir (N=340). Doğruluk tutum puanları incelendiğinde, babanın çocuğun doğru söylemesini isteme durumuna göre puanların anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir (P=0.855).

Tablo 12 ve 13 birlikte incelendiğinde anne ve babanın çocuktan her zaman doğru sözlü olmasını istedikleri, annenin bunu daha fazla istediği yani annenin çocuk tarafından daha olumlu algılandığı söylenebilir. Fakat “anne babasının her zaman kendisinden doğru söylemesini istediğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi,

diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmemiştir. Bunun nedeni çocukların anne babalarını, kendilerinden her zaman doğru söylemesini ister olarak algılamasıdır.

Ayrıca anne babanın doğru söylemeleri ile çocuklarından bunu istemeleri kıyaslandığında (Tablo 10, 11, 12, 13) anne babanın çocuklarından istedikleri ve bekledikleri oranda, kendilerinin bunu gerçekleştiremedikleri veya çocukları tarafından böyle algılandıkları görülmektedir. Bir başka açıdan bakıldığında anne-babanın kendi yaptıklarından daha iyisini çocuklarından istedikleri veya daha yüksek beklenti içinde oldukları söylenebilir.

3- Anne-Babanın Yalan Söylemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Anne babanın yalan söylemesi çocuk karşısında etkili birer model olmalarından dolayı, çocuğun doğruluk tutum düzeyi üzerinde etkili olmaktadır. Ayrıca herhangi bir nedenle çocuklarından yalan söylemelerini istemeleri de çocukların doğruluk tutum düzeylerini olumsuz etkilemektedir.

3.1- Annenin Yalan Söylemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda annenin yalan söylemesi ile çocuğun doğruluk tutum düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo14-Annenin Yalan Söyleme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Annenin Yalan Söyleme Durumu	Ölçek Puanı			
	Median	Minimum	Maximum	N
Ara sıra söyler	52,5 a	17,0	88,0	38
Nadiren söyler	63,0 a	4,0	88,0	108
Hiç yalan söylemez	69,0 b	7,0	88,0	215
Cevapsız	--	--	--	9
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2= 16.887 \quad df= 2 \quad P= 0.000$$

Tablo 14 incelendiğinde çocukların büyük çoğunluğunun annesinin hiçbir zaman yalan söylemediğini (N=215) ve nadiren yalan söylediğini yani genellikle yalan söylemediğini (N=108) ifade ettikleri görülmektedir. Annenin yalan söyleme durumuna göre çocuğun doğruluk tutum puanları incelendiğinde, puanlar arasında hiçbir zaman annesinin yalan söylemediğini ifade edenler lehine anlamlı düzeyde farklılık vardır (P=0.000). Kısacası annenin yalan söyleme durumu çocuklarının doğruluk tutum düzeyleri üzerinde pozitif yönlü önemli bir etkiye sahiptir.

Ara sıra yalan söyleyen anne çocukları ile nadiren yalan söyleyen anne çocuklarının doğruluk puan ortancaları arasında nadiren yalan söyleyenler lehine bir farklılık gözlenmekle birlikte, bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Fakat gerek ara sıra gerekse nadiren yalan söyleyenlerle hiç yalan söylemeyen annelerin çocuklarının doğruluk tutumları arasında anlamlı düzeyde farklılık mevcuttur.

3.2- Babanın Yalan Söylemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda babanın yalan söylemesi ile çocuğun doğruluk tutum düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 15- Babanın Yalan Söyleme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Babanın Yalan Söyleme Durumu	Ölçek Puanı			
	Median	Minimum	Maximum	N
Çoğunlukla söyler	47,0 a	18,0	56,0	7
Ara sıra söyler	53,0 ab	17,0	88,0	35
Nadiren söyler	63,0 b	4,0	88,0	103
Hiç yalan söylemez	69,0 c	7,0	88,0	210
Cevapsız	--	--	--	15
Toplam	--	4,0	88,0	370

$\chi^2 = 19.869$ df= 3 P= 0.000

Tablo 15 incelendiğinde çocukların büyük çoğunluğunun babasının hiçbir zaman yalan söylemediğini (N=210) ve nadiren yalan söylediğini yani genellikle yalan söylemediğini (N=103) ifade ettikleri görülmektedir. Babanın yalan söyleme durumuna göre çocukların doğruluk tutum düzeyleri incelendiğinde, puanlar arasında hiçbir zaman babasının yalan söylemediğini ifade edenler lehine anlamlı düzeyde farklılık vardır (P=0.000). Kısacası babanın yalan söyleme durumu çocuklarının doğruluk puanı üzerinde pozitif yönlü önemli bir etkiye sahiptir.

Ara sıra yalan söyleyen baba çocukları ile nadiren yalan söyleyen baba çocuklarının doğruluk tutum düzeyleri arasında nadiren yalan söyleyenler lehine bir farklılık gözlenmekle birlikte bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Fakat gerek çoğunlukla, gerek ara sıra, gerekse nadiren yalan söyleyenlerle hiç yalan söylemeyen babaların çocuklarının doğruluk tutumları arasında anlamlı düzeyde farklılık mevcuttur. Genellikle yalan söyleyen ve genellikle yalan söylemeyen yani nadiren yalan söyleyen babaların çocuklarının doğruluk tutum puanları arasında da istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark mevcutken, ara sıra yalan söyleyen baba çocuklarınınki ile arada anlamlı fark bulunmamıştır. Nadiren yalan söyleyen babaların çocukları ile hiç yalan söylemeyen babaların çocuklarının doğruluk tutum puanları arasında da anlamlı düzeyde farklılık mevcuttur.

Anne babanın yalan söyleme durumu için Tablo 13 ve Tablo 14 birlikte incelendiğinde çocukların annelerini babalarına göre daha doğru sözlü olarak algıladıkları ve her ikisinin davranışlarından da çok etkilendikleri gözlenmektedir.

“Anne babasının hiçbir zaman yalan söylemediğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir. Bu bulgular diğer araştırma bulgularıyla da desteklenmektedir. Karacoşkun’un araştırmasında (1994), araştırmaya katılan İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin dînî inanç ve davranışlarına ailenin etkisinin genel olarak fazla olduğu bulunmuştur.⁵⁷⁷ Yurdusever’in araştırmasında dînî bilgilerin öğrenildiği en önemli ortam aile olarak bulunurken hem anne hem de babanın dînî davranışının artması ile çocukların dînî davranışının arttığı ve bu artışın istatistiksel açıdan da önemli olduğu görülmüştür.⁵⁷⁸ Karacoşkun (1998)’un araştırmasına göre dînî bilgi düzeyi ile yalan söylememenin dînî bir gereklilik olduğuna inanma arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Dînî bilgi düzeyi orta ve yeterli düzeyde olanlar arasında yalan söylememenin dînî bir gereklilik olduğuna inanma, dînî bilgi düzeyi düşük olanlardan daha fazla olduğu bulunmuştur ($P < 0.05$). Ayrıca yalan söyleme davranışı açısından bakıldığında ise sık sık yalan söyleyenlerin oranı %1.8, ara-sıra %67.6, hiç yalan söylemeyenlerin oranı ise %30.6 bulunmuştur. Ergenlik, yetişkinlik ve orta yaş dönemlerinde yalan söyleme durumu incelendiğinde ise ara-sıra yalan söyleyenler arasında %78.9 ergenlik ilk sırada yer alırken, hiç yalan söylemeyenler ise %40.2 ile orta yaş döneminde görülmektedir. Yaş ilerledikçe yalan söyleme oranında düşme gözlenmektedir. Yine yalan söyleme bekarlarda evli ve dul olanlara göre daha fazla bulunmuştur ($P < 0.05$). Cinsiyete göre ise hiç yalan söylemeyenler erkek arasında daha fazla, sık ve ara-sıra yalan söyleyenler ise bayanlar arasında daha fazla olmakla birlikte istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$). Dînî bilgi düzeyi ile yalan söyleme davranışı arasında da anlamlı farklılık bulunmuştur ($P < 0.05$). Ayrıca yalan söylememenin dînî bir gereklilik olduğuna inanma ile yalan söylememe davranışı arasındaki ilişki anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$). Yalan söylememenin dînî bir gereklilik olduğuna kesinlikle inananların %68.5’inin yalan söyledikleri görülmüştür.⁵⁷⁹

3.3- Anne-Babanın Çocuktan Yalan Söylemesini İsteme Durumu Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Anne babanın çocuktan herhangi bir nedenle yalan söylemesini istemesi çocuğa hem kötü model olmak, hem de yalanı uygulamasını da göstererek çocuğa öğretmek, çocuğu yalana teşvik etmek, yalanın doğal olduğu duygusu ve bilincini yerleştirmektir.

⁵⁷⁷ Karacoşkun, İmam-Hatip, s. 34.

⁵⁷⁸ Yurdusever, Lise Çocuklarının, ss.67-68, 44-45.

⁵⁷⁹ Karacoşkun, Psiko-Sosyal, ss. 105-108.

3.3.1- Annenin Çocuktan Yalan Söylemesini İsteme Durumu Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda annenin çocuktan yalan söylemesini istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 16- Annenin Çocuktan Yalan Söylemesini İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Annenin Çocuğun Yalan Söylemesini İsteme Durumu	Median	Ölçek Puanı		N
		Minimum	Maximum	
Ara sıra ister	52,0	4,0	88,0	21
Nadiren ister	65,0	11,0	88,0	87
Hiç istemez	66,0	7,0	88,0	261
Cevapsız	--	--	--	1
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2 = 3.034 \quad df = 2 \quad P = 0.219$$

Tablo 16 incelendiğinde çocukların büyük çoğunluğunun annenin çocuğundan yani kendisinden, herhangi bir sebeple yalan söylemesini istemediği (N=261), bir kısmının nadiren yalan söylemesini istediği, yani genellikle yalan söylemesini istemediği (N=87), az bir kısmının ise ara sıra yalan söylemesini istediği (N=21) anlaşılmaktadır. Puanların da çocukların algı durumlarıyla pozitif ilişkili olduğu yani çocuktan yalan söylemesini isteme durumu arttıkça puanların düştüğü, yalan söylemesi istenmeyince de puanların yükseldiği görülmektedir. Fakat puanlar arasındaki fark istatistik olarak anlamlı bulunmamıştır (P= 0.219).

3.3.2- Babanın Çocuktan Yalan Söylemesini İsteme Durumu Ve Doğruluk Tutumu

Bu kısımda babanın çocuktan yalan söylemesini istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 17- Babanın Çocuktan Yalan Söylemesini İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Babanın Çocuğun Yalan Söylemesini İsteme Durumu	Median	Ölçek Puanı		N
		Minimum	Maximum	
Ara sıra ister	53,0	4,0	88,0	21
Nadiren ister	64,0	11,0	88,0	69
Hiç istemez	66,0	7,0	88,0	273
Cevapsız	--	--	--	7
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2 = 1.046 \quad df = 2 \quad P = 0.593$$

Tablo 17 incelendiğinde çocukların büyük çoğunluğunun babanın çocuğundan yani kendisinden, herhangi bir sebeple yalan söylemesini istemediği (N=273), bir kısmının nadiren yalan söylemesini istediği, yani genellikle yalan söylemesini

istemediği (N=69), az bir kısmının ise ara sıra yalan söylemesini istediği (N=21) anlaşılmaktadır. Puanların da çocukların algı durumlarıyla ilişkili olduğu yani çocuktan yalan söylemesini isteme durumu arttıkça puanların düştüğü, yalan söylemesi istenmeyince de puanların yükseldiği görülmektedir. Fakat puanlar arasındaki fark istatistik olarak anlamlı bulunmamıştır ($P= 0.593$).

Anne babanın çocuktan yalan söylemesini istemesi durumuna göre Tablo 16 ve 17 birlikte incelendiğinde kendisinden yalan söylemesini istemesi konusunda, çocukların babalarını daha olumlu algıladıkları görülmektedir. Annelerin ise babalara nazaran çocuklarından daha fazla yalan söylemelerini isteme yoluna başvurabildikleri ya da çocuklar tarafından bu şekilde algılandığı görülmektedir. Fakat puanlar arasındaki farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. “Annesinin kendisinden hiçbir zaman yalan söylememesini istediğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmemiştir.

Yalan söyleme durumu ile ilgili olarak Tablo 14, 15, 16, 17 birlikte incelendiğinde çocukların anneleri babalara göre daha az yalan söyler yani her zaman doğru söyler olarak algılamalarına rağmen, çocuklarından yalan söylemelerini isteme konusunda ise istatistik olarak anlamlı olmamakla birlikte babaları annelere göre daha olumlu algılamaktadır. Yine önceki dört Tablo incelendiğinde çocukların anne ve babayı algılamalarına göre, anne babanın çocukları yani kendileri ile ilgili istek ve beklentileri konusunda daha olumlu algılamalara sahip oldukları ya da olumlu düşündükleri söylenebilir.

Doğru ve yalan söyleme durumu ile ilgili olarak Tablo 10, 11,12,13, 14, 15, 16,17 birlikte incelendiğinde anne ve babanın doğru söyleme ve yalan söylemesi sorularının seçeneklere verilen cevapları karşılaştırıldığında sayısal olarak bir paralellik olması beklenirken sayılar birbirinden farklıdır. Annesi için her zaman doğru söyler cevabı verenlerin sayısı 283, hiç yalan söylemez cevabı verenlerin sayısı 215; babası için her zaman doğru söyler cevabı verenlerin sayısı 270, hiç yalan söylemez cevabı verenlerin sayısı 210’dur. Çocuklar anne babalarının doğru söylemeleri konusunda çok olumlu düşünürken, yalan söylemelerini ifade konusunda ise daha gerçekçi oldukları ya da doğruyu ifade ettikleri söylenebilir. Anne babanın yalan söylemesine göre çocukların doğruluk tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olması da bu gerçekçiliğin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

4- Anne-Babanın Sözünde Durması Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Anne ve babanın verdiği sözde durması, çocuklara, verilen sözün değerini, söz vermenin ve yerine getirmenin önemini bizzat gösterecektir. Çocuklar anne babanın değer, inanç, tutum, duygu ve davranışlarını onları model alarak kazanır. Bu nedenle anne babanın verdiği sözünü yerine getirmesi çocuğa doğru modeller sunması, güven oluşturmaya açılarından çok önemlidir.

4.1- Annenin Sözünde Durması Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda annenin verdiği sözde durması ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 18-Annenin Sözünde Durma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Annenin Verdiği Sözde Durma Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Her zaman durur	69,0 b	11,0	88,0	227
Genellikle durur	63,0 a	4,0	88,0	99
Ara sıra durur	62,0 a	24,0	84,0	30
Nadiren durur	57,0 a	18,0	86,0	7
Cevapsız	--	--	--	7
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2= 10.581 \quad df= 3 \quad P= 0.014$$

Tablo 18 incelendiğinde çocukların çoğunluğu annelerinin her zaman verdiği sözde durduğunu, bir kısmı ise genellikle durduğunu ifade etmişlerdir. Annenin verdiği sözde durma durumuna göre çocukların doğruluk tutumları arasında her zaman doğru söyleyenler lehine anlamlı bir farklılık mevcuttur ($P= 0.014$). Kısacası annenin verdiği sözde durması çocuğun doğruluk tutumu üzerinde etkili bulunmuş olup, “Annesinin her zaman verdiği sözünü yerine getirdiğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

4.2- Babanın Sözünde Durması Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda babanın verdiği sözde durması ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 19-Babanın Sözünde Durma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Babanın Verdiği Sözde Durma Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Her zaman durur	69,0 b	7,0	88,0	220
Genellikle durur	60,0 ab	4,0	88,0	97
Ara sıra durur	59,0 ab	17,0	88,0	28
Nadiren durur	56,0 a	28,0	86,0	13
Cevapsız	--	--	--	12
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2= 13.584 \quad df= 3 \quad P= 0.004$$

Tablo 19 incelendiğinde çocukların çoğunluğu babalarının her zaman verdiği sözde durduğunu, bir kısmı ise genellikle durduğunu ifade etmişlerdir. Babanın verdiği sözde durma durumuna göre çocukların doğruluk tutumları arasında her zaman doğru söyleyenler lehine anlamlı bir farklılık mevcuttur ($P= 0.004$). Kısacası babanın verdiği sözde durması çocuğun doğruluk tutumu üzerinde etkili bulunmuş olup “Babasının her zaman verdiği sözü yerine getirdiğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

Karacoşkun (1998)’un araştırmasında sözünde durmanın dînî gereklilik olduğuna kesinlikle inananlar %95.2 bulunmuştur. Sözünde durmanın dînî bir gereklilik olduğuna inanma durumu ile cinsiyet, gelişim dönemleri (ergenlik, yetişkinlik, orta yaş), medeni durum (bekar, evli, dul) ve dînî bilgi düzeyi arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Sözünde durma davranışına bakıldığında ise %52.1’inin sürekli sözünde durduğu, %43.7’si ise ara sıra sözünde durmadığı, %4.2’si ise verdiği sözde yeterince durduğu görülmektedir. Sözünde durma davranışı ile cinsiyet, gelişim dönemleri, medeni durum arasında bir ilişkiye rastlanmazken ($P>0.05$), sadece dînî bilgi düzeyi ile ilişkiye rastlanmıştır ($P<0.05$). Sözünde durmanın dînî bir gereklilik olduğuna inanma ile sözünde durma davranışı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Sözünde durmanın dînî bir gereklilik olduğuna kesinlikle inananların %52.8’i sürekli sözünde dururken, %43.2’si ara sıra sözünde durmadığını, %4.0’ü ise yeterince durduğunu söyleyemeyeceğini ifade etmiş; sözünde durmanın dînî bir gereklilik olduğuna kesinlikle inanmayanların %40.0’i sürekli sözünde dururken, %60’ı ara sıra sözünde durmadığını ifade etmiştir.⁵⁸⁰ Dînî boyutunu düşünmese bile insanların genelde sözünde durmaya çalıştıkları söylenebilir.

Sözünde durmama ahlâken uygun olmayan, doğruluğa aykırı bir davranıştır. Anne babanın genel olarak sözünde durması çocuklarına olumlu model oluşturması, ayrıca güven vermesi ve sağlıklı ilişkiler kurması açısından, çocukta sözünde durma ile ilgili olumlu tutum oluşturması açısından son derece önemlidir.

4.3- Anne-Babanın Çocuktan Sözünde Durmasını İstemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Anne babanın verdiği sözde durması kadar çocuklarından da bunu istemesi ve beklemesi gereklidir ve çok önemlidir. Çünkü çocuklar model alarak öğrenme yanında

⁵⁸⁰ Karacoşkun, Psiko-Sosyal, ss. 128-132.

olumlu şeylerin kendilerinden de beklendiğini bilmeye ve bu konuda desteklenmeye ihtiyaç hissederler. Bu durum onları doğru istek ve beklenti doğrultusunda davranmaya yöneltir. Çocuklardan istenenler onların doğruluk tutumu kazanmaları üzerinde etkilidir.

4.3.1- Annenin Çocuktan Sözünde Durmasını İstemesi Ve Çocuğun

Doğruluk Tutumu

Bu kısımda annenin verdiği sözde durması ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 20- Annenin Çocuktan Sözünde Durmasını İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Annenin Çocuktan Sözünde Durmasını İsteme Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Her zaman durmasını ister	68,0 b	4,0	88,0	324
Genellikle durmasını ister	51,5 a	7,0	84,0	34
Ara sıra durmasını ister	66,0 ab	39,0	88,0	8
Cevapsız	--	--	--	4
Toplam	--	4,0	88,0	370

$\chi^2 = 10.265$ $df = 2$ $P = 0.006$

Tablo 20 incelendiğinde annesinin kendisinden sözünde durmasının istenmesine 324 çocuk her zaman, 34 çocuk ise genellikle cevabı vermiştir. Çocukların tümüne yakınının aynı düşüncede olduğu görülmektedir. Annenin çocuktan sözünde durmasını istemesi durumuna göre çocukların doğruluk tutumu arasında her zaman sözünde durması istenen çocuklar lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık mevcuttur ($P=0.006$). Annelerin çocuktan sözünde durmasını istemesi, çocukların doğruluk tutumu üzerinde etkili bulunmuştur. Başka bir deyişle kendisinden her zaman sözünde durmasının beklendiğinin bilincinde olan çocuklar, bu beklentiye uygun bir tutumda olma çabası içindedirler. “Annesinin her zaman kendisinden doğru davranmasını istediğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

4.3.2- Babanın Çocuktan Sözünde Durmasını İstemesi Ve Çocuğun

Doğruluk Tutumu

Bu kısımda babanın verdiği sözde durması ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 21- Babanın Çocuktan Sözünde Durmasını İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Babanın Çocuktan Sözünde Durmasını İsteme Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Her zaman durmasını ister	68,0 b	4,0	88,0	318
Genellikle durmasını ister	53,0 a	17,0	84,0	33
Ara sıra durmasını ister	48,0 a	11,0	76,0	11
Cevapsız	--	--	--	8
Toplam	--	4,0	88,0	370

$X^2= 14.535$ $df= 2$ $P= 0.001$

Tablo 21 incelendiğinde babasının kendisinden sözünde durmasının istenmesine 318 çocuk her zaman, 33 çocuk ise genellikle cevabı vermiştir. Çocukların tümüne yakınının aynı düşüncede olduğu görülmektedir. Babanın çocuktan sözünde durmasını istemesi durumuna göre çocukların doğruluk tutumu arasında, her zaman sözünde durması istenen çocuklar lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık mevcuttur ($P=0.001$). Babaların çocuktan sözünde durmasını istemesi, çocukların doğruluk tutumu üzerinde etkili bulunmuştur. Kendisinden her zaman doğru söylemesinin beklendiğinin bilincinde olan çocuklar, bu beklentiye uygun bir tutum içinde olma çabasıdadırlar. “Babasının her zaman kendisinden doğru davranmasını istediğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

Anne babanın çocuktan sözünde durmasını isteme durumuna Tablo 20 ve 21’de bakıldığında daha çok çocuk annesini daha olumlu algılamak, babanın tutumunun çocukların doğruluk tutumu üzerinde daha etkili olduğu görülmektedir. Babanın tutumuna göre çocukların tutum düzeyleri arasında tutarlı bir farklılık görülürken, annenin tutumuna göre bu tutarlılık farklı olarak gözlenmektedir. Bu durum annenin çocuklarca biraz daha duygusal olarak değerlendirildiğini düşündürmektedir.

Anne babanın sözünde durmaları ve çocuklarından sözünde durmasını istemeleri durumuna göre Tablo 18, 19, 20, 21 birlikte incelendiğinde anne babanın sözünde durduğu, çocuklarından da bunu istediği ve çocuklarından beklentilerinin kendi davranışlarından daha fazlasını istemek şeklinde olduğu görülmektedir. Anne babanın verdikleri sözde durarak çocuklarına doğru model oldukları, ayrıca çocuklarından verdiği sözde durmaları istek ve beklentisi içinde olmalarının da çocukları doğru davranma konusunda motive ettiği ve bunun çocuklarının doğruluk tutumlarına yansıdığı şeklinde anlaşılmalıdır.

5- Anne-Babanın Kendine Bırakılan Emaneti Koruması Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Anne babanın kendilerine bırakılan bir emaneti zarar vermeden korumaları, bu konuda çocuklarına olumlu model olmalarını sağlayacaktır. Çocuklar emaneti koruma eğitimini gözleyerek bizzat öğrenmiş olacaklardır. Emanetin gereği gibi korunması, emanet bırakılan kişiye duyulan güvenin devamını sağlar, aksi ise güvensizliği. Aile içinde emaneti korumanın önemini anlayan çocuklar güvenli bir geleceğin güvencesi olacaktır.

5.1- Annenin Kendine Bırakılan Emaneti Koruması Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda annenin kendine bırakılan emaneti koruması ile çocuğun doğruluk tutumu arasında ilişki incelenmiştir.

Tablo 22- Annenin Kendine Bırakılan Emaneti (Para, Eşya, Sır vb.) Zarar Vermeden Koruma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Annenin Emaneti Koruma Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Her zaman korur	68,0 b	4,0	88,0	336
Genellikle korur	60,0 ab	20,0	82,0	24
Ara sıra korur	48,0 a	11,0	79,0	10
Toplam	--	4,0	88,0	370

$\chi^2 = 8.786$ $df = 2$ $P = 0.012$

Tablo 22 incelendiğinde çocukların büyük bir çoğunluğu annesinin emaneti her zaman koruduğunu ifade etmiş (N=336) olup, en yüksek doğruluk tutum düzeyi de bu grupta görülmektedir. Ayrıca annenin emaneti koruma düzeyi arttıkça çocukların doğruluk tutum düzeylerinin de yükselmekte olduğu görülmektedir. Emaneti koruma durumuna göre çocukların doğruluk tutum puanları arasında istatistik bakımdan anlamlı düzeyde fark mevcuttur ($P = 0.012$). Bu fark her zaman koruyan anneler ile ara sıra koruyan annelerin çocukları arasında anlamlı bulunmuştur. “Annesinin kendisine bırakılan emaneti her zaman koruduğunu ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

Emaneti koruyan annelerin çocuklarına doğruluk konusunda olumlu model oluşturdukları söylenebilir. Aynı zamanda çocukların annelerine güven duyma düzeyleri veya annelerin çocuklarına güven verme düzeyleri de buradan ortaya çıkmaktadır.

5.2- Babanın Kendine Bırakılan Emaneti Koruması Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda annenin kendine bırakılan emaneti koruması ile çocuğun doğruluk tutumu arasında ilişki incelenmiştir.

Tablo 23- Babanın Kendine Bırakılan Emaneti (Para, Eşya, Sır vb.) Zarar Vermeden Koruma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Babanın Emaneti Koruma Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Her zaman korur	68,0 b	4,0	88,0	327
Genellikle korur	55,5 a	7,0	80,0	30
Ara sıra korur	52,0 a	11,0	80,0	9
Cevapsız	--	--	--	4
Toplam	--	4,0	88,0	370

$\chi^2 = 10.401$ $df = 2$ $P = 0.006$

Tablo 23 incelendiğinde çocukların büyük bir çoğunluğu annesinin emaneti her zaman koruduğunu ifade etmekte (N=327) olup, en yüksek doğruluk tutum düzeyi de bu grupta görülmektedir. Ayrıca babanın emaneti koruma düzeyi arttıkça çocukların doğruluk tutum düzeylerinin de yükselmekte olduğu görülmektedir. Emaneti koruma durumuna göre çocukların doğruluk tutum puanları arasında istatistik bakımdan anlamlı düzeyde fark mevcuttur ($P = 0.006$). Bu fark her zaman koruyan babalar ile ara sıra ve genellikle koruyan babaların çocukları arasında anlamlı bulunmuştur. “Babasının kendisine bırakılan emaneti her zaman koruduğunu ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

Emaneti koruyan babaların çocuklarına doğruluk konusunda olumlu model oldukları söylenebilir. Ayrıca çocukların babalarına da bu konuda çok güven duydukları anlaşılmaktadır.

Anne babanın emaneti koruma düzeylerine bakıldığında annelerin babalara göre daha olumlu algılandığı, her ikisinin tutumlarının da çocukları aynı şekilde etkilediği görülmektedir (Tablo 22, 23). Anne babanın emaneti koruma konusunda çocuğa doğru model olmasının, çocuğun doğruluk tutumunu etkilediği anlaşılmaktadır.

5.3- Anne-Babanın Çocuktan Kendine Bırakılan Emaneti Korumasını İstemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

5.3.1- Annenin Çocuktan Kendine Bırakılan Emaneti Korumasını İstemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda annenin çocuktan kendine bırakılan emaneti korumasını istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasında ilişki incelenmiştir.

Tablo 24- Annenin Çocuktan Kendine Bırakılan Emaneti (Para, Eşya, Sır vb.) Zarar Vermeden Korumasını İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Annenin Çocuktan Emaneti Korumasını İsteme Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Her zaman korumasını ister	68,0 b	4,0	88,0	335
Genellikle korumasını ister	50,5 a	7,0	88,0	24
Ara sıra korumasını ister	41,5 a	11,0	80,0	10
Cevapsız	--	--	--	1
Toplam	--	4,0	88,0	370

$X^2= 13.939$ $df= 2$ $P= 0.001$

Annenin çocuktan emaneti korumasını istemesi durumuna göre çocukların doğruluk tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($P= 0.001$). Bu fark her zaman emaneti koruması istenen çocuklar lehine olup; emaneti genellikle koruması istenenlerle, ara sıra koruması istenenler arasında, puan ortancaları açısından gözlenebilir fark olmakla birlikte bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. “Annesinin her zaman kendisinden doğru davranmasını istediğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir. Her zaman emaneti koruması istenen ve beklenen çocukların bunun bilincinde ve buna uygun tutum içinde olduğu anlaşılmaktadır.

5.3.2- Babanın Çocuktan Kendine Bırakılan Emaneti Korumasını İstemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda babanın çocuktan kendine bırakılan emaneti korumasını istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasında ilişki incelenmiştir.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda Tablo 25’te görüldüğü gibi, babanın çocuktan emaneti korumasını istemesi durumuna göre çocukların doğruluk tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($P= 0.007$). Bu fark her zaman emaneti koruması istenen çocuklar lehine olup; emaneti genellikle koruması istenenlerle, ara sıra koruması istenenler arasında, puan ortancaları açısından gözlenebilir fark olmakla birlikte bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. “Babasının her zaman kendisinden doğru davranmasını istediğini ifade eden çocukların

doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

Tablo 25-Babanın Çocuktan Kendine Bırakılan Emaneti (Para, Eşya, Sır vb.) Zarar Vermeden Korumasını İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Babanın Çocuktan Emaneti Korumasını İsteme Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Her zaman korumasını ister	68,0 b	4,0	88,0	333
Genellikle korumasını ister	52,0 a	18,0	87,0	22
Ara sıra korumasını ister	47,5 a	11,0	80,0	10
Cevapsız	--	--	--	5
Toplam	--	4,0	88,0	370

$X^2= 10.011$ $df= 2$ $P= 0.007$

Her zaman emaneti koruması istenen ve beklenen çocuklar bunun bilincinde ve buna uygun tutum içinde görünmektedir.

Anne babanın çocuktan emaneti korumasını istemesi ile çocuğun doğruluk tutum düzeyi arasında paralellik bulunmuştur. Anne ile babanın algılanması arasında benzerlik bulunmaktadır (Tablo 24, 25).

Anne babanın emaneti koruması ve çocuklarından da bunu istemesi durumları karşılaştırıldığında çocuklardan istek ve beklentinin, anne babanın emaneti korumasından daha yüksek düzeyde olduğu, yani çocuklardan daha fazla beklenti içinde olduğu görülmektedir (Tablo 22, 23, 24, 25).

Anne babanın emaneti koruma konusunda çocuklarına olumlu model olmalarının ve onlardan da bunu istemelerinin, çocuklarının doğruluk tutumunu olumlu olarak şekillendirdiği anlaşılmaktadır

6- Anne-Babanın, Borcunu Zamanında Vermesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda anne babanın borcunu zamanında vermesi ve çocuktan da bunu istemesinin çocuğun doğruluk tutum düzeyi üzerindeki etkisi incelenmiştir.

6.1-Annenin, Borcunu Zamanında Vermesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda annenin birinden aldığı borcu zamanında sahibine vermesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 26- Annenin Birinden Aldığı Borcu (Para, Eşya vb.) Zamanında Sahibine Verme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri

Annenin Borcunu Zamanında Verme Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Her zaman zamanında verir	68,0 c	4,0	88,0	311
Genellikle zamanında verir	60,0 b	20,0	88,0	51
Ara sıra zamanında verir	39,0 a	11,0	69,0	6
Cevapsız	--	--	--	2
Toplam	--	4,0	88,0	370

$\chi^2= 12.718$ $df= 2$ $P= 0.002$

Tablo 26’da cevap veren 370 çocuğun 311 tanesi annesinin birinden aldığı borç para veya eşyayı her zaman zamanında sahibine iade ettiğini belirterek aynı zamanda annelerine olan güvenleri hakkında bilgi vermektedirler. Annenin aldığını iade etme durumuna göre çocukların doğruluk tutum puanları arasında aldığı borcu her zaman zamanında iade eden annelerin çocukları lehine istatistiksel açıdan anlamlı fark mevcuttur ($P=0.002$). Borç olarak aldığı para veya eşyayı zamanında sahibine verme durumu ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında pozitif bir ilişki gözlenmektedir. “Annesinin, birinden aldığı borcu her zaman, zamanında sahibine verdiğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

Çocukların, doğru model olması dolayısıyla annelerine güvendiği ve bunun doğruluk tutumlarına yansıdığı anlaşılmaktadır.

6.2-Babanın, Borcunu Zamanında Vermesi Ve Doğruluk Tutumu

Bu kısımda babanın birinden aldığı borcu zamanında sahibine vermesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 27- Babanın Birinden Aldığı Borcu (Para, Eşya vb.) Zamanında Sahibine Verme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Babanın Borcunu Zamanında Verme Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Her zaman zamanında verir	68,0 b	4,0	88,0	302
Genellikle zamanında verir	62,0 ab	18,0	88,0	54
Ara sıra zamanında verir	47,0 a	11,0	82,0	9
Cevapsız	--	--	--	5
Toplam	--	4,0	88,0	370

$\chi^2= 7.656$ $df= 2$ $P= 0.022$

Cevap veren 370 çocuğun 302 tanesi babasının birinden aldığı borç para veya eşyayı her zaman zamanında sahibine iade ettiğini belirterek aynı zamanda babalarına olan güvenleri hakkında bilgi vermektedirler. Babanın aldığını iade etme durumuna göre çocukların doğruluk tutum puanları arasında, aldığı borcu her zaman zamanında iade eden babaların çocukları lehine istatistiksel açıdan anlamlı fark mevcuttur

($P=0.022$). Borç olarak aldığı para veya eşyayı zamanında sahibine verme durumu ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında pozitif bir ilişki gözlenmektedir. “Babasının, birinden aldığı borcu her zaman, zamanında sahibine verdiğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

Çocukların, doğru model olması dolayısıyla babalarına güvendiği ve bunun doğruluk tutumlarına yansıdığı anlaşılmaktadır.

Anne ve baba borcunu zamanında verme durumuna göre karşılaştırıldığında, annelerin babalara göre daha olumlu algılandığı söylenebilir (Tablo 26, 27).

6.3- Anne-Babanın, Çocuktan Borcunu Zamanında Vermesini İstemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

6.3.1- Annenin, Çocuktan Borcunu Zamanında Vermesini İstemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda annenin birinden aldığı borcu zamanında sahibine vermesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 28- Annenin Çocuktan, Birinden Aldığı Borcu (Para, Eşya vb.) Zamanında Sahibine Vermesini İstemesi Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Annenin Çocuktan Borcunu Vermesini İsteme Durumu	Ölçek Puanı			
	Median	Minimum	Maximum	N
Her zaman vermesini ister	66,5 b	4,0	88,0	344
Genellikle vermesini ister	60,5 ab	7,0	80,0	20
Ara sıra vermesini ister	37,5 a	11,0	68,0	6
Toplam	--	4,0	88,0	370

$X^2= 8.594$ $df= 2$ $P= 0.014$

Tablo 28 incelendiğinde yapılan istatistik analiz sonuçlarına göre annenin çocuktan, birinden aldığı borcu zamanında sahibine vermesini istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu görülmektedir ($P=0.014$). Bu beklenen bir sonuçtur. “Annesinin her zaman kendisinden doğru davranmasını istediğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

Annenin çocuktan olumlu beklentisi ve teşviki doğrultusunda çocuğun doğruluk tutum düzeyinin de paralel olarak yükseldiği anlaşılmaktadır.

6.2- Babanın, Çocuktan Borcunu Zamanında Vermesini İstemesi Ve Doğruluk Tutumu

Bu kısımda babanın birinden aldığı borcu zamanında sahibine vermesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 29- Babanın Çocuktan, Birinden Aldığı Borcu (Para, Eşya vb.) Zamanında Sahibine Vermesini İstemesi Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Babanın Çocuktan Borcunu Vermesini İsteme Durumu	Ölçek Puanı			
	Median	Minimum	Maximum	N
Her zaman vermesini ister	66,0 b	4,0	88,0	338
Genellikle vermesini ister	59,0 ab	7,0	87,0	24
Ara sıra vermesini ister	37,5 a	11,0	54,0	4
Cevapsız	--	--	--	4
Toplam	--	4,0	88,0	370

$X^2= 8.116$ $df= 2$ $P= 0.017$

Tablo 29 incelendiğinde yapılan istatistik analiz sonuçlarına göre babanın çocuktan, birinden aldığı borcu zamanında sahibine vermesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu görülmektedir ($P=0.017$). Babanın çocuktan olumlu beklentisi ve teşviki doğrultusunda çocuğun doğruluk tutum düzeyinin de paralel olarak yükseldiği görülmektedir. Bu beklenen bir sonuçtur. “Babasının her zaman kendisinden doğru davranmasını istediğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

Tablo 28 ve 29 birlikte incelendiğinde anne ve babanın çocuktan birinden aldığı borcu zamanında vermesini istemesinin, çocukların doğruluk tutumunu olumlu yönde etkilediği görülmektedir.

Tablo 26, 27, 28, 29 birlikte incelendiğinde anne ve babaların çocuklarına aldığı borcu zamanında vererek doğru model olmaları ve çocuklarından da bunu istemeleri, çocukların doğruluk tutum düzeylerini olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Anne babanın çocuğa doğru model olması, çocuktan da doğruyu yapmasını istemesi ve beklemesinin, çocuğun anne babayı model alarak ve istekleri yönünde davranarak doğruluk tutumunu olumlu yönde geliştirdiği söylenebilir.

7- Anne-Babanın Kendisine Anlatılanların Doğruluğunu Araştırması Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Anne babanın kendilerine anlatılanlara inanmadan önce doğru olup olmadığını araştırmaları, hem çocuklara model olması, hem de doğruyu bulmada izlenmesi gereken yol hakkında çocuklara bilgi vermesi bakımından çok önemlidir. Doğru olup olmadığını araştırma yalan ve yanlışların toplumda yayılmaması, haksızlıkların önlenmesi, insanların zarar görmesini önlemesi açısından son derece önemlidir.

7.1- Annenin, Kendisine Anlatılanların Doğruluğunu Araştırması Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda annenin kendisine anlatılanlara inanmadan önce doğruluğunu araştırması ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 30- Annenin Kendisine Anlatılanlara İnanmadan Önce Doğru Olup Olmadığını Araştırma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Annenin Doğruyu Araştırma Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Her zaman doğruyu araştırır	69,0	4,0	88,0	146
Genellikle doğruyu araştırır	65,0	11,0	88,0	135
Ara sıra doğruyu araştırır	60,0	7,0	88,0	60
Nadiren doğruyu araştırır	68,0	9,0	86,0	15
Hiçbir zaman araştırmaz	50,5	33,0	88,0	12
Cevapsız	--	--	--	2
Toplam	--	4,0	88,0	370

$X^2= 6.533$ $df= 4$ $P= 0.163$

Tablo 30 incelendiğinde annenin doğruyu araştırması ile çocuğun doğruluk tutumu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. Çocukların 146 tanesi annesinin her zaman, 135 tanesi de genellikle doğruyu araştırdığını ifade etmiştir. Nadiren doğruyu araştırır seçeneği dışında diğer seçenekler arasında bir karşılaştırma yapıldığında annenin doğruyu araştırması ile çocukların doğruluk düzeylerinin de yükselmekte olduğu gözlenmektedir, fakat anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. “Annesinin her zaman doğru davrandığını ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmemiştir.

Annesi doğruluğu araştırsın veya araştırmassın çocukların benzer doğruluk tutumuna sahip oldukları görülmektedir.

7.2- Babanın, Kendisine Anlatılanların Doğruluğunu Araştırması Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda babanın kendisine anlatılanlara inanmadan önce doğruluğunu araştırması ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 31 incelendiğinde babası ara sıra doğruyu araştıran çocukların doğruluk tutumları en düşük bulunmuş olup diğer seçenekler karşılaştırıldığında ise babanın doğruyu araştırması arttıkça çocuğun doğruluk düzeyi de yükselmektedir, fakat anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Tablo 31- Babanın Kendisine Anlatılanlara İnanmadan Önce Doğru Olup Olmadığını Araştırma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Babanın Doğruyu Araştırma Durumu	Ölçek Puanı			
	Median	Minimum	Maximum	N
Her zaman doğruyu araştırır	69,0	4,0	88,0	147
Genellikle doğruyu araştırır	68,0	12,0	88,0	123
Ara sıra doğruyu araştırır	57,0	7,0	88,0	62
Nadiren doğruyu araştırır	64,0	9,0	83,0	17
Hiçbir zaman araştırmaz	62,0	35,0	88,0	15
Cevapsız	--	--	--	6
Toplam	--	4,0	88,0	370

$\chi^2= 5.971$ $df= 4$ $P= 0.201$

Bu nedenle “Babasının her zaman doğru davrandığını ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmemiştir. Buradan anne babanın doğruyu araştırıp araştırmamasının çocukların doğruluk tutum düzeylerini fazla etkilemediği anlaşılmaktadır.

Tablo 30 ve 31 karşılaştırıldığında anne babanın kendisine anlatılanlara inanmadan önce doğru olup olmadığını araştırma durumuna göre çocukların doğruluk tutumunun değişiklik göstermediği anlaşılmaktadır.

7.3- Anne-Babanın Çocuktan, Kendisine Anlatılanların Doğruluğunu Araştırmasını İstemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

7.3.1- Annenin Çocuktan, Kendisine Anlatılanların Doğruluğunu Araştırmasını İstemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda annenin çocuktan, kendisine anlatılanlara inanmadan önce doğruluğunu araştırmasını istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 32- Annenin Çocuktan, Kendisine Anlatılanlara İnanmadan Önce, Doğru Olup Olmadığını Araştırmasını İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri

Annenin Çocuktan Doğruyu Araştırmayı İsteme Durumu	Ölçek Puanı			
	Median	Minimum	Maximum	N
Her zaman araştırmasını ister	69,0	4,0	88,0	195
Genellikle araştırmasını ister	63,5	17,0	88,0	104
Ara sıra araştırmasını ister	63,0	9,0	88,0	41
Nadiren araştırmasını ister	62,0	39,0	85,0	15
Nadiren araştırmasını ister	56,0	12,0	88,0	11
Cevapsız	--	--	--	4
Toplam	--	4,0	88,0	370

$\chi^2= 4.905$ $df= 4$ $P= 0.297$

Annelerin büyük çoğunluğunun çocuğunun doğruyu araştırmasını istediği görülmektedir. Annenin isteği arttıkça çocuğun doğruluk tutumu da paralel olarak yükselmektedir. Fakat annenin çocuktan doğruyu araştırmasını istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmamış, “Annesinin her zaman kendisinden doğru davranmasını istediğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmemiştir.

7.3.2- Babanın Çocuktan, Kendisine Anlatılanların Doğruluğunu Araştırmasını İstemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda babanın çocuktan, kendisine anlatılanlara inanmadan önce doğruluğunu araştırmasını istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 33-Babanın Çocuktan, Kendisine Anlatılanlara İnanmadan Önce, Doğru Olup Olmadığını Araştırmasını İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Babanın Çocuktan Doğruyu Araştırmayı İsteme Durumu	Ölçek Puanı			
	Median	Minimum	Maximum	N
Her zaman araştırmasını ister	69,0	4,0	88,0	192
Genellikle araştırmasını ister	63,0	7,0	88,0	97
Ara sıra araştırmasını ister	63,5	9,0	88,0	40
Nadiren araştırmasını ister	61,0	21,0	85,0	19
Nadiren araştırmasını ister	55,0	12,0	88,0	14
Cevapsız	--	--	--	8
Toplam	--	4,0	88,0	370

$X^2= 9.239$ $df= 4$ $P= 0.055$

Babaların büyük çoğunluğunun, çocuğunun doğruyu araştırmasını istediği görülmektedir. Babanın olumlu isteği arttıkça çocuğun doğruluk tutumu da paralel olarak yükselmektedir. Fakat babanın çocuktan doğruyu araştırmasını istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamış, “Babasının her zaman kendisinden doğru davranmasını istediğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmemiştir.

Anne ve babanın çocuktan doğruyu araştırmasını istemesine göre Tablo 32 ve 33 çocukların doğruluk tutumunda bir karşılaştırıldığında anne baba için benzer bulgular elde edilmiştir. Çocuğun doğruluk tutumunun, anne babanın çocuktan doğru olanı araştırmasını istemesi ile anlamlı düzeyde ilişkili olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 30, 31, 32, 33 birlikte incelendiğinde anne babanın doğruyu araştırması ve çocuktan da bunu istemesinin çocukların doğruluk tutumlarını önemli ölçüde

etkilemediği bulunmuş olup, çocukların annelerini babalarına göre daha olumlu algıladıkları anlaşılmaktadır.

8- Anne-Babayı Dürüst Bulma Durumu Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

8.1-Anneyi Dürüst Bulma Durumu Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda çocuğun anneyi düşünce, söz ve davranışlarında doğru bulması ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 34- Anneyi Düşüncesinde, Sözünde ve Davranışlarında Her Zaman Doğru (Dürüst) Bulma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Anneyi Dürüst Bulma Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Her zaman dürüst	68,0	4,0	88,0	301
Genellikle dürüst	62,5	7,0	88,0	60
Bazen dürüst	61,5	18,0	80,0	8
Cevapsız	--	--	--	1
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2= 1.562 \quad df= 2 \quad P= 0.458$$

Çocukların büyük çoğunluğu annelerini dürüst bulmaktadır. Yapılan istatistik analiz sonuçlarına göre Tablo 34 incelendiğinde çocuğun anneyi dürüst bulması ile çocuğun doğruluk tutumu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamış, “Annesini her zaman dürüst bulan çocukların doğruluk tutum düzeyleri, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmemiştir. Bunun nedeni annelerin çocuklarınca genel olarak dürüst algılanmasıdır.

8.2-Babayı Dürüst Bulma Durumu Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda çocuğun anneyi düşünce, söz ve davranışlarında doğru bulması ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 35- Babayı Düşüncesinde, Sözünde ve Davranışlarında Her Zaman Doğru (Dürüst) Bulma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Babayı Dürüst Bulma Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Her zaman dürüst	68,0	4,0	88,0	285
Genellikle dürüst	61,0	9,0	88,0	69
Bazen dürüst	47,0	18,0	87,0	11
Cevapsız	--	--	--	5
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2= 4.204 \quad df= 2 \quad P= 0.122$$

Çocukların büyük çoğunluğu babalarını dürüst bulmaktadır. Yapılan istatistik analiz sonuçlarına göre Tablo 35 incelendiğinde çocuğun babayı dürüst bulması ile çocuğun doğruluk tutumu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamış, “Babasının her zaman doğru davrandığını ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer

çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmemiştir. Bunun nedeni, babaların çocuklarınca genel olarak dürüst algılanması olarak açıklanabilir.

Anne babanın dürüst bulunma durumu için Tablo 34 ve 35 birlikte incelendiğinde annelerin babalara göre daha olumlu algılandığı, fakat hem anne hem de babanın dürüst algılanma durumunun çocuğun doğruluk tutumunda fazla değişiklik oluşturmadığı görülmektedir.

8.3- Anne-Babanın Çocuktan, Dürüst Olmasını İstemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

8.3.1- Annenin Çocuktan, Dürüst Olmasını İstemesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda annenin, çocuktan düşünce, söz ve davranışlarında doğru olmasını istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 36- Annenin Çocuktan, Düşüncesinde, Sözünde ve Davranışlarında Doğru (Dürüst) Olmasını İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Annenin Çocuktan Dürüst Olmasını İsteme Durumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Her zaman dürüst olmasını ister	66,0	4,0	88,0	338
Genellikle dürüst olmasını ister	57,5	7,0	88,0	24
Ara sıra dürüst olmasını ister	71,0	35,0	87,0	4
Cevapsız	--	--	--	4
Toplam	--	4,0	88,0	370

$X^2= 2.703$ $df= 2$ $P= 0.259$

Çocukların büyük çoğunluğu annelerinin kendilerinden her zaman dürüst olmasını istediğini ifade etmiştir. Annenin çocuktan dürüst olmasını istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. “Annesinin her zaman kendisinden doğru davranmasını istediğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmemiştir.

8.3.2-Babanın Çocuktan, Dürüst Olmasını İstemesi Ve Doğruluk Tutumu

Bu kısımda babanın, çocuktan düşünce, söz ve davranışlarında doğru olmasını istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 37 incelendiğinde, çocukların büyük çoğunluğu babalarının kendilerinden her zaman dürüst olmasını istediğini ifade etmiştir. Babanın çocuktan dürüst olmasını istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. “Babasının her zaman kendisinden doğru davranmasını istediğini ifade eden çocukların

doğruluk tutum düzeyi, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

Tablo 37- Babanın Çocuktan, Dürüstünde, Sözünde ve Davranışlarında Doğru (Dürüst) Olmasını İsteme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Babanın Çocuktan Dürüst Olmasının İsteme Durumu	Ölçek Puanı			
	Median	Minimum	Maximum	N
Her zaman dürüst olmasını ister	66,0 b	4,0	88,0	329
Genellikle dürüst olmasını ister	50,0 a	7,0	85,0	29
Ara sıra dürüst olmasını ister	71,0 b	35,0	87,0	4
Cevapsız	--	--	--	8
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2= 8.798 \quad df= 2 \quad P= 0.012$$

Tablo 36 ve 37 birlikte incelendiğinde annenin çocuktan dürüst olmasını isteme durumuna göre çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmazken, babanın çocuktan dürüst olmasını istemesinin çocukların doğruluk tutum düzeyleri üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Bunun nedeninin annelerin çocuklarınca benzer şekilde algılanmasına rağmen, babaların ise farklı şekilde algılanması şeklinde açıklanabilir. Ayrıca annelerin babalara göre daha olumlu algılandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 34, 35, 36, 37 birlikte incelendiğinde çocuklar anne babayı belli düzeyde dürüst olarak algıarken, anne babasının dürüst olma konusunda kendisinden daha yüksek bir beklenti içinde olduğunu, daha fazla dürüst davranmasını beklediğini algıladığı anlaşılmaktadır.

8.4- Anne-Babadan Dürüst Olmayı Yeterince Öğrenebildiği Düşüncesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

8.4.1- Anneden Dürüst Olmayı Yeterince Öğrenebildiği Düşüncesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda anneden dürüst olmayı yeterince öğrenebildiği düşüncesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 38- Anneden Dürüst Olmayı Yeterince Öğrenebildiği Düşüncesine Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Anneden Dürüstlüğü Öğrendiğini Düşünme	Ölçek Puanı			
	Median	Minimum	Maximum	N
Evet	66,0	4,0	88,0	317
Kararsız	63,0	7,0	85,0	53
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2= 1.400 \quad df= 1 \quad P= 0.237$$

Annesinden dürüstlüğü yeterince öğrenebildiğini düşünen öğrenci sayısı 317, kararsız olan 53'tür. Dürüstlüğü annesinden yeterince öğrendiğini düşünenlerin

doğruluk tutum düzeyi, kararsız olanlarınkinden yüksek olmakla birlikte bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. “Annesinden yeterince dürüst olmayı öğrendiğini düşünen çocukların doğruluk tutum düzeyleri, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmemiştir. Bunun nedeni, anneden dürüstlüğü yeterince öğrenebildiğini düşünsün veya bu konuda kararsız olsun, iki grubun da dürüstlük konusunda benzer konumda olmaları, yüksek bir doğruluk tutumuna sahip olmalarıdır.

8.4.2- Babadan Dürüst Olmayı Yeterince Öğrenebildiği Düşüncesi Ve Çocuğun Doğruluk Tutumu

Bu kısımda babadan dürüst olmayı yeterince öğrenebildiği düşüncesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 39- Babadan Dürüst Olmayı Yeterince Öğrenebildiği Düşüncesine Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Babadan Dürüstlüğü Öğrendiğini Düşünme	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Evet	66,0 a	4,0	88,0	311
Kararsız	55,0 b	9,0	87,0	55
Cevapsız	--	--	--	4
Toplam	--	4,0	88,0	370

$X^2= 4.252$ $df= 1$ $P= 0.039$

Babasından dürüstlüğü yeterince öğrenebildiğini düşünen öğrenci sayısı 311, kararsız olan 55'tir. Dürüstlüğü babasından yeterince öğrendiğini düşünenlerin doğruluk tutum düzeyi, kararsız olanlarınkinden yüksek bulunmuş olup, bu fark istatistiksel açıdan da anlamlıdır ($P= 0.039$). “Babasından yeterince dürüst olmayı öğrendiğini düşünen çocukların doğruluk tutum düzeyleri, diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir. Çocuğun dürüstlüğü öğrenme konusunda babayı algılaması, onun doğruluk tutumu üzerinde anlamlı etki oluşturmaktadır.

III- ÇOCUKLARIN, İNSANLARIN YALAN VE DOĞRU SÖYLEME İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİNE AİT BULGULAR

Bu kısımda çocuklara göre, insanların hangi nedenlerle yalan ve doğru söyledikleri incelenmiştir.

1. Bir insanın Yalan Söylemesinin Nedenlerine (Birinci, İkinci ve Üçüncü Neden) Verilen Cevaplara Göre Çocukların Dağılımı

Bu kısımda çocukların, bir insanın yalan söylemesinin birinci, ikinci ve üçüncü nedenine verilen cevaplara göre dağılımları verilmiştir.

Tablo 40- Bir insanın Yalan Söylemesinin Birinci, İkinci ve Üçüncü Nedenine Verilen Cevaplara Göre Çocukların Dağılımı

Yalan söyleme nedenleri	1. yalan söyleme nedeni(N)	2. yalan söyleme nedeni(N)	3. yalan söyleme nedeni(N)
Ceza korkusu	101	36	46
Zorda bırakmak	17	28	21
Övünmek	17	22	28
İlgi çekmek	7	24	12
Bilgisizlik	37	36	26
Taklit	5	16	10
Alay korkusu	51	64	45
Menfaat düşüncesi	9	11	17
Hak aramak	22	42	44
Alıştığı	12	10	26
İyilik düşüncesi	59	35	38
Diğer	4	9	14
Cevapsız	29	37	43
Toplam	370	370	370

Seçeneklerin açılımı için bkz. EK-2: AİLEDE DOĞRULUK EĞİTİM ANKETİ

Tablo 40’da görüldüğü gibi yalan söylemenin en önemli yani birinci nedeninin ilk sırasında ceza korkusu yani “doğruyu söylediğinde alacağı cezadan kurtulmak” seçeneği 101 öğrenci ile en önemli neden olarak yer almaktadır. “İnsanların en çok neden yalan söylediklerine verilen cevaplar arasında ilk sırada korku yer almaktadır” denencesi verilerle desteklenmiştir.

Öğrenciler tarafından yalan söylemenin birinci nedeni sıralamasında ikinci sırada 59 öğrenci ile iyilik düşüncesi, üçüncü olarak 51 öğrenci ile alay korkusu ve sırayla yalanın zararını bilmemek, kızdığı birini zor durumda bırakmak-intikam almak, övünmek olarak sıralanmaktadır.

İkinci nedenin ilk sırasında 64 öğrenci ile alay korkusu, ikinci sırasında 42 öğrenci ile hak aramak, üçüncü sırasında ise 36 öğrenci ile ceza korkusu ve bilgisizlik, daha sonra ise 35 öğrenci ile iyilik düşüncesi gelmektedir.

Üçüncü nedenin ilk sırasında 46 öğrenci ile ceza korkusu, ikinci sırasında 45 öğrenci ile alay korkusu, üçüncü sırasında ise 38 öğrenci ile iyilik düşüncesi yer almaktadır.

Genel olarak bakıldığında olumsuz durumların bireyleri yalan söylemeye ittiği görülmektedir. Bu durum yalan söylemeye götürücü nedenlerin ortadan kalkması ile yalan söylemenin de büyük ölçüde ortadan kalkabileceğini düşündürmektedir.

Yalanın nedenlerine verilen cevaplara göre çocukların doğruluk tutum düzeylerine bakılarak daha ayrıntılı bilgi elde edilebilir (EK-4:Tablo 1, 2, 3).

2. Bir insanın Doğru Söylemesinin Nedenlerine (Birinci, İkinci ve Üçüncü Neden) Verilen Cevaplara Göre Çocukların Dağılımı.

Bu kısımda çocukların, bir insanın doğru söylemesinin birinci, ikinci ve üçüncü nedenine verilen cevaplara göre dağılımı verilmiştir.

TABLO 41- Bir insanın Doğru Söylemesinin Birinci, İkinci ve Üçüncü Nedenine Verilen Cevaplara Göre Çocukların Dağılımı.

Doğru söyleme nedenleri	Doğru söylemenin 1. nedeni(N)	Doğru söylemenin 2. nedeni(N)	Doğru söylemenin 3. nedeni(N)
Yalancı olmamak	121	33	34
Cezadan çekinmek	9	25	21
Gereğine inanmak	103	84	55
Kurallara uymak	14	33	13
Doğru görünmek	4	30	27
Güven kazanmak	6	21	27
Dînî inanç	57	47	58
Huzurlu olmak	29	61	94
Diğer	4	1	6
Cevapsız	23	35	35
Toplam	370	370	370

Seçeneklerin açılımı için bkz. EK-2: AİLEDE DOĞRULUK EĞİTİM ANKETİ

İnsanları doğru söylemesinin birinci nedeninin ilk sırasında yalancı olmamak, ikinci sırasında gereğine inanmak, üçüncü sırada ise dînî inanç yer almaktadır. İkinci nedenin ilk sırasında gereğine inanmak, huzurlu olmak, dînî inanç yer almaktadır. Üçüncü neden olarak da huzurlu olmak, dînî inanç, gereğine inanmak yer almaktadır. İnsanın doğru davranma nedenlerinin üçü birlikte ele alındığında ortaya çıkan sonuç, çocukların, insanların daha çok gereğine inandıkları için doğru söylediklerine inandıkları görülmektedir. “İnsanların en çok neden doğru söylediklerine verilen cevaplar arasında ilk sırada doğru söylemenin gereğine inanmak yer almaktadır” denencesi verilerle desteklenmiştir.

Daha sonra yalancı konumuna düşmemek, dînî inanç ve huzurlu olmak gibi nedenlerin de insanların doğru olma nedenleri arsında sırayla yer aldığı görülmektedir.

Doğru söylemenin nedenlerine verilen cevaplara göre çocukların doğruluk tutum düzeylerine bakılarak daha ayrıntılı bilgi elde edilebilir (EK-5:Tablo 1, 2, 3).

IV- ÇOCUKLARIN KENDİ DOĞRULUKLARI İLE İLGİLİ BULGULAR

Bu kısımda çocuğun kendisi ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

1- Günümüzde Doğruluğun Yarar Yerine Zarar Getirdiği Düşüncesine Katılma Durumu Ve Doğruluk Tutumu

Bu kısımda çocukların, günümüzde doğruluğun yarar yerine zarar getirdiği düşüncesine katılma durumu ile doğruluk tutumları arasındaki ilişki incelenmektedir.

Tablo 42- Günümüzde Doğruluğun Yarar Yerine Zarar Getirdiği Düşüncesine Katılma Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Doğruluğun Zarar Getirdiği Düşüncesi	Ölçek Puanı			
	Median	Minimum	Maximum	N
Tamamen katılıyorum	69,0 bc	4,0	88,0	77
Katılıyorum	63,0 ab	7,0	88,0	65
Kararsızım	60,5 a	20,0	88,0	104
Katılmıyorum	58,0 a	22,0	88,0	51
Hiç Katılmıyorum	74,0 c	16,0	88,0	70
Cevapsız	--	--	--	3
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2 = 25.753 \text{ df} = 4 \quad P = 0.000$$

Tablo 42 incelendiğinde 104 öğrencinin kararsızım, 77 öğrencinin tamamen katılıyorum, 70 tanesinin hiç katılmıyorum, 65 tanesinin katılıyorum, 51 tanesinin katılmıyorum cevabı verdiği görülmekte olup en yüksek doğruluk tutum düzeyinin, doğruluğun yararına inananlar lehine istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu görülmektedir. Bu beklenen bir sonuçtur. Farklı harfler anlamlı farklılığı ifade ettiğinden hiç katılamayanların düzeyi, tamamen katılıyorum cevabı verenlerin dışındaki seçeneklere göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. “Günümüzde doğruluğun yarar yerine zarar getirdiği düşüncesine katılmayan çocukların doğruluk tutum düzeyleri diğer çocukların doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

2- Kendini Dürüst Kabul Etme Ve Doğruluk Tutumu

Bu kısımda çocuğun kendinî dürüst kabul etme durumu ile doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmektedir.

Tablo 43-Kendini Düşüncede, Sözünde, Davranışlarında Her Zaman Dürüst Bir Kişi Olarak Kabul Etme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Kendinî Dürüst Kabul Etme	Ölçek Puanı			
	Median	Minimum	Maximum	N
Her zaman	70,0 b	4,0	88,0	138
Genellikle	64,0 b	17,0	88,0	183
Bazen	51,0 a	7,0	88,0	29
Nadiren	69,0 b	17,0	83,0	11
Cevapsız	--	--	--	9
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2 = 13.709 \quad \text{df} = 3 \quad P = 0.003$$

Tablo 43 incelendiğinde 370 öğrenciden 183 tanesinin kendisini genellikle dürüst kabul ettiği, 138 tanesinin de her zaman dürüst kabul ettiği görülmektedir. Doğruluk tutum düzeylerine göre bir karşılaştırma yapıldığında ise gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu ($P=0.003$), kendisini bazen dürüst olarak kabul edenlerin doğruluk tutum düzeylerinin diğer gruplara göre istatistiksel açıdan anlamlı oranda düşük olduğu bulunmuştur. Bu durum, “bazen” cevabı verenlerin kendileri hakkında kararsız olduklarını ve bunun da doğruluk tutum düzeylerini olumsuz etkilediğini düşündürmektedir. “Kendisini her zaman dürüst bir kişi olarak kabul eden çocukların doğruluk tutum düzeyleri, diğerlerinininkine göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

3- Kendi Çocuklarına Göstereceği Tutum Ve Doğruluk Tutumu

Çocuk toplumsallaşma süreci içinde yetişkinlerin davranışlarını gözleyerek, onların tutum ve davranışlarını benliğine katar. Çocuk kendine karşı gösterilen tutum ve davranışları içselleştirip özümler.⁵⁸¹

Kişinin tutumu, doğumdan başlayarak çocukluk, ergenlik, gençlik ve yetişkinlik dönemleri boyunca gittikçe netlik kazanarak gelişir. Kişinin tutumu, onun ahlâkî davranışlarını yönlendirdiği gibi, diğer tutum ve davranışları üzerinde de belirleyici rol oynamaktadır.⁵⁸² Bu kısımda anne ya da baba olduğunda kendi çocuklarına göstereceği tutuma ile çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 44- Anne Ya da Baba Olduğunda Kendi Çocuklarına Göstereceği Tutuma Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri

Kendi Çocuklarına Karşı Tutumu	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
İlgisiz	48,0 a	4,0	88,0	10
Baskıcı	56,0 a	9,0	80,0	26
Benimseyici	68,0 b	7,0	88,0	316
Gevşek	61,0 ab	49,0	85,0	4
Diğer	58,5 ab	51,0	82,0	6
Cevapsız	--	--	--	8
Toplam	--	4,0	88,0	370

$X^2= 9.662$ $df= 4$ $P= 0.047$

Yapılan istatistik analizler sonucuna göre çocuğun, anne ya da baba olduğunda kendi çocuklarına göstereceği tutum ile doğruluk tutumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($P<0.05$). “Anne baba olduğunda kendi çocuklarına karşı benimseyici tutum içinde olacağını ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyleri diğer çocukların

⁵⁸¹ Kaya, Ailede Anne- Baba, s. 196.

⁵⁸² Kaya, Din Eğitiminde, s. 15.

doğruluk tutum düzeylerine göre daha yüksektir “ denencesi verilerle desteklenmiştir. Çocuklar tutumlarını da aile ortamında kazanırlar. Küçükken kazanılanlar geleceğe taşınacağı için, bu çocuklar kendi anne babalarını olumlu algılamaları gibi, kendileri de gelecekte çocuklarına olumlu model olabileceklerdir. Fakat öğrenim süreci boyunca da destekleyici eğitim olarak daha bilinçli anne baba olmaları için desteklenmelidirler.

4- Sözünde Durma Durumu Ve Doğruluk Tutumu

Bu kısımda çocukların arkadaşı ile buluşmaya gitme durumu ile doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 45-Randevuya Gitme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Randevuya Gitme Durumu	Median	Ölçek Puanı		N
		Minimum	Maximum	
Gitmeme-unuttuğunu söyleme	39,0 a	11,0	88,0	15
Gitmeme-mazeret belirtme	58,0 b	27,0	88,0	20
Gitmeme-doğruyu söyleme	57,0 ab	17,0	88,0	51
Önceden randevuyu erteleme	68,0 b	4,0	88,0	270
Cevapsız	--	--	--	14
Toplam	--	4,0	88,0	370

$\chi^2 = 13.385$ $df = 3$ $P = 0.004$

Bu soru çocuğun verdiği sözde durma durumunu belirlemek amacıyla sorulmuştur. Tablo 45 incelendiğinde 270 çocuğun “buluşma saatinden önce durumumu anlatır ve buluşmayı ertelerim” seçeneğini işaretleyen randevuyu önceden erteleyeceği yani verdiği sözü yerine getirmemiş durumuna düşmeyeceği, düşmek istemediği anlaşılmaktadır. 51 öğrencinin de sözünde durmamayı göze alabileceği fakat gelmeyişinin gerçek nedenini söyleyeceği, yani yalan söylemeyeceği anlaşılmaktadır. Ülkemizde 7-17 yaşları arasındaki 50 çocuk üzerinde yapılan bir araştırmada % 24’ünde yalan olduğu saptanmıştır.⁵⁸³

Yapılan istatistik analizler sonucunda çocukların randevuya gitme durumu ile doğruluk tutum düzeyleri arasında istatistik açıdan, doğru davranan çocuklar lehine anlamlı fark bulunmuştur ($P=0.004$). Çocukların büyük çoğunluğunun doğru davranışı benimsedikleri, doğru davranış içinde olanların doğruluk tutumunun da yüksek olduğu Tablo 45 incelendiğinde görülmektedir. Bu durum doğal olan ve beklenen bir durumdur. “Sözünde duran, yalan söylemeyen çocukların doğruluk tutum düzeyleri, diğer öğrencilere göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

⁵⁸³ Yavuzer, Anne Baba , s. 205.

5- Yalan Söyleme Durumu Ve Doğruluk Tutumu

Bu kısımda çocuğun arkadaşı için yalan söyleme durumu ile doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 46-Arkadaşı İçin Yalan Söyleme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Arkadaşı İçin Yalan Söyleme	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Yalan söyler	56,0 a	4,0	88,0	39
Zoraki söyler	62,0 a	17,0	88,0	87
Yalanı önler	68,0 ab	7,0	88,0	153
Yalan söylemez	72,0 b	21,0	88,0	78
Cevapsız	--	--	--	13
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2= 9.481 \quad df= 3 \quad P= 0.024$$

Tablo 46 incelendiğinde çocukların yarıya yakınının (N=153) arkadaşının doğruyu ailesine söylemesi bilincine sahip olduğu ve bu konuda arkadaşına dürüst olması konusunda yardımcı olacağı ve 73 tanesinin de arkadaşı için bile olsa yalan söylemeye karşı olduğu anlaşılmaktadır. Çok az kişi ise arkadaşı için yalan söyleyebileceğini, 87 çocuk ise istemediği halde arkadaşı için zoraki yalan söyleyebileceğini göstermiştir.⁵⁸⁴ Arkadaşı için yalan söyleme durumuna göre çocukların doğruluk tutum puanları arasında istatistiksel açıdan doğru davranış içinde olacaklarını ifade edenler lehine anlamlı bir fark bulunmuştur (P= 0.024). Fark yalan söylemeyeceğini ifade eden grup ile Yalan söyleyen ve zorla da olsa yalan söyleyeceğini ifade eden gruplar arasında anlamlıdır. “Yalan söylemeyen çocukların doğruluk tutum düzeyleri, diğer öğrencilere göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

Enç’e göre kendi hesabına söylenen yalanla, bir arkadaşı korumak için söylenen yalan arasında psikolojik bir fark vardır. Bir arkadaşı korumak için söylenen yalan çocuğun bencillikten kurtulup sosyalleşme yönünden bir adım attığına işarettir. Çocuk arkadaşını korumak için kendi benliğini tehlikeye atmakta sakınca görmemektedir. Bu gibi çocukların da, büyük topluluğun menfaatlerinin arkadaşlık bağlılığından üstün olduğunu anlayabilecek bir olgunluğa ulaşması gerekmektedir.⁵⁸⁵ Araştırmanın sonucuna bakıldığında çocukların büyük çoğunluğunun belirtilen bu olgunluğa ulaşmış olduğu söylenebilir.

⁵⁸⁴ Seçeneklerin açılımı için bkz. EK-2: AİLEDE DOĞRULUK EĞİTİMİ ANKETİ

⁵⁸⁵ Enç, Ruh Sağlığı, s. 176.

6- Emaneti İade Etme Durumu Ve Doğruluk Tutumu

Bu kısımda arkadaşının saklaması için verdiği emaneti iade etme durumu ile doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmektedir.

Tablo 47- Arkadaşının Saklaması İçin Verdiği Emaneti (Eşya, Para vb.) İade Etme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Emaneti İade Etme	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
İade eder	67,0 b	4,0	88,0	345
İade etmez	52,0 a	12,0	87,0	15
Zoraki eder	57,0 ab	39,0	79,0	3
Cevapsız	--	--	--	7
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2 = 6.123 \quad df = 2 \quad P = 0.047$$

Tablo 47 incelendiğinde 345 öğrencinin sakladığı emaneti sahibine iade edeceği, 15 tanesinin ise etmeyeceği anlaşılmaktadır. Çocukların çoğunluğunun doğru olanı yapma eğiliminde oldukları, bu konuda kendilerine güvenilebileceği kestirilebilir.

Arkadaşı tarafından saklaması için verilen emaneti iade etme durumuna göre çocukların doğruluk tutum düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($P = 0.047$). Bu fark iade edenler yani “saklarım, istediğinde hemen geri veririm” seçeneğini işaretleyenler lehine, iade etmeyenler yani “kaybettiğimi, bulamadığımı söylerim, vermem” seçeneğini işaretleyenlere göre anlamlı bulunmuştur ($P = 0.015$). Bu fark “canım pek vermek istemez ama veririm” seçeneğini işaretleyenlerle diğerleri arasında anlamlı bulunmamıştır; istatistiksel açıdan anlamlı olmamakla birlikte zoraki iade edenlerin puan ortancaları, iade etmeyeceğini ifade edenlerinkinden daha yüksek gözlenmektedir. Bu beklenen ve gerçeklerle örtüşen bir sonuçtur. “Emaneti iade edeceğini ifade eden çocukların doğruluk tutum düzeyleri, diğer öğrencilere göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

7- Borcunu Zamanında Verme Durumu Ve Doğruluk Tutumu

Bu kısımda çocuğun birinden aldığı borcu zamanında verme durumu ile doğruluk tutumu arasındaki ilişki incelenmektedir.

Tablo 48- Bir Başkasından Aldığı Borcu (Para, Eşya vb.) Zamanında Verme Durumuna Göre Çocukların Doğruluk Tutum Düzeyleri.

Aldığını Zamanında Verme	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Her zaman	68,0 b	4,0	88,0	252
Genellikle	63,0 ab	7,0	84,0	92
Ara sıra	47,0 a	18,0	80,0	12
Cevapsız	--	--	--	14
Toplam	--	4,0	88,0	370

$$X^2 = 10.457 \quad df = 2 \quad P = 0.005$$

Tablo 48 incelendiğinde 252 kişi birinden aldığı borcu her zaman zamanında verdiğini ifade etmiştir, 92 kişi genellikle cevabını vermiştir. Bu durum çocukların aldıklarını zamanında verme konusunda duyarlı olduklarını, bu konuda güvenilir olduklarını şeklinde anlaşılabilir. Aldığını zamanında verme durumuna göre çocukların doğruluk tutumları arasında her zaman zamanında verenler lehine istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($P=0.005$). Bu fark her zaman ve ara sıra zamanında verme arasında anlamlı bulunmuştur, genellikle verenler diğer gruplardan anlamlı oranda farklı bulunmamıştır. “Aldığı borcu her zaman zamanında veren çocukların doğruluk tutum düzeyleri, diğer öğrencilere göre daha yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir.

8- Çocukların Genel Doğruluk Tutumu

Tablo 49-Çocukların Genel Doğruluk Tutum Düzeyleri.

	Ölçek Puanı			
	Median	Minimum	Maximum	N
Genel doğruluk tutum düzeyi	65,5	4,0	88,0	370

Tablo 49’da görüldüğü gibi çocukların doğruluk tutumları yüksek bulunmuştur. Doğruluk tutum ölçeğinden alınabilecek en düşük puan -88, en yüksek puan 88, kararsız durumu ifade eden puan 0’dır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda en düşük puan 4 iken en yüksek puan ise 88’dir. Ortancaya bakıldığında ise araştırmaya katılan çocukların doğruluk düzeyinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu beklenen bir sonuçtur. “Araştırmaya katılan çocukların doğruluk tutum düzeyleri genel olarak yüksektir” denencesi verilerle desteklenmiştir. Thompson (1949, 1952) ve Mitchell (1943) tarafından yapılan iki ayrı araştırmada gençlerin dürüstlüğü diğer değerlere göre üstün tuttuğu bulunmuştur.⁵⁸⁶ Bu araştırmada da dürüstlüğün yüksek bir oran oluşturduğu görülmektedir.

Araştırma, ilköğretim 8. sınıf öğrencileri üzerinde yapıldığından, 8. sınıf düzeyindeki öğrencilerin doğruluk tutum düzeyleri hakkında da bilgi vermektedir. Bu sınıf ve yaş öğrencilerinin eğitim ve öğretim ihtiyaçlarının belirlenmesi açısından da bu bulgular değerlendirilmelidir.

⁵⁸⁶ Jersild, Çocuk Psikolojisi, ss. 604-605., ayrıca bkz. ss. 605-606.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmadan elde edilen sonuçlar ve bu sonuçlara bağlı olarak öneriler sunulmuştur.

SONUÇ

Ahlak eğitimi çerçevesinde ailede doğruluk eğitiminin araştırıldığı bu çalışmada, ailede çocuğun doğruluk eğitimi ile ilgili bir durum tespiti yapılmıştır. Araştırma çocukların doğruluk tutumu üzerinde etkisi olabileceği düşünülen çocuğun çevresi ile ilgili bazı değişkenler, anne babanın doğruluk konusundaki tutum ve davranışları ve çocuğun doğrulukla ilgili bazı davranışları ile doğruluk tutumları arasındaki ilişki düzeyleri hakkında bir durum tespiti sunması yanında, ilköğretim 8. sınıfa devam eden 14 yaş öğrencilerinin doğruluk tutum düzeyleri hakkında da bilgi sunmaktadır. Araştırmada denenceler ve değişkenlerle ilgili olarak elde edilen belli başlı sonuçlar şunlardır:

Çevresel faktörlere göre incelendiğinde araştırmada cinsiyet, gelir durumu, anne babanın öğrenim durumu, kardeş sayısı, anne ibadet durumu ile çocuğun doğruluk tutumu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamış, babanın ibadet durumu ile çocukların doğruluk tutumu arasında sürekli ibadet eden babaların çocukları lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Ailede Doğruluk Eğitimi yani anne babanın doğrulukla ilgili tutum ve davranışları -model olma, çocuğu doğruya teşvik- açısından incelendiğinde anne babanın doğruluk konusundaki çocuğa karşı tutumu ile çocuğun doğruluk tutumu arasında “benimseyici” tutuma sahip olan anne babalar lehine anlamlı bir fark görülmüştür.

Anne babanın doğru söylemesi ve çocuktan doğru söylemesini istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasında, büyük çoğunluk anne babasını doğru sözlü olarak kabul ettiğinden ve çocuğundan doğru sözlü olmasını istiyor olarak görüldüğünden dolayı, anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Anne babanın yalan söylemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasında çok önemli düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuş; çocuktan yalan söylemesini isteme durumu ile

çocuğun doğruluk tutumu arasında ise anne babalar çocuklarından yalan söylemelerini istemedikleri için anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Anne babanın sözünde durması ve çocuktan sözünde durmasını istemesi ile çocukların doğruluk tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anne babanın kendine bırakılan emaneti koruması ve çocuktan kendine bırakılan emaneti korumasını istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anne babanın aldığı borcu zamanında vermesi ve çocuktan aldığı borcu zamanında vermesini istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Anne babanın kendisine anlatılanların doğruluğunu araştırması ve çocuktan da araştırmasını istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasında anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır.

Anne babayı dürüst bulma ve anne babanın çocuktan dürüst olmasını istemesi ile çocuğun doğruluk tutumu arasında, anne baba her zaman dürüst olarak ve çocuklarının da dürüst olmasını ister olarak algılandığı için, anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Anneden dürüst olmayı yeterince öğrenme durumu ile çocukların doğruluk tutumu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmazken, babadan dürüst olmayı yeterince öğrenme durumu ile çocukların doğruluk tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Çocukların, ‘insanların yalan ve doğru söyleme nedenleri’ ile ilgili cevaplarına bakıldığında yalanın daha çok “korku” nedeniyle, doğrunun ise “gereğine inanma” nedeniyle söylendiğini düşündükleri görülmüştür.

Çocuklara kendi doğrulukları açısından bakıldığında çocukların günümüzde doğruluğun yarar yerine zarar getirdiği düşüncesine katılma durumu ile doğruluk tutumları arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur. Çocukların kendini dürüst kabul etme durumu ile doğruluk tutumları arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur. Çocukların anne baba olduğunda kendi çocuklarına göstereceği tutum ile doğruluk tutumları arasında anlamlı ilişki mevcuttur. Çocuğun sözünde durma durumu, yalan söyleme durumu, aldığı borcu iade etme durumu ve borcunu zamanında verme durumu ile doğruluk tutumu arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.

Çocukların doğruluk tutum düzeylerine bakıldığında doğruluk tutum düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur.

Kısaca özetlemek gerekirse çevresel değişkenlerin çocuğun doğruluk tutumu üzerinde az da olsa etkisi olduğu görülmüş olup daha geniş çaplı araştırmalar bu konuda daha aydınlatıcı olacaktır. Bu nedenle konuyla ilgili daha kapsamlı araştırmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.

Hem anne hem de babanın doğrulukla ilgili tutum ve davranışlarının çocuklar tarafından model alınarak öğrenildiği, ayrıca çocuğun teşvik edilmesinin de teşvik doğrultusunda tutum ve davranışı beraberinde getirerek çocuğun eğitim sürecine katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır.

Çocukların insanların doğru ve yalan söyleme ile ilgili düşüncelerinin genel durum hakkında doğru gözlem ve algıya dayandığı görülmektedir.

Ayrıca çocuğun kendi tutum ve davranışları ile ilgili algısı da onun doğruluk tutumu üzerinde etkili bulunmuş olup, çocuğun tutumu ile davranışları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

ÖNERİLER

Aile çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılayan ve onu geleceğe hazırlayan ilk ve en önemli toplumsal kurumdur. Çocuğun kendisi demek olan kişiliğinin temelleri ailede atılır. Kişiliğin oluşumunda rol oynayan faktörler: anne babanın çocuk yetiştirme tutum ve davranışları, çocuğa olumlu model olmak ve çocuğu olumlu tutum ve davranışlara teşvik etmektir.

Anne babalık rolü yaşamda üstlenilen en önemli rollerden bir olup, hayatın doğal akışı içinde kazanılan bir meslek ya da sanat olarak kabul edilmektedir. Bütün sanat ve meslekler eğitim yoluyla öğrenildiği halde anne babalık mesleğinin okulu yoktur. Halbuki iyi anne baba olma öğrenilmesi gereken bir roldür. Bu rolde yeterli olmak, bazı temel davranışları kazanmış olmayı gerektirir. Anne babaların bilmesi gereken en önemli şey, çocuğun ilk yıllardaki aile yaşamının izlerini tüm yaşamı boyunca taşıdığıdır. Bu nedenle öğrenimin her düzeyinde bu eğitim verilmelidir.

Okulöncesi eğitim kurumlarından başlanarak çocuklara anne baba olma eğitimi verilmelidir. Her öğrenim düzeyinde okullarda çocuklara, anne baba olma ve ailede eğitim konularında dersler verilmeli, hatta başlı başına bir ders olarak müfredatta yer almalıdır. Ayrıca üniversitelerde gençleri anne baba olmaya hazırlayıcı dersler

bulunmalıdır. Bu dersler bilinçli anne baba olmayı ve böylece sağlıklı bireyler yetiştirmeyi, sağlıklı toplum meydana getirilmesini sağlar. Sağlıklı toplumda sağlıklı aile ortamında yetişen sağlıklı bireyler, yine kendileri gibi sağlıklı bireylerin yetişmesini sağlayarak sürece katkıda bulunur.

Aile ortamını iyileştirici ve çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldıracı tedbirler alınarak, aile içinde çocukların doğruluk eğitimine katkı sağlayacak şekilde anne babaya hizmet sunulmalıdır. Her iki cinsiyetteki çocuklara aynı fırsatlar verilmeli, ailenin gelir, öğrenim durumu ve çocuk sayısı gibi değişkenler açısından içinde yetişen bireylere faydası olacak hale getirilmesi için, kamu ve özel kurumlar tarafından aileye hizmet sunulmalıdır. Anne babanın dînî inancının gereğini yerine getirebilmesi için bilgi, duygu ve davranış edinme süreci çocukluktan itibaren başlamalı ve aile içindeki çocuklara da dînî ve ahlâkî eğitim verilmesi sağlanmalıdır. Böylece bireyler inançlarının gereği olan davranışları yerine getirerek inancın ahlâk boyutunu da hayatlarına geçirebilir. İnancının gereği olan ibadetleri yerine getirenlerde inancın ahlâk boyutunun da yüksek düzeyde yaşandığı birçok araştırmada da görülmektedir. Ailede verilecek dînî ve ahlâkî eğitim anne babanın ve çocuğun doğruluk özelliklerini kazanmasını sağlayacaktır.

Anne babanın aile içinde çocuğun doğruluk eğitiminde çocuğa olumlu model olması çocuğun doğruluğu öğrenmesini sağlar. Bu nedenle anne babanın çocuğuna doğruluk konusunda da doğru model olması konusunda bilinçlendirilmesi gereklidir. Bunun için anne babalar tarafından çocuklarının gelişim ihtiyaçları bilinmeli ve eksiksiz karşılanmalı, aşırılıklardan kaçınılmalıdır. Çocuğa olumlu bir aile ortamı sağlanarak, genel ve doğrulukla ilgili olumlu model tutum içinde bulunarak sağlıklı gelişimi sağlanmalıdır. Çocukların gelecekteki aile ortamlarının temelini, içinde yaşadıkları aile ortamında atıldığını, anne baba olmayı kendi anne babasından öğrendiğini unutmamalıdır.

Gerek çocuğa gerek diğer insanlara karşı olan tutum ve davranışlarının çocuklarca taklit edildiğini ve kendine mal edildiğini, gelecekte bir yetişkin ve anne baba olduğunda benzer davranışları göstereceğini, kendi çocuklarına da bunları miras bırakacağını ve geleceği olumlu veya olumsuz şekillendireceğinin bilinci, duygusu ve duyarlılığı içinde olmalıdır. Doğruları söylemeli, söyledikleri ile davranışları arasında çelişki olmamalıdır. Yani özü ile sözü, sözü ile işi birbirini tutmalıdır. Hataları karşısında çocuğa kırıcı davranışlarda bulunmamalı, çocuğu aşağılamamalı ve

suçlamamalıdır. Tüm bu tutum ve davranışların yalan söyleyen, doğruluktan uzak çocukların ve dolayısıyla yetişkinlerin çoğalmasına neden olacağı bilinmelidir.

Anne babalara gerek kurum merkezli, gerekse yaygın eğitimin diğer imkanlarından faydalanılarak destekleyici eğitim verilerek çocuğun eğitime katkıda bulunmalıdır. Yazılı ve görsel basın araçlarıyla çocuk, genç ve yetişkinlere bilgilendirici hizmetler sunularak anne babanın görev ve sorumlulukları konusunda toplumun her kesimi bilinçlendirilmelidir. Aileye yönelik programlar (TV ve radyo programları, CD, seminer, konferans, kurs, dergi, kitap, gazete, araştırma ve bilimsel çalışmalar vb) yapılmalıdır. Özellikle TV programlarının doğruluk karşıtı yayınlarının zararlarından çocukları korumak için anne baba olarak izlenecek program seçimine dikkat edilmeli, yanlışlıklar gerekli mercilere tepki göstermek ve öneriler sunmak suretiyle iletilmeli, en önemlisi de doğruluğu hedefleyen ve içeriği doğruluk olan programlar hazırlanmalı ve toplumun hizmetine sunulmalıdır. Bu görev özellikle bu alana personel yetiştiren fakültelere düşmektedir. Diğer kitle iletişim araçları için de aynı görev ve sorumluluklar geçerlidir.

Konu ile ilgili geniş çaplı bazı deneysel çalışmalar yapılarak konu ayrıntılı olarak araştırılmalı, anne baba, eğitimci, çocuk ve gençlere yardımcı olacak öneriler sunulmalıdır. Araştırma sonuçları basın aracılığı ile ilgililere ulaştırılmalıdır.

Çocuğun, doğruluğu ve yalanı yetişkin insanlardan görerek öğrendiğinin veya onların anlayışsız ve hatalı eğitimleri sonucunda kazandığının bilincinde olmalı, toplumda doğruluğu yaşanılır kılmak için tüm kişi ve kurumların üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesini sağlayacak politikalar oluşturulmalı ve uygulamalar yetkili kurumlarca değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- ADLER, Alfred, **İnsanı Tanıma Sanatı**, çev. Kamuran Şipal, Say Yay., İstanbul, 1994.
- AĞCA, Hüseyin, **Ailede Eğitim**, TDVYay., Ankara, 1998.
- AĞIRAKÇA, Ahmed, **“Ahlâk”**, ŞİA., Cilt 1, İstanbul, 1999.
- AKBABA, Sırrı, **Ana-Baba Tutumlarının Bazı Kişilik Özelliklerine Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ü. Sosyal Bilimler Enst., Ankara, 1988.
- AKKOYUN, Füsün, **Ergenlik ve Ergen**, Türk Aile Ansiklopedisi, cilt 2, T.C. Başbakanlık AAK Başk. Yay., Ankara, 1991, ss. 455-462.
- AKSEKİ, A. Hamdi, **Ahlâk Dersleri**, Fatih Matbaası, 2. Baskı, İstanbul, 1968.
- AKSEKİ, Ahmet Hamdi, **Ahlâk İlmi ve İslam Ahlâkı Ahlâk Dersleri**, Sadeleştiren. Ali Arslan Aydın, Nur Yayınları, 3. Baskı, Ankara, ty.
- AKSEKİ, Ahmet Hamdi, **İslâm Dini. İtikat-İbadet-Ahlâk**, Nur Yay., Ankara, 1993.
- AKYÜZ, Emine, **Ulusal Ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının Ve Güvenliğinin Korunması**, MEBas., Ankara, 2000.
- AKYÜZ, Hüseyin, **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**, MEBas., İstanbul, 1992.
- AL AWAD, Ahmed M. El Hassan, SONUGA-BARKE, Edmund J. S., **“Childhood Problems in Sudanese City: A Comparison of Extended and Nuclear Families”**, Child Development, 1992, n. 63, pp. 906-914
- ALTINTAŞ, Hayrani, **“İslam Ahlâkı ve İnsani Davranışlar”**, Ankara ÜİFD., Cilt XXXVI, 1997, ss. 15-27.
- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Cilt 1, İstanbul, 1986.
- ARGYLE, Michael, BEİT-HALLAHMÎ, Benjamin, **Yaş Ve Din**, çev. Abdurrahman Kurt, Uludağ ÜİFD., cilt 4, sa. 4, 1992, ss. 319-331.
- ARIKAN, Rauf, ODABAŞI, Yavuz, **Tüketici Davranışları ve Tüketici Bilinci**, AÖFYay., 1992.
- ARSLANTÜRK, Zeki, **“Yüksek Değerler Arasında Din”**, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 1999, sa. 6, ss. 55-72.
- ATAY, Hüseyin, **Kur’an’a Göre İslam’ın Temel Kuralları**, İstanbul, 1994.
- ATAY, Hüseyin, vd., **İslam Gerçeği**, Ankara Ü. Basımevi, Ankara, 1995.
- ATEŞ, Süleyman, **Kur’an Ansiklopedisi**, Kur’an Bilimleri Araştırma Vakfı (Kuba), Cilt II, İstanbul.

- AVCILAR, Suna Başak, **Ankara’da Kariyer Mesleklerin Genel Profili**”, Metropolde Kariyer Meslekleri ve Aile Yapısı Temelinde Yaşama Tarzları(Ankara Örneği), Başbakanlık AAK., Ankara, 1998, ss. 35-64.
- AY, M. Emin, **Çocuklarımıza Allah’ ı Nasıl Anlatalım**, Timaş Yay., İstanbul, 1995.
- AY, Mehmet Emin, ”**Kuran’ı Kerim’de Disiplin, Mükafat Ve Ceza Kavramları**”, Uludağ ÜİFD., sa. 4, 1992, ss. 249-257.
- AY, Mehmet Emin, **Din Eğitiminde Mükafat ve Ceza**, İzmir, 1994.
- AYDOĞMUŞ, Kayıhan, **“Çocuklarda Uyum ve Davranış Bozuklukları”**, Ana-Baba Okulu, İstanbul, 1990.
- AYHAN, Halis, **Din Eğitimi ve Öğretimi (iman–ibadet)**, Diyanet İşleri Başk. Yay., Ankara, 1985.
- AYHAN, Halis, **Din Eğitimi ve Öğretimi**, İstanbul, 1997.
- BABANZADE AHMET NAİM, **İslam Ahlâkının Esasları**, sad. Recep Kılıç, TDVYay., Ankara, 1995.
- BAĞÇECİ, Muhiddin, **“Sadakat”**, ŞİA, VII. Cilt, 2000.
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, **Din ve Hayat**, çev. Abdullah Özbek, Esra Yay., Konya, 1996.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem, **Eğitime Giriş**, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1983.
- BAŞER, Vehbi, ERKİLET BAŞER, Alev, **“Yaşama Tarzı Odağında Kariyer Meslekler”**, Metropolde Kariyer Meslekleri ve Aile Yapısı Temelinde Yaşama Tarzları (Ankara Örneği), Başbakanlık AAK., Ankara, 1998, s. 136-186.
- BAŞGİL, Ali Fuat, **Gençlerle Başbaşa**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1997.
- BAŞGİL, Ali Fuat, **Din ve Laiklik**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1996.
- BATLAŞ, Acar, **“Eğitim Başarısını Yükseltmede, Sağlıklı ve Mutlu İnsanlar Yetiştirmede Ailenin Rolü”**, Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.
- BAYRAKLI, Bayraktar, **İslam’da Eğitim**, MÜİFVYay., İstanbul, 1989.
- BAYRAKLI, Bayraktar, **Kur’an’da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları**, MÜİFVYay., İstanbul, 1999.
- BAYRAKTAR, M. Faruk, **“Ailenin Eğitim Görevi”**, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sa. 2, 1995, ss. 117-142.
- BAYSAL, Jale, **“Din, Ahlâk ve Toplumsal Yaşam”**, Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990, ss. 121-133.

- BAYYIĞIT, Mehmet, **Üniversite Gençliğinin Dini İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma**,Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1989.
- BERKTİN, Cezmi Tahir, **Çocuklarda ve Gençlerde Davranış Bozuklukları**, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara, 1978.
- BİLEN, Mürüvvet, **Sağlıklı İnsan İlişkileri**, Enta Ofset, Ank, ty.
- BİLGİN, Beyza, **“İslam’ ı Yeniden Anlamak ve Anlatmak”**, Ankara ÜİFD., cilt XXXIII, 1998, ss. 9-38.
- BİLGİN, Beyza, **İslâm’da Çocuk**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1987, s. 175.
- BİLGİN, Beyza, SELÇUK, Mualla, **Din Öğretimi Özel Öğretim İlke ve Yöntemleri**, Ankara, 1990.
- BİLGİN, Nuri, **İnsan İlişkileri ve Kimlik**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- BİLGİN, Vecdi, **“Türk Toplumunda Aile Kurumunu Benimseme ve Sahiplenme Düzeyleri”**, Ondokuz Mayıs ÜİFD., sa.10., 1998, ss. 387-413.
- BİLGİN, Vedat, ÖZDEN, Mehmet, BAŞBUĞ, Aydın, AKIN, Fetulleh, KELEŞ, İhsan, SEYFELİ, Berna, **“Mesleklere Göre Aile Araştırması: İşçi Ailesi”**, T.C. Başbakanlık AAK. Başkanlığı Yay., Ankara, 1998.
- BUSCAGLIA, Leo, **Birbirimizi Sevebilmek**, çev. Nejat Ebcioglu, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, ty.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, Gelişim Yay., Cilt 1, 1986.
- CANAN, İbrahim, **“İslam’ da Çocuk Hakları”**, Harran ÜİFD., sa. 1, 1995, ss. 7-22.
- CANAN, İbrahim, **Kur’an’da Çocukla İlgili Meseleler**, Atatürk ÜİFD., 8. sayı, 1988, ss.19-42.
- CANAN, İbrahim, **Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye**, Tuğra Neşriyat,İstanbul, ty.
- CANAN, İbrahim, **Resulullah’a Göre Aile ve Okulda Çocuk Terbiyesi**, Yeni Asya Yay., İstanbul, 1980.
- CANATAN, Burhanettin, **Ansiklopedik Terimler Sözlüğü**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1966.
- CANERİ, Hüseyin, **Ahlâk Bilinci**, Denge Yay., İstanbul, 1998.
- CARRIER, Ch., Ozouf, R., **Yaşanmış Pedagoji**, çev. Nejat Yüzbaşıoğulları, MEBas., Ankara, 1964.

- CEBECİ, Suat, **“Din Eğitimi Açısından Dînî Yaşantıların Gelenekleştirilmesi”**, Haran ÜİFD, Sa. 2,1996, ss. 75-98.
- CEMÂLİ, Muhammed Fâzıl, **Kur’an’a Göre Eğitim Felsefesi**, çev. A. Serdaroğlu, R. Özer, Özdemir Basımevi, İstanbul, ty.
- CHARLES, C. M., **Öğretmenler için Piaget İlkeleri**, çev. Gülten Ülgen, 2. baskı, Ankara, 1992.
- COŞKUN, Ahmet, **“Gazali’nin Ahlâk Ve İktisat Görüşü”**, Erciyes ÜİFD., sa. 6, 1989, ss. 219-235.
- CRAİN, W. C., **“Bandura’nın Sosyal Öğrenme Kuramı”**, Seminer, çev. Şeyda Kozcu, Ege Ü. Edebiyat Fak Yay., sa. 5, 1987.
- CÜCELOĞLU, Doğan, **Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı**, Sistem Yayıncılık, İstanbul,1999.
- CÜCELOĞLU, Doğan, **İçimizdeki Çocuk**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.
- CÜCELOĞLU, Doğan, **İnsan İnsana**, Altın Kitaplar Yayınevi, 1984.
- CÜCELOĞLU, Doğan, **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.
- ÇAĞLAR, Doğan, **Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi**, Ankara, 1981.
- ÇAĞRICI, Mustafa, **Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1991.
- ÇAĞRICI, Mustafa, **İslam Düşüncesinde Ahlâk**, M.Ü.İ.F.V.Yay., İstanbul, 1989.
- ÇALIŞLAR, Aziz, **Ansiklopedik Kültür Sözlüğü**, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.
- ÇAMDİBİ, H. Mahmut, **“Aile İçi İlişkiler ve Aile Rehberliği”**, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 1999, sa. 6, s. 131-138.
- ÇAMDİBİ, H. Mahmut, **“Gazâlî’nin Şahsiyet Terbiyesi, Eğitim ve Din Eğitimi”**, İslâmî Araştırmalar, cilt 13, sa. 3-4, 2000, ss. 445-447.
- ÇAMDİBİ, Mahmut, **Din Eğitime Giriş**, İstanbul, 1989.
- ÇAPLI, Orhan, **Çocukların Gençlerin Eğitimi**, Ankara, 1997.
- ÇİLELİ, Meral, **14-18 Yaşları Arasındaki Öğrencilerde Ahlâkî Yargının Zihinsel Gelişim Psikolojisi Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Ü. Eğitim Fakültesi, Ankara, 1981.
- ÇİLELİ, Meral, **Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi**, V Yayınları, Ankara,1986.
- ÇOPUR, Zeynep, ŞAFAK, Şükran, **“Aile Yaşamında Değerler ve Önemi”**, 1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu 9-11 Mayıs 2001 Ankara, ss. 312-318.
- DARYAL, Ali Murat, **Dînî Hayatın Psiko-Sosyal Temelleri**, MÜİFVYay, İstanbul, 1999.

- DEMİR, Necati, **“Dil’de Doğruluk Ve Yanlışlık Kavramlarının Mantıksal Ve Epistemolojik Temelleri Üzerine”**, Cumhuriyet Üİ FD., sa. 1, 1996, ss. 259-266.
- DEMİR, Ümran, (KARACAN) ERTEM, Gül, **“Aile ve Çocuk Etkileşimi”**, 1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu, 9-11 Mayıs 2001-Ankara, ss. 470-474.
- DEMİRAY, Kemal, **Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu**, Milliyet Yay., 1990.
- DERVİŞ, Havle Abdulkadir, EN-NASIR, Muhammed Hamid, **Ailede ve Anaokulunda Çocuk Terbiyesi**, Tercüme. Mustafa Özcan, Uysal Kitabevi, Konya, 1997.
- DESCARTES, **Metafizik Düşünceler**, çev. Mehmet Karasan, 3. Basılış, M.E. Basımevi, İstanbul, 1967.
- DİKMEN, Mehmet, **İnsanca Yaşama Yolu İslam Ahlâkı**, 2. baskı, Cihan Yay., İstanbul, 1988.
- DODURGALI, Abdurrahman, **Ailede Çocuğun Din Eğitimi**, MÜİFVYay., İstanbul, 1996.
- DOĞAN, Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, İz Yayıncılık, 1996.
- DÖKMEN, Üstün, **“Ahlâkî (Moral) Gelişim”**, Türk Aile Ansiklopedisi 1, T.C. Başbakanlık AAK Başkanlığı, Ankara, 1991, ss. 12-18.
- DÖNMEZ, İbrahim Kafi, **İslam’da İnanç İbadet Ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, MÜİFYay., Cilt 1, İstanbul, 1997.
- DRAZ, M. Abdullah, **Ahlâk ile Eğitimin Alakası**, çev. Hüseyin Emin Sert, Fırat ÜİFD., sa. 2, 1997, ss. 113-117.
- DRAZ, M. Abdullah, **İslam’ın İnsana Verdiği Değer**, çev. Nureddin Demir, Kayıhan Yay., 2. baskı, İstanbul, 1993.
- DURALI, Teoman, **“Tarihin Dayanılmaz Ağırlığı”**, Ankara ÜİFD., cilt XL, 1999, s. 117-126.
- DÜZGÜN, Şaban Ali, **“Değişim Kavramı ve Toplumsal Değişimin Şartları”**, Ankara ÜİFD., cilt XXXVIII, 1998, ss. 308-332.
- EBU ZEHRRA, Muhammed, **İslam’da Toplum Düzeni**, çev. Nurettin Demir, Vesim Taylan, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 1993.
- Eğitim Ansiklopedisi**, “Eğitim”, Şark Matbaası, Ankara, 1966.
- ELİAÇIK, İhsan, **“Ortak İyi İle Konuşmak”**, Yarın Aylık Dergi, sa. 9, Ocak 2003, s. 32-33.
- ELİAÇIK, İhsan, **“Özgürlük Ahlâkı”**, Türkiye ve Dünyada Yarın, Aylık Dergi, sa. 5, 2002, ss. 32-33.

- EL-İSFAHANÎ, Ebül Kasım Rağıp, **Mutluluğun Kazanılması**, çev. Lütüfî Doğan, İstanbul, 1974.
- ELKİN, Frederick, **Çocuk ve Toplum, Çocuğun Toplumsallaşması**, çev. Nazife Güngör, Gündoğan Yay., Ankara, 1995.
- ELMACIOĞLU, Tuncer, **Başarıda Aile Faktörü**, Hayat Yayınları, İstanbul, 1998.
- EL-MAVERDÎ, Ebu'l-Hasan, **Maddi ve Manevi Yüce Değerler**, çev. Bergamalı Cevdet Efendi, Hazırlayan. Yaşar Çalışkan, İstanbul, 1993.
- ENÇ, Mitat, **Ruh Sağlığı Bilgisi**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti., İstanbul, 1979.
- ERCAN, Ahmet Rahmi, **Çocuklarımızı Başarıya Ulaştırmamızın Yolları**, Alkım Kitapçılık-Yayıncılık, Ankara, ty.
- ERDEM, Hüsameddin, **Ahlâk Felsefesi**, Hü-er Yayınları, Konya, 2002.
- ERDEM, Hüsametdin, **Ahlâka Giriş**, Günay Ofset, Konya, 1994.
- ERDEM, Hüsametdin, “**Osmanlı’da Ahlâk ve Bazı Ahlâk Risaleleri**”, Selçuk ÜİFD., sa. 10, 2000, ss. 25-64.
- ERSOY, Mehmet Âkif, **Safahat**, Akpınar Yayınevi, İstanbul, 1987.
- ERTAN, Muammer, “**Sıdk**”, ŞİA, Cilt VII, İstanbul, 2000, s. 189.
- ERZEN PAKEL, Onur, “**Çocuklarda Özgüven ve Önkoşulları**”, Psikoloji Kongresi, Boğaziçi Ü., 1985.
- FERSAHOĞLU, Yaşar, **Din Eğitim Ve Öğretiminde Duygu Eğitimi**, Marifet Yay., İstanbul 1998.
- FİŞEK, Güler Okman, SÜKAN, Zafer, **Çocuğunuz ve Siz**, MEBas., İstanbul, 1983.
- FOULGUİE, Paul, **Pedagoji Sözlüğü**, Çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul, 1994.
- GAZÂLÎ, İmam, **Ey Oğul-Eyyühe’l-Veled**, Çev. Hasan Küçük, Marifet Yayınları, İstanbul, 1992.
- GAZÂLÎ, İmam, **Gıybet**, çev. Yahya Alkın, Bahar Yay., İstanbul, 1985.
- GAZÂLÎ, İmam, **İhyâu’Ulumi’d-Dîn**, çev. Ahmed Serdaroğlu, cilt 1-4, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1975.
- GAZÂLÎ, İmam, **Oğluma**, çev. H. Abdülhalim Akkul, İstanbul, 1972.
- GAZALÎ, Muhammed, **Müslümanın Ahlâkı**, çev. Abdülcelil Candan, 3. baskı, Rıbat Basım Yayın A.Ş., Konya, 1996.
- GORDON, Thomas, **Etkili Anne baba Eğitimi Aile İletişim Dili**, çev. Emel Aksay, İstanbul, 2002.
- GÖKSU, Turkut, **Toplumsal Psikoloji**, Özen Yayıncılık, Ankara, 2000.

- GÖKA, Erol, “**Çocuk Psikolojisi ve Aile**”, Türk Aile Ansiklopedisi, Ankara, 1991, ss. 228-230.
- GÖVSA, Alaettin, **Çocukta Duygusal Gelişim**, Hayat Yay., İstanbul, 1998.
- GÜÇ, Ahmet, “**Nemime**”, ŞİA, Cilt VI.
- GÜLER, İlhami, **Allah’ın Ahlâkîliği Sorunu**, Ankara Okulu Yay., 2. Basım, Ankara, 2000.
- GÜLER, İlhami, “**Dinin Durduğu Yer**”, Yarın Aylık Dergi, sa. 8, Aralık, 2002, s. 30.
- GÜNGÖR, Erol, **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995.
- GÜNGÖR, Erol, IŞIK, Emin, **Lise 2 Ahlâk**, M.E.B. Devlet Kitapları, Ankara, ty.
- GÜNGÖR, Erol, IŞIK, Emin, TEKİN, Ahmet, EROL, Yaşar, **Ahlâk Lise III**, M.E.B. Devlet Kitapları, İstiklâl Matbaası, İzmir, ty.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, **Felsefe Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
- HİZMETLİ, Sabri, **İslam Tarihi-İlk Dönem**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1999.
- İBN MİSKEVEYH, **Ahlâkı Olgunlaştırma**, çev. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1983.
- İNAN, Yusuf, **İslam’da Ticarî Ahlâk**, Çağdaş Yayınevi, İstanbul, 1964, ss. 90-101.
- İSEN, Mustafa, “**Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu**”, Türk Aile Ansiklopedisi 1, başbakanlık AAK Başkanlığı Yay., Ankara, 1991, ss. 53-54.
- İSMAİL HAKKI, **Jean Jacques Rousseau Terbiye Felsefesi**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1925.
- İSMAİL HAKKI, **Umumî Pedagoji**, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1930.
- İŞÇİ, Metin, **Kültür Sömürgeciliği ve Eğitim**, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- JERSİLD, Arthur T., **Çocuk Psikolojisi**, çev. Gülseren Günçe, Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, Ankara, 1983.
- JOHNSON, Paul E., “**Dînî Davranış**”, Dokuz Eylül ÜİFD., çev. Habil Şentürk, sa. 2, 1985, ss. 25-29.
- KADEMOĞLU, Mahmud Rifat, “**Sosyal Ahlâk**”, ŞİA, Cilt 7, 2000.
- KAFKASLI, Ali, **Çocuk Eğitimi**, EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler-, Cilt 1, sa. 1, 1997, ss. 173-187.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, BEKMAN, Sevda, SUNAR, Diane, **Başarı Ailede Başlar- Çok Amaçlı Eğitim Modeli**, Yayın Pazarlama San. Ltd. Şti. İst, 1993.
- KANDEMİR, M. Yaşar, **Modellerle İslâm Ahlâkı**, Nesil Yayınları, İstanbul, 1979.
- KARABULUT, Osman, **İslam’da Çocuk Terbiyesi**, Konya, 1993.

- KARACOŞKUN, M. Doğan, **İmam-Hatip Lisesi Çocuklarının Dînî Tutum ve Davranışları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1994.
- KARACOŞKUN, M. Doğan, **Psiko-Sosyal Açından İman (Dînî İnanç) – Amel (Dînî Davranış) İlişkisi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1998.
- KARAGÖZ, İsmail, **“Dosdoğru Olmak ve Dosdoğru Yolda Bulunmak”**, Diyanet İlmî Dergi, Cilt 35, sayı 2, Nisan-Mayıs-Haziran 1999, ss. 61-70.
- KARASAR, Niyazi, **Araştırmalarda Rapor Hazırlama**, Ankara, 1995.
- KAVUNCU, Mualla Gülnaz, **“Kariyer Mesleklerde Aile Yapısı”**, Metropolde Kariyer Meslekleri ve Aile Yapısı Temelinde Yaşama Tarzları(Ankara Örneği), Başbakanlık AAK., Ankara, 1998, ss.65-98.
- KAYA, Mevlüt, **“Ailede Anne – Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik Ve Benlik Gelişimindeki Rolü”**, Ondokuz Mayıs ÜİFD., sa. 9, Samsun, 1997, s.193-204.
- KAYA, Mevlüt, **“Kişilik Özelliklerinin Ahlâkî Yargı Üzerindeki Etkisi”**, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Yıl 1997, sa. 4, ss. 185-200.
- KAYA, Mevlüt, **“Örnek Olay İncelemesi Yönteminin Ahlâk Eğitiminde Kullanılması”**, Ondokuz Mayıs ÜİFD., sa. 8, Samsun 1996, s. 135-155.
- KAYA, Mevlüt, **Din Eğitiminde İletişim ve Dînî Tutum**, Etüt Yay., Samsun, 1998.
- KILIÇ, Recep, **“Olgu Ve Değer Problemi”**, Ankara ÜİFD., Cilt XXXV, 1996, ss. 355-402.
- KILIÇ, Recep, **Ahlâkın Dînî Temeli**, TDVYay., Ankara, 1996.
- KILIÇ, Recep, **Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk**, TDVYay., Ankara, 1999.
- Çubukçu, İbrahim Agâh, **İslam’da Ahlâk ve Manevî Vazifeler**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1974.
- KILLIOĞLU, İsmail, **Ahlâk - Hukuk İlişkisi**, MÜİFVYay., İstanbul, 1988.
- KIZILIRMAK, Sait, **“Doğruluk”**, ŞİA, cilt 2, 1999, ss. 27-28.
- KÖKNEL, Özcan, **“Ergenlik Dönemi”**, Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, ss. 83-94.
- KÖKNEL, Özcan, **Kaygıdan Mutluluğa Kişilik**, Altın Kitaplar Yayınevi, yy., 1984.
- KÖKSAL, M. Asım, **Dînî Ve Ahlâkî Sohbetler**, Cilt 3, TDVYay., Ankara, 1994.
- KÖSE, İsmail, ÖZENSEL, Ertan, **Felsefe**, Tümay Yay., Ankara, 2000.

- KÜNG, Hans, KUSCHEL, Karl-Josef, **Evrensel Bir Ahlâka Doğru**, Çev. Nevzat Y. Aşıkoğlu, Cemal Tosun, Recai Doğan, Gün Yayıncılık, Ankara, 1995.
- LALANDE, Andre, **Kısa Gerekçeli Pratik Ahlâk**, çev. M. Coşkun Değirmencioğlu, MEBas., İstanbul, 1995.
- MCHALE, Susan M., PAWLETKO, Terese M., **“Differential Treatment of Siblings in Two Family Contexts”**, Child Development, 1992, n. 63, pp. 68-81.
- MCWHİRTER, J. Jeffries, VOLTAN ACAR, Nilüfer, **Çocukla İletişim**, Ankara, 1985.
- MEVDUDİ, **İslam Davetçilerine**, Dünya Yay., İstanbul, 1986.
- MONTAGU, Ashley, **Çocuklarınıza Ahlâkî Değerleri Nasıl Kazandırabilirsiniz?**, çev. Remzi Öncül, MEBYay., İstanbul, 2000.
- MONTESSORİ, Maria, **Çocuk Eğitimi “Montessori Metodu”**, Sander Yay., İstanbul, 1982.
- NAKVİ, Nevvab Haydar, **Ekonomi Ve Ahlâk**, çev. İlhan Kutluer, İnsan Yay., İstanbul, 1985.
- NAZİK, Behire, **Çocuk Ruh Sağlığı 1,2**, Ya-Pa Yay. A.Ş., İst, 2000.
- NAZİK, Hamil, **İnsan İlişkileri**, Ya-Pa Yayın Pazarlama, İstanbul, 2000.
- NEİLL, A. S., **Bir Eğitim Mucizesi Summerhill Okulu**, Yaprak Kitap Yayın Pazarlama, İstanbul, 1990.
- NİSAN, Mordecai, **“Moral Norms and Social Conventions: A Cross-Cultural Comparison”**, Developmental Psychology, 1987, Volume 23, n. 5, pp. 719-725.
- OSKAY, Gülter, **“Değer Yargılarından Kaynaklanan Ana-Baba Ergen Çatışmasının Sosyo Ekonomik Ve Benzeri Değişkenler Açısından İncelenmesi”**, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ss. 221-242.
- ÖMEROĞLU, Esra, YAYLA, Şehnaz, KURTULMUŞ, Zeynep, **“0-4 Yaş Arası Çocuk ve Anne Eğitimine Yeni Bir Bakış”**, 1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu, 9-11 Mayıs 2001-Ankara, ss. 233-237.
- ÖNCÜL, Remzi, **“Doğruluk”**, Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü, MEBas., İstanbul, 2000.
- **Modelleriyle Türkçe Sözlük**, MEBas., Ankara, 1995.
- ÖYMEN, M. Münir Raşit, **Ahlâk Eğitimi ve Ahlâkın Testle Ölçülmesi**, 3. baskı, İstanbul, 1975.
- ÖZBEK, Ali, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (S.A.V)**, Esra Yay., Konya, 1997

- ÖZCAN, Hanifi, **Epistomolojik Açıdan İman**, MÜFVYay., İstanbul, 1992.
- ÖZDENÖREN, Rasim, **Kafa Karıştıran Kelimeler**, İnsan Yay., İstanbul, 1987.
- ÖZDENÖREN, Rasim, **Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler**, İnsan Yay., İstanbul, 1986.
- ÖZDENÖREN, Rasim, **Red Yazıları**, Beyan Yay., İstanbul, 1988.
- ÖZGÜVEN, İbrahim Ethem, **Psikolojik Testler**, Ankara, 1994.
- PAZARLI, Osman, **İslam'da Ahlâk**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980.
- PEKER, Hüseyin, **"Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din"**, Ondokuz Mayıs ÜİFD., sa.1, 1986, ss. 100-105.
- PEKER, Hüseyin, **"Teknolojik Gelişmeler Ve İslam Ahlâkı"**, Ondokuz Mayıs ÜİFD., sa. 9, 1997, ss. 29-34.
- PEKER, Hüseyin, **Din ve Ahlâk Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları –Ailede, Okulda, Camide-**, Eser Matbaası, Samsun, 1991.
- POPPER, Karl, **Açık Toplum ve Düşmanları**, cilt 2- Hegel, Marx ve Sonrası, çev. Harun Rızatepe, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.
- POYRAZ, Hakan, **Ahlâkî Özgürleşmenin Önündeki Bir Engel Olarak Fanatizm**, Ankara ÜİFD., Cilt XL., 1999, ss. 177-188.
- ROUSSEAU, Jean Jacques, **Emil yahut Terbiyeye Dair**, çev. Hilmi Ziya Ülken, Ali Rıza Ülgener, Selahattin Güzey, İstanbul, 1945.
- SALZMANN, C. G., **Nerede Hata Yaptık**, çev. Zeki Karakaya, Edâ Yay.
- SAVATER, Fernando, **Oğluma Ahlâk Üzerine Öğütler**, çev. Şadan Karadeniz, İletişim Yay., İstanbul, 1999.
- SAVLU, Ahmet Hamdi, **Çocuk Terbiyesi**, Akın Basımevi, Konya, 1978.
- SEÇKİN, Nezahat, Kayhan, Ülker, **Aile Yapısı**, AÖFYay., 1993.
- SELÇUK, Mualla, **"Çocuk Eğitiminde Dînî Motifler(Okulöncesi Çağ)"**, İslami Araştırmalar, Cilt 4, Sa.2, 1990, ss. 105-117.
- SELÇUK, Muallâ, **Çocuğun Eğitiminde Dînî Motifler**, TDVYay., Ankara, 1990.
- SELÇUK, Ziya, **Eğitim Psikolojisi**, Server Basın ve Yayın A.Ş., Konya, 1991.
- SHARİF, M. M., **Eğitimde İslami Hedefler**, çev. Ali Özer, Dokuz Eylül Ü.İ.F.D., sa. 3, 1986, ss. 205-214.
- SİLAH, Mehmet, **Davranış Bilimleri I**, Sivas, 1998.
- SÖNMEZ, Veysel, **Eğitim Felsefesi**, Adım Yayıncılık, Ankara, 1991.
- STEEDE Kevin, **Anne Babaların Yaptıkları 10 Hata**, Hayat Yay.

- SÜVEYD, Muhammed Nur, **Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi**, çev. Zekerya Güler, Uysal Kitabevi, Konya, 1994.
- SÜZME, Duygu, ÇABUK, Güngör, “**Akdeniz Üniversitesi Gençliğinin Aile İlişkileri**”, 1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu, 9-11 Mayıs 2001-Ankara, ss. 482-486.
- ŞEKERCİ, Osman, **Kaynaklarımıza Göre İslam Terbiyesi**, Şamil Yayınevi, İst., ty.
- ŞENDOĞDU, Mine Canan, “**Anaokuluna Devam Eden 5-6 Yaş Grubu Çocukların Anne-Babalarını Algılamaları ile Anne-Babaların Kendi Tutumlarını Algılamaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**”, 1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu, 9-11 Mayıs 2001-Ankara, ss. 437-443.
- ŞENTÜRK, Habil, **Dînî İnançın Psikolojisi**, Süleyman Demirel ÜİFD., 4. sayı, 1997, ss. 89-99.
- TEKİN, Halil, **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme**, Has-soy Matbaası, Ankara, 1984.
- TEMEL, Z. Fulya, AKSOY, Ayşe B., **Ergen ve Gelişimi Yetişkinliğe İlk Adım**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001
- TEZBAŞARAN, A. Ata, **Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu**, ikinci bası, Türk Psikologlar Derneği, Ankara, 1997.
- TOPALOĞLU, Bekir, YAVUZ, Yusuf Şevki, ÇELEBİ, İlyas, **İslam’da İnanç Esasları**, MÜİFVYay., İstanbul, 1998.
- TOPÇU, Nurettin, **İslam ve İnsan**, Hareket Yay., İstanbul, 1969.
- TOZLU, Necmettin, **İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma**, MEBas., İstanbul, 1989.
- TURGAY, Nureddin, “**Müstakîm**”, ŞİA, cilt 6.
- Türk Aile Ansiklopedisi**, cilt 1-2-3, T.C. Başbakanlık AAK Başkanlığı Yay., Ank, 1991.
- Türk Ailesinin Yaşadığı Mekanlara/Konutlara İlişkin Eğilimler**, cilt 1-2, T.C. Başbakanlık AAK Başkanlığı Yay., Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1999.
- TÜTÜNCÜ, Mehmet, “**Kuran ve Hadislerde Eğitim Esasları**”, Dokuz Eylül ÜİFD., sa. 2, 1985, ss. 231-245.
- ULUĞ, Mücellâ, “**Aile Çocuk Eğitimi ile Çocuklardaki Çeşitli Psikolojik Şikayetler Arasındaki İlişkinin Tetkiki**”, İstanbul Ü. Tercübî Psikoloji Çalışmaları, cilt 20, 1995, ss. 45-72.
- UYSAL, Veysel, **Din Psikolojisi Açısından Dînî Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri**, MÜİFVYay., İstanbul, 1996.

- ÜLGEN, Gülten, FİDAN, Emel, **Çocuk Gelişimi**, MEBas., İstanbul, 1983,
- ÜNALTAY, A. Altay, “**Res Publica: Toplumsal Ahlâk ve Özgürlük**”, Yarı Aylık Dergi, sa. 8, Aralık 2002, s. 24.
- ÜNLÜ, Sezen, **Psikoloji**, Anadolu Ü. A.Ö.F.Yay, Eskişehir, 1992.
- YAĞCI, Cengiz, “**Çocuk**”, ŞİA, Cilt II, İstanbul, 1999.
- YAĞCI, Cengiz, “**Şaka**”, ŞİA, cilt 7, 2000.
- YAHYA, Harun, **Kur’an’da Vicdanın Önemi**, Vural yayıncılık, İstanbul, 1999.
- YAKIT, İsmail, “**Sadreddin Konevî’de Ahlâk Felsefesi**”, Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi, sa. 4, 1989, ss. 45-56.
- YALÇIN, Mikdat, **İman ve Ahlâkın Hayati Değerleri**, Hikmet Yay., İstanbul, 1981.
- YAVUZ, Kerim, “**Dînî İnançın Gelişmesinde Nativizm ve Tecrübecilik Problemi**”, Atatürk ÜİFD., sa. 7, 1986, ss. 129-142.
- YAVUZ, Kerim, “**Genel Öğrenmeden Dînî Öğrenmeye Yaklaşımlar**”, Ankara ÜİFD., cilt XXXVIII, ss. 55-63.
- YAVUZ, Kerim, **Çocuğun Dünyası ve Gelişme**, Çocuk Vakfı Yay., İstanbul, 1992.
- YAVUZ, Kerim, **Çocukta Dînî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi**, Diyanet İşleri Başk. Yay., Ankara, 1987.
- YAVUZER, Haluk, “**Yaygın Anne-Baba Tutumları**”, Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, ss. 107-122.
- YAVUZER, Haluk, **Çocuk Psikolojisi**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1985.
- YAVUZER, Haluk, **Çocuk ve Suç**, Altın Kitaplar Yayınevi, yy, 1982.
- YÖRÜKÂN, Turhan, “**Alfred Adler Bireysel Psikolojisi**”, Sosyal Roller ve Kişilik, Doğu Matbaacılık Ankara 2000.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay, **Çocuk Ruh Sağlığı**, Ankara, 1983.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay, **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 1983.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay, **Gençlik Çağı**, Ankara, 1986.
- YURDUSEVER, H. İbrahim, **Lise Çocuklarının Dînî Davranışlarını Etkileyen Faktörler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1990.
- YÜKSEL, Emrullah, “**Hazreti Muhammed’ in Getirdiği Ahlâkın Cihanşumüllüğü**”, Atatürk ÜİFD., sa. 7, 1986, ss. 77-85.

EK-1:**ANKET UYGULANAN OKULLARDA ANKETE KATILAN ÖĞRENCİ SAYISI****Tablo 1- Anket Uygulanan Okullarda Ankete Katılan Öğrenci Sayısı**

Okullar	Öğrenci Sayısı
Muzaffer Sarısözen İÖO	44
Özel Sultan Murat İÖO	19
Vali Reşit Paşa İÖO	18
Yavuz Selim İÖO	54
Fatih İÖO	60
Ziya Gökalp İÖO	24
Anadolu Selçuk İÖO	43
Cebeci İÖO	37
Mimar Sinan İÖO	49
Behrampaşa İÖO	22
Toplam	370

-2:

AİLEDE DOĞRULUK EĞİTİMİ ANKETİ

gili Öğrenciler,

Bu anket, siz ve anne-babalarınız hakkında bazı bilgiler elde etmek amacıyla hazırlanmıştır. Sorulara samimi cevaplar vermeniz toplanacak bilgilerin güvenilir olmasını sağlayacaktır. Anket sorularını dikkatle okuyarak, size en uygun olan seçeneğin önünde bulunan () işareti içine X işareti koyunuz; doldurulması gereken soruların cevabını da sorunun yanında bulunan kısma yazınız. Lütfen her soruyu cevaplandırınız. Eğer durumunuza tam uyan bir seçenek yoksa, durumunuza en yakın olan seçeneği işaretleyiniz. Yardımlarınız için teşekkür ederim.

Hamiyet ÖZTÜRK

Cinsiyet: () 1. Kız () 2. Erkek

Ailenin Gelir Durumu:

80 milyon ve altı () 181 milyon-500 milyon arası () 501 milyon- 1 milyar arası
1 milyar – 1 milyar 500 milyon () 1 milyar 500 milyon- 2 milyar () 2 milyar ve üstü

Annelerin Babanın Öğrenim Durumları:

Annelerin Baba

- () 1.Okur-yazar değil
- () 2.Sadece Okuma-Yazma Bilir
- () 3.İlkokul Mezunlu
- () 4.Ortaokul Mezunlu
- () 5.Lise Mezunlu
- () 6.Üniversite veya Yüksekokul Mezunlu

Ailedeki Çocuk Sayısı (Kendisi Dahil):

() 1. Tek Çocuk () 2. İki Kardeş () 3. Üç Kardeş () 4. Diğer.Yazınız.....

Annelerin Babanın İbadet Etme(Namaz Kılma, Oruç Tutma, Kuran Okuma) Durumu aşağıdakilerden hangisine yakındır?

Annelerin Baba

- () 1.İbadetlerini sürekli olarak yapar
- () 2.İbadetlerini genellikle yapar
- () 3.İbadetlerini ara sıra yapar
- () 4.Seyrek olarak ibadet eder
- () 5.Hiç ibadet etmez

Aşağıdakilerden hangisi annenin ve babanın sana karşı yaptıklarını anlatır?

Annelerin Baba

- () 1. Doğru veya yanlış, söylediklerime ve yaptıklarına hiç önem vermez ve ilgilenmez.
- () 2. Doğru davranışlarımı bile sürekli eleştirir, yanlış yaptığım zaman cezalandırır.
- () 3. Yaptıklarımıyla ilgilenir, doğru davranışlarımı takdir ve teşvik eder, yanlışlarımı düzeltmem için uyarır ve yaptığımdan zararlı telafi etmeme yardımcı olur.
- () 4. Doğru veya yanlış hiçbir hareketime karışmaz, yanlışlarımı bile kızmaz.

Aşağıdakilerden hangisi anne babanın doğru söyleme durumuna uyar?

Annelerin Baba

- () 1. Her zaman doğru söyler
- () 2. Genellikle doğru söyler
- () 3. Ara sıra doğru söyler
- () 4. Genellikle doğru söylemez
- () 5. Hiçbir zaman doğru söylemez

Annelerin baban senin doğruyu söylemeni isterler mi?

Annelerin () 1. Her zaman () 2. Çoğunlukla () 3. Ara sıra () 4. Nadiren () 5. Hiçbir zaman

Baban () 1. Her zaman () 2. Çoğunlukla () 3. Ara sıra () 4. Nadiren () 5. Hiçbir zaman

Annelerin baban yalan söyler mi?

Annelerin () 1. Her zaman () 2. Çoğunlukla () 3. Ara sıra () 4. Nadiren () 5. Hiçbir zaman

Baban () 1. Her zaman () 2. Çoğunlukla () 3. Ara sıra () 4. Nadiren () 5. Hiçbir zaman

Annelerin baban her hangi bir nedenle yalan söylemeni isterler mi?

Annelerin () 1. Her zaman () 2. Çoğunlukla () 3. Ara sıra () 4. Nadiren () 5. Hiçbir zaman

Baban () 1. Her zaman () 2. Çoğunlukla () 3. Ara sıra () 4. Nadiren () 5. Hiçbir zaman

Aşağıdakilerden hangisi annenin ve babanın verdiği sözü yerine getirme durumuna uyar?

Annelerin Baba

- () 1. Önemli bir sebep olmadıkça verdiği sözü mutlaka yerine getirir.
- () 2. Verdiği sözü genellikle yerine getirir
- () 3. Verdiği sözü ara sıra yerine getirir
- () 4. Genellikle verdiği sözü yerine getirmez.
- () 5. Hiçbir zaman sözünü yerine getirmez

Baban senin verdiğin sözü yerine getirmeni isterler mi?

Annelerin () 1. Her zaman () 2. Çoğunlukla () 3. Ara sıra () 4. Nadiren () 5. Hiçbir zaman

Baban () 1. Her zaman () 2. Çoğunlukla () 3. Ara sıra () 4. Nadiren () 5. Hiçbir zaman

ence, annen baban kendilerine bırakılan bir emaneti(para, eşya, sır...), zarar vermeden korurlar mı?

e ()1. Her zaman ()2.Çoğunlukla ()3. Ara sıra ()4.Nadiren ()5. Hiçbir zaman

a ()1. Her zaman ()2.Çoğunlukla ()3. Ara sıra ()4. Nadiren ()5. Hiçbir zaman

annen baban sana bırakılan bir emaneti(para, eşya, sır...), zarar vermeden korumanı isterler mi?

en ()1. Her zaman ()2.Çoğunlukla ()3. Ara sıra ()4.Nadiren ()5. Hiçbir zaman

an ()1. Her zaman ()2.Çoğunlukla ()3. Ara sıra ()4. Nadiren ()5. Hiçbir zaman

annen baban aldıkları borç para veya eşyayı zamanında sahibine verirler mi?

e ()1. Her zaman ()2.Çoğunlukla ()3. Ara sıra ()4.Nadiren ()5. Hiçbir zaman

a ()1. Her zaman ()2.Çoğunlukla ()3. Ara sıra ()4. Nadiren ()5. Hiçbir zaman

annen baban senin birinden aldığın borç para veya eşyayı zamanında sahibine vermeni ister mi?

en ()1. Her zaman ()2.Çoğunlukla ()3. Ara sıra ()4.Nadiren ()5. Hiçbir zaman

an ()1. Her zaman ()2.Çoğunlukla ()3. Ara sıra ()4. Nadiren ()5. Hiçbir zaman

annen baban, kendilerine anlatılanlara hemen inanmadan önce doğru olup olmadığını araştırır mı?

e ()1. Her zaman ()2.Çoğunlukla ()3. Ara sıra ()4.Nadiren ()5. Hiçbir zaman

a ()1. Her zaman ()2.Çoğunlukla ()3. Ara sıra ()4. Nadiren ()5. Hiçbir zaman

annen baban, sana anlatılanlara inanmadan önce doğru olup olmadığını araştırmanı isterler mi?

en ()1. Her zaman ()2.Çoğunlukla ()3. Ara sıra ()4.Nadiren ()5. Hiçbir zaman

an ()1. Her zaman ()2.Çoğunlukla ()3. Ara sıra ()4. Nadiren ()5. Hiçbir zaman

bazı insanlar düşüncesinde, sözünde ve davranışlarında her zaman dürüsttür, doğrudur; bazıları da değildir.

n genellikle anneni ve babanı ne kadar dürüst bulursun?

e Baba

() 1.Her zaman dürüst

() 2.Genellikle dürüst

() 3.Bazen dürüst

() 4.Çoğunlukla dürüst değil

() 5.Hiç dürüst değil

annen baban senin düşüncende, sözünde ve davranışlarında dürüst olmanı isterler mi?

en ()1. Her zaman ()2.Çoğunlukla ()3. Ara sıra ()4.Nadiren ()5. Hiçbir zaman

an ()1. Her zaman ()2.Çoğunlukla ()3. Ara sıra ()4. Nadiren ()5. Hiçbir zaman

ence bir insan en çok hangi nedenlerle yalan söyler? En çoktan aza doğru 1,2,3 olarak yazın.

. Doğruyu söylediğinde alacağı cezadan kurtulmak için

. Kızdığı birini zor durumda bırakmak veya intikam almak için

. Başkalarına karşı övünmek ve kendini üstün göstermek için

. Herkesin kendisiyle ilgilenmesini sağlamak

. Yalan söylemenin zararlarını yeterince bilmediği için

. Büyükler yalan söylediği için

. Utandığı, çekindiği veya alay edilmekten korktuğu için

. Bir kâr, eşya veya para elde etmek için

. Kendini haklı göstermek için

0.Yalana alıştığı için

1.İyilik yapma düşüncesi ile

2. Diğer. Yazınız.....

Sen, annenden ve babandan dürüst olmayı yeterince öğrenebildiğini düşünüyor musun?

enden ()1. Evet ()2. Kararsızım ()3. Hayır

andan ()1. Evet ()2. Kararsızım ()3. Hayır

ence bir insan en çok hangi nedenlerle doğru söyler? En çoktan aza doğru 1,2,3 olarak yazın.

. Yalanının ortaya çıkması sonucu yalancı konumuna düşmemek için

. Yalanı ortaya çıktığında cezalandırılmaktan çekindiği için

. Doğruluğun iyi bir davranış olduğuna inandığı için

. Kurallara uymak için

. Herkesin kendisine doğru demesi için

. Büyükleri mutlu etmek için

. Doğru olmasını din istediği için

. İçinde huzursuzluk hissetmemek için

1. Diğer. Yazınız.....

Günümüzde doğruluk yarar yerine zarar getiriyor.Bu düşünceye ne derece katılıyorsun?

. Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5.Hiç katılmıyorum

sen kendini düşüncende, sözünde ve davranışlarında her zaman doğru, dürüst bir kişi olarak kabul eder misin?

1. Her zaman ()2.Genellikle ()3. Ara sıra ()4. Nadiren ()5. Hiçbir zaman

Sen, anne ya da baba olsaydın kendi çocuğuna karşı nasıl davranırdın?

- 1. Söyledikleri ve yaptıklarıyla fazla ilgilenmezdim.
- 2. Davranışlarını sürekli izler, yanlış yaptığı zaman cezalandırırdım.
- 3. Yaptıklarıyla ilgilenir, doğru davranışlarını takdir ve teşvik eder, yanlışlarını düzeltmesi için uyarır ve verdiği zararı affı etmesine destek olurum
- 4. Doğru veya yanlış hiçbir hareketine karışmaz, yanlışlarına bile kızmazdım.
- 5. Başka varsa yazınız.....

Bir arkadaşınla belirli bir saatte buluşmaya karar verdiniz. Kendini yorgun hissediyorsun. Aşağıdakilerden hangisini yaparsın?

- 1. Gitmem, onu gördüğüm zaman hatırlamış gibi yaparım, unuttuğumu söylerim
- 2. Gitmem, bir sorun çıktığı için gelemediğimi ve üzgün olduğumu söylerim
- 3. Gitmem, sonra doğruyu söylerim ve özür dilerim
- 4. Buluşma saatinden önce durumumu anlatır ve buluşmayı ertelerim

Samimi bir arkadaşın, akşam senin yanında olmadığı halde, annesi veya babası sorduğu zaman senin yanında olduğunu söylemeni istese ne yaparsın?

- 1. Ailesi sorduğunda, arkadaşımın akşam benim yanında olduğunu söylerim
- 2. Yalan söylemek istemem ama arkadaşımı kıramam
- 3. Arkadaşıma akşam nerede olduğunu sorar, doğruyu ailesi ile konuşmasını sağlarım
- 4. Arkadaşıma ailesi sorduğunda yalan söyleyemeyeceğimi söylerim ve ailesi sorduğunda doğruyu söylerim

Bir arkadaşın saklaman için sana bir eşya, para... verse ne yaparsın?

- 1. Saklarım, istediğinde hemen geri veririm
- 2. Kaybettiğimi, bulamadığımı söylerim, vermem
- 3. Canım pek vermek istemez ama veririm

Bir başkasından aldığın borç para veya eşyayı zamanında verir misin?

- 1. Her zaman () 2. Genellikle () 3. Ara sıra () 4. Nadiren () 5. Hiçbir zaman ()

DOĞRULUK TUTUM ÖLÇEĞİ

geli Öğrenciler,

Bu ölçek, doğruluk ile ilgili tutumları ölçmek amacı ile hazırlanmıştır. Bu ölçekte 44 adet ifade bulunmaktadır. Her ifadeyi okuduktan sonra, buna ne derecede katıldığınızı ya da imadığınızı seçeneklerin önündeki () içine X koyarak işaretleyiniz. Örnek: (X).

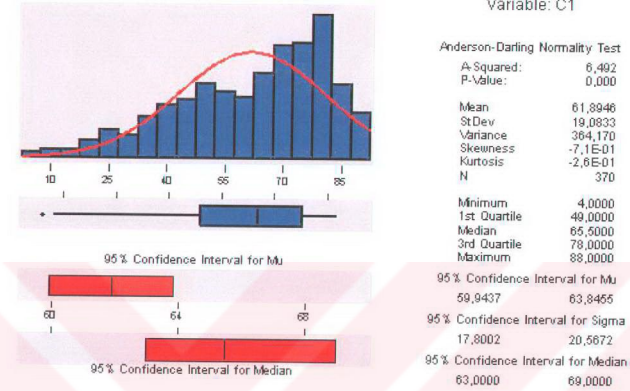
Bir ifadeyi okuduktan sonra aklınıza ilk geleni işaretleyiniz. İşaretsiz ifade bırakmayınız. Adınızı yazmayınız.

1. Her zaman doğru söylenmelidir.
()1. Tamamen katılıyorum ()2. Katılıyorum ()3. Kararsızım ()4. Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
2. Kesinlikle yalan söylenmemelidir.
()1. Tamamen katılıyorum ()2. Katılıyorum ()3. Kararsızım ()4. Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
3. Bildiği bir doğruyu söylemek başkasına zarar verecekse (ülkeye, topluma, kişilere) doğru söylenmemelidir
()1. Tamamen katılıyorum ()2. Katılıyorum ()3. Kararsızım ()4. Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
4. Haksızlığa uğrayacağı bilinen birine ait bir sır, para veya eşya sorulduğunda bilinen doğru söylenmemelidir
()1. Tamamen katılıyorum ()2. Katılıyorum ()3. Kararsızım ()4. Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
5. İnanmadığı bir şeye inanıyorum denmemelidir.
()1. Tamamen katılıyorum ()2. Katılıyorum ()3. Kararsızım ()4. Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
6. İnsanlar sadece görünürde doğru olan davranışları ile değerlendirilmemelidir.
()1. Tamamen katılıyorum ()2. Katılıyorum ()3. Kararsızım ()4. Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
7. Kendi kendine kesin olarak verilen söz mutlaka tutulmalıdır.
()1. Tamamen katılıyorum ()2. Katılıyorum ()3. Kararsızım ()4. Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
8. Birine verilen söz mutlaka tutulmalıdır.
()1. Tamamen katılıyorum ()2. Katılıyorum ()3. Kararsızım ()4. Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
9. Söyledikleri ile yaptıkları birbirine uygun olmalıdır.
()1. Tamamen katılıyorum ()2. Katılıyorum ()3. Kararsızım ()4. Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
10. Kendini bilgili göstermek amacıyla bilgi sahibi olunmayan konuda konuşulmamalıdır.
()1. Tamamen katılıyorum ()2. Katılıyorum ()3. Kararsızım ()4. Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
11. Kendine getirilen bilgi veya habere inanmadan önce, doğru olup olmadığı araştırılmalıdır.
()1. Tamamen katılıyorum ()2. Katılıyorum ()3. Kararsızım ()4. Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
12. Söylenmediğini bildiği halde, söylendi diyerek, birisi adına bir söz aktarılmamalıdır.
()1. Tamamen katılıyorum ()2. Katılıyorum ()3. Kararsızım ()4. Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
13. Birinin haksız yere elinden malını, parasını veya eşyasını almak için yalan yere yemin edilmemelidir
()1. Tamamen katılıyorum ()2. Katılıyorum ()3. Kararsızım ()4. Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
14. Yemin ettiğinde, kimse duymamış bile olsa yemin mutlaka yerine getirilmelidir.
()1. Tamamen katılıyorum ()2. Katılıyorum ()3. Kararsızım ()4. Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum

15. Tutulamayacak bir söz kesinlikle verilmemelidir.
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
16. Doğru davranmakta zorlanılsa bile, doğru davranmak için çaba gösterilmelidir.
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
17. Kendi çıkarı için kesinlikle yalan söylenilmemelidir.
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
18. Kendini zor bir durumdan kurtarmak amacıyla yalan söylenilmemelidir.
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
19. Bir başkası adına kesinlikle yalan söz aktarılmalıdır.
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
20. Başkaları kesinlikle yalan söylemeye zorlanılmamalıdır.
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
21. Doğru olmak konusunda birbirine örnek olunmalıdır.
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
22. Doğru olmak konusunda birbiri teşvik edilmelidir.
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
23. Yalan söyleyenler uyarılmalıdır.
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
24. Anne-babaları tarafından çocuklara, doğru davranışlarla örnek olunmalıdır
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
25. Çok zor durumda kalınmadıkça her zaman doğru bilinen yapılmalıdır
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
26. Her zaman doğru bilinen söylenmelidir
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
27. Doğru bilinen davranış içinden gelerek yapılmalıdır
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
28. Doğru davranmanın nedeni başkalarının gözüne doğru görünmek olmamalıdır
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
29. Yapılması düşünülmeyen bir şey için söz verilmemelidir
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
30. Birinin hayatını tehlikeden korumak gibi hayati nedenler olmadıkça asla yalan söylenilmemelidir
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
31. Birinden emanet alınan bir eşya, söz verilen zamanda yerine teslim edilmelidir
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
32. Yapılmayan bir şey için yaptım denmemelidir
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
33. Söylenen veya yapılan şey inkar edilmemelidir
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
34. Her zaman doğru ve doğruluk konusunda örnek olunmalıdır
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
35. Her zaman yalan söyleyenlere engel olunmalıdır
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
36. Alış veriş yapılırken dürüst olunmalıdır
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
37. Borçlar söz verilen zamanda ödenmelidir
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
38. Olmuş bir olayı olmamış, olmamış bir olayı olmuş göstermemelidir
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
39. Başkasının söyledikleri kesinlikle yanlış aktarılmalıdır
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
40. Düşünülenin veya bilinenin tersi söylenmemelidir
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
41. Başkalarını kandırmak için yalan söylenmemelidir
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
42. Topluma faydası dokunan, toplumdaki zararı kaldıran konular dışında yalan söylenmemelidir
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
43. Şaka yapmak için bile olsa kesinlikle yalan söylenmemelidir
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum
44. Yalan yere şahitlik edilmemelidir
()1.Tamamen katılıyorum ()2.Katılıyorum ()3.Kararsızım ()4.Katılmıyorum ()5. Hiç katılmıyorum

EK-3: NORMALITY TEST

Descriptive Statistics

Grafik-1: Normality Test

Uygulanan Normality Test sonucunda P değeri % 0.001'den küçük çıkmıştır. Aynı zamanda verilerin histogramı (Grafik-1'de görüldüğü gibi) sola çarpık ve dik bulunduğundan, verilerin normal dağılım göstermediği anlaşılmıştır. Bu nedenle verilere, gereği üzere non-parametrik test uygulanmıştır.

K-4: İNSANLARIN YALAN SÖYLEME NEDENLERİNE VERİLEN CEVAPLARA GÖRE ÇOCUKLARIN DOĞRULUK TUTUM DÜZEYLERİ

blo 1- Bir insanın Yalan Söylemesinin Birinci Nedenine Verilen Cevaplara Göre Çocukların Doğruluk Tutum Puanları.

Birinin Yalan Söyleme 1. Nedeni	Ölçek Puanı			
	Median	Minimum	Maximum	N
Ceza korkusu	65,0	11,0	88,0	101
Zorda bırakmak, intikam	59,0	18,0	79,0	17
Övünmek	71,0	7,0	82,0	17
İlgi çekmek	55,0	9,0	81,0	7
Yalanın zararını bilmemek	68,0	20,0	88,0	37
Taklit	34,0	20,0	79,0	5
Alay korkusu	61,0	17,0	87,0	51
Menfaat düşüncesi	76,0	34,0	88,0	9
Hak aramak	61,5	27,0	88,0	22
Alıştığı	66,5	37,0	88,0	12
İyilik düşüncesi	72,0	4,0	88,0	59
Diğer	56,0	26,0	77,0	4
Cevapsız	64,0	12,0	88,0	29
Toplam	--	4,0	88,0	370

blo 2- Bir insanın Yalan Söylemesinin İkinci Nedenine Verilen Cevaplara Göre Çocukların Doğruluk Tutum Puanları.

Birinin Yalan Söyleme 2. Nedeni	Ölçek Puanı			
	Median	Minimum	Maximum	N
Ceza korkusu	72,5	17,0	88,0	36
Zorda bırakmak	73,0	37,0	88,0	28
Övünmek	66,5	11,0	88,0	22
İlgi çekmek	65,0	4,0	87,0	24
Yalanın zararını bilmemek	69,5	27,0	88,0	36
Taklit	51,0	17,0	80,0	16
Alay korkusu	71,0	27,0	88,0	64
Menfaat düşüncesi	46,0	7,0	88,0	11
Hak aramak	55,0	22,0	88,0	42
Alıştığı	57,5	16,0	81,0	10
İyilik düşüncesi	57,0	9,0	84,0	35
Diğer	63,0	29,0	83,0	9
Cevapsız	--	--	--	37
Toplam	--	4,0	88,0	370

Tablo 3- Bir insanın Yalan Söylemesinin Üçüncü Nedenine Verilen Cevaplara Göre Çocukların Doğruluk Tutum Puanları.

Birinin Yalan Söyleme 3. Nedeni	Ölçek Puanı			N
	Median	Minimum	Maximum	
Ceza korkusu	69,0	21,0	88,0	46
Zorda bırakmak	67,0	4,0	84,0	21
Övünmek	68,0	17,0	88,0	28
İlgi çekmek	68,0	48,0	88,0	12
Yalanın zararını bilmemek	70,0	9,0	88,0	26
Taklit	78,0	46,0	88,0	10
Alay korkusu	65,0	20,0	86,0	45
Menfaat düşüncesi	52,0	11,0	81,0	17
Hak aramak	65,0	7,0	85,0	44
Alıştığı	59,0	26,0	87,0	26
İyilik düşüncesi	70,5	17,0	88,0	38
Diğer	70,5	34,0	88,0	14
Cevapsız	64,0	12,0	88,0	43
Toplam	--	4,0	88,0	370

3-5: İNSANLARIN YALAN SÖYLEME NEDENLERİNE VERİLEN CEVAPLARA GÖRE ÇOCUKLARIN DOĞRULUK TUTUM DÜZEYLERİ

blo 1- Bir insanın Doğru Söylemesinin Birinci Nedenine Verilen Cevaplara Göre Çocukların Doğruluk Tutum Puanları.

Birinin Doğru Söyleme 1. Nedeni	Ölçek Puanı			
	Median	Minimum	Maximum	N
Yalancı olmamak	65,0	7,0	88,0	121
Cezadan çekinmek	49,0	25,0	76,0	9
Gereğine inanmak	68,0	4,0	88,0	103
Kurallara uymak	35,0	9,0	77,0	14
Doğru görünmek	61,0	40,0	66,0	4
Güven kazanmak	68,0	18,0	84,0	6
Dini inanç	70,0	17,0	88,0	57
Huzurlu olmak	65,0	22,0	88,0	29
Diğer	39,5	16,0	56,0	4
Cevapsız	--	--	--	23
Toplam	--	4,0	88,0	370

blo 2- Bir insanın Doğru Söylemesinin İkinci Nedenine Verilen Cevaplara Göre Çocukların Doğruluk Tutum Puanları.

Birinin Doğru Söyleme 2. Nedeni	Ölçek Puanı			
	Median	Minimum	Maximum	N
Yalancı olmamak	66,0	4,0	86,0	33
Cezadan çekinmek	74,0	17,0	88,0	25
Gereğine inanmak	65,5	9,0	88,0	84
Kurallara uymak	59,0	7,0	88,0	33
Doğru görünmek	64,5	20,0	88,0	30
Güven kazanmak	64,0	27,0	80,0	21
Dini inanç	70,0	18,0	88,0	47
Huzurlu olmak	62,0	16,0	88,0	61
Diğer	88,0	88,0	88,0	1
Cevapsız	--	--	--	35
Toplam	--	4,0	88,0	370

blo 3- Bir insanın Doğru Söylemesinin Üçüncü Nedenine Verilen Cevaplara Göre Çocukların Doğruluk Tutum Puanları.

Birinin Doğru Söyleme 3. Nedeni	Ölçek Puanı			
	Median	Minimum	Maximum	N
Yalancı olmamak	63,5	22,0	88,0	34
Cezadan çekinmek	69,0	48,0	79,0	21
Gereğine inanmak	65,0	29,0	88,0	55
Kurallara uymak	79,0	43,0	85,0	13
Doğru görünmek	64,0	27,0	88,0	27
Güven kazanmak	68,0	9,0	88,0	27
Dini inanç	66,5	16,0	88,0	58
Huzurlu olmak	65,0	4,0	86,0	94
Diğer	68,0	47,0	88,0	6
Cevapsız	--	--	--	35
Toplam	--	4,0	88,0	370

